

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ISSN 2412-2491 (Online)

ISSN 2311-2425 (Print)

DOI: 10.28925/2311-2425

STUDIA PHILOLOGICA

Філологічні студії

Збірник наукових праць

Друкується з грудня 2012 р.

Виходить двічі на рік

Випуск 12

Київ • 2019

Засновник:

Київський університет імені Бориса Грінченка

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19607-9407Р, видане Державною реєстраційною службою України 11.12.2012 р.

Друкується з грудня 2012 р.

Виходить двічі на рік

Збірник наукових праць «Studia Philologica» включено ВАК України до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук із філології
(наказ № 747 від 13.07.2015 р.)

Індексується ERIH PLUS, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

Видавництво Київського університету імені Бориса Грінченка

(вул. Тимошенка 13 Б, м. Київ, 04212)

<http://studiap.kubg.edu.ua>

Редакційна колегія

Головні редактори:

Бунятова І.Р. — завідувач кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор (Україна);

Карпіловська Є.А. — провідний науковий співробітник Відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України, доктор філологічних наук, професор (Україна).

Випусковий редактор:

Саєвич І.Г. — доцент кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент (Україна).

Члени редакційної колегії:

Бондарева О.Є. — проректор з науково-методичної, соціально-гуманітарної роботи та лідерства Київського університету імені Бориса Грінченка, професор кафедри української літератури і компаративістики, доктор філологічних наук, професор (Україна);

Єременко О.В. — професор кафедри української літератури і компаративістики Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор (Україна);

Жаботинська С.А. — заслужений працівник освіти України, професор кафедри англійської філології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, доктор філологічних наук, професор (Україна);

Колесник О.С. — професор кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор (Україна);

Маріна О.С. — доцент кафедри англійської філології та філософії мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету, доктор філологічних наук, доцент (Україна);

Материнська О.В. — доцент кафедри германської філології та перекладу Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, доцент (Україна);

Махачашвілі Р.К. — завідувач кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, доцент (Україна);

Потапенко С.І. — завідувач кафедри германської філології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, доктор філологічних наук, професор (Україна);

Резаненко В.Ф. — професор кафедри східних мов та перекладу Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор (Україна);

Водак Рут — почесний професор Ланкастерського університету, доктор філологічних наук, професор (Велика Британія);

Харитончик З.А. — професор кафедри загального мовознавства Мінського державного лінгвістичного університету, доктор філологічних наук, професор (Республіка Білорусь);

Ухванова-Шмигова І.Ф. — професор кафедри англійської філології Білоруського державного університету, доктор філологічних наук, професор (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 5 від 30.05.2019 р.)

ISSN 2412-2491 (Online)

ISSN 2311-2425 (Print)

DOI: 10.28925/2311-2425.2019.12

© Автори публікацій, 2019

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2019

BORYS GRINCHENKO KYIV UNIVERSITY

ISSN 2412-2491 (Online)

ISSN 2311-2425 (Print)

DOI: 10.28925/2311-2425

STUDIA PHILOLOGICA

Philological Studies

Scholarly Journal

Published since December 2012

Issued twice a year

Issue 12

Kyiv • 2019

Founder:

Borys Grinchenko Kyiv University

Certificate of State Registration of Printed Mass Media

KB 19607-9407P dated 11.12.2012 issued by the State Registration Service of Ukraine

Published since December 2012

Issued twice a year

The collection of scientific works "Studia Philologica" is included in the list of scientific professional publications of Higher Attestation Commission of Ukraine, where the results of dissertation papers for doctor and candidate of philology sciences degrees can be published
(Order No. 747 dated 13.07.2015)

Indexed by ERIH PLUS, Google Scholar, Vernadsky National Library of Ukraine

Borys Grinchenko Kyiv University Publishing Centre

(13 B, Tymoshenko St, Kyiv, 04212)

<http://studiap.kubg.edu.ua>

Editorial Board

Chief Editors:

Buniatova I. R., Head of the Department of Germanic Philology, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University, DSc, Professor (Ukraine);

Karpilovska Ye. A., Leading Specialist of the Structural and Computational Linguistics Department, O. O. Potrebniia Institute of Linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine, DSc, Professor (Ukraine).

Commissioning Editor:

Saievych I. H., Associate Professor of the Department of Ukrainian Language, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University, PhD, Associate Professor (Ukraine).

Members of Editorial Board

Bondareva O. Ye., Vice-Rector of Social and Humanitarian Work and Leadership, Borys Grinchenko Kyiv University, Professor of the Department of Ukrainian Literature and Comparativistics, DSc, Professor (Ukraine);

Yeremenko O. V., Professor of the Department of Ukrainian literature and Comparativistics, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University, DSc, Professor (Ukraine);

Zhabotynska S. A., Honored Scientist of Ukraine, Head of the English Philology Department, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, DSc, Professor (Ukraine);

Kolesnyk O. S., Professor of the Department of Germanic Philology Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University, DSc, Professor (Ukraine);

Marina O. S., Associate Professor of the Prof. O. M. Morokhovsky Department of English Philology and Philosophy of Language, Kyiv State Linguistic University, DSc, Associate Professor (Ukraine);

Materynska O. V., Associate Professor of the Department of Germanic Philology and Translation, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, DSc, Associate Professor (Ukraine);

Makhachashvili R. K., Head of the Department of Romance Philology and Comparative-Typological Linguistics, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University, DSc, Associate Professor (Ukraine);

Potapenko S. I., Professor of the Department of Germanic Philology, Nizhyn Mykola Gogol State University, DSc, Professor (Ukraine);

Rezanenko V. F., Professor of the Department of Oriental Languages, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University, DSc, Professor (Ukraine);

Wodak Ruth, Honorary Doctor of Fine Arts, Lancaster University, DSc, Professor (United Kingdom);

Kharytonchyk Z. A., Head of the General Linguistics Department, Minsk State Linguistic University, DSc, Professor (Republic of Belarus);

Ukhvanova-Smygova I. F., Professor of the English Philology Department, Bielorussian State University, DSc, Professor (Republic of Belarus).

Recommended for publication by the Academic Council of Borys Grinchenko Kyiv University

(Rec. No. 5 dated 30.05.2019)

ISSN 2412-2491 (Online)

ISSN 2311-2425 (Print)

DOI: 10.28925/2311-2425.2019.12

© Authors of publication, 2019

© Borys Grinchenko Kyiv University, 2019

ЗМІСТ

ЛЕКЦІЇ ВІДОМИХ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ

<i>Zhabotyńska S.A. The study of language: linguistic paradigms</i>	7
---	---

МОВОЗНАВСТВО

<i>Калита А.А., Клименюк А.В. Методология моделирования когнитивных процессов речемышления и мышледействия человека</i>	13
<i>Колесник О.С. Типологія альтернативних світів в аспекті міфосеміотики</i>	30
<i>Махачашивілі Р.К., Сидоркіна А.О. Дискурс японських нових мас-медіа: природа, ознаки та розвиток.</i>	38
<i>Andronova M., Torhovets Yu. Peculiarities of epithets functioning in the short stories by H. P. Lovecraft</i>	46
<i>Гольцева М.І. Пареміологічна італомовна картина світу (міфологічна домінанта).</i>	51
<i>Ilchuk O. Konzeptuelle und lexikalische metonymische Modelle der abgeleiteten suffixalen Substantive der modernen deutschen Sprache.</i>	56
<i>Кулієва Айнур Афсар кызы. Полисемия в авиационной терминологии</i>	60
<i>Скопненко О.І. Білоруська лексикографічна кодифікація першої половини ХХ ст. та «Словарь української мови» за ред. Б. Грінченка: специфіка дескриптивних методів</i>	64
<i>Русаченко Н.П., Коханчик С.Р. Лемківський говір: проблема статусу.</i>	73
<i>Чорнобай Ю.В. Мінітекст англомовного плаката періоду Громадянської війни у США (1861-1865 pp.).</i>	79
<i>Марущак Н.А. Наративна перспектива у поезії Едгара По: лінгвістичний аспект</i>	84
<i>Яник О.Я. Структурно-когнітивні особливості англійських загадок</i>	92
<i>Аксьонова І.О. Типологія синтаксичного зв'язку в простому реченні, ускладненому конкретизувальними одиницями в українській мові</i>	99

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Кідалова В.П. Ігрове пародіювання жанрових традицій у романі-триптиху «Три листки за вікном» Валерія Шевчука</i>	105
<i>Скопненко О.І., Цимбалюк-Скопненко Т.В. Борис Грінченко та Микола Лукаш: перегук поколінь.</i>	110
<i>Павленко Д.Г. Подорож углиб себе задля пошуку гендерної рівноваги у романі С. Плат «Під скляним ковпаком»</i>	115
<i>Sushko S. Intertextual palette in William Howard Gass's "The Tunnel": Rainer Maria Rilke's literary parallels in the novel.</i>	120

CONTENTS

LECTURES OF WELL-KNOWN UKRAINIAN AND FOREIGN SCIENTISTS

<i>A. Zhabotynska</i> The study of language: linguistic paradigms	7
---	---

LINGUISTICS

<i>A. Kalyta, A. Klymenyuk</i> Methodology of modeling cognitive processes of the individual's speaking-and-thinking and thinking-and-acting mechanisms	13
<i>O. Kolesnyk</i> Typology of alternative worlds: myth-oriented semiotics	30
<i>R. Makhachashvili, A. Sydorkina</i> New mass media discourse in Japan: nature, features and development	38
<i>M. Andronova, Yu. Torhovets</i> Peculiarities of epithets functioning in the short stories by H. P. Lovecraft	46
<i>M. Holtseva</i> Paremeological world view of Italian speakers (mythological dominant)	51
<i>O. Ilchuk</i> Conceptual and lexical metonymic models of the derivative suffixal nouns of the modern German language	56
<i>Ainur Afsar Kizi Kulieva</i> Polysemy in the aviation terminology	60
<i>O. Skopnenko</i> Belarusian lexicographical codification of the first half of the 20 th century and "Dictionary of the Ukrainian Language" edited by B. Grinchenko: specificity of descriptive methods	64
<i>N. Rusachenko, S. Kokhanchik</i> Lemkiv dialect: the problem of status.	73
<i>Yu. Chornobai</i> . English poster as a minitext in a period of the American Civil War (1861–1865).	79
<i>N. Marushchak</i> . Narrative perspective in Edgar Poe's poetics: a linguistic aspect.	84
<i>O. Yanyk</i> Structural-cognitive features of English riddles.	92
<i>I. Aksonova</i> Typology of syntactic communication in a simple sentence, complicated by specific constructions in Ukrainian language.	99

LITERARY STUDIES

<i>V. Kidalova</i> Gaming parody of genre traditions in novel-triptych "Three Leaves Outside the Window" by V. Shevchuk	105
<i>O. Skopnenko, T. Tsymbaliuk-Skopnenko</i> Borys Grinchenko and Mykola Lukash: interweaving of generations	110
<i>D. Pavlenko</i> Traveling inward in search of gender balance in the novel "The Bell Jar" by S. Plath	115
<i>S. Sushko</i> Intertextual palette in William Howard Gass's "The Tunnel": Rainer Maria Rilke's literary parallels in the novel.	120

ЛЕКЦІЇ ВІДОМИХ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ

УДК 81-13(042.3)

DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2019.12.1>

THE STUDY OF LANGUAGE: LINGUISTIC PARADIGMS

S. Zhabotynska,

ORCID: 0000-0001-9841-6335

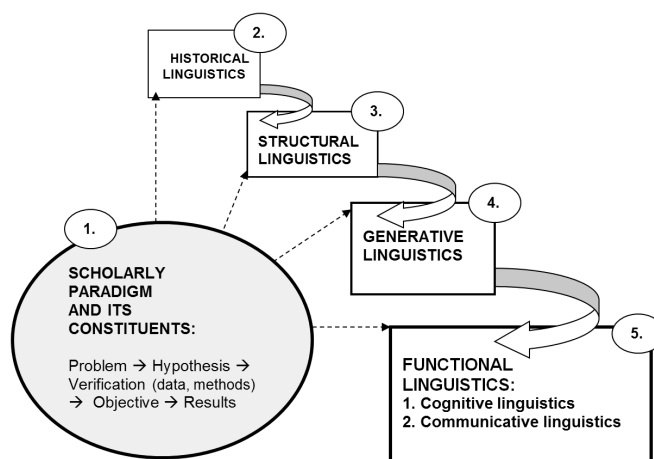
Bohdan Khmelnistky National University of Cherkasy
81, Shevchenko Blvd., Cherkasy, 18031

saz9@ukr.net

Plan

1. Scholarly paradigm and its constituents.
Change of paradigms.
2. HISTORICAL LINGUISTICS.
3. STRUCTURAL LINGUISTICS.
4. GENERATIVE LINGUISTICS.
5. FUNCTIONAL LINGUISTICS.
 1. Cognitive Linguistics.
 2. Communicative Linguistics.

Cognitive map

1. SCHOLARLY PARADIGM AND ITS CONSTITUENTS. CHANGE OF PARADIGMS

A **scholarly paradigm** is a system of views shared by many scholars within a certain period of time. The **constituents** of any scholarly paradigm are:

(a) *the problem*, or question;

(b) *the hypothesis*, or hypothetical answer to the posed question;

(c) *verification* of this hypothesis, which involves the particular *data* and methods applied in the analysis of these data;

(d) *the objective* pursued in the analysis and related to the hypothesis;

(e) the obtained *results*.

The change of a scholarly paradigm may be caused by change of the hypothesis or change of the problem. Change of the hypothesis that is not confirmed in the analysis of data entails disappearance of the scholarly paradigm which is substituted by a new one, grounded on a new hypothesis. For instance, in astronomy the paradigm grounded on the hypothesis about the Sun's rotating around the Earth was substituted by the paradigm grounded on the hypothesis about the Earth's rotating around the Sun. Change of the problem that causes emergence of a new scholarly paradigm does not lead to disappearance of the previous paradigm. Both continue to study the same object, but with a focus on its different aspects. It is change of the problem that resulted in emergence of different **linguistic paradigms**. Language is a multifaceted phenomenon, and linguistics, asking different questions about language, tries to expose these facets one by one. Among the major linguistic paradigms are: *Historical Linguistics* (formed in the 19th century), *Structural Linguistics* (formed in the first half of the 20th century), *Generative Linguistics* (formed in the second half of the 20th century), and *Functional Linguistics* (formed in the last decades of the 20th century) which is subdivided into *Cognitive Linguistics* and *Communicative Linguistics*. Further, these linguistic paradigms will be discussed with regard to the constituents of a scholarly paradigm in general

2. HISTORICAL LINGUISTICS

Problem

The question asked by linguists was: "Why do different languages have structural similarities?"

Hypothesis

It was hypothesized that the structural similarities of languages resulted from the existence of their common source, or ancestor.

Objective

The linguistic analysis had to reveal this hypothetical ancestor — a proto-language that gradually disintegrated into various kindred languages.

Data

The analyzed data were represented by languages whose similar forms and meanings suggest kinship.

Method

The method developed by historical linguistics is called the **historical-comparative method**. 'Historical' means that each analyzed language is considered through history, back to its earlier stages that descend to the proto-language, i.e. languages are studied diachronically. 'Comparative' means that languages are compared not only with one another, but also with their reconstructed ancestor.

Result

The historical studies of language resulted in:

- (i) historical grammars of particular languages;

- (ii) historical-comparative grammars of two or more kindred languages that stem from the same ancestor; e.g. Historical Comparative Grammar of Germanic Languages;
- (iii) the genealogical classification of languages;
- (iv) exposure of 'regular changes' in the historical development of languages. These changes were described by the German linguistic school called Young Grammarians.

At present the methods of historical linguistics, that were developed and tested in the study of Indo-European languages are being applied to the study of languages in other parts of the world. Besides, historical linguistics has advanced the hypothesis of 'super-families' — Nostratic (uniting several families of European, Asian, and African languages with presumed Dravidian roots), and China-Caucasian (integrating several families and isolated languages of Eurasia and North America, which presumed Iranian roots).

3. STRUCTURAL LINGUISTICS

Problem

The question posed by structural linguistics had been triggered by the works of Young Grammarians who said that the changes of language through history were regular, or systematic. This idea was further extended by the Swiss scholar Ferdinand de Saussure (1857–1913) who defined language as a system of signs where each item is related to the other items. Ferdinand de Saussure formulated several *linguistic antinomies* (the statements consisting of two contradicting parts each of which is true):

- (a) language is synchrony and diachrony; i.e. language does not change at a particular interval of time, and language changes through long intervals of time;
- (b) language is paradigmatics and syntagmatics; i.e. the units of language are related to one another in groups, or paradigms, which constituents have some common feature(s); the units of language are related to one another in syntagmas, or linear strings;
- (c) language is a structure and a system; as a **structure**, language is represented by various types of (paradigmatic) links and (syntagmatic) relations between its elements, which themselves are *irrelevant*; as a **system**, language is represented by both its structure and its elements, which in this case are *relevant*: their nature is important for their structural links and relations. Therefore, SYSTEM = elements + their structure;
- (d) language in its broad sense is both language (an abstract system of signs that exists in synchrony and diachrony) and speech (application of this system in actual interaction).

According to Ferdinand de Saussure, linguistics should focus on language as an abstract system of signs taken at a particular period of its development, or synchronically. So, the question that arises is: "What is the structure of language as an abstract system of signs?", or in other words, "How is language organized?"

Hypothesis

Finally, language was supposed to be a patterned system composed of interdependent elements rather than a collection of unconnected elements. The considerations as to the patterns of language were formulated within the three schools of structural linguistics: The Prague School, the Copenhagen School, and the American School of Descriptive Linguistics.

The Prague School considered the organization of language as grounded on the patterns of *forms, meanings, and functions* exposed both synchronically and diachronically.

The Copenhagen School focused on the a-temporal patterns of *forms and meanings* relevant for the organization of language at any stage of its development, i.e. irrespective of time.

The American School of Descriptive Linguistics (headed by Leonard Bloomfield) emphasized the necessity to concentrate on the patterns of linguistic *forms*, their types and relations that determine the organization of language in synchrony.

Objective

Linguists aimed to describe the systems of contemporary languages, to write grammars for unwritten languages (the languages of American Indians in particular), to develop the techniques of discovery procedure — a set of principles which would enable a linguist to uncover the linguistic units of both familiar and unfamiliar languages.

Data

The Prague School studied the systems of various European languages from the synchronic and diachronic standpoints. **The Copenhagen School** explored the system of human language in general, irrespective of its development through time. **The American School of Descriptive Linguistics** focused on the synchronic studies of English and the languages of American Indians.

Methods

All schools of structural linguistics contributed a lot to the development of linguistic methodologies. The analysis of linguistic forms employed (a) the method of distributional analysis, (b) the method of phonological and grammatical oppositions, (c) the method of immediate constituents, and (d) the transformational method. The analysis of linguistic meanings benefited from application of (a) the method of componential analysis used in lexical semantics, (b) the method of onomasiological analysis used in semantics of word-formation, (c) the theme-rheme structuring of a sentence, or identifying

the information topic and comment in syntactic units. The Copenhagen School introduced formal logic into the analysis of linguistic meanings. The Prague School, concerned with the functioning of language, initiated the description of functional styles.

Results

Due to diverse contributions of structuralism, grammar obtained the theories of phonology, morphology, word-formation and syntax, while stylistics obtained the theory of functional styles. American scholars, Edward Sapier, in particular, advanced and developed the problem 'language and culture' which is being explored in contemporary anthropological linguistics.

4. GENERATIVE LINGUISTICS

Problem

The problem evolved out of the research done within the American School of Descriptive Linguistics. Having described phonology and morphology of language, it attempted to extend the same methodologies to the description of syntax. The failure of this attempt demonstrated the need to develop some other formal methods for the syntactic analysis. Such methods, introduced by Zellig Harris, aimed to provide an account of the grammatically correct utterances. This account, however, turned out to be endless. Besides, it included 'old', actual utterances that already existed in language, and it did not explain how new utterances emerge. Therefore, Harris' student **Noam Chomsky** in the 1950s suggested that a grammar should be more than a description of 'old' utterances; it should encompass possible future utterances. So, Chomsky shifted attention away from detailed description of actual utterances and started asking questions about the nature of the system that produces the output.

Hypothesis

According to Chomsky's hypothesis, *language has a special mechanism for generating an unlimited number of utterances out of a limited number of initial units*. Anyone who knows some language must have internalized (retained in the mind) a set of rules which specify the sequences permitted in this language, and prescribe the syntactic, or combinatory structures of all languages. A mental grammar which consists of a set of statements, or rules that specify which sequences of a language are possible, and which are impossible, is a *generative grammar*. Such grammar includes a finite number of rules, yet is capable of generating an infinite number of sentences from such rules due to their ability to refer back to each other repeatedly (known as recursion). Under a generative approach, human beings are assumed to be prewired for language, beginning life not with a blank slate but rather with a linguistic template or blueprint that they flesh out upon exposure to specific linguistic data.

Objective

The task of linguistics was to find out what rules specify creativity of language, and to describe language as an 'internalized' (mental) phenomenon.

Data

Since, for Chomsky, the inborn 'language faculty' is one and the same for all humans, and all languages have a common foundation, he maintained that the study of syntax of one language could be enough to shape an idea about the nature of language in general. Thus, the analyzed data were the syntactic structures of English.

Method

The syntactic structures were modeled with *tree diagrams* that demonstrated the nature of initial 'deep (internalized) structures' and their 'transformations', or possible changes, which were further reflected in 'surface (externalized) structures' of language. It should be noted that the initial methodologies developed by the generative paradigm in the 50s were later reconsidered by Chomsky himself, and not all of them are applied at present.

Result

The formal models used in syntactic analysis contributed to making linguistics a precise discipline bordering on formal logic. Such formal models were applicable in computer technologies thus bringing together linguistics and computer science. The question about the "internalized", or mental forms of language linked linguistics to psychology. Integration of linguistics and psychology resulted in the appearance of psycholinguistics (1951). In general, linguistics has become a major social science of direct relevance to psychologists, neurologists, anthropologists, philosophers and others.

Generative linguistics has undergone considerable changes since its birth in 1957 when Chomsky's book *Syntactic Structures* appeared.

In the 1960s, the emphasis was on the distinction between a deep structure, which conveyed the semantic properties of a sentence, and a surface structure, which supplied its pronunciation. In the 1970s, the emphasis shifted to finding the set of transformations used to derive the various syntactic patterns of each language. The list included transformations for passives, yes-no questions, and *wh*-questions ('Which book did the student read?'). While the number of sentences in a language is potentially infinite, it was assumed that the number of transformations could be reduced to a finite set. However, it soon became clear that there were many more transformations than it was possible to enumerate. Emphasis then shifted to narrowing down the transformations by type. Two general types were established: noun phrase (NP) movement, which moved a phrase within a sentence, as in passives, and *wh*-movement, which moved a phrase outside a sentence to a presentential landing site, as in *wh*-questions. Eventually, these two transformations were collapsed into one general transformation, 'move alpha', which

allowed movement of any constituent anywhere, although with certain constraints.

In the 1980s, the model was flipped on its head. Rather than looking for the possible structures in a language, the emphasis instead shifted to determining the impossible structures. This represented a significant evolution in the conceptual model: whereas the number of patterns possible in a language is potentially infinite, the number of constraints is thought to be very small. In addition, it also made it possible to shift the emphasis to universal aspects of language, rather than simply to those properties that an individual language possessed. The grammar was now taken to consist not of a set of rules, but rather of a set of autonomous modules that interacted with each other. One conception of such a model became known as *government-and-binding theory (GB)*, named after two of the modules. The name refers to two central subtheories of the theory: *government*, which is an abstract syntactic relation applicable, among other things, to the assignment of case; and *binding*, which deals chiefly with the relationships between pronouns and the expressions with which they are co-referential. GB was the first theory to be based on the *principles and parameters model of language*, which also underlies the later developments of the *minimalist program*.

The overall conceptual model became known as the *principles-and-parameters model* since it considered language to consist of a set of wired-in principles that all languages shared, along with a set of parameters that they also shared, but whose values varied cross-linguistically and needed to be set upon exposure to language-particular data. The principles-and-parameters approach suggests that children are born with a *Universal Grammar (UG)*, which means they are (unconsciously) anticipating those features that are common to all languages (the principles), as well as limited options for those things that differ among languages (the parameters). Upon exposure to actual input from a given language, children are able to 'decide' which sort of language they have encountered. So, for example, some languages have basic subject-verb-object organization in which complements are attached to the right of the heads of phrases (thus objects follow verbs, relative clauses follow noun heads, and noun phrases follow prepositions), while other languages are subject-object-verb where the reverse order of complements is found. A child who is familiar with a language of the first type needs only to process a simple structure (that one with a verb followed by an object) and it will trigger the expectation that all the other head-complement structures will be in the same order. When all the open parameters have been set, the child possesses the 'core' grammar of the specific language he or she is exposed to. At the same time, however, the child has also been acquiring those aspects of the language that are not anticipated by UG, using experience-

dependent learning. These aspects are often together referred to as 'peripheral' grammar. Some researchers in this paradigm have assumed that all principles and parameters are operational or sensitive to the input from the beginning of life. Others have suggested that some may at least emerge with maturation.

In the 1990s, the emphasis turned to making the model even simpler conceptually. The new approach, called *minimalism*, assumed a much more limited role for the syntactic component. It now was seen as a computational device that simply checked that sentences were formed correctly. All morphology was assumed to be attached directly in the lexicon; the syntactic component then checked to see that features on the words matched. If so, the derivation was said to converge, otherwise, it crashed. Thus, the sentence 'The student enjoys the book' would be acceptable since 'student' and 'enjoys' are both third-person singular, whereas 'The student enjoy the book' would be ungrammatical as the number agreement on the noun and verb do not match. The formation of sentences was now assumed to occur by means of a few basic operations such as merge, used to generate basic declarative sentences, and move, used to derive patterns such as passives and questions.

Another conceptual model that developed during this decade was *optimality theory (OT)*, which suggests that the observed forms of language arise from the interaction between conflicting constraints, and variation among languages depends on different sets of universal constraints. OT differs from other approaches, which typically use rules rather than constraints.

While the conceptual details of the generative grammar model have changed greatly over half a century, the basic underlying tenet, that language is a species-specific property for which human beings come prewired, has remained constant. The present research conducted intensively throughout the world is believed to yield new insights into the specific shape of the grammar, while remaining true to the model's belief in a wired-in blueprint.

5. FUNCTIONAL LINGUISTICS

The paradigm is called 'functional' because it focuses on the most important functions of language — *cognitive* (language is used to signify concepts in the mind), and *communicative* (language is used for human interaction). Hence, the paradigm splits into cognitive linguistics and communicative linguistics.

COGNITIVE LINGUISTICS

Problem

Cognitive linguistics appeared at the end of the 1980s as an alternative to generative linguistics.

Generative linguistics maintains that language exists in its 'internalized' form in the mind. Therefore, one may ask HOW the mental 'program' that governs the language and its use relates to the general conceptual system intended for processing information about the experienced world.

Hypothesis

According to Chomsky, the internalized linguistic mechanism is an autonomous module that regulates creation of formal linguistic structures. This mechanism is just 'linked' to the conceptual system with its 'logical forms'. Cognitive linguistics, conversely, holds that the internalized linguistic mechanism is not autonomous. The linguistic forms are dependent on their meanings retained in the conceptual system, and the organization of language is similar (not identical) to the organization of our thought. In other words, the system of language is *iconic* to the system of our thought.

Objective

To explain the linguistic structures, one must understand what the structures of thought are like, and reveal the relation between the organization of language and organization of our general information system.

Data

The information system of the human mind is constituted by interrelated concepts represented in meanings of various linguistic units. Thus, in the focus of attention are *meanings* manifested by different linguistic units in a wide range of languages. These meanings are thoroughly analyzed and systematized. The results of this analysis are compared with the arrangement of 'externalized' linguistic expressions, or linguistic 'forms'.

Methods

Cognitive linguistics uses diverse techniques of *conceptual analysis*. Applied to linguistic meanings, they help to expose how information is structured in the human mind, and what cognitive operations are further applied to such structures. Conceptual analysis employs generalized (schematic) concepts and conceptual structures for arrangement and systematization of more specific concepts and conceptual structures.

Result

Young as cognitive linguistics is (the year of its 'birth' is considered to be 1989), it has already succeeded in revealing a number of conceptual structures and cognitive processes that underlie linguistic forms. Cognitive factors related to language and its use allow us to explain why the languages are made the way they are. The conceptual structures exposed in linguistic analysis have practical implications for developing new information technologies, particularly in teaching and computer programming.

COMMUNICATIVE LINGUISTICS

Problem

Communicative linguistics (dates back to the 1950s) returned to the analysis of 'speech' excluded from linguistics by Ferdinand de Saussure. This return was stimulated by generative linguistics. The latter, concerned with the problem of 'linguistic competence' (knowledge of language) and 'linguistic performance' (use of language in speech), enquired what a person must know to speak some language. It was obvious that along with the language *per se*, one must know how it is used. The use of language in human interaction is influenced by a number of factors. For communicative linguistics, these factors have become the central issue.

Hypothesis

It was hypothesized that

(a) the meaning of a linguistic unit is influenced by the text in which it is used;

(b) the text, or message, is influenced by the speaker, his/her communicative intention, his/her age, gender, societal status, educational and cultural background;

(c) the communicative intention of the speaker depends on the situation of speech.

Objective

Communicative linguistics aims to provide a comprehensible account of various factors that influence the use of language in communication.

Data

The analyzed data vary with regard to the research objectives. The data may be represented by (a) contextual meanings of various linguistic units, (b) speech acts, (c) texts, (d) discourses, where a text is considered against the background of the situation of speech and the characteristics of the speakers, and (e) discourse practices employed in mono-cultural and multi-cultural interaction.

Methods

Communicative linguistics applies the methods of contextual analysis, the methods of text and discourse analysis, the speech acts typology,

the principles (maxims) of cooperation and politeness, and a number of other methodological devices relevant for particular data.

Result

Communicative Linguistics has created a multi-faceted theory of linguistic communication which considers such topics:

- (i) intention of messages — theory of speech acts;
- (ii) organization of messages — text linguistics;
- (iii) interpretation of messages — theory of interpretation;
- (iv) conveying messages / strategies of speech — general pragmatics;
- (v) human factor in communication — sociopragmatics.

* * *

In contemporary linguistics, where all the above paradigms co-exist, there are no distinct borderlines in between them: one paradigm uses the findings of another paradigm to account for the phenomena which it studies. For example, the methods developed by structuralism are employed by cognitive linguistics at the first stages of data analysis, and historical linguistics employs the methods of cognitive linguistics after applying its own methods. Linguistic fields and linguistic paradigms converge with one another and with the non-linguistic disciplines. Such convergence, characterizing co-existence of contemporary linguistic paradigms, is compatible with what Michel Foucault calls '**an episteme**' a coherent integration of all links between sciences in a particular epoch, with such links being exposed in scholarly discourses. While a scholarly paradigm focuses on its 'internal' rules, an episteme is concerned with culturally and historically grounded orientations in cognizing the world. For contemporary linguistics as an episteme, this orientation is anthropocentricity: cognizing a man through language, and cognizing language through the studies of a man as its user — his biology, psychology, and sociology.

REFERENCES

1. Aitchison, J. (1993). *Linguistics*. Lincolnwood (Chicago): NTC Publishing Group.
2. Stranzy, P. (Ed.). (2005). *Encyclopedia of Linguistics*. In 2 vol., New York: Taylor and Francis e-Library.

Дата надходження лекції до редакції: 14.03.2019.

Прийнято до друку: 04.04.2019.

УДК 165.194

DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2019.12.2>

МЕТОДОЛОГИЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ КОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ РЕЧЕМОШЛЕНИЯ И МЫСЛЕДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА

Калита А.А.,

Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»,
пр. Победы 37, г. Киев, 03056
kalitanewadd@gmail.com
ORCID iD 0000-0001-7912-912X

Клименюк А.В.,

Международный университет финансов,
пр. Победы 37, г. Киев, 03056
san-aleksandr@ukr.net
ORCID iD 0000-0002-59575488

В работе с применением теоретического аппарата ряда психологических, лингвистических и социальных наук на основе системного подхода и современной синергетической доктрины теории хаоса обоснована методология моделирования когнитивных процессов речемышления и мышледействия человека. Показана высокая возможность расширения круга междисциплинарных исследований с опорой на глобальную модель пирамиды сфер духовного бытия индивида как на универсальную концептуальную модель научного рассмотрения любых когнитивных явлений, процессов или событий, связанных с речемышлением и мышледействием человека.

Ключевые слова: методология, моделирование, когнитивные процессы, сферы духовного бытия индивида, речемышление и мышледействие, концепт, энергия рефлекса и инстинкта.

Калита А.А., Клименюк О.В.

Методологія моделювання когнітивних процесів мислення під час породження мовлення та мисленнєвого проектування дій людини

У роботі із застосуванням теоретичного апарату низки психологічних, лінгвістичних і соціальних наук на основі системного підходу та сучасної синергетичної доктрини теорії хаосу обґрунтовано методологію моделювання когнітивних процесів мислення під час породження мовлення та мисленнєвого проектування дій людини. Показано високу можливість розширення кола міждисциплінарних досліджень з опорою на глобальну модель піраміди сфер духовного буття індивіда як на універсальну концептуальну модель наукового розгляду будь-яких когнітивних явищ, процесів або подій, пов'язаних з породженням мовлення та мисленнєвою діяльністю людини.

Ключові слова: методологія, моделювання, когнітивні процеси, сфери духовного буття індивіда, мислення під час породження мовлення та мисленнєве проектування дій, концепт, енергія рефлексу й інстинкту.

A. Kalyta, A. Klymenyuk

Methodology of modeling cognitive processes of the individual's speaking-and-thinking and thinking-and-acting mechanisms

The paper advances methodology of modeling cognitive processes of speaking-and-thinking and thinking-and-acting mechanisms. The methodology is substantiated with the application of theoretical apparatus of a series

of psychological, linguistic and social sciences using a systematic approach as well as a modern synergetic doctrine of the chaos theory. The basis of the authors' methodological reflection is shaped by the results of the following scientific assumptions of the new speech energetics theory: a theoretical principle of preserving the utterance emotional-and-pragmatic potential, the dimensionless quantitative K-criterion of defining the level of emotional-and-pragmatic potential of any speech segment, the global pyramid model of the spheres of the individual's spiritual being that allows performing both qualitative and quantitative research of any cognitive phenomena, processes or events related to human thinking and speaking activities.

The paper also outlines the main stipulations, rules, and requirements for modeling cognitive processes on the plane of the individual's spiritual being differentiated into the spheres of existence, mentality, transcendence and consciousness. It is emphasized that the flow of cognitive processes in the existential sphere of the individual's spiritual being is based on his/her emotional (unconscious) thinking; the mental sphere, which forms together with the transcendental sphere a psychic level of the pre-conscious, is characterized by emotional thinking; in the transcendental sphere the acts of cognition are realized by means of rational thinking, while the consciousness monitors the results of cognitive processes' self-development on a logical basis solely.

The paper demonstrates a high efficiency of using the model as a methodological tool for the interdisciplinary retrospective obtaining of new knowledge in such sciences as cognitive studies, ecolinguistics, psychology, philosophy, sociology, psychiatry, history, economics, political science, literary studies, ethnology, etc.

Key words: *methodology, modeling, cognitive processes, spheres of individual's spiritual life, speaking-and-thinking and thinking-and acting mechanisms, concept, energy of reflex and instinct.*

Любая когниция не более,
чем дихотомия хаоса на шкале хроноса...

Клименюк А.В.

Вступление. С точки зрения монистического дуализма, независимо от субъективных научных воззрений, в окружающем нас мире со всей очевидностью существует универсальная закономерность протекания всех сущих в нем процессов и явлений.

Эта закономерность заключается в постоянной борьбе стремления к развитию (т.е. к жизни) всего, что в ней существует актуально для нас, с тем многообразием причин и сил, которые противодействуют этому развитию и низводят любое созданное им единство до разрозненных элементов молекулярного уровня (т.е. приводят к его смерти). Проще говоря, в окружающем нас мире имеет место образование и последующее разрушение его материального начала (в неживой природе), равно как и зарождение, и смерть всего существующего в ней живого. Таким образом, в нём, постоянно сменяя друг друга, возникает жизнь (образование или зарождение и развитие) и смерть (разрушение или разложение и исчезновение чего-либо как некоего автономного целого).

Рассматривая с указанных позиций психоэнергетику любых процессов речемышления и мышледействия, мы с неизбежностью убедимся, что все они, будучи по своей природе когнитивными, саморазвиваются по единому закону, который достаточно полно интерпретируется спиралеобразной [15, 127–146] и интегральной [17, 14–17] графическими моделями их развития.

Поэтому вполне понятно, что в условиях, не выходящих за ментально традиционные нормы, речевое поведение известного нам человека можно предсказать с высокой степенью определенности, поскольку в основе своей оно зависит от уровня его окультуривания (воспитания) в результате обучения поведенческим навыкам (называемым привычками) как автоматизированным реакциям на стимулы или наказания. При таком краткосрочном предсказании поведения исходят, как правило, из того, что энергетика речемышления и мышледействия человека заложена в нем генетически. Также генетически обусловлена и воля индивида, контролирующая выход результатов протекающих в его психике когнитивных процессов за границы норм, нарушающую свободу окружающих. Априори принимается при этом, что, в свою очередь, каждая конкретно взятая поведенческая норма вырабатывается в процессах непрерывной социализации индивида и является, преимущественно, результатом закрепления в его памяти соответствующих ментально обусловленных концептов-прототипов поведения (речемышления и мышледействия) в стандартных (ритуальных) или типичных (традиционных) условиях коммуникации в ее широком понимании. Следовательно, в определенных условиях составление надежного краткосрочного прогноза результатов речемышления и мышледействия индивида по его поведенческим навыкам и привычкам

вполне реально в силу того, что именно условия и навыки, как показывает жизненный опыт, приводят к детерминированности его воли.

Отметим здесь, что воля человека питается исключительно психофизиологической энергией эмоционально-логической мотивации и без этой энергии проявляться не способна.

Совершенно иначе обстоит дело в случае необходимости составления долгосрочного прогноза поведения (речемышления и мыследействия) человека. Весьма ограниченная возможность удовлетворительного долгосрочного предсказания связана в таком случае, с одной стороны, с наличием у индивида свободы воли. С другой, — с тем, что исследователю не дано предвидеть нестандартные ситуации саморазвития когнитивных процессов речемышления и мыследействия, в которых энергетический потенциал одного из параметров состояния окажется настолько энергетически мощным, что, подавив потенциал параметра порядка, изменит закономерности развития структуры-аттрактора и приведет функционирование рассматриваемой системы к неожиданному или парадоксальному результату.

В качестве факторов, способных радикально менять ход саморазвития (цель функционирования) когнитивных систем, а, следовательно, и параметры их состояния, принято рассматривать внешние и внутренние возмущающие воздействия. К внешним воздействиям в речемышлении или мыследействии могут быть отнесены унижение, оскорбление и любые другие обстоятельства, несущие дискомфорт или угрозу свободе личности индивида. Роль внутренних возмущающих воздействий чаще всего выполняют детские, ментальные, социальные и другие комплексы, а также обостренные эмоции и состояния организма индивида. Подчеркнем, что это лишь вершина айсберга параметров состояния, способных в определенных (часто экстремальных) условиях обретать в психофизиологической системе человека избыточный для нормального саморазвития речемышления или мыследействия энергетический потенциал.

Вполне понятны отсюда и корни многовековых научных дискуссий о поведенческих навыках человека, развивающихся на основе ряда дихотомий, типа «предсказуемость — непредсказуемость», «инстинктивность — неинстинктивность», «детерминированность — свобода воли» и т.п., не имеющих, на наш взгляд, особого влияния на результаты предпринятого в данной работе психоэнергетического анализа особенностей саморазвития когнитивных процессов речемышления и мыследействия человека.

Принципиально важный момент концептуального отличия логики прогнозов от методоло-

гии анализа когнитивных процессов заключается в том, что в случаях прогноза любых стохастических процессов вообще и явлений, протекающих в психике индивида в частности, предсказуемость носит сугубо статистический характер, а результаты предвидения, описываемые наиболее эффективно уравнениями кризисных состояний, имеют весьма общие характеристики и высокую степень неопределенности.

В отличие от прогнозирования, анализ когнитивных процессов речемышления и мыследействия человека базируется сугубо на ретроспективной логике, поскольку в его рамках рассматриваются объекты, саморазвитие которых завершилось, а его результаты стали актуальной реальностью, информация о которой зафиксирована на видео- и аудионосителях.

Из изложенных выше обстоятельств и проведенного нами предварительного анализа становится очевидным, что при наличии значительного количества концептуально-теоретических трудов [1; 3; 4; 14; 19; 20; 21; 22; 23; 25; 30; 31; 32; 33; 38; 40; 42] и достаточно сформированного понятийно-терминологического аппарата в когнитивистике назрела насущная необходимость углубленной разработки общеуниверсальной методологии моделирования когнитивных процессов, протекающих в сфере духовного бытия человека.

Поэтому **целью** предпринятого в работе теоретического поиска было повышение эффективности междисциплинарного исследования когнитивных феноменов путем разработки общеуниверсальной методологии моделирования процессов речемышления и мыследействия, протекающих в сфере духовного бытия человека.

Структурно-логические элементы моделирования. Вполне естественно, что при такой постановке проблемы первоочередной задачей оказалось обоснование универсальной методологической модели, охватывающей известные науке сферы (экзистенциальная, ментальная, трансцендентная и сознание) саморазвития когнитивных процессов и связей между ними, обеспечивающих функционирование духовного бытия индивида.

Такая модель, названная «Пирамида сфер духовного бытия индивида», была обоснована А.В. Клименюком [15, 208–213]. Ее концептуально-графическая интерпретация представлена нами ниже на *рис. 1*.

Обращаясь к модели, следует, прежде всего, обратить внимание на то, что в условиях коммуникации или совместной деятельности процессы духовного бытия человека зарождаются в его экзистенции и, восходя через ментальную и трансцендентную сферы, завершаются под контролем сознания определенными вербальными или физическими действиями.

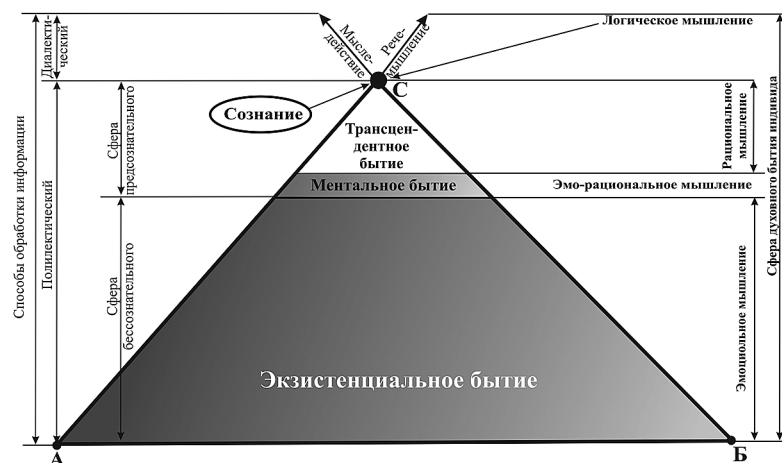

Рис. 1. Пирамида сфер духовного бытия индивида

Приведем здесь определения и основные характеристики указанных сфер. Так, под понятиями **экзистенция** и **экзистенциальное** мы будем подразумевать все, что относится к уникальной неповторимости внутрлического бытия, ощущению индивидом своей причастности к высшему и не может быть выражено на языке понятий [15, 207]. Подчеркнем при этом, что экзистенциальное бытие человека, протекающее в сфере его **бессознательного**, основано на **эмоциональном мышлении**, движущей силой которого является психофизиологическая энергия личности [15, 209].

В свою очередь, **ментальным** назовем результат взаимодействия глубинных уровней коллективного и индивидуального сознания, определяющих образ мысли и чувств человека, основанный на бессознательных мыслительных установках, а также на его навыках эмоциональной и поведенческой готовности к восприятию и познанию окружающего мира [15, 207]. И акцентируем внимание на том, что ментальное бытие человека, протекающее в сфере его **предсознательного**, основано на **эмо-рациональном мышлении**, движущей силой которого является психофизиологическая энергия его личности [15, 209].

Подобным образом **трансцендентным** будем считать акт, процесс, а также любой продукт человеческого мышления о сверхкатегориальной полноте бытия или его отдельных характеристиках, которые считаются недоступными непосредственному познанию, познаются лишь умозрительно, но могут быть выражены языком абстрактных понятий [15, 207]. И уточним, что трансцендентное бытие человека, протекающее в сфере его **предсознательного**, основано на **рациональном мышлении**, движущей силой которого является психофизиологическая энергия его личности [15, 211].

Нам остается отметить три весьма важных для последующего анализа обстоятельства. Первое связано с тем, что, согласно традиционным научным представлениям [28, 425–433, 440; 29,

23–51, 161–166], экзистенциальная сфера является, по сути своей, сферой бессознательного, а ментальность и трансцендентность образуют сферу предсознательного.

Второе обстоятельство, на которое следует обратить особое внимание, состоит в том, что само сознание (точка **С**) результатов когниции не продуцирует. Оно призвано выполнять контролируемую функцию, включающую две основных подфункции: табуирование результатов когнитивного процесса и обеспечение в противном случае их логического воплощения в формах осознанного речемышления и мыследействия.

Третье обстоятельство заключается в принципиальном отличии методологии анализа процессов когниции, основанной на понимании того, что, в отличие от сознания, обрабатывающего информацию диалектическим способом, бессознательное и предсознание человека оперирует ею на основе законов полилектики [15, 147–167].

Поскольку потенциально объектная сфера нашего анализа должна включать в себя любое множество реально изучаемых наукой когнитивных систем, мы вынуждены указать также на принципы построения системной модели духовного бытия индивида. Напомним для этого, что по определению Н. Винера, системой является совокупность элементов, взаимозависимых структурно и функционально [2, 201]. Традиционно любую систему как абстрактную модель принято изображать в виде «черного ящика». В нашем случае психофизиологическая по своей сути сфера духовного бытия человека является типичной сложной стохастической открытой неравновесной системой, способной обмениваться с окружающей средой энергией и информацией через оболочку, отделяющую ее от этой среды. Неравновесность ее заключается в том, что развивающиеся в ней когнитивные процессы имеют нелинейный характер. Следствием ее стохастичности становится, как указывалось выше, неопределенность поведения и труднопредсказуемость на длительных отрезках времени.

Рассуждая далее, рассмотрим графический образ представления системы в виде «черного ящика» (рис. 2), апробированный во многих работах [6; 7; 10; 12; 26; 35; 13, 43, 63–66; 27].

На рисунке представлена сложная четырехуровневая условно-топологическая модель сферы духовного бытия человека, включающая экзистенциальную, ментальную

и трансцендентную сферы как её подсистемы, функционирование которых контролируется и частично управляется сознанием, обозначенным на модели точкой С. Оболочка системы образована тремя составляющими: культурами макро- и микросоциумов (АС и СБ соответственно) и прагматическими намерениями индивида (АВ).

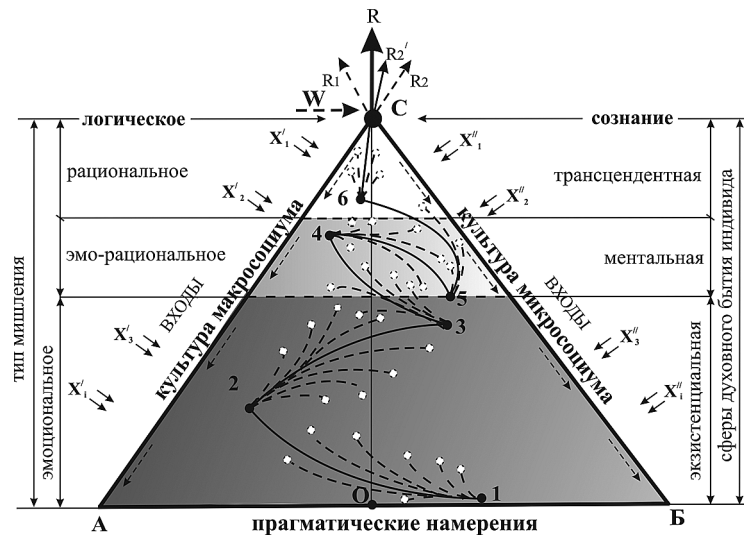

Рис. 2. Универсальная системная модель саморазвития процессов порождения речемышления и мыследействия в духовной сфере индивида

Вербальная и визуальная информация (W) поступает в сознание реципиента и, будучи обработанной им, трансформируется в определенные сигналы-запросы, направленные во все сферы его духовного бытия (см. стрелки, идущие параллельно сторонам треугольника).

При этом одновременно с вербальной и визуальной информацией (W) в сознание, предсознание (ментальные и трансцендентные сферы) и бессознательную сферу экзистенции реципиента поступают перцептивные сигналы иной физической природы, обозначенные на модели входами системы (X). Поскольку культуры микро- и макросоциумов, а также прагматические намерения являются в нашей модели параметрами порядка, оказывающими основное влияние на протекание когнитивных процессов, то входы (X), имеющие к ним прямое отношение, принято разделять на: управляющие и возмущающие воздействия, через которые и осуществляется указанное влияние. Так, в рамках культуры макросоциума к управляющим воздействиям могут, например, быть отнесены: X'_1 — речевое поведение собеседника, X'_2 — его социальный статус и т.п., а к возмущающим воздействиям: X'_3 — хамство визави, X'_4 — присутствие / отсутствие третьих лиц и т.п. Подобным образом к культуре микросоциума как параметру порядка в качестве управляющих воздействий могут быть отнесены: X''_1 — самоидентификация

индивида в условиях происходящего общения, X''_2 — готовность / неготовность к пониманию визави т.п., к возмущающим воздействиям могут быть причислены: X''_3 — усвоенные индивидом табу этических норм поведения, X''_4 — духовные ориентиры, обострение болезненного состояния того или иного органа в организме индивида и т.п.

В результате поступления указанной информации и соответствующих перцептивных сигналов происходит возбуждение психофизиологической энергии бессознательного начала (экзистенции) индивида, приводящее к запуску (см. точка 1) определенного когнитивного процесса в сфере его духовного бытия. В таком случае в точке 1 экзистенциального бытия индивида (точке первой бифуркации) на основе энергии инстинктивно-эмоциональных реакций неизбежно порождается своеобразный когнитивно-синергетический хаос.

В этой точке на первой стадии хаоса энергия еще нечеткого прагматического намерения в резонансе с эмоциональной энергией образует вполне определенный эмоционально-прагматический потенциал дальнейшего саморазвития когнитивного процесса. Вторая стадия, представляющая собой входение сложной психоэнергетической системы индивида в хаос, дает толчок процессу поиска структуры-аттрактора саморазвития когнитивного процесса речемышления или мыследействия.

В недрах этого хаоса одновременно зарождаются частный аттрактор (1–2) саморазвития когнитивного процесса и вся последующая структура-аттрактор (1–С), отражающая цель системы. В роли частного аттрактора (1–2) в сфере экзистенциального бытия индивида выступает энергетически наиболее мощный аттрактор, способный захватывать в конус своего притяжения близлежащие аттракторы-альтернативы, концы которых обозначены на модели светлыми точками, и подавлять остальные энергетически менее сильные. Благодаря этому, первая стадия саморазвития рассматриваемого когнитивного процесса, реализуемая по траектории 1–2, завершается в следующей точке бифуркации (точка 2).

Тот факт, что первый частный аттрактор 1–2 заканчивается в точке 2, расположенной в зоне влияния культуры макросоциума, свидетельствует о подавляющем влиянии её управляющих воздействий на траекторию саморазвития анализируемого когнитивного процесса в экзистенциальной сфере духовного бытия индивида. Более подробное ретроспективное описание причин и факторов, повлиявших на особенности актуализации этого частного аттрактора, принято называть рассмотрением поведения когнитивной системы в малом (ближнем) масштабе. Подобным образом проводится и анализ протекания остальных этапов (2–3, 3–4, 4–5, 5–6 и 6–С) когнитивного процесса, описываемого структурой-аттрактором 1–С. Анализ всей траектории саморазвития (структура-аттрактор 1–С) называют рассмотрением системы в полном масштабе.

Саморазвитие системы после третьей точки бифуркации (точка 3), описываемое частным аттрактором 3–4, берет начало в экзистенциальной сфере эмоционального мышления индивида, а завершается в ментальной, с характерным для нее эмо-рациональным типом мышления.

При этом, зародившийся в хаосе точки третьей бифуркации частный аттрактор (3–4), под влиянием энергетики рациональных элементов мышления, компенсируя преобладание эмоций, отклоняется в сторону норм культуры макросоциума. Здесь, в ментальной сфере, противоречия как движущая сила хаоса развиваются уже между культурой микросоциума, характеризующейся навыками общения, выработанными в кругу семьи и ее ближайшем социально-этническом окружении, и культурой поведения в макросоциуме. Завершение аттрактора в точке 4 свидетельствует, что в психике активизировался концепт-прототип, сохраненный памятью в результате предшествующего окультуривания (социализации) индивида как типичный алгоритм макросоциального поведения в аналогичных ситуациях.

Однако, и это очевидно из траектории аттрактора 4–5, в точке 4 очередной бифуркации состоя-

ние психики индивида вступает в энергетический конфликт с концептом-прототипом, вследствие чего в ней возникает хаос. Результатом его саморазвития (траектория 4–5) становится то, что под влиянием энергии эмоционально-прагматического потенциала искомого варианта поведения (речемышления или мыследействия) психическая сфера индивида как саморазвивающаяся когнитивная система осуществляет очередной поиск эмоционально более близкого его ментальности фоноконцепта-аналога (точка 5).

Обратим внимание на то, что частный аттрактор (4–5) является по своей сути обратным (или возвратным) аттрактором, траектория которого указывает, что система поиска или порождения искомого концепта как бы стремится вернуться в точку бифуркации (3).

Отметим здесь, что явление возникновения обратного аттрактора подробно рассмотрено нами в работе [35, 23–24, 34–36], посвященной моделированию процессов, происходящих в потоке мышления человека, а сам феномен его возникновения назван петлей табу.

Возвращаясь к модели *рис. 2*, мы увидим, что в хаосе точки (5) зарождается следующий частный аттрактор, конечная точка которого (6) в силу влияния рационального мышления оказывается в трансцендентной сфере. Здесь очень важно понимать, что в процессе саморазвития когнитивной системы поиска решения концепт-прототип 4 трансформируется в ближайший к нему концепт-аналог 6.

Генерированный таким образом концепт-аналог 6, после прохождения стадии неравновесия в рациональном мышлении, поступает в сознание индивида (С) и, формально контролируемый логико-диалектическим мышлением, материализуется (вектор R) в форме искомого его психикой комплекса средств речемышления и мыследействия.

При этом не следует забывать, что концепты-прототипы, равно как и хранимые в памяти концепты-аналоги, в зависимости от уровня развития личности, состояния психики человека и условий коммуникации или совместной деятельности могут извлекаться его сознанием из любой из сфер духовного бытия (экзистенциальной, ментальной, трансцендентной).

Остается обратить внимание на специфику выбора исследователем параметров порядка в качестве комплексной причины, интегрирующей в себе характерные для каждой указанной сферы, уже описанные выше управляющие воздействия (X). Рассмотрим этот вопрос на примере *рис. 3*.

Из схемы видно, что в качестве параметров порядка, образующих оболочку рассматриваемой сложной открытой когнитивной системы, исследователем выбраны: прагматические намерения коммуниканта, культура окружающего его макросоциума и культура его микросоциума.

Рис. 3. Схема-пример возможного сочетания управляющих воздействий как элементов параметров порядка, определяющих результат саморазвития когнитивного процесса речемышления

Вполне понятно, что эти три параметра порядка имеют комплексный характер и высокий уровень абстракции и поэтому для практического описания причин изменения поведения (состояний) системы на каждом уровне (экзистенциальном, ментальном, трансцендентном) саморазвития когнитивной системы возникает необходимость в определении конкретных управляющих воздействий, ставших основной причиной наблюдаемых изменений. Известно также, что главные управляющие воздействия устанавливаются экспериментально или на основе количественных показателей метода экспертных оценок [18, 237–267].

В приведенном примере номенклатура управляющих воздействий, охватываемых понятием культура микросоциума (рис. 3), включает: генетические особенности психики индивида, его индивидуальные знания и творческие навыки. В иных случаях, в зависимости от объекта и цели исследования управляющими воздействиями в рамках культуры микросоциума как комплексного параметра порядка, могут быть приняты: состояние психики индивида, его физическое состояние, тип психической акцентуации его личности (демонстративная, педантичная, застревающая, возбудимая), темперамент индивида (холерик, сангвиник, флегматик, меланхолик), социальная направленность его личности (интроверт, амбиверт, экстраверт), традиции, ритуалы, обычаи, нормы поведения, усвоенные индивидом в его микросоциальной среде, его эстетическое, этическое, правовое восприятие реальности, индивидуальные особенности развития личности индивида и т.п.

В номенклатуру управляющих воздействий, охватываемых понятием культура макросоциума, исследователь волен включить: уровень социальной конфликтности индивида, степень официальности коммуникации или иного социального взаимодействия, строгость макросоциальных требований к соблюдению коммуникативно-поведенческих норм, степень усвоения индивидом культуры, традиций и официальных норм профессионального общения, его умение ориентироваться на социально значимые цели и результаты, способность к коллективному сотрудничеству, уровень овладения индивидом современными приемами поиска нетрадиционных решений и т.п.

Что же касается упомянутых выше возмущающих воздействий, способных существенным образом влиять на поведение рассматриваемых когнитивных систем, то тут необходимо отметить следующее. Во-первых, все возмущающие воздействия принято разделять на внешние и внутренние.

Так, внешними возмущающими воздействиями могут стать: угроза безопасности или жизни индивида, угроза наказания, непредсказуемость поведения визави, факторы, отвлекающие внимание коммуниканта, неожиданное изменение условий или обстоятельств коммуникации, ролевого статуса коммуниканта и т.д. Внутренними вполне могут оказаться: наличие болевых ощущений в организме коммуниканта, обусловленные воспитанием или генетические специфические когнитивные реакции личности индивида на внешние или физиологические раздражители, различные виды психологических комплексов,

обрутаемых его личностью в процессах социализации, моральные или этические принципы, лежащие в основе формирования личности индивида, этническая ментальность индивида и т.п.

Энергетическая сущность возмущающих воздействий состоит в том, что они, возбуждая энергию инстинктов, о которых мы будем говорить ниже, играют роль одной из весомых причин порождения хаоса в точках бифуркации процессов саморазвития когнитивных систем. При этом они могут иметь информационную, энергетическую и вещественную природу.

Теперь остановимся кратко на рассмотрении еще двух весьма важных с методологической точки зрения вопросов. В связи с тем, что разрабатываемая нами проблема носит исключительно междисциплинарный характер, мы, прежде всего, столкнулись с необходимостью унификации понятий, используемых в универсальной модели саморазвития процессов порождения речемышления и мышледействия в духовной сфере индивида.

Поскольку в модели все дискретные точки, изображающие начала и концы аттракторов, являются, по сути, концептами того или иного уровня сложности, мы [16, 443] обосновали следующее академическое определение концепта.

Концепт (англ. *concept* — понятие) — смыслодержательная целостность любого уровня сложности, системная матричная структура которой, имеющая в речемышлении и мышледействии человека как единица смысла ту или иную степень абстрактности отражения объектов и явлений реального мира, последовательно формируется в экзистенциальной, ментальной и трансцендентной сферах его духовного бытия в виде более или менее четкого, не зависящего от перцептивной природы возникновения, образа, способного сохраняться в памяти и постоянно обновляться в результате когнитивно-стохастической переработки эмо-

рациональным мышлением индивида новой перцептивной и логической информации, позволяющей сознанию каждый раз по-новому и полнее описывать этот образ понятийно-логическими средствами естественного или искусственного языков.

Поскольку любой концепт отражает хранящийся в памяти индивида вербально выражаемый результат познания им определенной стороны или явления окружающей реальности, то благодаря такой унификации, специалисты-когнитивисты как представители междисциплинарной науки получают возможность при моделировании насыщать смыслодержательность точек-концептов необходимыми им конвенциональными понятиями любого уровня абстракции. На этом основании к ним могут быть отнесены, например: концептосфера индивида, всеобщая картина мира, научная картина мира, физическая (химическая, техническая, биологическая, социальная, демографическая, культурная, педагогическая, языковая, эстетическая и т.д.) картина мира, концепт-образ, концепт-гештальт, концепт-фрейм, концепт-паттерн, концепт-схема действий, концепт-картина, концепт-сценарий, концепт-домен, эмоциональный (тактильный, слуховой, зрительный, обонятельный, вкусовой, запаховый, цвето-звуковой, вкусо-запаховый, звуко-эмоциональный, запахово-эмоциональный, эмоционально-вкусовой, эмоционально-вкусо-запаховый, свето-музыкальный, цвето-вербальный, звуко-цветовой, цвето-рече-музыкальный, фито-визуальный, визуально-запаховый, визуально-вкусовой, тактильно-визуальный, вкусо-визуальный, фоновый и т.п.) концепты и т.д. и т.п. (см. [16, 438–460]).

Второй вопрос касается специфики применения психологических концепций и трактуемых их терминов в описании когнитивных процессов, рассматриваемых на основе модели пирамиды сфер духовного бытия индивида (рис. 4).

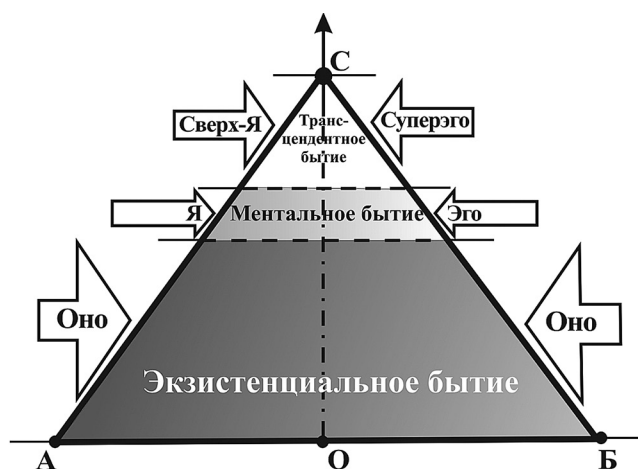

Рис. 4. Методологическая схема отнесения психологических понятий к сферам протекания когнитивных процессов

Обратившись к работам З. Фрейда (см., напр., [28]), нетрудно убедиться в следующей сущности предложенных им понятий. Он говорит, что «Оно» порождается в результате всплеска психической энергии в сфере бессознательного эмоционального мышления и, руководствуясь принципом удовольствия [28, 444], практически не различает «себя» и «не-себя». При этом непознаваемое и бессознательное «Оно» возникает на границе с «Я» и частично сливается с ним. Поэтому вполне логично относить понятие «Оно» преимущественно к описанию когнитивных процессов, саморазвитие которых происходит в экзистенциальной (бессознательной) сфере духовного бытия индивида, понимая при этом, что его взаимодействие с «Я» начинается на границе раздела экзистенциальной и ментальной сфер.

Основанное, как показано выше, на эмоциональном мышлении «Эго» направленно в его трактовке на принятие решений по поиску удовольствия на основе принципа реальности [28, 443], учитывающего внешние условия и внутренние табу. Вместе с тем З. Фрейд отмечает, что «Я», возникая как часть «Оно» [28, 431] и олицетворяя собой разум и рассудительность, стремиться, под влиянием условий внешнего мира, заменить генерируемый «Оно»-принцип удовольствия, на принцип реальности. Эти весьма близкие по сути, но все же не тождественные понятия рационально использовать в описании результатов междисциплинарных исследований когнитивных процессов, рассматриваемых в объеме саморазвития воспитательных и поведенческих явлений.

В свою очередь, под «Супер-эго» предлагается подразумевать явление, возникающее в условиях противоречивого взаимодействия совести и «Эго-идеала», определяемое в основе своей результатом предыдущего воспитания под влиянием социально значимых табу. И при этом считать «Сверх-Я» высшей инстанцией в структуре духовной жизни, бессознательно выполняющей роль внутреннего

цензора [28, 433–439] на основе идентификации с тем или иным объектом. Здесь очевидно присутствие рационального мышления, что показывает необходимость отнесения указанных понятий исключительно к сфере трансцендентного бытия индивида.

Завершив в общих чертах изложение методологии и правил описания качественной стороны саморазвития когнитивных процессов порождения речемышления и мыследействия, рассмотрим возможности количественной оценки этих процессов. Отметим, что в работе [5, 45–49] на основе принципа сохранения эмоционально-прагматического потенциала высказывания методами теории подобия был обоснован безразмерный критерий (*K*-критерий Калиты-Тараненко) [8] для количественного определения уровня реализации этого потенциала как результата стохастического саморазвития когнитивного процесса речемышления. По данным работ [9] на трехуровневой шкале, маркированной в единицах *K*-критерия, низкий уровень актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания реализуется в интервале значений $K=0-30$, средний его уровень колеблется в границах $K=30-90$, а высокий маркируется показателями $K \geq 90$. Подчеркнем здесь, что численные значения *K*-критерия с достаточной для экспериментального исследования точностью несложно рассчитать по соответствующей формуле [8; 13, 97] на основании данных, полученных с использованием известной компьютерной программы Praat [39].

Приняв в связи с этим за оси декартовых координат шкалы количественных показателей эмоционального и прагматического потенциалов концептов (точек бифуркации), порождаемых в психической сфере коммуниканта в процессах его речемышления и мыследействия, мы получаем возможность отражения на модели пирамиды сфер духовного бытия индивида (рис. 5) количественной картины флуктуации этих потенциалов.

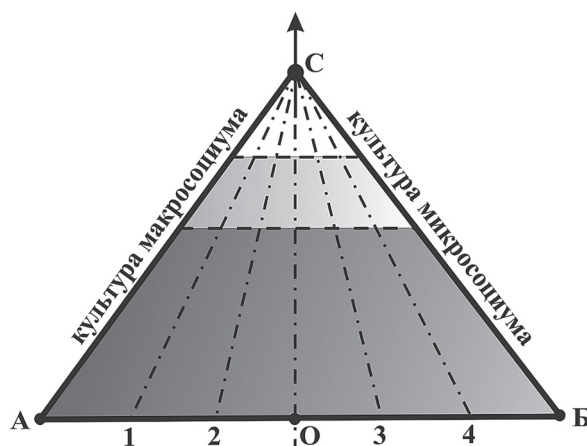

Рис. 5. Зоны влияния параметров порядка на уровни эмоционально-энергетических потенциалов концептов сфер духовного бытия индивида

Из рис. 5 очевидна возможность разбивки левой (треугольник АСО) и правой (треугольник ОСБ) половин фронтального сечения пирамиды на три равнопропорциональных зоны. В левой половине они будут ограничены треугольниками АС1, АС2 и АСО. Тогда в каждой из этих зон мы можем располагать точки-концепты (точки бифуркации), имеющие одинаковые уровни энергетических потенциалов.

Воспользовавшись обоснованной в работе [9] и широко апробированной экспериментально [11; 13, 196–206; 36; 37; 34; 41 и др.] шкалой этих уровней, назовем зону АС1 зоной актуализации высокого уровня эмоционального потенциала результатов речемышления и мышледействия, зону АС2 будем называть зоной его среднего уровня,

а зону АСО — зоной низкого уровня актуализации эмоционального потенциала. Отметим тот факт, что поскольку на оси (СО) нашей модели влияние диалектически взаимодействующих параметров порядка (культур макро- и микросоциума) становится практически ничтожным (или сводится к нулю), то горизонтальная координата образуется двумя разнонаправленными (выходящими из точки О) шкалами уровней актуализации эмоционально-энергетических потенциалов.

Рассмотрим теперь возможность построения в плоскости модели вертикальной шкалы, маркирующей уровни актуализации прагматического потенциала концептов речемышления и мышледействия в каждой из сфер духовного бытия индивида (рис. 6).

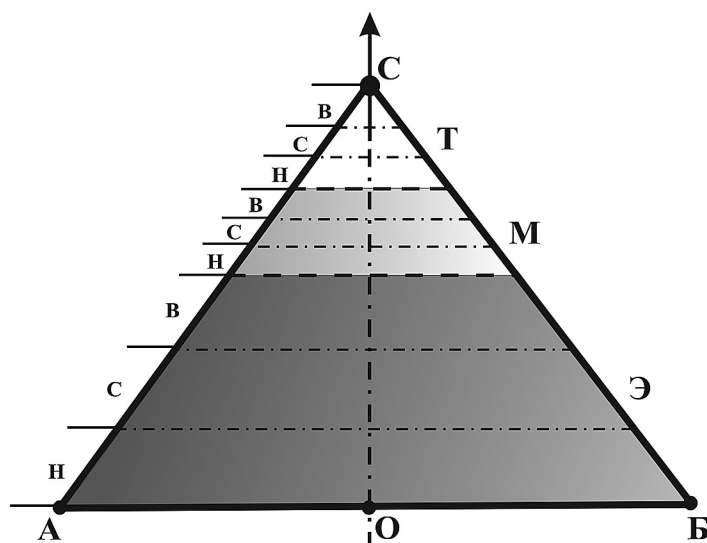

Рис. 6. Распределение уровней прагма-энергетических потенциалов концептов в экзистенциальной, ментальной и трансцендентной сферах духовного бытия индивида

На рисунке показано, что в каждой условно-автономной топографической сфере модели (экзистенциальной — Э, ментальной — М и трансцендентной — Т) уровни прагма-энергетических потенциалов концептов располагаются по вертикали в направлении возрастания этих потенциалов (см. соответственно вертикальные зоны Н, С и В).

Благодаря этому, на модели можно наглядно представить, например, что, зародившись в экзистенциальной сфере (Э), энергетически мощный концепт, достигнув зоны высокого прагматического потенциала (В), без особых затруднений проникает в зону (поднимается на уровень) низкого прагматического потенциала (Н) ментальной сферы (М) духовного бытия индивида.

В соответствии с результатами практической апробации [13, 142–149 196–206; 36; 37; 34; 41] установлено, что уровень прагматического потенциала, маркированный его процентной долей от общего эмоционально-прагматического потенциала, достаточно точно определяется

экспертами лингвистами и экспертами психологами в условиях его соотнесения с контекстом речемышления или мышледействия.

Обратимся далее еще к одному непросто-му вопросу об изображении на модели частных аттракторов, описывающих траектории саморазвития инстинктивно и рефлекторно обусловленных когнитивных актов в процессах духовного бытия индивида. Для этого, абстрагируясь от широкой дискуссии об общих и дифференциальных признаках инстинктивных и рефлекторных действий или актов, будем исходить в нашем рассмотрении из следующих определений.

Рефлекс — врожденная реакция организма на раздражения рецепторов. Врожденные рефлексы называют безусловными, а вырабатываемые в течение жизни — условными [24, 1122].

Инстинкт — совокупность сложных врожденных реакций или актов поведения организма,

возникающих в ответ на внутренние или внешние раздражения и контролируемых сознанием у человека [24, 494].

С учетом этого рассмотрим примеры (рис. 7) типичных структур-аттракторов рефлекторного поведения (речемышления и мышледействия) индивида. Так, на рис. 7а изображена структура-аттрактор 1-С актуализации безусловного рефлекса психикой человека. Из рисунка видно, что в точке (1) первой бифуркации в ответ на внешнее раздражение, например, на неожиданно громкий звук выстрела (поступает в систему по вектору W), практически мгновенно возбуждается психофизиологическая энергия инстинкта самосохранения, обеспечивающая срабатывание

соответствующего рефлекса как автоматической реакции организма на раздражающий звук. Потенциал энергии безусловного рефлекса настолько высок, что в масштабе реального времени структура-аттрактор 1-С, всего за 150 миллисекунд, буквально проскочив точку (2), достигает конечной точки своего саморазвития (С), с которой и берет начало вектор R , символизирующий на модели мгновенную двигательную реакцию тела индивида. Исходя из представленной на рис. 6 топографической картины уровней энергетических потенциалов, видно, что генетически обусловленные двигательные концепты-прототипы безусловных рефлексов человека локализованы на нижнем уровне их низкой зоны (т. е. на линии AB).

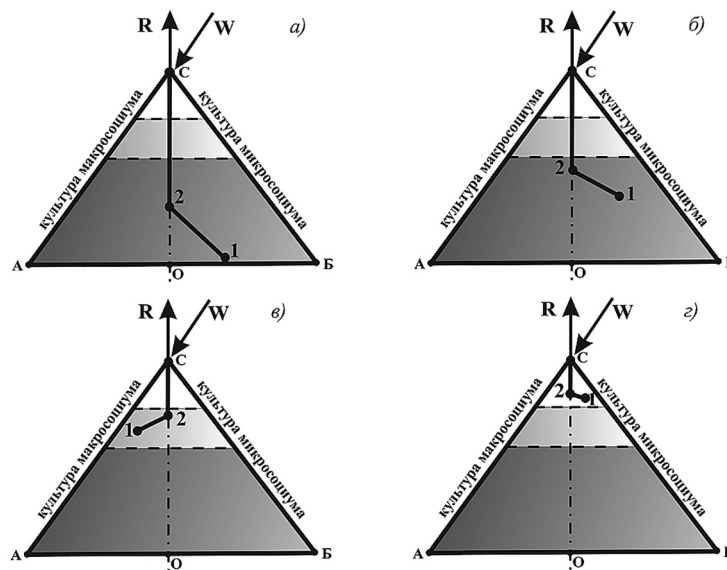

Рис. 7. Типичные структуры-аттракторы рефлекторного поведения индивида

И поэтому они не могут обладать энергией, достаточной для реализации безусловного рефлекса. Однако их энергии вполне хватает для мгновенного запуска процесса возбуждения инстинкта, психофизиологическая энергия которого и обеспечивает, как сказано выше, срабатывание соответствующего рефлекса.

Несколько по-иному осуществляется реализация условного (социоприобретенного) рефлекса (рис. 7б). В данном случае концепт условного рефлекса (точка 1), сформировавшегося на основе эмоционального мышления как результата предшествующего психологического опыта, обладает потенциалом, заведомо достаточным для срабатывания этого рефлекса. Поэтому в ответ на внешнее раздражение (W) поток указанной энергии, как и в предыдущем случае, не взаимодействуя с концептами сфер ментальности и трансценденции и проходя через точку (2), практически мгновенно актуализу-

ется в форме конкретного действия (вектор R). Подобным образом психика индивида рефлекторно реагирует и на мощные внутренние раздражения.

Обратимся теперь к модели порождения концепта условного рефлекса в ментальной сфере духовного бытия человека (рис. 7в). На ней представлена структура-аттрактор (1-С) актуализации ментально-рефлекторной реакции в процессах речемышления и мышледействия индивида. Локализация исходной точки (1) частного аттрактора свидетельствует о том, что память индивида хранит достаточно энергетически насыщенный макросоциальный концепт-рефлекс, образованный в результате опыта предыдущих взаимодействий человека с другими личностями в формальных или неформальных условиях их коммуникации в макросоциальной среде. При этом, чем выше уровень социализации личности, тем шире номенклатура хранимых его памятью ментальных кон-

цепт-рефлексов. Она может охватывать, например, различные по природе формирования концепты-рефлексы: улыбка на улыбку, социально усвоенное приветствие, ритуальные знаки и словесные формулы, обрядовые и ритуальные позы и жесты и т.п. Однако не следует забывать, что, независимо от достаточно высокого энергетического потенциала рассматриваемого нами рефлекторного концепта-прототипа, энергию его физической и вербальной реализации обеспечивает параллельно возбуждаемый энергетический потенциал соответствующего инстинкта. На основании этого мы вполне обоснованно можем рассматривать концепт-прототип как автоматический рефлекторный концепт.

Характеризуя модель функционирования трансцендентного концепта-прототипа (рис. 7з), имеющего тот же механизм саморазвития, остается обратить внимание лишь на то, что его формирование в памяти индивида обусловлено предыдущим опытом решения ряда подобных творческих задач в условиях коллективно-социального взаимодействия с представителями микросоциума.

С пропедевтической целью для более глубокого понимания феномена когнитивной реализации инстинкта, мы вынуждены акцентировать внимание на следующем. Во-первых, инстинкт по природе своей является более сложной и менее однозначной автоматизированной совокупностью когнитивных реакций и актов поведения индивида, чем рефлекс. Во-вторых, если время срабатывания рефлекса практически

ничтожно, то в отличие от него инстинктивные поведенческие реакции чаще всего являются пролонгированными во времени. В-третьих, как бы мы не хотели этого, но инстинкты подобно рефлексам необходимо также дифференцировать на безусловные и условные.

Таким образом, с энергетической точки зрения, в силу относительности понятия сложности, у нас остаются лишь три критерия отличия рефлекса от инстинкта: степень автоматизации реакции индивида, её однозначность, а также время её когнитивного саморазвития и актуализации инстинктивного поведения. Известно, что любой рефлекс приводит к однозначной физической реакции организма. Но инстинкт такой однозначности лишен. Например, элементарный инстинкт страха способен порождать как минимум такие противоположные поведенческие реакции: покорность (или бегство) и агрессию.

Нам также достаточно представить время моргания человека (типичный безусловный рефлекс) и время порой многолетнего поведения-ухаживания индивида, затрачиваемое им на удовлетворение полового инстинкта (типичный безусловный инстинкт здоровой особи), чтобы убедиться в существенной разнице саморазвития во времени поведенческих реакций рефлекторной и инстинктивной природы. О степени автоматизации инстинкта мы будем говорить ниже.

Понимая это, перейдем непосредственно к рассмотрению энергетических особенностей механизма безусловного инстинктивного поведения индивида (рис. 8).

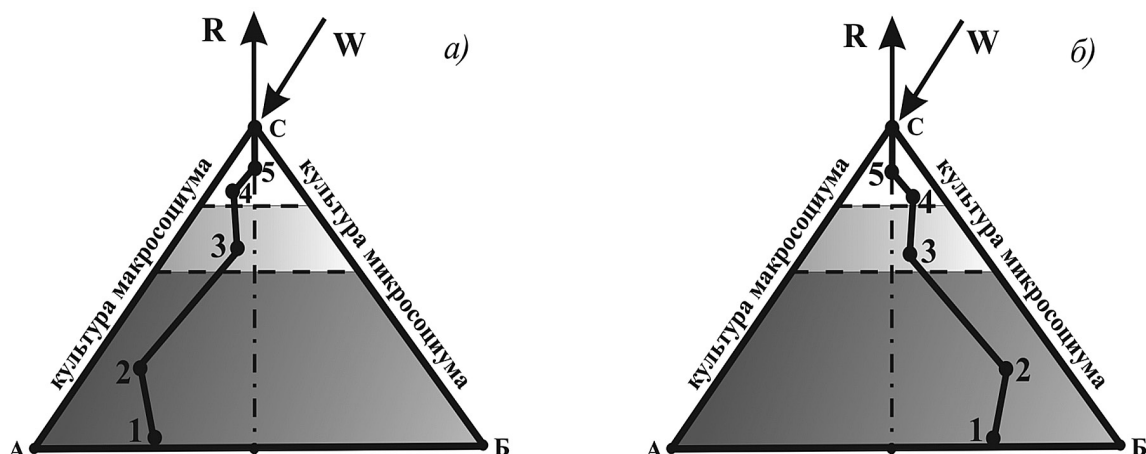

Рис. 8. Примеры структур-аттракторов безусловно инстинктивного поведения индивида

Здесь на модели (рис. 8а) изображена структура-аттрактор (1-С), состоящая из трех частных аттракторов и включающая три точки бифуркации (1, 2 и 3). Раздражающее воздействие поступает в систему (сферы духовного бытия индивида) через вектор W.

В состав раздражающего воздействия входит совокупность (комплекс) соответствующих пер-

цептивно воспринимаемых организмом индивида возмущающих воздействий, препятствующих нормальному саморазвитию когнитивных процессов, протекающих в сфере духовного бытия. Именно возмущающие воздействия и возбуждают энергию экзистенциальных, ментальных и трансцендентных концептов, выполняющих

в той или иной мере компенсационную функцию, направленную на ослабление раздражающего воздействия данного типа.

Напомним, что если возмущающее воздействие активизирует одновременно энергию концептов во всех сферах протекания когнитивных реакций, то энергетический потенциал самих реакций обеспечивает исключительно инстинктивное начало психики индивида. При этом он зарождается как результат противоречивого взаимодействия минимум двух противоположных инстинктов, инстинктов и эмоций, эмоций и чувств, а также альтернативно неисчерпаемых вариантов их взаимодействий.

Описывая далее структуру-аттрактор саморазвития безусловно инстинктивного поведения индивида (рис. 8б), мы можем утверждать, что на модели отражен процесс актуализации саморазвития его макросоциально обусловленной поведенческой реакции в ответ на возмущающее воздействие (W). Кроме того, здесь важно понимать, что в отличие от рефлекса (см. рис. 7а), инстинктивная реакция вырабатывается в экзистенциальной сфере индивида следующим образом. В системе после прохождения стадии

хаоса в точке бифуркации (1) зарождается частная структура-аттрактор (1-2), которая, захватывая в конус своего притяжения уже существующие, накопленные личным опытом в памяти индивида микросоциальные концепты-прототипы, синтезирует в точке второй бифуркации (2) новый, соотносительный с условиями возникновения возмущающего воздействия концепт-аналог, энергия которого направляется в точку (3) и порождает соответствующую реакцию (R).

В связи с тем, что описанный нами когнитивный процесс развивается исключительно на уровне эмоционального (бессознательного) мышления, мы получаем все основания детерминировать его таким общим понятием, как рефлекторно-инстинктивное явление. Модель рис. 8б отличается от модели рис. 8а лишь тем, что изображенная на ней безусловно инстинктивная когнитивная реакция саморазвивается в точке бифуркации (2) на основе макросоциальных концептов-прототипов.

Что же касается условно инстинктивных реакций психики индивида на возмущающие воздействия, рассмотрим подробнее их на примерах (рис. 9).

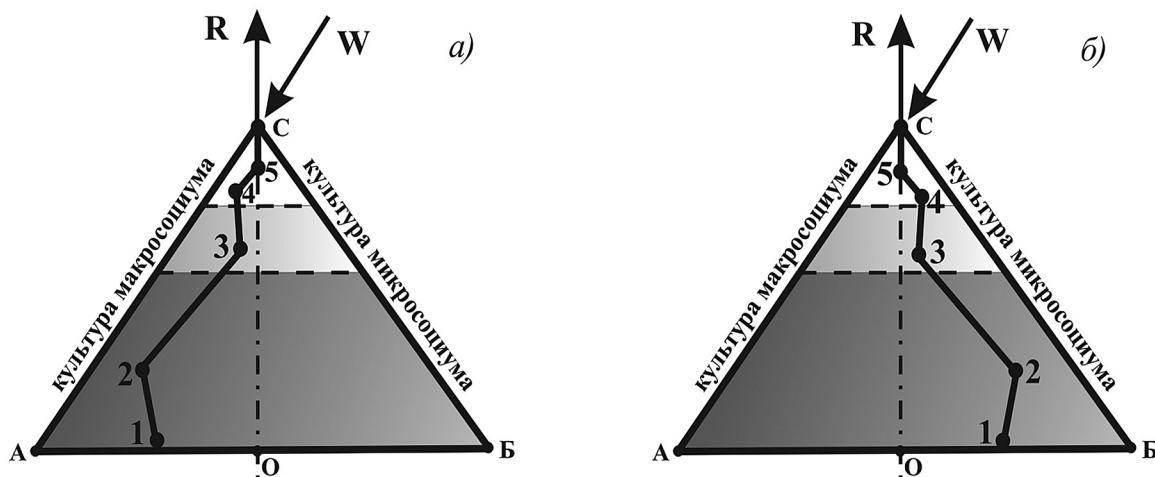

Рис. 9. Примеры структур-аттракторов условно инстинктивного поведения индивида

Отметим, прежде всего, что отличительной чертой изображенных на моделях структур-аттракторов саморазвития когнитивных реакций индивида на возмущающие воздействия (W) является наличие в системе точек бифуркации (развития хаоса) во всех трех сферах (экзистенциальная, ментальная, трансцендентная) его духовного бытия.

В то же время следует отметить, что прохождение аттрактора (3-С) через ось модели свидетельствует о включении в саморазвитие реакции личности концепта-рефлекса. Таким образом, в данном случае мы имеем дело с явлением, которое следует характеризовать общим понятием инстинкт-рефлекс. Немаловажен и тот факт, что протяженное во времени саморазвитие инстинк-

тивной реакции основано на когнитивном поиске психикой индивида концептов-прототипов или концептов-аналогов в сферах его ментального (эмо-рациональное мышление) и трансцендентного (рациональное мышление) бытия, контролируемого сознанием (С).

Остается отметить, что на модели (рис. 9а) реакция индивида саморазвивается исключительно на основе концептов, сформированных психикой в процессах освоения им макросоциального опыта поведения, а на модели (рис. 9б) указанное саморазвитие базируется на результатах его микросоциального опыта.

К сказанному необходимо добавить, что благодаря высокому уровню абстракции пирамиды сфер

духовного бытия индивида как концептуальной модели научного рассмотрения любых, связанных с речемышлением и мышлением человека явлений, процессов или событий, область ее применения практически неограниченна. Это вполне логично, поскольку трудовое и коммуникативное поведение людей всегда и неизбежно основано на их речемышлении и мышлении.

Высокую эффективность использования указанной модели в качестве методологического инструментария междисциплинарной ретроспективной добычи нового знания следует, прежде всего, ожидать в теории межкультурной коммуникации, лингвистике, когнитивистике, психологии, философии, социологии, психиатрии, истории, экономике, политологии, литературоведении, этнологии и т.п.

Для этого достаточно осуществить адекватную разработку целевой структуры указанных поисков и объективно выбрать параметры порядка, в смылосодержательных синхронических пространствах которых исследователь располагает фактами, необходимыми для системной дифференциации входящих в них возмущающих и управляющих воздействий. Такими параметрами могут быть, например: для *философии* (сакральная и научная картины мира, знания и факты, вера и факты, вера и мнения, мнения и знания и т.п.); для *психологии* (сознание и инстинкт, долг и совесть, идеология и объективная реальность, ментальность и жизненный уровень индивида, социальный статус и духовность индивида и т.д.); для *экономики* (экономическая

безопасность социума и жизненный уровень индивида, макро- и микроэкономика, геополитика и микроэкономика, микроэкономика и идеология, экономическая безопасность социума и патриотизм населения и т.п.); для *истории* и *исторических личностей* (чувство долга индивида и его моральные убеждения, творческий потенциал индивида и его социальный статус, творческий поиск индивида и противодействие социума и т.д.).

Выводы. В заключение подчеркнем, что изложенная выше методология моделирования когнитивных процессов речемышления и мышления человека представляет собой комплексный междисциплинарный гипотетический конструкт, разработанный нами с учетом современного знания, накопленного в сфере ряда психологических, лингвистических и социальных наук с использованием системного подхода и синергетической доктрины теории хаоса.

Перспективность эффективного применения в когнитивных исследованиях сформированной нами системной методологии, базирующейся на результатах интеграции научных представлений и унификации терминологического аппарата смежных с когнитивистикой наук, состоит в том, что она позволяет использовать универсальную концептуально-синергетическую модель саморазвития процессов порождения речемышления и мышления в психике индивида для решения широчайшего спектра разнообъектных и разномасштабных междисциплинарных проблем.

ИСТОЧНИКИ

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная лингвистика / Николай Николаевич Болдырев. — М.-Берлин: Директ-Медия, 2016. — 251 с.
2. Винер Н. Кибернетика / Норберт Винер. — М.: Наука, 1968. — 201 с.
3. Дейк Т. ван. Фреймы знаний и понимание речевых актов / Т. ван Дейк // Язык. Познание. Коммуникация. — М.: Прогресс, 1989. — С. 12–40.
4. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. — 2009. — № 168. — Т. 1. — С. 254–259.
5. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення / А.А. Калита: [монографія]. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. — 320 с.
6. Калита А.А. Синергетическая концепция порождения интерферирующей речи билингом / А.А. Калита, О.Р. Валигура // Языки и этнокультуры Европы. — Глазов: Глазов. гос. пед. ин-т, 2010. — С. 205–212.
7. Калита А.А. Синергетизм порождения и актуализации фоноконцепта / А.А. Калита, Л.И. Тараненко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): [у 2 ч.]. — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. — Вип. 96(2). — С. 213–219.
8. Калита А.А. Критерий уровня актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания / А.А. Калита, Л.И. Тараненко // Наукові записки. — Вип. 105(1). — Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. — С. 476–484.
9. Калита А.А. Перцептивна й інструментальна оцінки емоційно-прагматичного потенціалу висловлень / А.А. Калита, Л.И. Тараненко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки: Мовознавство. — № 24(249). — 2012. — С. 186–191.
10. Калита А.А. Синергетичні моделі породження фоноконцептів в англійському мовленні / А.А. Калита // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Романо-

- германська філологія. Методика викладання іноземних мов. — Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. — № 1002. — С. 106–112.
11. Калита А.А. Энергетическая теория речи: ее сущность, современное состояние и перспективы исследования / А. А. Калита // Когниция, коммуникация, дискурс : [журн.]. — Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2013. — № 7. — С. 33–53.
 12. Калита А.А. Вариантные модели речемусыкальной коммуникации // А.А. Калита, В.В. Марченко // Вестник педагогического опыта: научно-методический журнал. — Серия : Иностранные языки. История. — Глазов : ФГБОУ ВПО «Глазовский гос. пед. ин-т им. В.Г. Короленко». — Вып. 34. — 2013. — С. 25–30.
 13. Калита А.А. Энергетика речи : [монография] / Алла Андреевна Калита. — К. : Кафедра, 2016. — 292 с.
 14. Карасик В.И. Языковая матрица культуры / В.М. Карасик. — М. : Гнозис, 2013. — 213 с.
 15. Клименюк А.В. Знание, познание, когниция / А.В. Клименюк : [монография]. — Тернополь : Підручники і посібники, 2010. — 304 с.
 16. Клименюк А.В. Когнитивистика: проблемы, представления и реальность / А.В. Клименюк // Наукові записки. — Вип. 153. Серія : Філологічні науки. — Кропивницький : Видавець Лисенко В.Ф., 2017. — С. 438–460.
 17. Клименюк О.В. Системний підхід до інтенсифікації технологічних процесів / О.В. Клименюк : [монографія]. — Тернопіль : ЛІЛЕЯ, 1998. — 264 с.
 18. Клименюк О.В. Технологія наукового дослідження : [авторський підручник] / О.В. Клименюк. — Київ; Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект – Поліграф», 2006. — 308 с.
 19. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф; [пер. с англ. И.Б. Шатуновского]. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 792 с.
 20. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Джордж Лакофф, Марк Джонсон : [пер. с англ.; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 256 с.
 21. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / Алла Петрівна Мартинюк. — Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. — 196 с.
 22. Пинкер С. Язык как инстинкт / Стивен Пинкер; [пер. с англ.; общ. ред. В.Д. Мазо]. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 456 с.
 23. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : [монографія] / Анатолій Миколайович Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.
 24. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров; редкол.: А.А. Гусев и др. — Изд. 4е. — М. : Сов. энциклопедия, 1987. — 1600 с.
 25. Степанов Ю.С. «Понятие», «концепт», «антиконцепт». Векторные явления в семантике / Ю.С. Степанов // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования : сб. науч. тр. — М.; Калуга : ИП Кошелев А.Б., Изд-во «Эйдос», 2007. — С. 19–26.
 26. Тараненко Л.И. Когнитивный механизм актуализации высказываний отказа / Л.И. Тараненко, О.С. Сокирская // Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты : [межвуз. сб. науч. трудов / отв. ред. О.С. Шумилина.]. — Тверь : Твер. гос. ун-т, 2013. — Вып. 20. — С. 254–262.
 27. Тараненко Л.І. Моделі лінгвокогнітивної інтерпретації особливостей просодичного оформлення англійських висловлень співчуття / Л.І. Тараненко, М.А. Куценко // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. — Кропивницький : Видавництво «КОД». — Вип. 165. — 2018. — С. 12–21.
 28. Фрейд З. Психология бессознательного / Зигмунд Фрейд : [сб. произведений; сост., научн. ред. М.Г. Ярошевский]. — М. : Просвещение, 1990. — 448 с.
 29. Юнг К.Г. Избранное / Карл Юнг; [пер.с нем.; отв. ред. С.Л. Удовик]. — Мн. : ООО «Попурри», 1998. — 448 с.
 30. Croft W. Cognitive Linguistics / W. Croft, D.A. Cruse. — Cambridge: Cambridge University Press, 2004. — 356 p.
 31. Evans V. Lexical Concepts, cognitive models and meaning-construction / V. Evans // Cognitive Linguistics. — 2006. — No. 17–4. — P. 491–534.
 32. Fauconnier G. The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities / G. Fauconnier, M. Turner. — New York : Basic Books, 2002. — xvii+440 p.
 33. Hardy C. Networks of meaning: A bridge between mind and matter / C. Hardy. — Wesport, Connecticut; London: Praeger, 1998. — 217 p.
 34. Humeniuk I. Prosodic organisation of static urban landscape descriptions in English prose / Inna Humeniuk // Edvanced Education. — Issue 10. — 2018 — P. 111–117. DOI : 10.20535/2410
 35. Kalyta A.A. Synergy of the flow of thinking / A.A. Kalyta, O.V. Klymenyuk // Когниция, коммуникация, дискурс. — 2017. — № 15. — С. 18–38.
 36. Marchenko V. Speech and music relations: united by prosody / V. Marchenko // VII International Congress of Experimental Phonetics “Current Trends in Experimental Phonetics” (22–24.11.2017, Madrid, Spain). — Madrid : UNED, 2017. — P. 121–124.

37. Marchenko V. Emotional-and-Pragmatic Potential as the Basis for Poem-to-Music Alignment / V. Marchenko // The 2018 NordMetrik Conference. — Stockholm University (13–15 September 2018, Stockholm, Sweden.), 2018. — P. 8–9.
38. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge / Marvin Minsk // The Psychology of Computer Vision; [ed. by Patrick H. Winston]. — New York : McGraw-Hill, 1975. — P. 211–277.
39. Praat. Linguistic tool for studying sounds [електронний ресурс], 2018. Retrieved from <https://praat.en.softonic.com/>
40. Shevchenko I.S. Meaning as discursive construal in Cognitive-Pragmatic Paradigm / Irina Shevchenko // Нова філологія, 2005. — Вип. 2 (22). — С. 182–186.
41. Taranenko L. Prosodic Expression of Emotional-And-Pragmatic Potential of a Spoken English Proverb / Larysa Taranenko, Steven Schaefer // Advanced Education, 2018, Issue 9, 169–177. DOI: 10.20535/2410-8286.135094
42. Turner M. Reading minds: The study of English in the age of cognitive science / M. Turner. — Princeton, NJ : Princeton University Press, 1991. — 298 p.

REFERENCES

1. Boldyrev, N. N. (2016). Kognitivnaia lingvistika [Cognitive Linguistics]. Moscow-Berlin: Direkt-Mediia.
2. Viner, N. (1968). Kibernetika [Cybernetics]. Moscow: Nauka.
3. Deik, T. van (1989). Freimye znaniy i ponimaniye rechevykh aktov [Knowledge Frames and Understanding of Speech Acts]. Yazyk. Poznanie. Kommunikatsiya, Moscow: Progress.
4. Zhabotinskaia, S. A. (2009). Kontsept / domen: matrichnaia i setevaia modeli. *Kultura narodov Prichernomor'ia*, № 168, T. 1.
5. Kalyta, A. A. (2007). Aktualizatsiya emotsiino-prahmatychnoho potentsialu vyslovlennia [Actualization of Utterance Emotional-and-Pragmatic Potential]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky.
6. Kalita, A. A. & Valigura, O. R. (2010). Sinergeticheskaya kontseptsiya porozhdeniya interferirovannoi rechi bilingvom [Synergetic Conceptual Idea of Interfered Speech Generation by bilingual person]. Yazyki i etnokultury Yevropy, Glazov: Glazov. gos. ped. in-t.
7. Kalita, A. A. & Taranenko, L. I. (2011). Sinergetizm porozhdeniya i aktualizatsii fonokontseptu [Synergism of Phonoconcept Generation and Actualization]. Naukovi zapysky, Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vinnichenka.
8. Kalyta, A. A. (2012). Synergetychni modeli porozhdeniya fonokontseptiv v anhliiskomu movlenni [Synergetic Models of Phonoconcept Generation in English]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina*, Kharkiv: HNU imeni V. N. Karazina.
9. Kalita, A. A. & Taranenko, L. I. (2012). Kriterii urovnia aktualizatsii emotsionalno-pragmaticheskogo potentsiala vyskazyvaniya [Criterion of the Level of Utterance Emotional-and-Pragmatic Potential]. Naukovi zapysky, Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vinnichenka.
10. Kalyta, A. A. & Taranenko, L. I. (2012). Pertseptyvna i instrumentalna otsinky emotsiino-prahmatychnoho potentsialu vyslovlennia [Perceptual and Instrumental Evaluation of the Utterance Emotional-and-Pragmatic Potential]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*.
11. Kalita, A. A. (2013). Energeticheskaya teoriya rechi: yeyo sushchnost, sovremennoye sostoyaniye i perspektivy issledovaniya [Theory of Speech Energetics: Its Essence, Present Day State and Research Perspectives]. Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs, Kharkov: HNU imeni V. N. Karazina.
12. Kalita, A. A. & Marchenko, V. V. (2013). Variantnyye modeli rechemuzykalnoi kommunikatsii [Variant Models of Speech and Music Communication]. *Vestnik pedagogicheskogo opyta, nauchno-metodicheskii zhurnal*, Glazov: «Glazovskii gos. ped. in-t im. V. G. Korolenko».
13. Kalita, A. A. (2016). Energetika rechi [Speech Energetics]. Kyiv: Kafedra.
14. Karasik, V. I. (2013). Yazykovaia matritsa kultury [The language Matrix of Culture]. Moscow: Gnozis.
15. Klimeniuk, A. V. (2010). Znanie, poznanie, kognitsiya. [Knowledge, Learning, Cognition]. Ternopol: Pidruchnyky i posibnyky.
16. Klimeniuk, A. V. (2017). Kognitivistika: problemy, predstavleniya i realnost [Cognitive Studies: problems, ideas and reality]. *Naukovi zapysky*, Kropivnitskii: Vydavets Lysenko V. F.
17. Klymeniuk, O. V. (1998). Systemnyi pidkhid do intensyfikatsii tehnologichnykh protsesiv [Systemic Approach to Intensification of Technological Processes]. Ternopil: LILEYa.
18. Klymeniuk, O. V. (2006). Tekhnolohiia naukovoho doslidzhennia. [Technologies of Scientific Research]. Kyiv-Nizhyn: TOV «Vydavnytstvo «Aspekt – Polihraf»».
19. Lakoff, G. (2004). Zhenshchiny, ogon i opasnyye veshchi: Chto kategorii yazyka govoriat nam o myshlenii [Women, Fire and Dangerous Things: what categories reveal about the mind]. Moscow: Yazyki slavianskoi kultury.
20. Lakoff, G. & M. Jonson (2004). Metafory, kotorymi my zhivem [Metaphors We Live by]. Moscow: Editorial URSS.

21. Martyniuk, A. P. (2012). Slovník osnovnykh terminiv kognityvno-dyskursyvnoi linhvistyky [Dictionary of Basic Terms of Cognitive Discourse Linguistics]. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina.
22. Pinker, S. (2004). Yazyk kak instinct [Language as Instinct]. Moscow: Editorial URSS.
23. Prykhodko, A. M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kognityvno-dyskursyvni paradyhmy linhvistyky [Concepts and Conceptual Systems in Cognitive Discursive Paradigm of Linguistics]. Zaporizhzhia: Premier.
24. Sovetskii entsiklopedicheskii slovar (1987). [Soviet Encyclopedic dictionary]. Moscow: Sov. entsiklopediia.
25. Stepanov, Yu. S. (2007). "Poniatie", "kontsept", "antikontsept". Vektornyye yavleniia v semantike ["Notion", "concept", "anticoncept". Vector Phenomena in Semantics]. *Kontseptualnyi analiz yazyka: sovremennyye napravleniia issledovaniia*, Moscow, Kaluga: IP Koshelev A. B., Izd-vo «Eidos».
26. Taranenko, L. I. & Sokirskaia, O. S. (2013). Kognitivnyi mekhanizm aktualizatsii vyskazyvaniia otkaza [Cognitive Mechanism of Refusal Utterances Actualization]. *Inostrannyie yazyki: lingvisticheskie i metodicheskie aspekty*, Tver: Tver. gos. un-t.
27. Taranenko, L. I. & Kutsenko, M. A. (2018). Modeli linhvokognityvnoi interpretatsii osoblyvostei prosodychnoho oformlennia angliiskykh vysloven spivchuttia [Models of Lingual-and-Cognitive Interpretation of Prosodic Specificity of English Utterances of Sympathy]. Naukovi zapysky, Kropyvnytskyi: Vydavnytstvo «KOD».
28. Freid, Z. (1990). Psikhologiya bessoznatelnogo [Psychology of Subconscious]. Moscow: Prosveshchenie.
29. Yung, K. G. (1998). Izbrannoie. [Selected works]. Minsk: OOO «Popurri».
30. Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
31. Evans, V. (2006). Lexical Concepts, Cognitive Models and Meaning-Construction. *Cognitive Linguistics*, 17–4, 491–534.
32. Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
33. Hardy, C. (1998). *Networks of Meaning: A Bridge between Mind and Matter*. Westport, Connecticut; London: Praeger.
34. Humeniuk, I. (2018). Prosodic Organisation of Static Urban Landscape Descriptions in English Prose. *Advanced Education*, 10, 111–117. DOI: 10.20535/2410
35. Kalyta, A. A. & Klymenyuk, O. V. (2017). Synergy of the Flow of Thinking. *Cognition. Communication. Discourse*, 15, 18–38.
36. Marchenko, V. (2017). Speech and Music Relations: united by prosody. VII International Congress of Experimental Phonetics "Current Trends in Experimental Phonetics" (22–24.11.2017, Madrid, Spain). Madrid: UNED, 121–124.
37. Marchenko, V. (2018). Emotional-and-Pragmatic Potential as the Basis for Poem-to-Music Alignment. The 2018 NordMetrik Conference. Stockholm University (13–15 September, 2018, Stockholm, Sweden). Stockholm, 8–9.
38. Minsky, M. (1975). A Framework for Representing Knowledge. *The Psychology of Computer Vision*, New York: McGraw-Hill, 211–277.
39. Praat. (2018). Linguistic Tool for studying sounds. Retrieved from <https://praat.en.softonic.com/>.
40. Shevchenko, I. S. (2005). Meaning as Discursive Construal in Cognitive-Pragmatic Paradigm. *New Philology*, 2 (22), 182–186.
41. Taranenko, L. & Schaefer, S. (2018). Prosodic Expression of Emotional-And-Pragmatic Potential of a Spoken English Proverb. *Advanced Education*, 9, 169–177. DOI: 10.20535/2410-8286.135094
42. Turner, M. (1991). *Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Дата надходження статті до редакції: 27.03.2019.

Прийнято до друку: 25.04.2019.

ТИПОЛОГІЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СВІТІВ В АСПЕКТІ МІФОСЕМІОТИКИ

Колесник О.С.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
o.kolesnyk@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0002-1618-3804

У статті розглянуто сутнісні характеристики альтернативного світу як результату ірраціонально (міфологічно) детермінованої категоризації, визначено механізми його творення і запропоновано його абстрактно-логічну модель. Специфіка розвитку альтернативних світів і властивості їхніх суб'єктів-творців окреслені з позицій універсологічно-системного підходу. Запропоновано типології альтернативних світів з використанням ієрархічно-референційного критерію, деонтично-діяльнісного та алептичного критеріїв.

Ключові слова: світ, можливий світ, модальність, оператор, міф.

Колесник А.С.

Типология альтернативных миров в аспекте мифосемиотики

В статье рассмотрены сущностные характеристики альтернативного мира как результата иррационально (мифологически) детерминированной категоризации, определены механизмы его создания и предложена его абстрактно-логическая модель. Специфика развития альтернативных миров и свойства их субъектов-творцов определяются с позиций универсологически-системного подхода. Предложены типологии альтернативных миров с использованием иерархически-референтивного критерия, деонтически-деятельностного и алептического критериев.

Ключевые слова: мир, возможный мир, модальность, оператор, миф.

O. Kolesnyk

Typology of alternative worlds: myth-oriented semiotics

The article addresses the phenomenon of alternative world from the standpoint of universalia-oriented studies, myth-oriented semiosis and M-logic. We identify a world as an informational system correlating with a real (quasi-real, imaginary, fake etc.) state of affairs that is hierarchically yet not rigidly structured. An alternative world is identified as a result of multi-vectored, non-linear, irrationally-triggered categorization. Irrationality of cognition and categorization is connected to the sphere of myth while the "mythic space" is considered a container of axiomatic interpretational operators. The paper discusses the fundamentals of an alternative world's construing and suggests its abstract logical model. World modeling is regarded as noemo-genesis (fluid generation of contextually relevant senses regarding a certain state of affairs). The stages of an alternative world's development are treated off in regard to the universal patterns of open systems' functioning. The article highlights sets of features of the said worlds' creators involving their type of personality, type of consciousness, respective basic cognitive procedures, and patterns of language use. Primary attention is paid to providing classifications of alternative realities. According to the referential-hierarchical criterion, the worlds fall into physical, psycho-emotional, mental, social, inter-social, axiological, noospheric. The deontic criterion allows identifying mythic, religious, ideological, ethnic-social, subcultural, game and textual worlds. Eventually, according to the alethic criterion, alternative worlds appear to be real, quasi-real, unreal and fake.

Key words: world, possible world, modality, operator, myth.

Людство, буття якого у ХХІ ст. позначене низкою кризових явищ, процесами глобалізації та «диджиталізації» практично усіх сфер діяльності, стикається з викликами, що здатні призвести або до фундаментальних адаптаційно-еволюційних трансформацій, або до його зникнення як виду. Усвідомлення такого стану речей викликає пошук відповідей на важливі

екзистенційні питання у давніх культурних традиціях (явище реміфологізації), переосмислення способу взаємодії людини і природи та формування інтегративної парадигми досліджень [3], що дозволяє розглянути «альтернативний світ» (далі — АС) і мовні засоби його втілення [1] з позицій міфосеміотики, лінгвоуніверсології та М-логіки [2].

Загалом, світ уявляється як цілісна система, котра об'єднує феномени природи, суспільства і антропої сфери та обмежує доступні для людини на сучасному щаблі її розвитку знання і уявлення про основи сущого. З огляду на антропоцентризм (у сучасному розумінні — екологічний нео-антропоцентризм) сприйняття та інтерпретацій феноменів буття, світ є варіантом реальності, структурований навколо низки базових сенсів (базових ірраціональних інтерпретаційних операторів — як елементів традиційного сегменту міфологічного простору, так і похідних вторинних міфів).

У контексті «інформаційної цивілізації» особливо значущим виявляється поняття АС, що сягає ідеї «можливого світу» як істинного або хибного (у термінах Г.В. фон Ляйбніца). Еволюція цієї ідеї призвела до визнання множинності всіх «можливих світів» (к у концепції С. Кріпке), співвіднесеної з кількістю індивідів (ψ), що існують у світі (H) та здійснюють судження (R , рефлексія) з приводу станів речей у ньому. Відповідно, у модально-логічному розумінні сутності можливого світу як $H_1 R H_2$: світ H_2 є можливим відносно H_1 , а кожне судження, істинне у H_2 , можливе в H_1 [7]. При цьому ψ (н) не обов'язково ідентичне (кількісно і якісно) для всіх можливих H , що нашоує на думку стосовно моделювання (у вигляді «логічного розширення») «істинного» стану речей у H' суб'єктами категоризації, чий базові властивості не відповідають конфігурації світу H . За Р. Карнапом, «можливі світи» постають як «описи станів», множинність альтернативних «станів» світу, а основою судження про них є певний «індивідний концепт» [4].

З позицій епістемічної логіки Я. Хінткіки, модальності (надія, знання, віра, очікування, бажання тощо) в широкому сенсі ототожнюються з пропозиційними установками, котрі функціонують як особистісні категоризаційні (модальні) оператори. У цьому випадку специфіка альтернативного світу W залежить від знань про нього у суб'єкта a (знання є суб'єктивним, фрагментарним, ситуативно забарвленим, інколи упередженим та ін.), що породжує практично необмежену кількість квантів вивідного знання і відповідних варіантів W . У свою чергу це означає, що знання a про W становить «множинність епістемічних a -альтернатив W » [6]. Іншими словами, альтернативні «можливі світи» диференційовані за епістемічністю суб'єкта, мають релятивний характер і демонструють варіативність «істинного стану речей». Ця концепція дозволяє онтологічно орієнтовану інтерпретацію АС як станів, речей, що виникають унаслідок «можливих напрямків розвитку подій».

Зауважимо, що розмаїття варіантів реальності зумовлене як динамікою поступу систем різної етіології (в «об'єктивній» перспективі, поза увагою спостерігача-інтерпретатора), так і обсягом

знань про них і способів інтерпретації відповідної інформації. Ментальний образ світу (його «концептуальна картина»), утворюваний на основі інтерпретацій отриманих за різними каналами вхідних сигналів, а також його можлива вербально-знакова іпостась завжди «не встигають» за зміною станів речей в «об'єктивному світі». Навпаки, при інтенційному («проективному») моделюванні картини світу, трансформації в АС випереджають зміни у фізичному емпірично досяжному світі. В обох випадках «первинний», «реальний» світ і його концептуальні й мовні варіанти ніколи не виявляються точними копіями один одного. Натомість, вони утворюють своєрідне «річище вірогідностей» зі змінним діапазоном, у межах котрого варіанти світу матеріалізуються засобами різноманітних кодів.

Базовим механізмом творення АС у текстах і дискурсах різних жанрів, з позицій М-логіки, є процес плинного ноємогенезу — породження контекстуально релевантних смислів, генерованих при інтерпретації одиниць вторинної номінації, що окреслюють контури світу (топоніміка, дескриптори локацій), позначають фокусні концепти (антропоморфні, міфічні та ін. істоти, артефакти, сили та енергії) й визначають аксіологічні орієнтири поступу світу / контрарно орієнтованих світів. Основою ноємогенезу, у свою чергу, є міфологічно орієнтований семіозис, а саме номінація реального або нереального денотату, осмислення та інтерпретація котрого відбувається з опорою на зміст знаків-інтерпретант, елементів міфологічного простору.

Як засвідчив аналіз етимології номінацій концепту СВІТ у мовах європейських етносів (на зразок да. *woruld*, *world*, а. *world* «існування, життєві справи»; дпівн. *heimr* «домівка, світ»; а. *earth*, да. *eorðe*, н. *Erde*; укр. *світ*, пол. *świat*; рос. *мир*; ірл., дірл. *bith*; гел. *domhan* «світ, всесвіт»; гел. *saoghal*, «світ, вік, доба, життя»; фр. *monde*, іт. *mondo*, ісп. *mundo*) [2, 192–193], у міфологічному сегменті семіосфери європейських етносів наявні ірраціональні уявлення про СВІТ: «олюднений» (пов'язаний з часом або віком існування людей або «заселений»), «здатний до розширення», «змінний / динамічний», «пов'язаний із землею / територією», «впорядкований / безпечний» (що припускає певну «системну похибку» у вигляді значення «безпечний, тому що незмінний, спокійний»). Сукупність вказаних смислів є базовим оператором-«квантором» $Q|x00|$ (ірраціонально інхотативною аксіомою, конфігуративним мікроміфом), крізь призму якого інтерпретуються уявлення про простори, об'єкти, різні плани реальності.

При вербальному конструюванні варіанту світу здійснюється аранжування «сигніфікативних квантів» у референтивному, аксіологічному, деонтичному й атлетичному вимірах.

Референтивна модальність АС передбачає вербалізацію відповідних фокусних концептів, що окреслюють контури світу й стан речей у ньому, а саме, онтологічних (а), функційних (b) і темпорально-локативних (d) характеристик його складників. Аксиологічна модальність світу, що визначає вектор його поступу як системи і характер взаємодії зі світами з іншою конфігурацією, реалізується за допомогою номінації аксіологічних концептів, або акцентуації аксіологічних характеристик (с) згаданих об'єктів. Деонтична модальність світу реалізується у вербально репрезентованих сценаріях квестового типу з нелінійною каузативною логікою, спрямованих на зміну або підтримання станів речей у світі, які відображають динаміку поступу світу як відкритої / закритої системи. Алетична модальність світу-конструкту сигналізує про ступінь його «реальності» з позицій суб'єкта-творця.

У лінійному записі модель світу, що охоплює вказані вище параметри його складників, постає наступним чином. Так, нечіткий інформаційний кластер А (об'єкти з онтологічними характеристиками) становлять впорядковані пари, що маркують відповідні елементи інформаційних доменів у варіативному ступені від 0 до 1: $A = \{(h1,0.4), (h2,0.3), (h3,1), (h4,0.6)\}$. Нечіткий кластер А виражається у термінах функції приналежності μ_A , що маркує ступінь включеності елемента домену (h) у ступені, що варіюється в інтервалі [0,1], [16]:

$A = \{(h, \mu_A(h)) | h \in H\}$. Відповідні записи здійснюються для функційних (b), аксіологічних (с) і темпорально-локативних (d) характеристик об'єктів. Ми також урахуємо можливість зміни «фокусу сприйняття» або «призми інтерпретації». Відповідно, динаміка систем координат, у яких реалізуються нечіткі інформаційні кластери, мар-

кується як Δ . Враховано вплив базового інтерпретаційного оператора-«квантора» (ірраціональних міфологічних уявлень про світ, $Q|x00|$, де $x00$ — пропозитивно закодовані в іменах концепту СВІТ уявлення про нього):

$$W = \Sigma \Delta\{(h, \mu_A(h)) | h \in H\} / Q|x00|, \Delta\{(h, \mu_B(h)) | h \in H\} / Q|x00|, \Delta\{(h, \mu_C(h)) | h \in H\} / Q|x00|, \Delta\{(h, \mu_D(h)) | h \in H\} / Q|x00|$$

Наведений запис вказує на практично необмежену кількість «світів», конфігурація котрих залежить від змінних потоків вхідних сигналів, змінних систем інтерпретаційних координат, змінних «прагматичних» (світоглядних, субкультурних, професійних) фільтрів, задіяних до категоризаційних і номінативних процесів. В одному фізичному часопросторі різні світи співіснують та, залежно від «конфігуративних налаштувань», конфліктують, «не помічають одне одного», мають «точки дотику». Кожен зі світів ми розглядаємо як «субверсум», складник констеляції світів, що фрактально відтворює її структуру і розвивається згідно універсальних закономірностей буття.

У типологічній перспективі, за умови використання ієрархічно-системного критерію, ми ведемо мову про світи-субверсуми, у яких ситуативно домінує певний параметр, а його зміна призводить до генерування його альтернативного варіанту. Типологічні характеристики АС (і відповідних субверсумів) детерміновані комплексом параметрів суб'єкта, що ці світи створює, а саме: типом свідомості (С), домінантними когнітивними процедурами (СР), що співвідносяться з ієрархічним планом можливих світів; особливостями використання мовного коду (L), соціальними проявами (SM), зумовленими індивідуально збалансованими раціональним та ірраціональним складниками людського ества (табл. 1).

Таблиця 1

Системні характеристики творця альтернативного світу

Суб'єкт	Свідомість, С	СР, що розгортаються:	L, код, що використовується:	SM, соціальна роль
<i>Homo Sapiens</i>	Точкова	В окремих доменах або їхніх сегментах	Фрагментарний	«Функціонал» — виконавець скриптів, визначених «здоровим глуздом» або «традиціями»
<i>Homo Ludens</i>	Лінійна	В 1 або 2 доменах; варіативність траєкторій концептуалізації обмежена	Діалект, «під-мова»	«Фактичний рольовий гравець» в обмежених сценаріях
<i>Homo orientalis</i>	Площинна	У доменах, співвіднесених з професійною діяльністю; концептуалізація переважно «експліцитно» метафорична / метонімічна, орієнтована на емпіричний досвід або традиційні «епістемічні міфи»	Стандартний варіант, код «за замовчанням» у стані норми	Дослідник-аналітик або інструктор (вчитель) — «передавач»

<i>Homo loquens</i>	Об'ємна (соціоорієнтована)	У просторі картини світу з використанням широкого набору метафоричних / метонімічних моделей концептуалізації	Декілька мов і функційних стилів (у тому числі професійні підмови)	Ефективна «мовна особистість»-комунікатор, «промоутер» себе, своєї діяльності і продукції
<i>Homo faber</i>	Тороїдальна (групова)	Гіперконцептуалізація з використанням ірраціональних (чуттєвих) моделей типу алюзій, пов'язаних з концептуальними просторами однодумців	Дискурсотворення, мовне моделювання	Лідер / координатор лінгвосоціальності / соціальних, етнічних груп
<i>Homo magister</i>	Об'ємно-тороїдальна (соціальна)	Багатовимірна концептуалізація в межах динамічних систем координат, із залученням моделей оксиморонного типу і аксіологічних концептів, що визначають вектор поступу генерованої концептуальної системи (світу)	Багатокодова аналітична і креативна діяльність з опорою на фокусні концепти національної семіосфери	Лідер національного рівня, творець доктрини, образу світу, творець національно-культурних патернів
<i>Homo Deus</i>	Потокова (ноосферна, «стереоскопічна»)	Багатовекторні раціонально-ірраціональні процедури, що охоплюють «концептуальні інверсії» як рекурентні системні «перезавантаження», орієнтовані на енергоінформаційний обмін ноосферного та екстраноосферного планів	Синтетичне раціоірраціональне моделювання альтернативних світів	Лідер світового масштабу, прецедентотворча особистість, творець образу світу

Отже, АС у мовно-кодівому втіленні є наслідком концептуалізаційної та номінативної діяльності індивіда. Плинний синтез ноєматичних сенсів у текстах і дискурсах віддзеркалює варіанти конфігурації світу, з позицій Номо-інтерпретатора певного рівня, у той час як світ і світи, що залишаються поза його увагою, також змінюються залежно від набору ситуативно актуалізованих чинників. У кожному дискретному фрагменті часопростору система проходить точку біфуркації, від чого залежить її подальший поступ. У точці біфуркації відбувається орієнтування системи, а саме вибір системою (творцем варіанту світу, залежно від вказаних вище характеристик) надсистеми (носія програми поступу), вектора, базових стратегій і тактик розвитку. При цьому реалізується низка специфічних сценаріїв, наслідки котрих і визначають конфігурацію АС:

$\nabla \text{SCEN } (x)^n [\text{SCEN } (x)^{n+1} \dots] [\text{SCEN } (x)^{-n} \dots]$
 $[\text{SCEN } (x)^{n'} \dots]$
 $\text{IN } x (R/M) \sum a_n b_n c_n d_n$
 $\text{trans}(\Delta \varepsilon / \text{MSa}_0 \text{b}_0 \text{c}_0 \text{d}_0)$
 OUT
 $\mu(x)^n \mu(x)^{n+1} \mu(x)^{-n}$
 $\exists$
 $\text{SCEN } \Delta (x)^n [\text{SCEN } \Delta (x)^{n+1} \dots] [\text{SCEN } \Delta (x)^{-n} \dots] [\text{SCEN } \Delta (x)^{n'} \dots]$
 $\text{IN } x (R/M) \sum a_n b_n c_n d_n$
 $\text{trans}(\Delta \varepsilon / \text{MSa}_0 \text{b}_0 \text{c}_0 \text{d}_0)$
 OUT
 $\mu(x)^? \mu(x)^{?+1} \mu(x)^{-?}$

— для будь-якого сценарію за участю об'єкта (x) , реалізованого у формі / у ступені n , в прогресивному сценарії $(n+1)$, інвертованому сценарії $(-n)$, використовується квант інформації (попередній досвід) про онтологічні (a) , функційні (b) , аксіологічні (c) та темпорально-локативні (d) характеристики реальної (R) або уявної (M) іпостасі об'єкта x , відбувається каузативний енергоінформаційний вплив низки чинників $\Delta \varepsilon$, а також вплив ірраціональних міфічних операторів, які окреслюють прототипні параметри $(\text{MSa}_0 \text{b}_0 \text{c}_0 \text{d}_0)$ об'єкта x , що призводить до генерування мовного знаку («лінгвістичної змінної») з відповідним ноєматичним смыслом $\mu(x)^n$, $\mu(x)^{n+1}$, або $\mu(x)^{-n}$, існує практично необмежена кількість варіацій сценаріїв $\text{SCEN } \Delta (x)^n$ (та ін.), при розгортанні котрих виникають неочікувані конфігурації смислів та їх квантів $\mu(x)^? \mu(x)^{?+1} \mu(x)^{-?}$ з нечіткою конфігурацією.

Динаміка відповідних смислових трансформацій відповідає логіці поступу відкритих систем. На етапі «формобудови» (1) здійснюється вибір базового оператора (концепту-міфологеми, прецедентного поняття) як фокусу концептуалізації, а також вербалізація базових концептів (просторових, темпоральних, евентивних, антропо- / тео- / крипто-морфних), що окреслюють контури варіанту світу. На етапі «взаємодії» (2) вербалізуються нечіткі ієрархії сценарних кластерів як складників квесту, спрямованого на зміну стану речей у первинному і альтернатив-

ному світах, при чому значення мовних знаків трансформуються у контекстуальні ноєматичні сенси. На стадії «управління» (3) конструйований АС взаємодіє з попередньо змодельованими світами, віддзеркаленими у семіосфері, та перетворюється на лінгвокультурний феномен, що впливає на людські колективи. Тексти, породжені з використанням ноєматично навантажених мовних знаків, перетворюються на вторинні міфи, що функціонують як «субординатні» концептуалізаційні оператори. Ці оператори використовуються у політичному, релігійному, рекламному, ігровому та ін. видах дискурсу та впливають на зміни станів речей у синхронічно доступних варіантах світу та національних картинах світу. На етапі «синтезу» (4) АС постає прецедентним феноменом, «фокусом збирання» мовної та екстралінгвальної інформації у своєрідний «енергоінформаційний квант», здатний поєднувати діахронійно та культурно віддалені сегменти ноосфери у цілісний багатовимірний потік.

Результатом поступу АС є його трансформація, що реалізується як «розширення» або «зву-

ження» відповідної інформаційної структури, за умови збільшення або зменшення обсягу її складників, або ж «привнесення» / «видалення» їхніх сегментів; можливим результатом є анігіляція світу, інверсія його структури або «злиття» світів при взаємодії контрарно орієнтованих субверсумів з різною енергетикою.

При мовно-мовленнєвому моделюванні АС на кожному етапі його поступу здійснюється ситуативний вибір між висвітленими елементами значення мовної одиниці та конфігурування ноєматичного смислу, релевантного у структурі саме цього варіанту світу. Біфуркації концептуального плану, як і відповідні феномени онтологічного характеру, здійснюються на певних рівнях системної організації світу. Типологічні характеристики його альтернативних варіантів, «генерованих» на цих рівнях, ми співвідносимо з набором онтологічно проявлених і вербалізованих системо-/світотворчих властивостей об'єктів. Відповідно, в ієрархічно-референційному вимірі (рис. 1) ми ведемо мову про:

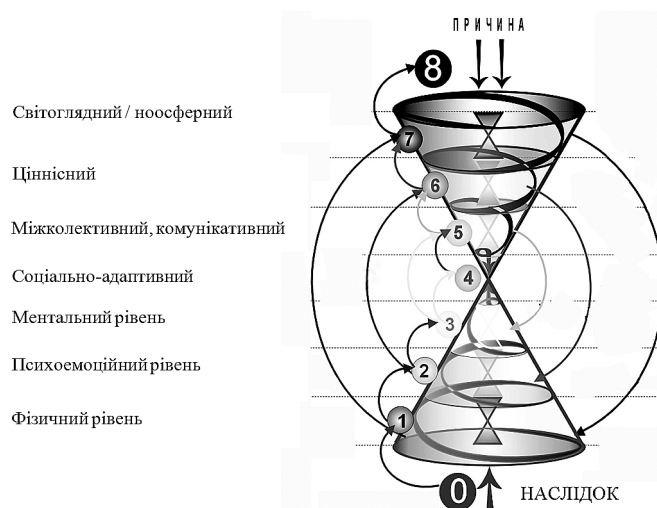

Рис.1. Ієрархічний вимір відкритої системи.

1. Світ фізичний, конфігурація якого варіюється за умови наявності / відсутності певних матеріальних об'єктів і зміни контурів емпірично досяжного простору при розгортанні низки сценаріїв: *I have seen the transformation wrought on the world by the invention of the steam engine...* [5, 192], *The Master-Ring, the One Ring to rule them all* [12, 75], *the Ring itself...decided things* [12, 81]. У широкому сенсі виникнення АС спричиняється будь-якими значущими зрушеннями у структурі матерії, енергетичних взаємодіях, що не обов'язково є помітними на «базовому рівні» концептуалізації: від перетину Сонячною системою осі галактики й глобальної переорієнтації світу до зміни молекулярної маси атому водню, що змінює сутність базових органічних сполук.

2. Світ, породжений унаслідок сценарної біфуркації, детермінований зміною емоційних станів або інтенсивним емоційним проявом, наприклад, у сценарії на зразок ПОМСТИ: *Vön geng ek vilja // vers ok beggja, // verð ek mik gæla // af grimmum hug* «Нема в мене ані чоловіка, ані радості; витворю собі радість із гніву» [11, 9], що протікає так: *Nam af þeim heiptum hvetjask at vígi* «З ненависті вбивство задумала» [11, 10].

3. Світ, породжений у результаті ментальної діяльності (судження, інтерпретації змісту фундаментального поняття, моделювання / проектування станів речей у магічних практиках), наприклад: *Warlocks throughout the ages have dreamed up and perfected different spells to make themselves a different world* [5, 192].

4. Світ як результат входження системи до сфери соціальних відносин, наприклад: *About our world. I mean, your world. My world. Your parents' world.* [9, 50], *'Harry — yer a wizard'* [9, 50], де світ структурований відносно соціальної групи з відповідними інститутами і культурним типом, члени якої відзначаються специфічними властивостями.

5. Світ як результат сценаріїв, що реалізуються у міжгруповій взаємодії, наприклад: *Fleygði Óðinn // ok í folk of skaut, // þat var enn folkvíg // fyrst í heimi* «в армію жбурнув Один списа, так трапилась війна перша у світі» [14, 24], при чому сценарій ВІЙНА, що розгортається у САКРАЛЬНІЙ СФЕРІ, фрактально проектується на низку підсистем і перетворюється на один з базових способів міжгрупової взаємодії у світі людей.

6. Світ, конфігурація якого змінюється в ході вибору ціннісних орієнтирів, наприклад: *[Theoden] the battle-fury of his fathers ran like new fire in his veins, and he was... like a god of old, even as Oromë the Great in the Battle of the Valar when the world was young* [13, 124]: у цьому випадку набір аксіологічних концептів типу ВІДДАНІСТЬ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, СЛАВА та ін., якими керується КОРОЛЬ, стимулюють розгортання сценарію, від перебігу якого залежить подальша конфігурація світу.

7. Трансформації цивілізаційного / астрофізичного масштабу, наприклад: *To, że po Konjunkturze Sfer ludzie nauczyli posługiwać się magią, jest przekleństwem i zgubą świata. Zgubą ludzkości.* «те, що після злиття Сфер люди навчилися користуватись магією, стало загибеллю і прокляттям світу» [10, 257], де варіант світу є результатом катаклізму. Загалом, рівень 7 віддзеркалює ідею «поліверсуму» як необмеженої кількості варіантів реальності.

З огляду на деонтичність модельованої реальності, а саме сфери і специфіки діяльності людини з певним світоглядом, виділяємо:

1) *міфічний* світ, чия вихідна аксіоматична матриця співвіднесена з ірраціональними уявленнями про емпірично недосяжні первинні стани системи: *Níu man ek heima, níu íviðjur, mjötvíð tæran, fyr mald peðan* «дев'ять світів пам'ятаю, дев'ять коренів і дерево межі, яке ще не виросло» [14, 2];

2) *релігійний* світ, збудований на основі вторинної міфології, запозиченої з міфологічного простору: *In principio creavit Deus cælum et terram* «на початку створив Бог небеса і землю» [15, 1];

3) *ідеологічний* світ як конструкт, створений на основі аксіологічної аксіоматики певної доктрини;

4) *ідеоетнічний* світ, що охоплює базові концепти наївної національної картини світу, стереотипи і способи інтерпретації буття і взаємодії систем у доступному часопросторі. Схожим

на нього є *профанний* світ, обмежений набором базових концептів і усвідомлених / неусвідомлених потреб, що дозволяють індивіду «вписатись» до соціальної групи і вести певний спосіб життя, але позбавлений етноспецифічної самоідентифікації суб'єкта;

5) *субкультурний* світ, розбудований навколо низки концептів, наприклад: *The gods made heavy metal and they saw that it was good* [8], що співвідносить жанр музики зі способом життя, поведінки, набором цінностей;

6) *ігровий* світ, змодельований для рольового втілення (LARP) конвенційний набір ролей, дескрипторів локацій, артефактів і мешканців світу, а також прескрипторів-правил взаємодії суб'єктів, що віддзеркалює конфігурацію альтернативного фентезі світу на основі знакових текстів на зразок *"The Lord of the Rings"*, *"Wiedźmin"* або іншої ігрової (комп'ютерної) реальності типу *"Warhammer"*, *"The World of Warcraft"* тощо;

7) *текстовий* світ, тимчасове ментальне утворення, детерміноване «зануренням» індивіда до смислового поля художнього тексту, посилене належними засобами творення образності та відсилками до релевантних прецедентних текстів, феноменів та аксіологічних концептів.

Нарешті, за критерієм реальності (алетичності) виділяємо світ *реальний* (або відносно реальний: його конфігурація узгоджується з конвенційними аксіомами здорового глузду, а переважна кількість понять підтверджуються емпіричним досвідом), *квазі-реальний* (умовно-реальний: закорінений у національно-культурній традиції, співвіднесений зі знаково втіленим попереднім досвідом, що не має емпіричного підтвердження), *нереальний* (уявний, такий, що існує виключно у свідомості дискретного індивіда) та *фейковий*. Останній світ є інтенційним маніпулятивним конструктом, орієнтованим на створення ілюзорного образу світу та провокування певної поведінки його носіїв; матеріально / кодово представлені параметри цього світу не відповідають емпірично підтвердженим станам речей, а твердження, релевантні для структури цього світу (пор. вислови у мас-медіа про «двох рабів для карателів» або «заробітну плату для вчителів у розмірі 4000 доларів»), не відповідають критерію істинності / універсальності.

Таким чином, альтернативний «світ» охоплює концептуалізовані явища різноманітної етіології — як матеріальні об'єкти так і «безреферентні сутності». Базовою передумовою існування світу є осмисленість його складників, тому, «можливим» постає саме антропоцентрично сконфігурований інформаційний кластер. У той час як системи живої та неживої природи взаємодіють відповідно до універсальних законів буття, здійснюють саморегуляцію і навряд чи співвідносять себе зі «світами», людина окреслює межі буття,

здійснює просторову орієнтацію, моделює АС. Мовний код матеріалізує сигніфікативні кванти (концептуалізований досвід людства), що віддзеркалює наслідки взаємодії з об'єктами і явищами. Деякі з цих об'єктів недоступні у емпірично

досяжному фрагменті часопростору і недоступні для експериментальної перевірки, що дозволяє вести мову про фундаментальну ірраціональність (міфологічність) можливих світів як і концептуалізації / раціоналізації світу загалом.

ДЖЕРЕЛА

1. Бабушкин А.П. «Возможные миры» в ментальном пространстве языка / А.П. Бабушкин // Язык и мышление: психологические и лингвистические аспекты. — М. — Пенза. — 2001. — С. 11–12.
2. Колесник О.С. Лінгвосеміотика світоконструювання / О.С. Колесник // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — Серія «Філологія» — № 32(1). — Одеса : Вид. дім «Гельветика» — 2018. — С. 192–196.
3. Концепты и контрасты : монография / под. ред. Н.В. Петлюченко. — Одесса : Издательский дом «Гельветика», 2017. — 632 с.
4. Carnap, R. Meaning and Necessity: a Study in Semantics and Modal Logic. — Chicago : University of Chicago Press, 1947. — 210 p.
5. Clare C. Clockwork Princess / Cassandra Clare. — NY : Walker Books Ltd, 2013. — 567p.
6. Hintikka J. Exploring possible worlds / J. Hintikka // Possible worlds in humanities, arts and sciences : Proceedings of Nobel Symposium 65. — Berlin : Mouton de Gruyter. — 1989. — P. 52–73.
7. Kripke S. Semantical considerations on modal logic / S. Kripke // Acta Philosophica Fennica. — 1963. — № 16. — P. 83–94.
8. Manowar The Gods Made Heavy Metal // “Louder Than Hell” (1996). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/manowar/louderthanhell.html#3>
9. Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone / J.K. Rowling. — N.Y. : Scholastic, 1999. — 312 p.
10. Sapkowski A. Krew elfow / Andrzej Sapkowski. — Warszawa : superNOWA. — 1994. — 295 s.
11. Sigurðarkviða in skamma [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norroen.info/src/edda/sigurds/on.html>
12. Tolkien J.R.R. The Fellowship of the Ring / J.R.R. Tolkien. — N.Y. : Ballantine Books, 2000. — 479 p.
13. Tolkien J.R.R. The Return of the King / J.R.R. Tolkien. — N.Y. : Ballantine Books, 2000. — 481 p.
14. Völuspá [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norroen.info/src/edda/voluspa/index.html>
15. Vulgate (Latin): Genesis Chapter 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sacred-texts.com/bib/vul/gen001.htm#001>
16. Zadeh L.A. A fuzzy-set-theoretic interpretation of linguistic hedges / Lotfi Zadeh // Journal of Cybernetics. — 1972. — № 2. — P. 4–34.

REFERENCES

1. Babushkin, A. P. (2001). «Vozmozhnyie miry» v mentalnom prostranstve yazyka [Possible Worlds in Mental Space of Language]. *Yazyk i myshleniie: psihologicheskiie i lingvisicheskiie aspekty*, M. Penza, 11–12.
2. Kolesnyk, O. S. (2018). Lingvosemiotyka svitokonstruiuvannia [Linguo-Semiotics of World-Modeling]. *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu, «Philologiia»*, 32 (1), Odesa, «Helvetyka», 192–196.
3. Kontsepty i Kontrasty (2017). [Concepts and Contrasts]. Petliuchenko, N.V., ed. Odesa, «Helvetyka», 632 p.
4. Carnap, R. (1947). Meaning and Necessity: a Study in Semantics and Modal Logic. University of Chicago Press, 210 p.
5. Clare, C. (2013). Clockwork Princess, Walker Books, 567 p.
6. Hintikka, J. (1989). Exploring Possible Worlds. *Possible worlds in humanities, arts and sciences: proceedings of Nobel Symposium 65*, Berlin: Mouton de Gruyter, 52–73.
7. Kripke, S. (1963). Semantical Considerations on Modal Logic. *Acta Philosophica Fennica*, 16, 83–94.
8. Manowar (1996). The Gods Made Heavy Metal. “Louder than Hell”. <http://www.darklyrics.com/lyrics/manowar/louderthanhell.html#3>
9. Rowling, J. K. (1999). Harry Potter and the Sorcerer's Stone. N.Y.: Scholastic, 312 p.
10. Sapkowski, A. (1994). Krew elfow. Warszawa: SuperNOWA, 295 s.
11. Sigurðarkviða in skamma. <http://norroen.info/src/edda/sigurds/on.html>

12. Tolkien, J.R.R. (2000). *The Fellowship of the Ring*. N.Y.: Ballantine Books, 479 p.
13. Tolkien, J.R.R. (2000). *The Return of the King*. N.Y.: Ballantine Books, 481 p.
14. Völuspá.
<http://norroen.info/src/edda/voluspa/index.html>
15. Vulgate (Latin): Genesis, Chapter 1.
<http://www.sacred-texts.com/bib/vul/gen001.htm#001>
16. Zadeh, L. A. (1972). A Fuzzy-set-theoretic Interpretation of Linguistic Hedges. *Journal of Cybernetics*, 2, 4–34.

Дата надходження статті до редакції: 14.03.2019.

Прийнято до друку: 12.04.2019.

ДИСКУРС ЯПОНСЬКИХ НОВИХ МАС-МЕДІА: ПРИРОДА, ОЗНАКИ ТА РОЗВИТОК

Махачашвілі Р.К.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
r.makhachashvili@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0002-4806-6434

Сидоркіна А.О.,

Київський національний лінгвістичний університет,
вул. Велика Васильківська, 73, м. Київ, 03150
sydorkina.arina@gmail.com
ORCID iD 0000-0003-2433-1165

Статтю присвячено визначенню поняття «дискурс нових медіа» та окресленню підстав, за якими цей тип дискурсу може бути відокремлений від інших. Надано огляд теоретичних та концептуальних положень щодо вивчення такого нового феномену, як «цифровий медіадискурс» у його динаміці: від технології Веб 1.0 до фіджитал-формату. Також розглянуто особливості дискурсу нових медіа як системи. Феномен цифрового дискурсу розглянуто на матеріалі сучасних японських медіа. Стаття актуалізує проблему вивчення цифрового формату медіа та відкриває перспективи подальшого дослідження цього питання у японському соціокультурному контексті.

Ключові слова: цифровий медіадискурс, японські онлайн-медіа, японські інтернет-медіа, дискурс нових медіа, комп'ютерний дискурс.

Махачашвілі Р.К., Сидоркіна А.А.

Дискурс японских новых масс-медиа: природа, признаки и развитие

Данная статья посвящена определению понятия «дискурс новых медиа» и оснований, которые позволяют выделить его в отдельный тип дискурса. Дан обзор основных теоретических и концептуальных положений касательно изучения такого нового феномена, как «цифровой медиадискурс» в его динамике: от технологии Веб 1.0 до фиджитал-формата. Также рассмотрены особенности дискурса новых медиа как системы. Феномен цифрового дискурса рассматривается на материале современных японских медиа. Статья анализирует проблему изучения цифрового медиадискурса и открывает перспективы дальнейшего его изучения в японском социокультурном контексте.

Ключевые слова: цифровой медиадискурс, японские онлайн-медиа, японские интернет-медиа, дискурс новых медиа, компьютерный дискурс.

R. Makhachashvili, A. Sydorkina

New mass media discourse in Japan: nature, features and development

The article is devoted to new media discourse in Japan. Considering the fact that new technologies, such as Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0, phygital space, big data, etc. have changed the media landscape dramatically, we now are talking about a new type of discourse: digital discourse. The principles of identifying and excluding new media discourse are analyzed in this article.

The article reviews the main theoretical and conceptual approaches to studying new media discourse in its dynamic and overlooks its special aspects comparing to TV and print media discourse. A case study is Japanese new media analyzed as a complex open system prone to fluctuations and capable of transformations.

This article attempts to provide a better understanding of the new phenomenon of digital space and the way media discourse can develop in its framework. As the modes of communication are changing and media discourse is fluctuating as well, it is opening new perspectives to further media studying that will consider not only new parameters of the phenomenon but also its socio-cultural context.

Key words: digital discourse, Japanese media, online media in Japan, new media discourse.

Вступ. Особливістю сучасного медіа-дискурсу є його дуже динамічний розвиток — швидкий технічний прогрес, глобалізація та поява нових засобів комунікації значною мірою впливають на те, як люди сьогодні обмінюються інформацією.

Паралельно з технічним прогресом розвивається і методологічний підхід до вивчення дискурсу як мовного явища. Сучасна лінгвістика спирається не тільки на *механістичну онтологію*, де мова розглядається як системно-структурне явище, але і на *недермініську нелінійну діяльнісну онтологію*, яка об'єднує прагматичні дослідження із дослідженнями ментальних процесів носіїв мови та вивчає кожне мовне явище у ситуації його використання [7]. Таким чином, саме введення поняття «дискурс» у якості об'єкту дослідження, на думку Шевченко І.С., дозволило «вийти за рамки механістичної парадигми і дати зелене світло комунікативно-когнітивним дослідженням» [Там само]. А отже і у даній роботі ми розглядаємо «дискурс як подію» (що відповідає діяльнісному розумінню мови у новій парадигмі), а зміст дискурсу — як такий, що «конструюється комунікантами в процесі соціальної взаємодії з урахуванням соціокультурних характеристик ситуації спілкування та когнітивних характеристик мовців» [7, 12]. Комунікативно-когнітивна парадигма описує цей процес у термінах «динамічного конструювання змісту», коли нова інформація, отримана у процесі комунікації, «відбиває весь попередній досвід мовців конструювання сенсу мовної одиниці у актах її використання, та модифікується тут і зараз під впливом нового досвіду» [20].

Особливо актуальним даний підхід є у застосуванні до медіадискурсу. Адже медіа — мають особливо широкий набір інструментів, за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість реципієнтів, підтримується або змінюється їхня ідентичність, укладаються владні стосунки, корегується картина світу та оформлюються ті чи інші вподобання та прихильності. Тим самим, **метою** статті є визначення поняття «дискурс нових медіа» сучасної Японії та окреслення підстав, за якими цей тип дискурсу може бути відокремлений від інших. Ми пропонуємо розглядати медіадискурс з точки зору динамічно-функціонального підходу, оскільки такий підхід найкраще дає можливість проаналізувати прагмалінгвістичні функції цього виду дискурсу.

Огляд попередніх досліджень. При дослідженні масових комунікацій перші труднощі виникають вже на рівні понятійного апарату, який не встигає пристосовуватись до швидких змін у цій галузі. В англomовній літературі бачимо поняття *media discourse* [36], [33], [40], [31], [32], рідше — *mass media discourse* [42], [41], або навіть *mediated discourse* [38].

В україномовному та російськомовному науковому середовищі теж існує багато різних наймену-

вань поняття «медіадискурс»: дискурс медіа [16] дискурс мас-медіа [4], [22], масмедійний [1], [8] або мас-медійний [19], [12], [28] дискурс, масово-інформаційний дискурс [11], медіадискурс [14], [15] або медіа-дискурс [24], а також дискурс ЗМІ [27], [21]. Деякі дослідники сумніваються у необхідності виділяти окремо поняття «дискурс ЗМІ» через недостатню для цього теоретичну базу [13], а деякі вважають, що він є синтезованим з таким поняттям, як «медіадискурс» [10]. При цьому термін «засоби масової інформації» останнім часом здає свої позиції на користь терміна «засоби масової комунікації» у зв'язку з тим, що акценти у самому цьому явищі зміщуються від наголошення на кількості реципієнтів до підкреслення більш активної ролі цих реципієнтів. Адже «комунікація» — двосторонній процес, в якому однаково беруть участь як ті, хто продукує та передає інформаційний контент, так і ті, хто його сприймає [16, 82].

Так званий новинний дискурс (news discourse) Ван Дейк пропонує розглядати у рамках міждисциплінарної теорії новин (theory of news) як «жанр та соціальну практику», що включає в себе: «Резюме (Заголовок, Підводка), Нові Події, Попередні Події, Контекст, Коментарі та інші дотичні категорії, які глобально (на макрорівні) організують топіки викладення новин у пресі» [43, 194].

А. О'Кіффі розуміє медіадискурс як усну та письмову взаємодію, яка відбувається через медіаплатформи та дискурс якої орієнтований на віддаленого читача, слухача або глядача. Він не є спонтанним або ситуативним, як зазначає А. О'Кіффі, і реципієнти, як правило, не можуть відреагувати на повідомлення медіадискурсу миттєво. Таким чином, медіадискурс за А. О'Кіффі — це публічна, зафіксована у письмовому або усному вигляді взаємодія, що виготовляється [37, 441].

За визначенням Добросклонської, медіадискурс — це «функціонально-обумовлений тип дискурсу, який розуміємо як сукупність мовленнєвих практик та продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації у всьому різноманітті та багатстві їхньої взаємодії» [8, 204].

М.Р. Желтухіна пропонує розглядати медіадискурс як «зв'язний, вербальний або невербальний, усний чи письмовий текст у сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними й іншими факторами, виражений в ЗМІ, взятий в аспект подій, що представляє собою дію, що бере участь в соціокультурній взаємодії і відбиває механізм свідомості комунікантів» [9, 132].

Результати дослідження та обговорення. Наразі актуальними є два підходи до розуміння поняття медіадискурсу. Згідно з першим, медіадискурс — це специфічний вид мовленнєвої діяльності, що є характерним виключно для інформаційного поля мас-медіа. У цьому розумінні слід розрізняти медіадискурс та інші типи дискурсу, такі як: полі-

тичний, релігійний, науковий та ін. Навіть коли їхні висловлювання відносяться до одного тематичного поля. Другий підхід пропонує розглядати медіадискурс як будь-який вид дискурсу, що реалізується в площині масової комунікації. Так можна говорити про політичний, науковий або педагогічний дискурс, який продукується засобами масової комунікації [14, 16].

У даному дослідженні ми пропонуємо розглядати медіа не з функціональної точки зору — лише як посередник між двома суб'єктами у процесі передачі інформації, або як «розширення когнітивних здібностей живих істот» [18]. Слідом за Н. Луманом, ми розглядатимемо медіакомунікацію як основу суспільства, причину його появи та запоруку його подальшого аутопойєзису як системи [18, 17]. Таким чином, комунікація не обслуговує інтенцій суспільства і не є результатом його розвитку, а є підставою для відокремлення суспільства як системи від оточуючого середовища.

Якщо розглядати медіадискурс у парадигмі загальної теорії систем та системології, ми побачимо, що він функціонує як відкрита система, яка здатна до самоорганізації, включає дві підсистеми (текст та контекст) [23, 48], є нелінійною та вибірково реагує на зовнішні подразники. Саме це спричиняє флуктації — коливання системи під впливом середовища. [26, 32–33]. Нерівноважний стан системи найбільше сприяє утворенню дискурсів — так «у юридичних текстах, математичних теоремах, патентних формулах дискурс майже не створюється», адже в таких текстах позатекстова інформація відіграє міні-

мальну роль [23, 48–50]. У медійних текстах протистояння тексту та контексту як експліцитного та імпліцитного породжує дискурс та спричиняє коливання системи. У критичних точках таких коливань баланс системи порушується, і система або руйнується, або знаходить новий шлях свого розвитку з декількох варіантів [29]. Через наявність варіантів подальшого розвитку ці точки називають точками біфуркації (*латин.* bifurcus — роздвоєний). Поява нових технологій та активне застосування їх у медійних процесах певним чином змінили взаємодію тексту та контексту — двох підсистем медіадискурсу, що привело медіадискурс як систему у точку біфуркації. Таким чином, можна припустити, що дискурс традиційних медіа трансформувався у дискурс нових — цифрових — медіа.

У результаті, сьогодні ми навряд чи можемо розглядати без урахування тієї його частини, що відбувається онлайн. Майже всі великі японські видання та телеканали мають свої сторінки, портали та сайти в мережі інтернет: NHK (www.nhk.or.jp), 毎日新聞 ([@mainitisinbun](http://www.nhk.or.jp) — сторінка у соціальній мережі Twitter), 朝日新聞 (www.asahi.com) та ін. Там відбуваються прямі трансляції, дублюються матеріали з друкованих газет, публікуються подкасти, ведеться радіомовлення. Пересічні японці зараз не тільки споживають медіаконтент, але і створюють його. Блоги, записи в соціальних мережах, подкасти та власні відеоканали — весь цей контент, який створюють не офіційні медіа, а звичайні люди, теж є частиною сучасного медіадискурсу в Японії.

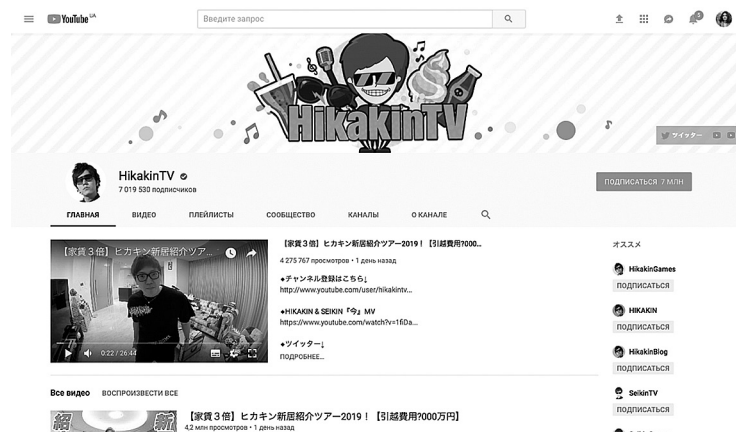

Рис 1. Скріншот сторінки сайту влогера Хікакін, який виробляє відео для чотирьох каналів на відеохостингу YouTube та має сумарно близько 14 мільйонів дописувачів (URL: <https://www.youtube.com/user/HikakinTV>)

Таким чином, ми можемо говорити, що за допомогою нових способів кодування, зберігання та передачі інформації, утворюється новий мовний простір, у якому розгортається сучасний медіадискурс. Цифрові технології та так

звана технологія Веб 1.0 спонукала традиційні медіа — паперові газети та журнали, телеканали та радіостанції — частково перебазуватись у мережу Інтернет. Але Веб 1.0 був «Інтернетом для читачів» [6, 269] — сприйняття реципієнтом

цих текстів (в широкому розумінні) не дуже відрізнялось від сприйняття традиційних медіа. Веб 2.0 — «Інтернет, що побудований на взаємодії людей» [6, 269] — докорінно змінив медіадискурс,

наділивши його низкою специфічних рис, таких як: «соціалізація, синдикація, кооперація, інтерактивність та відкритість» (Гольдин В.Є., цит. за Грошко О.І.).

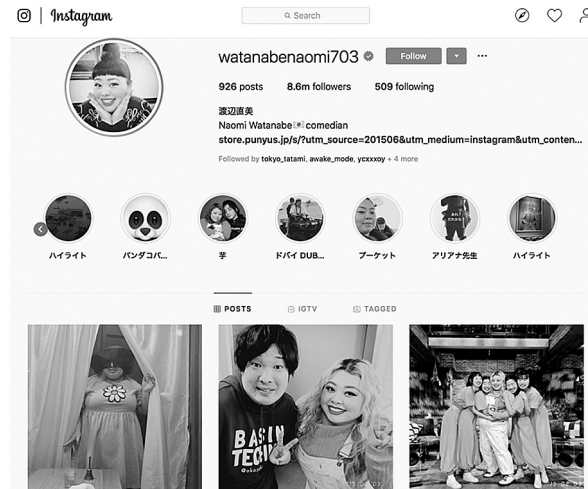

Рис 2. Скріншот сторінки сайту Наомі Ватанабе — японської жінки-коміка та блогера із 8 мільйонами дописувачів у соціальній мережі Instagram (URL: <https://www.instagram.com/watanabenaomi703/>)

Дослідники виділяють наступні характеристики мови інтернет: мультимедійність, гібридність, використання засобів параграфеміки для передачі емоцій, співавторство, насиченість неологізмами, змішання стилів та реєстрів мови та фрагментарність [2].

Таким чином, Веб 2.0 — базується на численних сервісах зв'язку, що дозволяють користувачам створювати власний контент та розповсюджувати його за допомогою стрічок та гіперпосилань. Така технологія об'єднує подібні інформаційні потоки та спрямовує їх конкретним користувачам, що зручно для споживача інформації (оскільки він сам може регулювати наповнення свого інформаційного потоку), але не дозволяє рекламодавцям достатньо ефективно вщеплюватися у ці потоки. Для більш ефективної обробки інформації, її ранжування та аналізу деякі великі корпорації (BBC, IBM, Google, Oracle) запропонували семантичну систему Веб 3.0, засновану на «розумній» обробці інформації, яка використовує метадані [6].

Веб 3.0 характерна загальною персоналізацією мережі, оскільки сервіси Веб 3.0 дозволяють збирати максимально точну та конкретну інформацію про користувачів: адресу електронної пошти, посилання на власний блог та сторінки у соціальних мережах, пошукові запити, уподобання, історію візитів на вебсайти тощо. Особливістю інтернет-простору часто називають анонімність [17], але технологія Веб 3.0 вимагає певного перегляду концепції анонімності у даному контексті. Користувач інтернету може бути анонімним для інших користувачів інтернету, але не для баз даних, CRM-систем

та cookie-файлів — а отже, не для власників цих баз даних. Новітні трансформації гіпертексту на базі використання великих даних (big data) відбивають тенденцію до інтеграції онлайн- та офлайн-комунікації та формування фіджитал-простору («phygital» від «physic» та «digital» — об'єднання цифрового та фізичного) [30].

Фіджитал-формат спостерігаємо і у мережі IoT (Internet of Things — «інтернет речей»), яка забезпечує взаємодію між собою фізичних об'єктів (речей) за допомогою вбудованої у них електронної технології (наприклад, радіочастотними ідентифікаційними мітками). Якщо технології Веб 1.0, 2.0 та 3.0 забезпечують комунікацію за схемою «людина – цифровий прилад доступу – інтернет» або антропоцентричну модель «людина – прилад доступу – інтернет – прилад доступу – людина», то інтернет речей може функціонувати без участі людини, за схемою M2M (mashine-to-mashine) [3]. Це змушує дослідників нових медіа актуалізувати питання комунікації за участю суб'єктів, що є носіями свідомості, та суб'єктів, що такими не є. Але це — тема для окремого дослідження, тому у рамках даної розвідки ми не будемо заглиблюватись у це питання.

Як ми бачимо, швидкі трансформації нових медіа з технічної точки зору і, як наслідок, зміни у структурі та змісті медійного дискурсу спричиняють термінологічну варіативність у цій сфері. У дослідженнях та наукових розвідках можна зустріти такі терміни, як «комп'ютерний дискурс», «онлайн-дискурс», «інтернет-дискурс», «дискурс нових медіа», «цифровий дискурс» тощо.

Наразі існує два підходи до розуміння комп'ютерного дискурсу — це «і багатожанровий функціональний різновид публічного монологічного й діалогічного мовлення, що виникає в Інтернет-середовищі (“сценарне” визначення), і всі тексти комп'ютерної тематики (“фреймове” визначення)» [17, 72–73]. Інколи дослідники поєднують ці два визначення в одному, визначаючи комп'ютерний дискурс як «...спілкування на комп'ютерну тематику в комп'ютерних мережах» [17, 75]. Утім, дослідниця комп'ютерного текстпростору Лазебна Н.В. справедливо зауважує, «що визначення комп'ютерного дискурсу, наведене А.Б. Кутузовим, вимагає доповнень. Потребують уточнення види “спілкування”, учасники “спілкування”, а також розширення меж “спілкування” і звернення до рівня комунікації, опосередкованої комп'ютерними технологіями» [Там само].

Але слід зазначити, що з появою смартфонів термін «комп'ютерний дискурс», що його використовували такі дослідники, як Галичкіна О.М. [5], Фролов Н.К. [25] та інші, став неактуальним. Комп'ютер не тільки перестав бути єдиним засобом онлайн-медіації, але вже давно не є основним. У щорічному звіті Служби статистики Японії за 2017 рік зазначено, що для виходу в Інтернет мобільними приладами (смартфонами, телефонами, планшетами та ін.) користуються понад 70 % японців віком від 13 до 49 років [39].

Термін «онлайн-медіа» також не повністю відображає дійсне положення речей — для комунікації нового формату люди не обов'язково мають залишатися онлайн. Медіадискурс як простір для взаємодії дає можливість здійснювати цю взаємодію у різних конфігураціях у категоріях синхронічності / асинхронічності. За аналогією з формами колаборації, наведеними у статті “Collaboration in Research Activities: ICT tools

assessment” [35], можемо відокремити дві форми комунікації у рамках дискурсу нових медіа: синхронічну (моделі «спільний простір – спільний час» та «різний простір – спільний час») та асинхронічну (моделі «спільний простір – різний час» та «різний простір – різний час»).

Нові медіа ще називають «цифровими». Дійсно, саме цифрові технології спричинили появу таких «метамедіа» [34, 22], які поєднують у собі всі відомі досі формати: текст, аудіо, відео та зображення. Утім, нові медіа набули деяких своїх специфічних рис тільки з появою так званого феномену Веб 2.0, що виникла пізніше, ніж цифрові технології як такі.

Висновки. Враховуючи всі вищезгадані особливості, ми можемо говорити про дискурс нових медіа як про окремий вид дискурсу, який відрізняється від дискурсу традиційних медіа та вимагає комплексного, міждисциплінарного підходу до його вивчення. Дискурс нових медіа ми відокремлюємо на підставі таких його особливостей, як цифрова природа зберігання і передачі інформації, метамедійність, гібридність, належність до специфічного фіджітал-простору тощо. Дискурс нових медіа є складною системою, яка здатна до самореференції та якій властиві інтеграція та парцеляція, що забезпечує її стабільність з одного боку, і варіативність — з іншого. Дана розвідка лише окреслює поле для подальшого вивчення дискурсу нових медіа, який розгортається у цифровому середовищі. Актуальність таких досліджень обумовлена швидким розвитком технологій та численністю змін, які відбуваються у цифровому середовищі сьогодні. Медіа, у свою чергу, трансформуючись відповідно до технологій, залишаються одним з основних факторів, які відображують з однієї сторони та формують з іншої людську діяльність у цьому середовищі.

ДЖЕРЕЛА

1. Абрамова Е.С. Массмедийный дискурс: сущность и особенности / Елена Сергеевна Абрамова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. — 2014. — №12. — С. 17–19.
2. Акімова Н.В. Вплив специфіки мови інтернету на появу недостатніх для однозначного розуміння мовленнєвих одиниць (на прикладі текстів українських сайтів новин) / Наталія Володимирівна Акімова // Нова філологія. — 2013. — № 56. — С. 157–159.
3. Боронин П.Н. Интернет вещей как новая концепция развития сетей связи / П.Н. Боронин, А.Е. Кучерявый // Информационные технологии и телекоммуникации. — 2014. — № 3. — С. 7–30.
4. Бутиріна М.В. Мас-медіа як середовище створення та функціонування стереотипів масової свідомості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. соц. наук : спец. 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій» / Бутиріна Марія Валеріївна. — Київ, 2009. — 30 с.
5. Галичкіна Е.Н. Характеристики компьютерного дискурса [Электронный ресурс] / Е.Н. Галичкіна // Вестник Оренбургского государственного университета. — 2004. — Режим доступа : http://vestnik.osu.ru/2004_10/9.pdf
6. Грошко Е.И. Текст эпохи веб 2. 0: психолингвистический анализ / Елена Игоревна Грошко // Вопросы психолингвистики. — 2009. — № 9. — С. 267–280.
7. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен / [Л.Р. Безлугая, Е.В. Бондаренко, П.М. Донец и др.]. — Харьков, 2005. — 356 с. — (Константа).

8. Добросклонская Т.Г. Массмедийный дискурс как объект научного описания / Татьяна Георгиевна Добросклонская // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. — 2014. — № 13. — С. 203–210.
9. Желтухина М.Р. Тропологическая суггестивность масс-медиа дискурса: о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ / Марина Ростиславовна Желтухина. — Волгоград : ВФ МУПК, 2003. — 656 с.
10. Какорина Е.В. Активные процессы в языке средств массовой информации / Елена Валентиновна Какорина // Современный русский язык: Активные процессы на рубеже XX–XXI веков. — 2008. — С. 495–548.
11. Карасик В.И. О категориях дискурса [текст] / Владимир Ильич Карасик // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты / Сб. науч. тр. ВГПУ, СГУ. — Волгоград. — 1998. — С. 185–197.
12. Кардунян Е.С. Дискурс масс-медиа: основные признаки, характеристики и функции / Елена Сергеевна Кардунян // Северо-Кавказский федеральный университет. — 2010. — № 8. — С. 385–394.
13. Кибрик А.А. Обосновано ли понятие «дискурс СМИ»? / Андрей Александрович Кибрик // Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе: сб. науч. тр./отв. ред. АГ Пастухов. — Орел : ОГПУ. — 2008. — № 6. — С. 6–11.
14. Кожемякин Е.А. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования / Евгений Александрович Кожемякин // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия : Гуманитарные науки — 2010. — № 12. — С. 13–21.
15. Коновалова М.В. Медиадискурс и подходы к его изучению / Мария Владимировна Коновалова // Вестник Челябинского государственного университета. — 2015. — № 27. — С. 101–107.
16. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / Володимир Кулик. — Київ : Критика, 2010. — 656 с.
17. Лазебна Н.В. Структурно-семантичні і функціональні особливості комп'ютерної термінологічної лексики з образним компонентом у сучасній англійській мові : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / Лазебна Наталія Валеріївна. — Запоріжжя, 2013. — 212 с.
18. Луман Н. Медиа коммуникации / Никлас Луман. — Москва : Логос, 2005. — 280 с.
19. Лютянська Н.І. Мас-медійний дискурс: типологічні та структурно-організаційні особливості / Наталія Іванівна Лютянська // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Філологічні науки. — 2014. — № 2. — С. 136–141.
20. Мартынюк А.П. Когнитивно-коммуникативная лингвистика: в поисках базовых принципов и методик анализа / А.П. Мартынюк // Когниция, Коммуникация, Дискурс: Междунар. электронный сб. науч. ст.. — 2016. — № 12. — С. 17–35.
21. Нечипоренко Б.Ю. Вербальні засоби формування масової свідомості в сучасному політичному дискурсі китайських ЗМІ : дис. канд. філол. наук : 10.02.13 / Нечипоренко Богдан Юрійович. — Київ, 2014. — 189 с.
22. Павлюк Л. Заголовок у дискурсі мас-медіа: семантико-змістові риси і функціонально-структурні типи / Л. Павлюк. // Теле- та радіожурналістика : збірник наукових праць / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. — Львів. — 2010. — №9. — С. 285–293.
23. Пихтовникова Л.С. Синергетический метод для исследования дискурса в прагматистическом аспекте / Л.С. Пихтовникова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. — 2009. — №58. — С. 48–52.
24. Потапенко С.І. Орієнтаційний простір сучасного англійського медіа-дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Потапенко Сергій Іванович. — Київ, 2008. — 37 с.
25. Фролов Н.К. Научные стили речи в компьютерном дискурсе / Н.К. Фролов, Н.Л. Моргунов // Информационные технологии в образовательном процессе высшей школы : материалы науч.-метод. семинара. — 2002. — С. 80–84.
26. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам / Герман Хакен. — Москва : УРСС : ЛЕНАНД, 2014. — 320 с.
27. Хорошун О.О. Дискурс ЗМІ у сучасних лінгвістичних розвідках / Ольга Хорошун // Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej“ Filologia, literatura, socjologia i kulturoznawstwo. Nauka wczoraj, dziś, jutro”. — 2016. — С. 51–52.
28. Чудинов А.П. Политическая лингвистика : учеб. пособие / Анатолий Прокопьевич Чудинов. — Москва : Флинт, 2006. — 254 с. — (Наука).
29. Шатковська Г.І. Синергетика як метод дослідження складних відкритих систем / Г.І. Шатковська // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. — 2009. — № 15. — С. 331–334.
30. Шилина М.Г. Медиатекст в интернете: теоретико-методологические подходы к исследованию [Электронный ресурс] / Марина Григорьевна Шилина. — 2017. — Режим доступа : http://www.ncfu.ru/uploads/doc/shilina_konfmt.pdf

31. Bednarek M. Evaluation in Media Discourse: Analysis of a Newspaper Corpus / Monika Bednarek // A&C Black, 2006. — 272 c.
32. Bell A. Climate of Opinion: Public and Media Discourse on the Global Environment / Allan Bell // Discourse & Society. — 1994. — № 5. — С. 33–64.
33. Fairclough N. Media discourse / Norman Fairclough. — London ; New York : E. Arnold, 1995. — 214 c.
34. Manovich L. New Media from Borges to HTML [Електронний ресурс] / Lev Manovich. — 2003. — Режим доступу : <https://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/manovich-new-media-intro.pdf>
35. Morze N. Collaboration in research activities: ICT tools assessment. [Електронний ресурс] / N. Morze, R. Makhachashvili, O. Zhylytsov. — 2016. — Режим доступу : https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/13268/24_Collaboration%20in%20Research%20Activities.pdf?sequence=1&isAllowed=y
36. O’Keeffe A. Investigating Media Discourse / Anne O’Keeffe. — London : Routledge, 2006. — 180 c.
37. O’Keeffe A. Media and Discourse Analysis / Anne O’Keeffe // The Routledge Handbook of Discourse Analysis / Anne O’Keeffe. — London : Routledge, 2011.
38. Scollon R. Mediated Discourse as Social Interaction: A Study of News Discourse / Ron Scollon. — London: Routledge, 2014. — 330 c.
39. Statistical Handbook of Japan [Електронний ресурс] // Statistics Bureau Ministry of Internal Affairs and Communications Japan. — 2018. — Режим доступу : <https://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2018all.pdf>
40. Talbot M. Media Discourse: Representation and Interaction / Mary Talbot // Edinburgh University Press. — 2007. — № 23. — С. 258–259.
41. Torfing J. New theories of discourse : Laclau, Mouffe and Zizek / Jacob Torfing. — Oxford : Blackwell Publishing, 1999. — 356 c.
42. van Dijk T. A. Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication / Teun Adrianus van Dijk. — Berlin/New York : De Gruyter, 2011. — 390 c.
43. Wahl-Jorgensen K. The handbook of journalism studies / K. Wahl-Jorgensen, T. Hanitzsch. — New York ; London : Routledge, 2009. — (447).

REFERENCES

1. Abramova, Ye. S. (2014). Massmediyni dyskurs: sushchnost i osobennosti. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*, 12, 17–19.
2. Akimova, N. V. (2013). Vplyv spetsyfyky movy internetu na pojavu nedostatnykh dlia odnoznachnogo rozuminnia movlennievkykh odynts (na prykladi tekstiv ukrainskykh saitiv novyn). *Nova filolohiia*, 56, 157–159.
3. Boronyn, P. N. (2014). Internet veshchei kak novaia kontsepsiia razvitiia setei svyazi. *Informatsionnye tekhnologii i telekommunikatsii*, 3, 7–30.
4. Butyrina, M. V. (2009). *Mas-media yak seredovyshe stvorennia ta funktsionuvannia stereotypiv masovoi svidomosti*. Kyiv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. sots. nauk: spets. 27.00.01 «teoriia ta istoriia sotsialnykh komunikatsii».
5. Galichkina, Ye. N. (2004). Kharakteristiki kompiuternogo diskursa. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta*. http://vestnik.osu.ru/2004_10/9.pdf
6. Goroshko, Ye. I. (2009). Tekst epokhi Web 2.0: psikhologicheskii analiz. *Voprosy psikhologicheskoi nauki*, 9, 267–280.
7. Bezuglaia, L. R., Bondarenko, Ye. V., & Donets, P. M. (2005). Diskurs kak kognitivno-kommunikativnyi fenomen. Kharkov: Konstanta.
8. Dobroslonskaia, T. G. (2014). Massmediyni diskurs kak ob'ekt nauchnogo opisanii. *Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki*, 13, 203–210.
9. Zheltukhina, M. R. (2003). Tropologicheskaiia suggestivnost mass-medialnogo diskursa: o probleme rechevogo vozdeistviia tropov v yazyke SMI. Volgograd: VF MUPK.
10. Kakorina, Ye. V. (2008). Aktivnyie protsessy v yazyke sredstv massovoi informatsii. *Sovremennyi russkii yazyk: Aktivnyie protsessy na rubezhe XX–XXI vekov*, 495–548.
11. Karasik, V. I. (1998). O kategoriakh diskursa. Tekst. *Yazykovaia lichnost: sotsiolingvisticheskie i emotivnyie aspekty*, 185–197.
12. Kadumian, Ye. S. (2010). Diskurs mass-media: osnovnyie priznaki, kharakteristiki i funktsii. Severo-Kavkazskiy federalnyi universitet, 8, 385–394.
13. Kibrik, A. A. (2008). Obosnovano li poniatie «diskurs SMI»? *Zhanry i typy teksta v nauchnom i mediinom diskurse*: sb. nauch. tr./otv. red. A. G. Pastukhov, 6, 6–11.
14. Kozhemiakin, Ye. (2010). Massovaia komunikatsiia i mediadiskurs: k metodologii issledovaniia. *Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki*, 12, 13–21.

15. Konovalova, M. V. (2015). Mediadiskurs i podkhody k yego izucheniiu. *Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 27, 101–107.
16. Kulyk, V. (2010). *Dyskurs ukrainskykh medii: identychnosti, ideolohii, vladni stosunky*. Kyiv: Krytyka.
17. Lazebna, N. V. (2013). Strukturno-semantychni i funktsionalni osoblyvosti kompiuternoi terminolohichnoi leksyky z obraznym komponentom u suchasni anhliskii movi: dys. kand. fil. nauk: 10.02.04. Zaporizhzhia: ZNU.
18. Luman, N. (2005). *Mediia kommunikatsii*. Moskva: Logos.
19. Liutianska, N. I. (2014). Mas-mediinyi dyskurs: typolohichni ta strukturno-orhanizatsiini osoblyvosti. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia, Seriia: Filolohichni nauky*, 2, 136–141.
20. Martyniuk, A. P. (2006). Kognitivno-kommunikativnaia lingvistika: v poiskakh bazovykh printsipov i metodik analiza. *Kognitsiia, Kommunikatsiia, Diskurs: Mezhdunar. elektronnyi sb. nauch. st.*, 12, 17–35.
21. Nechyporenko, B. Yu. (2014). *Verbalni zasoby formuvannia masovoi svidomosti v suchasnomu politychnomu dyskursi kytaiskyykh ZMI*: dys. kand. fil. nauk: 10.02.13, Kyiv.
22. Pavliuk, L. (2010). Zaholovok u dyskursi mas-media: semantyko-zmistovi rysy i funktsionalno-strukturni typy. *Tele- ta radiozhurnalistyka: zbirnyk naukovykh prats*, 9, 285–293.
23. Pikhtovnikova, L. S. (2009). Synergeticheskii metod dlia issledovaniia diskursa v pragmatisticheskom aspekte. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina*, 58, 48–52.
24. Potapenko, S. I. (2008). *Oriientatsiinyi prostir suchasnoho anhlomovnoho media-dyskursu* (dosvid linhvokohnityynoho analizu): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. fil. nauk: spets. 10.02.04 «Hermanski movy». Kyiv.
25. Frolov, N. K. (2002). Nauchnyie stili rechi v kompiuternom diskurse. *Informatsyonnye tekhnologii v obrazovatelnom protsesse vysshei shkoly: Materyaly nauch.-metod. seminara*, 80–84.
26. Khaken, H. (2014). Informatsiia i samoorganizatsiia: Makroskopicheskii podkhod k slozhnym sistemam. Moskva: URSS: LENAND.
27. Khoroshun, O. O. (2016). Dyskurs ZMI u suchasnykh linhvistychnykh rozvidkakh. Zbir Artykułow Naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej, «Filologia, Literatura, Socjologia I Kulturoznawstwo. Nauka Wczoraj, Dziś, Jutro», 51–52.
28. Chudinov, A. (2006). *Politicheskaiia lingvistika*: ucheb. posobie. Moskva: Flint.
29. Shatkovska, H. (2009). Synerhetyka yak metod doslidzhennia skladnykh vidkrytykh system. Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka, Seriia pedahohichna, 15, 331–334.
30. Shylyna, M. (2017). *Mediatekst v Interneti*: teoretiko-metodologicheskie podkhody k issledovaniui. http://www.ncfu.ru/uploads/doc/shilina_konfmt.pdf
31. Bednarek, M. (2008). *Evaluation in Media Discourse: Analysis of a newspaper corpus*. London: Continuum.
32. Bell, A. (1994). Climate of Opinion: Public and Media Discourse on the Global Environment. *Discourse & Society*, 5, 33–64.
33. Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London; New York: E. Arnold.
34. Manovich, L. (2003). *New Media from Borges to HTML*. <https://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/manovich-new-media-intro.pdf>
35. Morze, N., Makhachashvili, R., & Zhylytsov, O. (2016). Collaboration in Research Activities: ICT tools assessment. In *Distance Education Research Fields and Methods* (pp. 353–367). Katowice-Cieszyn: Studio-Noa for University of Silesia.
36. O'Keeffe, A. (2006). *Investigating Media Discourse*. London: Routledge.
37. O'Keeffe, A. (2011). *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London: Routledge.
38. Scollon, R. (2016). *Mediated Discourse as Social Interaction: a study of news discourse*. London: Routledge.
39. Statistics Bureau Ministry of Internal Affairs and Communications of Japan. (2018). *Statistical Handbook of Japan*. <https://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2018all.pdf>
40. Talbot, M. M. (2008). *Media Discourse: Representation and Interaction*. Edinburgh: Edinburgh Univ. Press.
41. Torfing, J. (2003). *New Theories of Discourse*: Laclau, Mouffe and Žižek. Oxford: Blackwell.
42. Dijk, T. A. (2011). *Discourse and Communication: New approaches to the analysis of mass media discourse and communication*. Berlin: W. de Gruyter.
43. Wahl-Jorgensen, K., & Hanitzsch, T. (2009). *The Handbook of Journalism Studies*. London; New York: Routledge.

Дата надходження статті до редакції: 12.04.2019.

Прийнято до друку: 15.05.2019.

PECULIARITIES OF EPITHETS FUNCTIONING IN THE SHORT STORIES BY H. P. LOVECRAFT

Maryna Andronova,

Borys Grinchenko Kyiv University
18/2 Bulvarno-Kudriavska St, Kyiv, 04053
mkandronova.gi15@kubg.edu.ua
ORCID iD: 0000-0001-7936-5683

Yulia Torhovets,

Borys Grinchenko Kyiv University
13B, Tymoshenka St, Kyiv, 04212
y.torhovets@kubg.edu.ua
ORCID iD: 0000-0002-2324-8215

The article presents the analysis of the role of epithets in the creation of mysterious atmosphere and awaking the reader's feeling of fear and disgust in short stories written by H. P. Lovecraft. The peculiar feature of "cosmic horror" in the short stories under analysis is the use of epithets in order to appeal to sensory feelings, which are the powerful tool for the creation of disgusting and terrible images and feelings. By means of interdisciplinary approach, the epithets have been grouped according to the location of sensory receptors into visual, auditory and olfactory. It has been found that visual epithets constitute the dominant group.

Key words: horror literature, cosmic horror, epithets (visual, auditory, olfactory), fear, repulsion.

Андронova М.К., Торговец Ю.В.

Особливості функціонування епітетів у коротких оповіданнях Г.Ф. Лавкрафта

У роботі розглянуто роль епітетів у створенні містичної атмосфери та виклику у читача відчуття страху і огиди в оповіданнях Г.Ф. Лавкрафта. Особливістю «cosmic horror» у досліджуваних роботах є використання епітетів з метою апеляції до сенсорних почуттів, які є потужним інструментом створення огидних і моторошних образів та відчуттів. За допомогою міждисциплінарного підходу епітети було проаналізовано відповідно до каналу сприйняття інформації та розподілено на три групи: зорові, слухові та нюхові. Було з'ясовано, що зорові епітети становлять домінуючу групу.

Ключові слова: література жахів, "cosmic horror", стилістичні прийоми, епітети (зорові, слухові, нюхові), побоювання, відраза.

Андронova М.К., Торговец Ю.В.

Особенности функционирования эпитетов в коротких рассказах Г.Ф. Лавкрафта

В работе рассмотрена роль эпитетов в создании мистической атмосферы и вызове у читателя ощущения страха и отвращения в рассказах Г.Ф. Лавкрафта. Особенностью «cosmic horror» в исследуемых работах является использование эпитетов как средства апелляции к сенсорным чувствам, которые выступают мощным инструментом создания отвратительных и жутких образов и ощущений. С помощью междисциплинарного подхода эпитеты были проанализированы согласно каналу восприятия информации, после чего было выделено три группы: зрительные, слуховые и обонятельные. Было установлено, что зрительные эпитеты составляют доминирующую группу.

Ключевые слова: литература ужасов, "cosmic horror", стилістические приемы, эпитеты (зрительные, слуховые, обонятельные), опасение, отвращение.

Introduction

In the last few decades there has been a growing interest in horror literature. This genre is particularly attractive to modern readers and scientists, who live in the period of globalization, which presupposes interaction and integration among

people, reconsideration of core values and principles. At the same time free access to varied information makes it difficult to amaze and interest the reader. In this context horror literature becomes very appealing, as it provides the addressees with spectrum of thrilling emotions (usually negative) and helps

them experience something that they hardly come across in their everyday life.

The vast majority of works aimed at analysis of horror literature is sporadic, because Ukrainian and foreign linguists did their researches mainly within the Gothic prose studies. Thus horror was the main object of literary studies, where its genre's core elements were determined (Noël Carroll, S. T. Joshi, A. Lloyd-Smith, H. P. Lovecraft, Ye. Zharinov, I. Kachurovskiy, O. Matvienko and D. Varma) and peculiarities of horror stories by S. King were distinguished (U. N. Shafieva, O. H. Nenilin); translation studies (A. O. Rati) within which the set of the dominant ways for translation of each genre forming lexics, linguistic and stylistic means was pointed out; and cinematic art (O. E. Artemieva) that focused much attention on the evolution of American horror films in the 20th century.

The great contribution to the development of the genre was made by Howard Philips Lovecraft. He created his own subgenre of horror — “cosmic horror” with its peculiarities, specific characters and mood. The main function of the horror literature is to induce the feeling of anxiety, fear, disgust and warning. Talking about the unique style of H. P. Lovecraft's horror stories, they are not scary in a traditional understanding of the concept. The writer tried to create the specific and terrifying atmosphere both to scare and involve the recipient in the further reading. The setting is a key means in his writings.

H. P. Lovecraft is obviously the pioneer of “cosmic horror” and scientists studied his novels and short stories in different aspects: diachronic (A. O. Rati, Xavier Aldana Reyes), linguocultural (A. Nenilin) linguistic and stylistic (E. Petrova, O. Khomenko, N. Pozdniakova), but there are no scientific researches which present complex approach and analysis of epithets that serve to create the atmosphere of darkness and repulsion, and it causes the **actuality of our research**.

The aim of the article is to determine the role of epithets in the creation of atmosphere of repulsion and fear in horror stories by H. P. Lovecraft.

Theoretical Background

Galperin I. R. defines the epithet as a stylistic device based on the interplay of emotive and logical meaning in an attributive word, phrase or even sentence, used to characterize an object and pointing out to the reader, and frequently imposing on him, some of the properties or features of the object with aim of giving an individual perception and evaluation of these features or properties [3, 144]. According to V. A. Kukhareenko, epithet expresses characteristics of an object, both existing and imaginary [4, 30]. Moreover, the epithet is markedly subjective and evaluative, which means that it presents unique writer's point of view on the object and expresses his evaluation usually positive or negative.

In our research we've analyzed epithets with the help of interdisciplinary approach, using the basic notions of psychology as physiological aspect is of great importance to our work. Horror texts are usually characterized by elements that aim to scare the readers, giving them the essence of dread and fear, using fear to evoke a response. So, horror always appeals to the emotion of fear, fear of unknown, disease and death, as well as to disgust and repulsion. At the same time the nature of different emotions and feelings is the object of psychological studies.

In our research we have used the classification of sensation, elaborated by British psychologist Charles Scott Sherrington (1926) where he suggested dividing the sensory receptors in three broad classes: *exteroceptors*, *proprioceptors* and *interoceptors*. The relevance of this classification is that generally, humans perceive the information and emotions through external factors, such as different views, smells, touches, etc. A lot of different scientists worked on this topic, for example, I. P. Pavlov, I. M. Sechenov. They made a conclusion that the eyesight plays the main role in human's life. More than 90 % of information we receive with the help of eyesight, about 9 % of information from the hearing and less than 1 % from the smelling [8].

Results and Discussion

A closer look at the epithets under analysis made it possible to establish the dominant group of sensory receptors, which appeared to be *exteroceptors*, which in turn are divided into subclasses: visual (sight), auditory (sound) and olfactory (smell).

The largest group includes epithets of visual perception. Having analyzed some short stories we noticed that in majority of cases the protagonist is alone; he investigates the surrounding and gives a precise description of what is around him and what is going on. It helps the reader to relive what the main character relives, to see what he sees and thus to be an active participant of the story.

Epithets of visual perception

Let's consider some examples of **epithets of visual perception**:

- (1) “*But as I stood in the tower's topmost chamber, I beheld **the horned waning moon, red and sinister**, quivering through the vapours that hovered over the distant valley of Banof.*” [1, 17]

In this case all the unassociated epithets (I. R. Galperin) created with the help of adjectives are used to show us all the ugliness, fear and evilness of the scene. The author expresses the feeling of anxiety through setting. The adjective *horned* means *something having horns*, *horn*, in its turn, is the main attribute of demons and evil spirits. So, it's not only

about the shape of the moon which is crescent, the adjective adds to the vivid image of the night, that shows us the connection with the dark side, with devil particularly. *Red* is just a colour, but in Cambridge Dictionary we can see the following definition of the word *being the same colour as blood* [2]. So, generally in horror stories this colour is associated with blood and brutal or violent emotion. An adjective *sinister* usually means “making you *feel* that something *bad* or *evil* might *happen*” [2]. All together the adjectives in the phrase make us imagine and experience the doomy atmosphere of the story. With the help of epithet the image of the moon is expanded to demonic, bloody, and full of danger and maybe even death. The epithet appeals to the sense of sight and creates the feeling of discomfort, evilness and keeps the reader in suspense.

Let's analyze the following examples.

- (2) “As I stared at **the uncannily lighted door** and windows, I became subject to the most extravagant visions — visions so extravagant that I cannot even relate them.” [1, 63]

The adverb *uncannily* — of supernatural character, eerie, mysterious; *lighted* — such radiation that is visible to the human eye [5]. The image of door is mysterious, maybe something or someone is hiding behind it. This epithet is used to show the mystery, light fear and to provoke a kind of suspense, to make the reader ask the question “What is next?”, “What is behind the door?”

- (3) “My head, heavy and reeling, drooped to my breast, and when next I looked up it was in a dream; with the Pole Star grinning at me through a window from over the **horrible swaying trees** of a dream-swamp.” [1, 17]

The adjective *horrible* describes the feeling of great fear, dismay or aversion; *swaying* — sweeping motion, caused by wind [3]. From the context we can see that the function of this epithet is to show all the sinisterness and darkness of this scene. Walking the yard, the protagonist is very scared with the night atmosphere and at the same time he feels the presence of something else nearby that is why even movement of the trees is perceived by him as something monstrous. The swaying of trees itself reminds us of the motion of pendulum — periodic, constant and strained, we can imagine the play of light and shadow, and it represents the fight between good and evil.

Let's analyse the following examples.

- (4) “He stretched out his arms toward the sun and prayed in a tongue no villager could understand; though indeed the villagers did not try very hard to understand,

*since their attention was mostly taken up by the sky and the odd shapes the clouds were assuming. It was very peculiar, but as the little boy uttered his petition there seemed to form overhead **the shadowy, nebulous figures of exotic things**; of hybrid creatures crowned with horn-flanked discs. Nature is full of such illusions to impress the imaginative.”* [1, 55]

The adjective *shadowy* signifies something of uncertain identity or nature; the adjective *nebulous* is something cloudy or hazy not *clear* and having no *form* [2]; the adjective *exotic* means originating in or characteristic of a distant foreign country or world, in some cases something attractive or striking, mysteriously different or unusual [2; 5]. From these epithets we may make a conclusion that this narration is about aliens from outer world. In Lovecraft's works aliens are very big, smart and powerful, but we don't know them, their existence is a mystery, that's why they are shadowy and nebulous, and everything that is unknown evokes fear and negative thrilling feeling.

- (5) “Well do I remember the night of the great Aurora, when over the swamp played the **shocking coruscations of the daemon light**.” [1, 16]

The adjective *shocking* in this context means extremely bad or unpleasant and upsetting; *coruscation* is something that is flashing brightly; *daemon* — is an archaic spelling of demon, an evil spirit [2]. So, we can see that the great effect of fear and anxiety is contributed with the help of epithets that describe the light; the main role belongs to the epithet *daemon*, as due to it the light is perceived as not only unpleasantly flickering, but also mysterious, supernatural, evil and sinister, thus acquiring negative evaluation. Being a visual epithet, it brings the feeling of panic and suspense and makes the recipient continue reading in order to find out what the further development of the plot will be.

- (6) *Out of the unimaginable blackness beyond **the gangrenous glare of that cold flame**...* [1, 185]

The unassociated epithet *the gangrenous glare of that cold flame* presents the vivid image of the fire. Taking into account the meaning of the word *gangrenous* — decaying because the blood has stopped flowing there [2] we can think of two possible characteristics of the light: its color — it's not bright-red or yellow as the glare should be, but muted, dark; or its intensity — it's barely glowing and the cave is not lit up. The idea of the fire being not bright is highlighted with the help of the second part

of the epithet (*cold flame*). Thus the emerging image is repulsive, because, apart from being visual epithet, it evokes some olfactory associations, as it's widely known that gangrenous, decaying body smells awful.

Olfactory epithets

Thorough analysis of horror stories by H. P. Lovecraft enabled us to identify some **olfactory epithets**. In general, smells can take back to certain emotions, good, pleasant, disappointing, sad or scary. In majority of analyzed texts these epithets create the atmosphere of disgust, antipathy and nauseousness; show the dreadfulness and monstrosity of surrounding, describing either the scenes of nature or the house interior. Let's consider few examples of these epithets:

- (1) *"The stones in the crumbling corridors seemed always hideously damp, and there was **an accursed smell everywhere**, as of the piled-up corpses of dead generations."* [1, 109]

The adjective *accursed* symbolizes something what is under the curse or is cursed. It is a very interesting epithet for the analysis as the main protagonist of the novel *"Outsider"* sends a huge message and specific emotion to the reader. The reader sees and feels all the frightfulness and horridness of the scene. The protagonist walks in the old castle and inhales bad, accursed smell, so awful and so destructive. Each inhale brings harm and makes both the body and the soul cursed. The atmosphere becomes so bad that it is impossible to stay there for a long time. This epithet was used to show the evil mood and state of that place. The negative image of the place is strengthened with the help of simile (*as of the piled-up corpses of dead generations*) that intensifies the olfactory perception, as the smell in the corridors reminds the writer of the smell of decaying body, which is connected with death, repulsion and fear.

- (2) *"Outside, across the **putrid moat** and under the dark **mute trees**, I would often lie and dream for hours about what I read in the books..."* [1, 109]

Putrid — something, that is rotten. Having faced something putrid we realize that it has a specific awful smell, that is why, intrinsically, we feel this disgust and it gives us a right to attribute this epithet to olfactory subgroup. At the same time the smell of something decaying is usually associated with cemetery and corpse, and they evoke some negative feelings. The second case of epithet in the example given above (*mute trees*) belongs to *auditory subgroup*. Obviously, we can see the trees, and the adjective *mute* shows us, that they

are motionless. But we should add, that silence also can be sinister, because the reader waits for some kind of action, silence, in this particular example, keeps the audience in suspense.

Auditory epithets

The last subgroup of epithets that we've distinguished is the Let's have a look at the example:

*"In another week the burgomaster decided to overcome his fears and call at the **strangely silent dwelling** as a matter of duty, though in so doing he was careful to take with him Shang the blacksmith and Thul the cutter of stone as witnesses."* [1, 55]

The adverb *strangely* signalizes that the state is unusual or surprising. The adjective *silent* denotes the absence of any sound. No one is speaking, the nature is still. This factor forces the recipient to feel displeasure and the same feeling of anxiety and vulnerability. The noun *dwelling* indicates a place for living, but, by means of epithet *strangely silent*, it acquires additional characteristics, silent dwelling means abandoned, no one lives there, and it's empty, but usually something terrible hides in such houses. Altogether, the epithet evokes the feeling of fear and suspense.

Conclusions

Having analyzed the stylistic functions of epithets presented in the American horror stories by H. P. Lovecraft we proved that the writer used them in order to transfer the dark, mysterious and sinister atmosphere of his unique literary world by appealing to the reader's feeling of disgust, repulsion and fear. These elements constitute the core features of the genre. While reading the horror text, the recipient experiences strong negative feelings and emotions which he doesn't come across in his everyday life and, as the result, he goes through catharsis, which relieves him of his repressed emotions. The emotional catharsis, the negative, repulsive and frightening feeling, attracts the reader and makes him continue reading the story. Thus, we can claim that repulsion and disgust appear to be an effective tool for reader's attention manipulation. H. P. Lovecraft perfectly chooses epithets to evoke these feelings, as he mostly uses adjectives or adverbs with negative evaluative and emotive denotative meanings (*sinister, uncannily, gangrenous, accursed, putrid, harrowing, soul-chilling*). The author of the horror stories under analysis appeals to sensory feelings, as they are basic mechanism for explicit depiction of repulsive images and accumulation of disgusting feelings. The peculiarity of H. P. Lovecraft's horror stories is that there are no visible cruel scenes, no dismemberments and anything close to it. He tries to make people feel anxiety and fear showing them the dark side of nature.

REFERENCES

1. The Arkham Archivist. The Complete Works of Lovecraft eBook. (2011).
<http://arkhamarchivist.com/complete-works-lovecraft-pdf/>
2. Cambridge Dictionary.
<https://dictionary.cambridge.org>
3. Galperin, I. R. (1981). Stylistics of the English Language. M.: Vysshaia shkola, 334 p.
4. Kukhareno, V. A. (1986). A Book of Practice in Stylistics. M.: Vysshaia shkola, 160 p.
5. Merriam-Webster Dictionary.
<https://www.merriam-webster.com/>
6. Sherrington, C. (1906). The Integrative Action of the Nervous System. Oxford: Oxford University Press, 440 p.
7. Studopediia. Klasyfikatsiia informatsii [Studopediia. Classification of Information].
https://studopedia.com.ua/1_127093_klasifikatsiya-informatsii.html

Дата надходження статті до редакції: 12.03.2019.

Прийнято до друку: 10.04.2019.

ПАРЕМІОЛОГІЧНА ІТАЛОМОВНА КАРТИНА СВІТУ (МІФОЛОГІЧНА ДОМІНАНТА)

Гольцева М.І.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
m.holtseva@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0002-1124-5957

У пропонованій розвідці проведено аналіз пареміологічної картини світу італійської мови; проаналізовано поняття «картина світу»; виокремлено зв'язок між мовною та пареміологічною картиною світу; встановлено частотність використання міфологічних паремій з власною назвою.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, пареміологічна картина світу, паремія, ономастика.

Гольцева М.И.

Пареміологіческая картина мира итальянского языка (мифологическая доминанта)

В предложенном исследовании было проведено анализ пареміологической картины мира итальянского языка; проанализировано понятие «картина мира»; выделена связь между языковой и пареміологической картиной мира; установлено частотность использования мифологических паремий с именем собственным.

Ключевые слова: картина мира, языковая картина мира, пареміологическая картина мира, паремия, ономастика.

M. Holtseva

Paremeological world view of Italian speakers

In the proposed research, the analysis of paremiological picture of the world of Italian language is performed; the notions of "picture of the world", "linguistic picture of the world", "paremiological picture of the world" are analyzed; the connection between the linguistic and paremiological picture of the world is distinguished; the frequency of using mythological proverbs with the proper name is set. According to the conducted research, it is possible to distinguish the following notions : 1) picture of the world is the way people see this world, how they communicate with each other, etc.; 2) linguistic picture of the world deals with the linguistic approach in seeing the world, how with the help of words people express their feelings towards different things; 3) paremiological picture of the world deals with proverbs and sayings, with the help of which people show their attitude to different things. As a result, it is possible to notice that this research of proper names in Italian proverbs in the paremiological picture of the world promotes reconstruction of one of important components of a national language picture of the world which is a cultural sphere of any language. We have distinguished that proverbs and sayings with the proper name are mythological, religious, historical, literal, toponymic, from various spheres of social and individual activity of native speakers. As a result, in the studied proverbs and sayings the features connected with mythology come to the first place among the rest of them. Never before have the scientists studied proper names in the light of meaning and form. While investigating proverbs with proper names it is possible to notice the link between ancient myths and modern mass media where we have found the majority of our examples during the research. And it is noticed that the majority of analyzed proverbs in mass media have examples in political and economic articles. From the studied proverbs and sayings we can make the conclusion that it is a vital source of national and cultural wisdom that is worth analyzing.

Key words: picture of world, language picture of world, paremiological picture of world, proverbs, onomastics.

Вступ. На сучасному етапі розвитку лінгвістики питання взаємозв'язку мови, культури та мислення все більше привертає увагу вітчизняних та світових науковців. Особливого значення у цьому контексті набувають поняття «картина світу», «мовна картина світу», «пареміологічна

картина світу» та зв'язок між ними. Цим питанням присвячували теоретичні та практичні розвідки такі вчені, як О.С. Кубрякова, Ю.Л. Юсупова, А. Вітгенштейн, Л. Вайсгербер, М. Хайдеггер (картина світу), Ю.Д. Апресян, Е. Сепір, Б. Уорф (мовна картина світу), Е.С. Яковлева, О.С. Кубрякова,

Г.Г. Молчанова, В.М. Телія, Д.В. Чекалкін (пареміологічна картина світу). Попри наявність певних праць, де аналізувалися визначення понять «картини світу» та досліджувалися особливості функціонування пареміологічних картин світу в різних мовах, питання аналізу паремій за формою та змістом на матеріалі сучасних італомовних засобів масової інформації залишається невивченим.

Метою нашої статті є аналіз пареміологічного фонду картини світу італійського соціуму на матеріалі одиниць ономастики (антропоніміки). Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: уточнити поняття «картина світу», «мовна картина світу», «пареміологічна картина світу»; проаналізувати класифікацію паремій з антропологічним компонентом в італомовній пареміологічній картині світу; виявити домінуючу групу.

Якщо раніше мови вивчалися у порівнянні з іншими мовами, то зараз цей процес відбувається за допомогою аналізу картини світу. Нами було вперше досліджено пареміологічний фонд картини світу італійського соціуму на матеріалі одиниць ономастики (антропоніміки). Ми проаналізували класифікацію паремій з антропологічним компонентом та надали вичерпне практичне підтвердження домінуючої групи паремій.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез. Поняття «картини світу» є одним із фундаментальних питань лінгвістики. Але попри це, ще досі не існує одного чіткого тлумачення цього терміна. Ми схилиємося до розуміння картини світу (КС) не як до звичайної ретрансляції навколишнього світу, а як до інтерпретації дійсності кожного індивіда в цілому та нації зокрема. Якщо погодитися з тим, що реальний світ відбито передусім у мові, то його образ, модель, на думку М.П. Кочергана, є чимось єдиним [6, 17]. Зазирнувши до філософського енциклопедичного словника, ми знайшли більш точне трактування КС як складної структурованої цілісності, що включає в себе три головні компоненти — світогляд, світосприйняття та світовідчуття. Ці компоненти об'єднані в картині світу специфічним для даної епохи, етносу чи субкультури чином [5].

У книзі «Роль людського фактору в мові: мова і картина світу» картина світу трактується як глобальне відображення світу, його змін. Та в той же час це демонстрація духовного розвитку людства. Картина світу (КС) утворюється за допомогою наступних дій: 1) осмислення світових образів, що лежать в основі життєдіяльності людини; 2) розробка нових образів, які є рефлексією на постійні систематичні зміни у суспільстві [9, 24–25].

Однією з форм КС є мовна картина світу (далі МКС). Ю.Д. Апресян називає її ще найвною картою, яка не має наукового характеру [1, 57]. Отже,

МКС є складовою частиною КС, де МКС відображає КС у вербальному форматі. Якщо погодитися з тим, що реальний світ відбито передусім у мові, то його образ, модель (як концептуальна, так і мовна, тобто сам світ і його відображення в мові), на думку М.П. Кочергана, є чимось єдиним. Схожу думку має О. Кубрякова: «Іще до знайомства з мовою, людина певною мірою знайомиться зі світом, пізнає його; завдяки відомим каналам почуттєвого сприйняття світу вона володіє певною інформацією про світ, розрізняє і ототожнює об'єкти свого пізнання. Засвоєння будь-якої нової інформації про світ здійснюється кожним індивідом на базі тієї мови, якою він уже володіє. Створена таким чином система інформації про світ і є сконструйована ним концептуальна система» [7, 91].

Поняття мовної картини світу нерозривно пов'язане з пареміологічною картою світу, де відображена культурна пам'ять конкретно взятого етносу. Наприклад, дослідниця Е.С. Яковлева підкреслює, що саме завдяки мовній вибірковості відбувається процес збереження істотних елементів картини світу [14, 71]. Паремії найбільш чітко відображають саме ті сфери людського життя, що відповідають за усвідомлення та бачення навколишнього світу, самоідентифікації, осмислення культурних традицій та універсальних цінностей, як любов, дружба тощо. Відштовхуючись від думки О.С. Кубрякової, «пареміологічна картина світу являє собою сегмент мовної картини світу, яка постійно бере участь в пізнанні світу та інтерпретує сприйману інформацію. Це своєрідна сітка, яка накладається на наше сприйняття світу, на його оцінку, членування досвіду і бачення ситуацій, подій» [7, 65].

У широкому розумінні «паремія» — це складова частина мовної картини світу того чи іншого народу. Суть паремій полягає у передачі інформації, яка відбувається у навколишньому середовищі. За допомогою цих мовних одиниць можна зобразити стосунки у колективі, або між окремими індивідами зокрема. Поняття паремії досить широке, до його складу входять наступні одиниці: приказки, прислів'я, афоризми, загадки, примовки, усталені вирази тощо. Головна мета подібних мовних одиниць — влучно охарактеризувати традиційні погляди на якість явище, описати традиції того чи іншого народу, зобразити світобачення певного народу тощо.

Виклад основного матеріалу. Нас зацікавило питання вивчення пареміологічної картини світу італійського мовного соціуму через призму одиниць ономастики. За визначенням поняття «ономастики» звернемося до М.П. Кочергана: «Ономастика (від *грец.* *onomastikos* “той, що стосується імені”, *onomastike* “мистецтво давати імена”) — наука про власні назви, яка складається з антропоніміки (*грец.* *antropos* “людина”) — науки про імена людей і топоні-

міки (від *грец.* *topos* «місце») — науки про географічні назви та ін.» [6, 182]. На нашу думку, слід розширити термін «ономастика», у який, крім антропонімів та топонімів, ще входять зооніми та фітоніми (найменування тварин та рослин); космоніми (найменування астральних тіл) тощо. Релевантною для нашого дослідження є класифікація власних імен за етимологічними джерелами К.М. Лахтіонової:

- 1) міфологічні;
- 2) релігійні;
- 3) історичні;
- 4) літературні;
- 5) топонімічні;
- 6) різноманітні сфери суспільної та індивідуальної діяльності носіїв мови [8, 30].

Для нашого аналізу ми взяли міфологічний клас паремій. Звернімося до дисертації К.М. Лахтіонової, яка так охарактеризувала міфоніми: «Міфоніми — це своєрідний прошарок ономастики, в який входять власні імена людей, тварин, цілих народів, географічних та космографічних об'єктів, різноманітних предметів тощо, які в реальності ніколи не існували. Скоріш за все, міфоніми являються найстародавнішими антропонімами, адже самі міфи — не випадкові, а характерні для певної місцевості, для певного народу, вони отримали більш-менш спільний сенс лише у процесі столітньої еволюції» [8, 31].

Нами були опрацьовані наступні міфологічні персонажі: Аполлон, Аргон, Кассандра, Цербер та ін. Ми прийшли до висновку, що подібні власні імена є не лише родзинкою давньогрецької міфології, але і загальним надбанням людства. Навіть у наш час досить актуальним є використання подібних імен в італійському соціумі. Давайте розглянемо приклади:

- (1) Cerbero
- essere un Cerbero [15].
 - Бути Цербером*.

За змістом: сфера використання — міфологія. Тропи: епітет. Структурний тип: стверджувальний A=B. Відтінок значення: бути суворим, непохитним і серйозним.

За формою: одночастинна паремія. Приказка.

*Цербер, також Кербер (*грец.* Κέρβερος), — міфічний охоронець брами Аїду (Еребу), багатоголовий пес, син Тіфона та Єхидни (за Гесіодом). Лови Цербера були останнім і найважчим подвигом Геракла [5, 235]. З тлумачення поняття стає зрозуміло, що Цербер дуже злий і страшний пес, оскільки охороняти царство мертвих може лише така істота.

Використання у пресі: Scopre quindi che potrebbe essere un Cerbero, ma Theo la tramortisce ed invia un messaggio a Scott con il suo cellulare. (Він виявив те, що може бути Цербером, але Тео дізнається про це і відправляє повідомлення для Скотта з його мобільного телефона) [15].

(2) Apollo

- essere un Apollo

Fig.: essere bellissimo [16].

- Бути Аполлоном*.

Буквально: бути дуже гарним.

За змістом: сфера використання — використання у міфології. Тропи: метафора. Структурний тип: стверджувальний A=B. Відтінок значення: позитивний, підкреслення надзвичайної краси.

За формою: одночастинна паремія. Приказка.

*Аполлон, Феб (*грец.* Απολλων Apollōn, Phoibos — осяйний, епітет — Агіей) — один із олімпійських богів, покровитель музики, віщування і лікування. Син Зевса й Лето, брат Артеміді, Ліка, батько Асклепія та Мілети, вчитель Орфея [5, 250]. Аполлон спокон віків асоціювався з красою і витонченістю, ідеалом чоловіка.

Використання у пресі: Tu, se lo vuoi credere, sei un Apollo, Gloria del gran mare e delle valli. (Хочете вірте, а хочете ні, але ви Аполлон безмежного моря і долини) [15].

(3) Argo

- avere gli occhi di Argo [16].

- Мати очі, як у Аргон*.

Бути дуже обережними і пильними, щоб не пропустити нічого.

За змістом: сфера використання — використання у міфології про аргонавтів. Тропи: порівняння. Структурний тип: стверджувальний A=B. Відтінок значення: позитивний.

За формою: одночастинна паремія. Приказка.

Аргон (*грец.* Ἄργον — хижа, швидка) — в давньогрецькій міфології — легендарний корабель аргонавтів, на якому вони у XIV ст. до н. е. вирушили в похід через Егейське море і протоку Босфор в Чорне море до берегів Колхіди. Згадується в «Одісеї» (XII 72) [5, 201]. На думку античних дослідників, цей корабель володів чарами, які допомагали йому уникати різноманітних небезпек.

Використання у пресі: Autrice di racconti per il blog: Storie di città e l'associazione artistica letteraria: Gli occhi di Argo. (Вона написала розповіді для блогу: Міські літературні історії та художні асоціації: Очі Аргон) [15].

Матеріалом для дослідження антропонімичних паремій послуговували словники прислів'їв та приказок в італійській мові. Вибір імен у пареміях не є випадковим, за допомогою того чи іншого імені можна влучно підкреслити позитивне або негативне значення приказки або прислів'я. Усе залежить від міфологічного значення, специфіки організації концептуальної системи фольклору, а також певних текстових характеристик (сюди ми можемо віднести риму, фоносемантичні характеристики, певні асоціації) [3, 197–203].

Висновки. Ми прийшли до висновку, що міфологічна категорія є найбільш поширеною,

що свідчить про набожність та вплив міфології на культурну спадщину італійців. Отже, паремії найбільш влучно характеризують ті чи інші стори людського буття, що в свою чергу впливає

на світобачення в цілому. Прислів'я та приказки не просто накопичують життєву мудрість, а передають наступним поколінням і сприяють міжкультурним зв'язкам.

ДЖЕРЕЛА

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. Вопросы языкознания. — 1995. — № 1. — С. 37–67.
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. — М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. — 400 с.
3. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов: учебное пособие для студентов пединститутов по специальности «Русский язык и литература». — М.: Просвещение, 1978. — 160 с.
4. Карданова К.С. Языковая картина мира: мифы и реальность. — К. 2010. — № 9. — С. 61–65.
5. Картина світу. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.
6. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: підручник. — К.: ВЦ «Академія», 2010. — 368 с.
7. Кубрякова Е.С. Языковое сознание и языковая картина мира. — Тамбов, 1999. — 13 с.
8. Лахтионова Е.М. Фразеологические единицы с проприальным компонентом в современном испанском языке. Структура, семантика, функционирование: дис. кандидата филологических наук. — К. — 1991. — 187 с.
9. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / Отв. ред. Б.А. Серебренников. — М.: Наука, 1988. — 212 с.
10. Рылов Ю.А. Имена собственные в европейских языках. Романская и русская антропонимика: курс лекций по межкультурной коммуникации. — М., 2006. — 311 с.
11. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. — М.: Прогресс, 1993. — 656 с.
12. Уорф Б.Л. Отношения норм поведения и мышления к языку. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях: в 2 ч. / Б.Л. Уорф. — Ч. II. — М.: Просвещение, 1965. — 281 с.
13. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени. — Томск: изд-во «Водолей», 1998. — 384 с.
14. Яковлева Е.С. К описанию русской языковой картины мира. — 1996. — № 1–3. — С. 47–57.
15. Dizionario dei Modi di Dire. URL: <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/A/apollo.shtml> (access date: 15.01.2017)
16. Ricardo Schwamenthal. Dizionario dei proverbi italiani / Ricardo Schwamenthal, Michele L. Straniero. — 1991. — №30. — P. 563.

REFERENCES

1. Apresian, Yu. D. (1995). Obraz cheloveka po dannym yazyka: popytka sistemnogo opisaniia [The Image of a Person according to the Language: an attempt of a systematic description]. *Voprosy yazykoznanii*, 1, 37–67.
2. Gumboldt, V. fon. (2000). Izbrannyye trudy po yazykoznaniiu [Selected Works in Linguistics]. M.: ОАО ИГ «Progress», 400.
3. Zhukov, V. P. (1978). Semantika frazeologicheskikh oborotov. [Semantics of Phraseological Revolutions]. *Uchebnoye posobie dlia studentov pedinstitutov po spetsialnosti «Russkii yazyk i literatura»*, M.: Prosveshchenie, 160.
4. Kardanova, K. S. (2010). Yazykovaia kartina mira: mify i realnost [Language Picture of the World: myths and reality], 9, 61–65.
5. Kartyna svitu. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk. (2002). [The Map of the World]. Kyiv: Abris, 742.
6. Kocherhan, M. P. (2010). Vstup do movoznavstva: pidruchnyk [Introduction to Linguistics: textbook]. 2-he vyd., K: VC «Akademii», 368.
7. Kubriakova, Ye. S. (1999). Yazykovoie soznanie i yazykovaia kartina mira [Linguistic Consciousness and Language Picture of the World], 13.
8. Lakhtionova, E. M. (1991). Frazeologicheskie edinitsey s proprialnym komponentom v sovremennom ispanskoy yazyke [Phraseological Units with Aproprial Component in Contemporary Spanish Language]. *Struktura, semantika, funktsionirovanie*: dis. kandidata filologicheskikh nauk: 10.02.05, K., 187.
9. Rol chelovecheskogo faktora v yazyke: yazyk i kartina mira. (1988). [The Role of the Human Factor in the Language: Language and the Picture of the World]. M.: Nauka, 212.
10. Rylov, Yu. A. (2006). Imena sobstvennyye v yevropeiskikh yazykakh. Romanskaia i russkaia antroponimika [Proper Names in European Languages. Romanian and Russian anthroponymics]. *Kurs lektii po mezhkulturnoi kommunikatsii, Zapad*, 311.

11. Sepir, Ye. (1993). Izbrannyye trudy po yazykoznaniiu i kulturologii [Selected Works on the base of Linguistics and Culturology]. M.: Progress, 656 .
12. Uorf, B. L. (1965). Otnosheniia norm povedeniia i myshleniia k yazyku [Relations of Norms of Behavior and Thinking according to the Language]. M.: Prosveshchenie, 281.
13. Hajdegger, M. (1998). Prolegomeny k istorii poniatiia vremeni [Prolegomeny according to the History of the Concept of Time.]. Tomsk: Izd-vo «Vodolei», 384
14. Yakovleva, Ye. S. (1996). K opisaniiu russkoi yazykovoi kartiny mira [Description of the Russian language Picture of the World]. 1–3, 47–57.
15. Dizionario dei Modi di Dire.
<http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/A/apollo.shtml>
16. Ricardo Schwamenthal. (1991). Dizionario dei proverbi italiani / Ricardo Schwamenthal, Michele L. Straniero, 30, 563.

Дата надходження статті до редакції: 27.03.2019.

Прийнято до друку: 23.04.2019.

KONZEPTUELLE UND LEXIKALISCHE METONYMISCHE MODELLE DER ABGELEITETEN SUFFIXALEN SUBSTANTIVE DER MODERNEN DEUTSCHEN SPRACHE

Ilchuk O.A.,

Borys Grinchenko Kyiv University,
Bulvarno-Kudriavska Straße 18/2b Kyiv, 04053
o.ilchuk@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0001-9377-1338

Der vorgeschlagene Artikel ist dem Vergleich von konzeptuellen und lexikalischen metonymischen Modellen der abgeleiteten suffixalen Substantive des modernen Deutschen mit echten deutschen Suffixen gewidmet. Es wird eine vergleichende Analyse der Typologie konzeptueller und lexikalischer metonymischer Modelle im Allgemeinen sowie am Beispiel einer engeren Gruppe lokaler Metonymietypen durchgeführt.

Schlüsselwörter: konzeptuelles Modell, metonymisches Modell, lokale Metonymie, abgeleitete Einheiten, deutsche Sprache.

Ільчук О.А.

Концептуальні та лексичні метонімічні моделі похідних суфіксальних іменників сучасної німецької мови

Запропонована стаття присвячена зіставленню концептуальних та лексичних метонімічних моделей похідних суфіксальних іменників сучасної німецької мови з власне німецькими суфіксами. Здійснено порівняльний аналіз типології концептуальних та лексичних метонімічних моделей загалом, а також на прикладі вузької групи локального типу метонімії.

Ключові слова: концептуальна модель, метонімічна модель, локальна метонімія, похідні одиниці, німецька мова.

O. Ilchuk

Conceptual and lexical metonymic models of the derivative suffixal nouns of the modern German language

In linguistic researches of previous years sufficient attention is paid to the study of lexical and conceptual metonymy. In addition, word-formation units may also contain a metonymic component. In the proposed study we aim to compare the typology of conceptual and lexical metonymic models on the material of the suffixal nouns of modern German.

The material of the study is about 3.600 lexical-semantic variants of the derivative suffixal nouns of modern German, selected by the method of a continuous sample of dictionaries. Semantic modeling is involved in constructing semantic models of derivative words, and cognitive modeling serves to construct cognitive models of the studied linguistic units.

The metonymic model in general differs from other models by the presence of a metonymic transfer. In the group of suffixal nouns the participants in the metonymic relation are the deriving and derived units, as well as the suffixal formant. The basis of the conceptual metonymic model is the metonymic relation of the DERIVING UNIT to the DERIVED UNIT with the participation of the suffix. The basis of the lexical metonymic model of derivative units is the word-forming meaning, which is the result of the interaction of the derived unit and the suffix within a certain word-building model. The metonymic models are presented in the studied units by the causal, local, attributive and quantitative types.

*As example is a comparison of local metonymy given below. A conceptual metonymic model of the local type "LOCATION instead of ACTION" is based on the replacement of the concept of the DERIVING UNIT, which presents the word *schmieden*, by the concept of the DERIVED UNIT, which represents the word *Schmiede*, where the suffix *-e* expresses the substitution of the ACTION to the LOCATION. The corresponding conceptual model is the lexical metonymic model "action — the place of its execution", which is based on the word-building meaning 'where the action is performed, called by the verb' (*Schmiede* by *schmieden*).*

The typology of conceptual and lexical models of derivative suffixal nouns with genuine German suffixes on an example of a group of local relations is considered in greater detail. The local type of metonymic relation

between members of a metonymic model is represented in this group of derivative nouns by four conceptual models and the same number of word-forming metonymic models.

The given models of derivative suffixal nouns of modern German coincide by the type of metonymic relation on the lexical-word-building and cognitive levels. This testifies to the similarity of the lexical-word-building and conceptual representation of types of metonymical relations in derivative units.

Key words: conceptual model, metonymic model, local metonymy, derivative units, German.

Einleitung. Die Relevanz dieser Studie wird durch die allgemeine Tendenz der Sprachstudien bestimmt, verschiedene Arten kognitiver und sprachlicher Strukturen zu untersuchen. Die vorgeschlagene Studie zielt darauf ab, die Typologie konzeptueller und lexikalischer metonymischer Modelle auf dem Material der Suffixalnomina des heutigen Deutschen zu vergleichen.

Eine kritische Überprüfung der Literatur, der konzeptionellen Rahmen, Hypothesen und dergleichen. In den sprachlichen Forschungen der vergangenen Jahre wurde ausreichend Aufmerksamkeit der Untersuchung lexikalischer (O.K. Birich, M.Ya. Beach, V.V. Zaitseva, O. Koroleva, O.P. Nalobina, O. Nikitina, A.L. Novikov, M.S. Sandakova, A.A. Taranenko, A.G. Udinska, O.V. Shelestyuk und andere) und konzeptioneller Metonymie gewidmet (M.M. Boldyrev, O.P. Kapranov, O.Yu. Rezinkin, H.-H. Drößiger, G. Lakoff, Z. Kövecses und K.-U. Panther u.a.). Gleichzeitig können Wortbildungseinheiten auch eine metonymische Komponente enthalten.

Aufgrund der Anwesenheit der metonymischen Komponente in der Struktur der abgeleiteten Substantive scheint der Versuch ihrer Typologie aufgrund des Aufbaus der metonymischen Modelle auf der sprachlichen und konzeptuellen Ebenen möglich. Die Typologie lexikalischer metonymischer Modelle kann auf der Tatsache beruhen, dass wortbildende Einheiten auch Einheiten der lexikalischen Ebene der Sprache sind. Daher sollte man zu ihnen die allgemeine Typologie der lexikalischen Metonymie anwenden, nach der metonymische Übertragungen in kausale, attributive, lokale und u.a. vereint werden. Die Typologie der konzeptuellen metonymischen Modelle kann auf dem Konzept der kognitiven Metonymie von George Lakoff beruhen und von der Tatsache ausgehen, dass die konzeptionelle Struktur der abgeleiteten Substantive eine metonymische Komponente enthält (das Ergebnis des konzeptionellen Ersatzes des Konzepts der ableitenden Einheit durch das Konzept der abgeleiteten Einheit), deshalb scheint ihre Typologie nach der Art der konzeptuellen metonymischen Beziehung rechtmäßig zu sein.

Methodik der Forschung. Als Material der Forschung dienen etwa 3.600 lexikalisch-semantische Varianten der abgeleiteten suffixalen Substantive des modernen Deutsch, die durch kontinuierliche Probenahme aus dem Wörterbuch ausgewählt sind. Ein konzeptionelles metonymisches Modell von abgeleiteten

Substantiven mit dem suffixalen Formant demonstriert die Ersetzung des Konzepts ABLEITENDE EINHEIT durch das Konzept ABGELEITETE EINHEIT mit der Teilnahme des Suffixes, das das Substitutionsverhältnis festlegt. Ein lexikalisches metonymisches Modell der abgeleiteten Substantive mit dem suffixalen Formant spiegelt die Beziehung des metonymischen Typs zwischen dem motivierenden Wort und dem motivierten Nomen wider. Semantische Modellierung ist beim Aufbau semantischer Modelle abgeleiteter Wörter verwendet. Die kognitive Modellierung diente dazu, kognitive Modelle der untersuchten Spracheinheiten zu konstruieren.

Forschung und Diskussion. Das metonymische Modell unterscheidet sich im Allgemeinen von anderen Modellen durch das Vorhandensein der metonymischen Übertragung. In der Gruppe der suffixalen Substantive sind die Teilnehmer der metonymischen Übertragung eine ableitende Einheit und eine abgeleitete Einheit sowie der suffixale Formant. Die Basis des konzeptuellen metonymischen Modells ist die metonymische Beziehung der ABLEITENDEN EINHEIT zur ABGELEITETEN EINHEIT unter Beteiligung des Suffixes. Die Basis des lexikalischen metonymischen Modells der abgeleiteten Einheiten ist die wortbildende Bedeutung, die das Ergebnis der Interaktion der ableitenden Einheit und des Suffixes innerhalb eines bestimmten Wortbildungsmodells ist. Die metonymischen Modelle werden in den untersuchten Einheiten nach kausalem, lokalem, attributivem und quantitativem Typ dargestellt.

Konzeptuelles metonymisches Modell des kausalen Typs "ERGEBNIS DER HANDLUNG statt HANDLUNG" basiert auf der Ersetzung des Konzepts ABLEITENDE EINHEIT, das das Wort *kühlen* darstellt, durch das Konzept ABGELEITETE EINHEIT, das das Wort *Kühlung* repräsentiert, wo Suffix -ung die Ersetzung einer HANDLUNG durch das ERGEBNIS DER HANDLUNG ausdrückt. Korrespondierend mit diesem konzeptionellen Modell ist das lexikalische metonymische Modell „Handlung → Ergebnis der Handlung“, das auf der wortbildenden Bedeutung 'Ergebnis nach der durch das Verb benannten Handlung' (*Kühlung* von *kühlen*) basiert. Ein Beispiel für die Implementierung dieses metonymischen Modells ist die Aussage "*Grünflächen absorbieren Wasser und sorgen durch schuldige Luft für Kühlung* [Die Zeit, 24. November 2015]".

Konzeptuelles metonymisches Modell des lokalen Typs "ORT statt HANDLUNG" basiert

auf der Ersetzung des Konzepts ABLEITENDE EINHEIT, das das Wort *schmieden* präsentiert, durch das Konzept ABGELEITETE EINHEIT, das das Wort *Schmiede* präsentiert, wo Suffix *-e* den Ersatz der HANDLUNG zum ORT ausdrückt. Relevant diesem metonymischen Modell ist das lexikalische metonymische Modell "Handlung → Ort ihrer Ausführung", das auf der wortbildenden Bedeutung basiert, 'wo die Aktion ausgeführt wird', das als Verb bezeichnet wird' (*Schmiede* von *schmieden*). Als Beispiel für dieses metonymische Modell geben wir folgende Aussage an: "Nun sollen sterben Renault-Motoren wohl zusätzlich in der *Schmiede* von Mario Illien weiterentwickelt werden [Die Zeit, 27.11.2015]".

Konzeptuelles metonymisches Modell des attributiven Typs "PERSON statt MERKMAL" basiert auf der Ersetzung des Konzepts ABLEITENDE EINHEIT, das das Wort *ein* darstellt, durch das Konzept ABGELEITETE EINHEIT, das das Wort *Einheit* darstellt, wo Suffix *-heit* den Ersatz MERKMAL zur PERSON ausdrückt. Ähnlich diesem konzeptuellen Modell ist das lexikalische metonymische Modell „Merkmal → die Person, die sie besitzt“, die auf der wortbildenden Bedeutung 'besitzt das Merkmal, genannt vom Kardinalzahl' (*Einheit* von *ein*) basiert. Ein Beispiel für die Verwendung dieses metonymischen Modells kann die Aussage sein "Unsere *Einheiten* haben es geschafft, in das Regierungsviertel vorzurücken", sagte ein Polizeisprecher am Sonntag der Deutschen Presse-Agentur [Die Zeit, 27.12.2015].

Konzeptuelles metonymisches Modell des quantitativen Typs "GESAMTHEIT VON PERSONEN statt PERSON" basiert auf der Ersetzung des Konzepts ABLEITENDE EINHEIT, das das Wort *Hörer* darstellt, durch Konzept ABGELEITETE EINHEIT, das das Wort *Hörerschaft* präsentiert, wo Suffix *-schaft* die Ersetzung von PERSON durch GESAMTHEIT VON PERSONEN ausdrückt. Messbar zu diesem konzeptionellen Modell ist das lexikalische metonymische Modell "Person → eine Gesamtheit von Personen", basierend auf der wortbildenden Bedeutung 'eine Gruppe von Personen' (*Hörerschaft* von *Hörer*). Als Beispiel für dieses metonymische Modell zitieren wir "Man muss nicht mehr versuchen, eine noch unbekannte Band bei einer *Hörerschaft* durchzusetzen, von der man nicht weiß, was diese eigentlich vorgesetzt bekommen möchte [Die Zeit, 27.01.2015]".

Weiter betrachten wir die Typologie der konzeptuellen und lexikalischen Modelle der abgeleiteten suffixalen Substantive mit echten deutschen Suffixen am Beispiel einer Gruppe der lokalen Beziehung. Der lokale Typ der metonymischen Beziehung zwischen den Mitgliedern des metonymischen Modells ist in dieser Gruppe der abgeleiteten Substantive mit vier konzeptuellen Modellen und der gleichen Zahl der lexikalischen metonymischen Modelle dargestellt:

1. Modell №1. Das konzeptuelle Modell "ORT statt HANDLUNG":

Norddeutschland ist zum Beispiel sehr flach, es gibt weniger Abwechslung wie Berge, Wäldern, Wiesen, Weiden, Hecken [Die Zeit, 25.03.2016]. Das lexikalische Modell "Handlung → Ort ihrer Ausführung": *Zudem soll Brot künftig außer in Bäckereien und Supermärkten auch in anderen Lebensmittelläden verkauft werden können* [Die Zeit, 31.03.2014].

2. Modell №2. Das konzeptuelle Modell "PERSON statt ORT": *Die Osteuropäer haben die Sorge, dass neben Großbritannien künftig auch andere EU-Staaten — beispielsweise Deutschland — von der „Notbremse“ Gebrauch machen* [Der Tagesspiegel, 18.02.2016]. Das lexikalische Modell "Ort → die Person, die da wohnt, ist, arbeitet oder studiert": *Tausende Neuseeländer haben Prinz William und Ehefrau Kate einen begeisterten Empfang bereitet* [Die SZ, 10.04.2014].

3. Modell №3. Das konzeptuelle Modell "ORT statt PERSON": *Jetzt redet ein gedrungener Mann mit Zylinderhut auf sie ein: Hendrik Haase, der im Herbst unter deutschlandweiter Anteilnahme eine Metzgerei in Driessens Halle eröffnet hat* [Der Tagesspiegel, 12.04.2016]. Das lexikalische Modell "Person → Ort, wo sie da wohnt, ist, arbeitet oder studiert micpe": *Wir warten gespannt auf die Eröffnung der Konditorei Zucker und der Imbissstube Fett* [Die Zeit, 11.06.2015].

4. Modell №4. Das konzeptuelle Modell "ORT statt OBJEKT": *Bei GNTM hat 2015 die Schweizer Molkerei Emmi diese Möglichkeit genutzt und ein Getränk nachträglich in die Sendung montieren lassen* [Die Zeit, 04.02.2016]. Das lexikalische Modell "Gegenstand → Ort der Handlung damit": *Angestellte der Fischerei erkannten ihren alte Kollegen jetzt auf den Pressefotos wieder* [Die SZ, 06.02.2014].

Die gegebenen Modelle der abgeleiteten suffixalen Substantive des modernen Deutschen fallen durch die Art der metonymischen Beziehung auf der lexikalisch-wortbildenden und der kognitiven Ebene zusammen. Das zeigt dieselbe lexikalisch-wortbildende Widerspiegelung der metonymischen Beziehung in den abgeleiteten Einheiten der erforschten Gruppe.

Schlussfolgerungen und Perspektiven weiterer Forschung. In dem Artikel wurde eine vergleichende Analyse der Typologie konzeptueller und lexikalischer metonymischer Modelle der abgeleiteten suffixalen Substantive der modernen deutschen Sprache durchgeführt. Im Allgemeinen wurde festgestellt, dass typologisch gesehen die metonymische Komponente gleichermaßen auf der kognitiven und sprachlichen Ebenen realisiert wird. Perspektivische Richtungen der weiteren Forschung in der modernen Germanistik können das Studium der metonymischen Komponente anderer Wortarten und die Beschreibung der kognitiven Metonymie der abgeleiteten Substantive in verschiedenen Diskursarten sein.

REFERENCES

1. Birikh, A. (1995). Metonimiia v sovremennom russkom yazyke: semanticheskii i grammaticheskii aspekty. München: Verlag Otto Sagner, 195 p.
2. Bich, M. (1995). Ya. Metonimicheskoe ispolzovanie imion sobstvennykh v sovremennom russkom, ispanskoi i angliiskoi yazykakh (na materiale gazetnykh tekstov): avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. filol. nauk: spets. 10.02.19, «*Obshchee yazykoznanie, sotsiolingvistika, psikholingvistika*», Spb., 18 p.
3. Boldyrev, N. N. (2002). Kontseptualnaia metonimiia na raznykh urovniakh yazyka: sistema i realizatsiia. Forma, znachenie i funktsii yedynits yazyka i rechi: Mat-ly dokl. Mezhdunar. nauch. konf. Minsk: MGLU, Ch. 1, pp. 11–14.
4. Zaitseva, V. V. (2009). Metonimiia yak sposib vtorynnoi nominatsii u movi drukovanykh zasobiv informatsii: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01. «Ukrainska mova». Dnipropetrovsk, 22 p.
5. Kapranov, O. P. (2002). Ideoetnichnyi kharakter kognitivnoi slovotvirnoi metonimii (na materialakh pokhidnykh imennikov suchasnoi nimetskoi movy). Visnyk Zaporizkogo derzhavnoho universitetu: zbirnyk naukovykh statei, Holovnyi redaktor Tolok V. O., Zaporizhzhia: Zaporizkyi derzhavnyi universitet *Filolohichni nauky*, № 1, pp. 51–60.
6. Koroleva, O. E. (2003). Problemy substantivnoi metonimii: avtoreferat dis. ... kandidata filologicheskikh nauk: 10.02.01, Kaluga, 16 p.
7. Nalobina, Ye. P. (2014). Osobennosti obrazovaniia proizvodnykh znachenii deaktivnykh sushchestvitelnykh v nemetskom yazyke (na osnove metonimicheskogo perenosu). Novosibirsk: Izd-vo NGPU, *Aktualnye problemy filologii i metodiki prepodavaniia inostrannykh yazykov*, 8, pp. 49–55.
8. Nikitina, O. A. (2010). Osobennosti obrazovaniia proizvodnykh znachenii slov na osnove metonimicheskogo perenosu v sovremennom nemetskom yazyke (na materiale neologizmov kontsa XX — nachala XXI vv.). Cheliabinsk: Izd-vo: ChGPU, *Vestnik Cheliabinskogo Gosudarstvennogo Pedagogicheskogo Universiteta*, 4, pp. 256–271.
9. Rezinkin, A. Yu. (2011). Kognitivnye podkhody k izucheniiu metonimii. MNKO, № 6–2, pp. 32–35.
10. Sandakova, M. V. (2004). Metonimiia prilagatel'nogo v russkom yazyke: avtoreferat dis. ... doktora filologicheskikh nauk: 10.02.01. Mosk. ped. gos. un-t., Moskva, 36 p.
11. Taranenko, O. O. (2007). Metonimiia. Ukrainska mova: Entsyklopediia, 3-tie vyd., K.: Ukr. entsyklopediia, pp. 312–314.
12. Udinska, A. H. (2007). Metonimichni perenosy kauzal'nogo typu na poznachennia liudyny v anhliiskii ta ukrainskii movakh: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.17. «Porivnialno-istorychne i ty polohichne movoznavstvo». Donetsk, 19 p.
13. Shelestiuk, Ye. V. (2002). Metonimiia kak sposob semanticheskoi derivatsii (o tipakh metonimicheskikh konstruktivnykh v semanticheskoi strukture angliiskikh sushchestvitelnykh). *Aktualnye problemy yazykoznanii i metodiki obucheniia inostrannym yazykam*, Cheliabinsk: Izd-vo ChGPU, pp. 38–40.
14. Busse, D. (2009). Semantik. Paderborn: Fink, 144 p.
15. Lakoff, G. & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live by*. The University of Chicago Press, Chicago.
16. Motsch, W. (2004). *Deutsche Wortbildung in Grundzügen* / Wolfgang Motsch. [2. Aufl.]. Berlin, N. Y.: W. de Gruyter, 458 S.
17. Radden, G. & Kovesces, Z. (1999). Towards a Theory of Metonymy. K. Panther, G. Radden (Eds.). *Metonymy in Language and Thought*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, pp. 17–61.
18. Süddeutsche Zeitung Online.
<https://www.sueddeutsche.de/>
19. Tagesspiegel Online.
<https://www.tagesspiegel.de/>
20. Zeit Online.
<http://www.zeit.de>

Дата надходження статті до редакції: 18.03.2019.

Прийнято до друку: 16.04.2019.

ПОЛИСЕМИЯ В АВИАЦИОННОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Айнур Афсар кызы Кулиева

Азербайджанский университет языков
ул. Р. Бейбутова, 134, г. Баку, AZ1055
aynurmurad@yahoo.com
ORCID iD 0000-0003-1078-8535

Статья раскрывает основные источники и способы формирования полисемантических терминов в азербайджанской и английской авиационной терминологической системе. Полисемия способствует изменению способов восприятия окружающего мира и является одним из основных методов познания и концептуализации действительности. Представлена суть понятия полисемии и рассмотрены способы образования полисемантических технических терминов.

Ключевые слова: значение, терминологическая система, полисемия, многозначные термины, словообразования, язык.

Айнур Афсар кизи Кулієва

Полісемія в авіаційній термінології

У статті розкрито основні джерела та способи формування полісемантичних термінів в азербайджанській і англійській авіаційній термінологічній системі. Полісемія сприяє зміні способів сприйняття навколишнього світу і є одним з основних методів пізнання і концептуалізації дійсності. Представлено сутність поняття полісемії та розглянуто способи утворення полісемантичних технічних термінів.

Ключові слова: сенс, термінологічна система, полісемія, джерела полісемії, словотворення, мова.

Ainur Afsar kizi Kuliyeve

Polysemy in the aviation terminology

It is known that events in society affect the language. As a result of these changes, we are observing an update of terms and a replenishment of the vocabulary of the language. As we know, modern English is a world-famous, prestigious, recognized spoken language of the international level. Emerging technical innovations, scientific discoveries, international contacts of scientists contribute to the emergence of new terms. The article reveals the main sources and methods of the formation of ambiguous terms in the aviation terminology of the English and Azerbaijani languages. In addition, the relevance of the study of aviation terminology is determined. The article provides a brief overview of the interpretations and definitions of the concept of polysemy, proposed by authoritative terminologists. Understanding polysemy as a cognitive mechanism and understanding the role of nomination in term formation contribute to an increase in the number of ambiguous terms. Here, links were made to the opinions of prominent linguists of the polysemy. Depending on the context and lexical environment, most of the words of common vocabulary can change their meaning, semantics. It is pointed out that in the English aviation, the terms are translated into Azerbaijani with two, three, four or more meanings and confirmed by examples, namely, phrases or even whole sentences that illuminate one or another meaning of a multi-valued word. Accordingly, in a specific situation, the terminology must be accurate and correctly understood. Polysemy in the English language can create difficulties, but if we understand the essence of the discourse, we can memorize as separate words as whole expressions.

Key words: meaning, terminological system, polysemy, sources of polysemy, word formation, language.

Вступление. Поскольку язык является событием, он тесно связан с историей людей, говорящих на этом языке. С этой точки зрения можно сказать, что и английский, и азербайджанский языки развивались в разное время и формировались в соответствии с законом преднамеренного развития нашего языка, который основан на принципах словообразования. Современный

английский язык — это престижный международный язык. Точно так же азербайджанский язык из-за обогащенности отличается от большинства языков.

Насколько нам известно из лингвистики, одним из важных признаков, содержащихся в терминологии и составляющих ее существенное значение, является то, что он может полностью

охватывать содержание каждого термина. Смысл термина может определяться системой понятий, к которой он принадлежит.

Обновления в научной, технической, социальной, экономической и культурной жизни также отражены в языке. Эти изменения в наиболее яркой форме проявляют себя в нашей четко выраженной и обогащающейся терминологии.

Терминологическая система каждого языка является наиболее изменчивой и постоянно меняющейся частью словарного запаса, которая вытекает из его более тесной связи с развитием и прогрессом общества. Каждый язык, тесно связанный с развитием общества, создает различные терминологические единицы, используя все средства внутреннего потенциала. Термин — это название, данное для разграничения любой области науки и техники, искусства, социальных и политических концепций, процессов, происходящих в природе и диалектике общества. В отличие от слов, термины тесно связаны с полевой терминологией, они появляются не в контексте, а в системе понятий.

Изменения в экономической и политической жизни общества, включая высокий уровень науки и техники, являются одним из ключевых факторов, влияющих на развитие языка, лексический слой, а также на обновление и обогащение терминологии. Следует отметить, что техническая терминология играет особую роль в обогащении терминологической лексики.

Как мы знаем, слова и термины в языке имеют самое широкое значение и способность работать в разных формах. При создании авиационной терминологии язык широко используется как в рамках собственных возможностей, так и с точки зрения спроса. В этом случае общие слова, доступные в языке, используются в качестве научных и технических терминов.

Результаты исследования и обсуждение.

Авиационная терминология — это область, выбранная специально на разных языках. Сегодня вопросы, связанные с формированием и развитием этих терминов, требуют особого внимания. Изменение содержания концепций, эволюции и развития, а также развитие социальных отношений и мировоззрения — интересный процесс. Следует иметь в виду, что термины не являются обычными словами. Термины представляют суть объективных событий, суть науки.

С семантической точки зрения терминология должна соответствовать звучанию композиции и смысла, она должна быть убедительной. Таким образом, в языке используются сочетания значения и повествования. У них также есть множество причин, в том числе функциональное изменение значения в языке. Это означает, что так называемый процесс функциональных изменений происходит, потому что новая вещь

выполняет функцию, выполняемую старой. Короче говоря, несмотря на многозначительность предмета, его функция не исчезает. Эту задачу выполняют другие предметы, а название дается кому-то другому. Таким образом, в смысле этого слова происходит функциональное изменение.

Полисемия — это диахронический термин. Термин полисемия используется для обозначения наличия нескольких значений, которые обычно появляются в одном и том же слове на основе его первоначального значения.

Часто, когда говорят о полисемии, имеют в виду прежде всего многозначность слов как единиц лексики. Лексическая полисемия — это способность одного слова служить для обозначения разных предметов и явлений действительности, ассоциативно связанных между собой и образующих сложное семантическое единство [9].

Ф. Вейсалли считает, что «полисемия» подразумевает однозначные значения, но не одно и то же значение в двух или более одинаковых формах [2, 147].

Многозначность понимается как выражение конкретных слов в языке с независимыми словами. В любой полисемологии она может быть найдена в терминологии различных отраслей.

Многозначность-полисемия является особенностью чисто лингвистической терминологии. Этот вид многоязычия также отражен в авиационной терминологии, и он также применим только к авиации.

В ходе исследования выяснилось, что англоязычная авиационная терминология включает в себя два, три, четыре или более значений в английском переводе. Они все являются производными как от внутренней способности языка, так и от приобретенных слов.

I. Термины авиации, которые относятся к двум значениям:

air carrier — 1) авианосец; 2) авиакомпания;

adaptation — 1) адаптация; 2) автоматический рут;

background — 1) фон, задний план; 2) экран индикатора;

cycling — 1) полный круг; 2) круговой цикл.

II. Три условия авиационных условий:

activity — 1) деятельность, активность; 2) энергия; 3) интенсивность;

airline — 1) компания авиалиний; 2) авиалиния; 3) авиатрасса;

arrestment — 1) задержания; 2) стопорный механизм; 3) задержка;

cylinder — 1) цилиндр; 2) баллон; 3) барабан.

III. Термины авиации, которые выражают четыре или более значения:

balance — 1) равновесие, удерживание; 2) баланс стрельбы; 3) компенсатор; 4) восстановление, адаптация;

bar — 1) стрелка, полоса; 2) плесень; 3) планка; 4) бар (акустического давления); 5) барометр;
board — 1) бортовая доска; 2) доска; 3) тонкий налет; 4) планшет; 5) панель; 6) комиссия, совет; 7) давать; 8) восхождение на палубу; 9) загрузить на палубу;
check — 1) регистрация; 2) контроль, проверка; 3) форма обслуживания; 4) квитанция, документ (на проверку);
hood — 1) колпак, крышка; 2) верх экипажа, фонарь в кабине пилота; 3) капот двигателя; 4) чехол;
jet — 1) жиклер; 2) реактивный двигатель; 3) реактивный самолет; 4) форсунка.

Известно, что слова в авиационной терминологии являются многозадачными. Рассмотрим явление полисемии в следующих случаях:

to clear — 1) разрешить (полет); 2) летать без барьеров;
to inflate — 1) оборудовать воздухом; 2) наполнять воздухом;
to load up — 1) заправлять топливом; 2) загрузить; 3) испортить (касательно выпуска системы);
to soar — 1) планировать; 2) парить; 3) стремительно повышаться; 4) высоко летать.

Полисемия встречается в некоторых словосочетаниях на английском языке. Вот несколько примеров:

air fleet — 1) воздушный флот (силы); 2) аэродром;
moving air — 1) движущийся воздух, масса движения воздуха; 2) бурность;
pilot bush — 1) пилотный буш, 2) опытный летчик;

power unit — 1) блок питания; 2) сила, мощность механизма;

tail unit — 1) хвост самолета, задняя часть; 2) хвостовой блок.

Выводы. Из приведенных примеров видно, что значение меняется в терминах. Следовательно, по мере того, как новые концепции развиваются, терминология также изменяется, и возникает явление полисемии.

Как нам известно, в каждой области терминологии мало или совсем нет случаев полисемии. Следует отметить, однако, что между многоязычной терминологией и многоязычными словами есть некоторые различия, поскольку значение каждого слова во множестве общих слов не мешает друг другу, и все становится понятным. Универсальность терминов противоположна.

Независимо от того, является ли термин уникальным или однозначным, главная цель состоит в том, чтобы точно выразить терминологию в конкретной ситуации и правильно выразить ее определение. Следовательно, общее слово используется и понимается всеми, термин используется не всеми, большинство не понимают его, и даже квалифицированным специалистам трудно понять значение терминов.

Таким образом, мы можем сказать, что многослойные термины являются ключевым носителем точного выражения в словах. Точные значения слов в любой области терминологии, а также авиации, отражены в этой категории семасиологии. Эта категория играет большую роль в регулировании некоторых терминов и их унификации.

ИСТОЧНИКИ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М., 1966. — 606 с.
2. Вейсалов Ф.И. Введение в языкознание. — Баку, Мутарджим, 2006. — 252 с.
3. Володина М.Н. Психолингвистический аспект терминологической номинации // Вестник Московского университета. — Серия 9: Филология. — 1996. — № 4. — С. 55–61.
4. Гусейнов И.М. Русско-англо-азербайджанский словарь технических терминов / И.М. Гусейнов, Х.Ч. Байрамов, Г.Ш. Гасанова. — Гянджа, 2009. — 317 с.
5. Касумов М.Ш. Как появляются термины в языке? / М.Ш. Касумов. — Баку, 1979. — № 9.
6. Реформатский А.А. Что такое терминология? Вопросы терминологии / А.А. Реформатский. — М., 1971. — С. 56–58.
7. Arnold I.V. The English Word. — Moscow, 1986. — 296 p.
8. Hajiyeve A., Najafli E. Contrastive Lexicology. — Baku: "Science and Education", 2010. — 212 p.
9. Polysemy. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Polysemy>

REFERENCES

1. Akhmanova, O. S. (1996). Slovar lingvisticheskikh terminov. M., 606 p.
2. Veisalov, F. Ye. (2006). Vvedenie v yazykoznanie. Baku, Mutardzhim, 252 p.
3. Volodina, M. N. (1996). Psikholingvisticheskii aspekt terminologicheskoi nominatsii. Vestnik Moskovskogo universiteta, Seriya 9, *Filologiya*, 4, pp. 55–61.

4. Guseinov, I. M., Bairamov Kh. Ch. & Gasanova G. Sh. (2009). Russko–anglo–azerbaidzhanskii slovar tekhnicheskikh terminov. Gyandzha, 317 p.
5. Kasumov, M. Sh. (1979). Kak poiavliaiutsia terminy v yazyke? Baku, № 9.
6. Reformatskiy, A. A. (1971). Chto takoe terminologiya? Voprosy terminologii. M., pp. 56–58.
7. Arnold, I. V. (1986). The English Word. Moscow, 296 p.
8. Hajiyeva A., Najafli E. (2010). Contrastive Lexicology. Baku: "Science and Education", 212 p.
9. Polysemy.
<https://en.wikipedia.org/wiki/Polysemy>

Дата надходження статті до редакції: 18.03.2019.

Прийнято до друку: 17.05.2019.

БІЛОРУСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЧНА КОДИФІКАЦІЯ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. ТА «СЛОВАРЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» ЗА РЕД. Б. ГРІНЧЕНКА: СПЕЦИФІКА ДЕСКРИПТИВНИХ МЕТОДІВ

Скопненко О.І.,

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України,
вул. М.Грушевського, 4, м. Київ, 01001
skopnenko@ua.fm
ORCID iD 0000-0002-6814-5041

У статті в порівняльному аспекті розглянуто основні прескриптивні методи «Словаря української мови» за ред. Б. Грінченка (1907–1909) та найвідоміших кодексів нової білоруської літературної мови першої половини ХХ ст.: «Білорусько-російського словника» М. Байкова й С. Некрашевича (1925) та «Російсько-білоруського словника» С. Некрашевича й М. Байкова (1928). Констатовано, що «Словарь української мови» за ред. Б. Грінченка своїми прескриптивними методами відрізняється від аналізованих білоруських кодексів, з багатьох поглядів він повніший і ретельніше продуманий. У Грінченковому словникові ліпше описана варіантність і синонімія одиниць, ніж у розглянутих білоруських. Порівняння специфіки дескрипції українських і білоруських словників ХХ ст. допоможе виявити характерні особливості традиції лексикографічного опису лексики у двох національних школах, покаже шляхи становлення прескриптивного мовознавства Білорусі та України в зазначений період.

Ключові слова: Б. Грінченко, М. Байков, С. Некрашевич, І. Носович, нова білоруська літературна мова, нова українська літературна мова, лексикографія, кодифікація, нормалізація, дескрипція, прескрипція, норма.

Скопненко А.И.

**Белорусская лексикографическая кодификация первой половины ХХ в.
и «Словарь украинского языка» под ред. Б. Гринченко: специфика дескриптивных методов**

В статье в сравнительном аспекте рассмотрены основные прескриптивные методы «Словаря украинского языка» под ред. Б. Гринченко (1907–1909) и самых известных кодексов нового белорусского литературного языка первой половины ХХ в.: «Белорусско-русского словаря» М. Байкова и С. Некрашевича (1925) и «Русско-белорусского словаря» С. Некрашевича и М. Байкова (1928). Констатируется, что «Словарь украинского языка» под ред. Б. Гринченко своими прескриптивными методами отличается от рассматриваемых белорусских кодексов, во многих отношениях он полнее и тщательнее продуман. В словаре под ред. Б. Гринченко лучше описана вариантность и синонимия единиц, чем в рассматриваемых белорусских. Сравнение специфики дескрипции украинских и белорусских словарей ХХ в. поможет выявить характерные особенности традиции лексикографического описания лексики в двух национальных школах, покажет пути становления прескриптивного языкознания Беларуси и Украины в указанный период.

Ключевые слова: Б. Гринченко, М. Байков, С. Некрашевич, И. Носович, новый белорусский литературный язык, новый украинский литературный язык, лексикография, кодификация, нормализация, дескрипция, прескрипция, норма.

O. Skopnenko

**Belarusian lexicographical codification of the first half of the 20th century
and “Dictionary of the Ukrainian language” edited by B. Grinchenko: specificity of descriptive methods**

The article in a comparative aspect describes the main prescriptive methods of the “Dictionary of the Ukrainian language” edited by Borys Grinchenko (1907–1909) and the most well-known codes of the new Belarusian literary language of the first half of the 20th century: “Belarusian-Russian Dictionary” by M. Baikov and S. Nekrashevich (1925) and “Russian-Belarusian Dictionary” by S. Nekrashevich and M. Baikov (1928). It is stated that the “Dictionary of the Ukrainian language” edited by Borys Grinchenko differs in his prescriptive methods from the Belarusian codes under consideration, in many respects it is more thoroughly and thoroughly thought out. In the dictionary edited by Borys Grinchenko describes the variability and synonymy of units better than in the considered Belarusian ones. Comparison of the specifics of the descriptions of the Ukrainian and Belarusian dictionaries of the 20th century will help identify the characteristic features of the tradition

Key words: B. Grinchenko, M. Baikov, S. Nekrashevich, I. Nosovich, new Belarusian literary language, new Ukrainian literary language, lexicography, codification, normalization, description, prescription, norm.

Вступ. Шляхи нормалізації та кодифікації¹ кожної літературної мови в загальних рисах повторюють траєкторію розвитку суспільства, що створило цей ідіом. За словами О.С. Мельничука, «реальна система мови <...> становить лише одну з властивостей людського суспільства, одну з сторін його діяльності» [6, 25]. Відштовхуючись від цього, можна сказати, що аналіз сутності й перебігу нормалізації та кодифікації — це своєрідна рефлексія суспільства на найвищому рівні над своєю мовною діяльністю. У колоніальних народів процеси нормалізації та кодифікації сповільнені й викривлені не тільки через обмеженість інституційного впливу центрів кодифікації на суспільство загалом, а й передусім через незрілість самого суспільства, його непропорційну структурованість (зазвичай указують на велику питому вагу безправних (маловпливових) груп автохтонного населення та його нечисленну освічену провідну верству, яка не може протистояти культурним впливам колонізатора («нація дядьків і перекладачів», за образним висловом М. Куліша)). Маловпливовість за певних умов може навіть перетворюватися на сегрегованість². Усе це й супутні чинники зумовлюють і своєрідну «герметичність» нормалізаційних і кодифікаційних процесів, які не знаходять широкого адресата, і ацентричність формування літературної мови.

Свого часу ми підкреслювали, що нові білоруська та українська літературні мови пройшли ацентричний шлях формування, адже в їхній історії не було єдиного нормалізаційного й кодифікаційного центру. Такий характер нормалізації та кодифікації згаданих мов «у XIX–XX ст. уже начебто наперед зумовив їхній синтетичний характер і здатність до розширення або зміни діалектної бази цих ідіомів у наступні епохи розвитку» [10, 27]. Г.П. Цихун дійшов висновку, що системність і штучність літературної мови залежать

від розмірів її діалектної основи: «Менші розміри виявленої ареальної бази літературної мови свідчать про більшу її системність, і, навпаки, широка ареальна база — про більшу штучність літературної мови» [14, 10]. Проте навряд чи можна цілком протиставляти штучність і системність літературної мови, адже будь-яка літературна мова — штучна, конструйована відповідно до запиту суспільства. Радше системність згаданого ідіому залежить від структури суспільства, яке його породжує, а штучність виникає через бажання кодифікаторів знайти еталон у мовному плануванні, оскільки будь-який еталон умовний, конвенційний. Мовна ж конвенційність залежить від характеру суспільства: зрілості, демократичності, монархічності, авторитарності тощо. Іншими словами, межі мовних конвенцій, спосіб їхнього укладення, спосіб існування в суспільстві детерміновані конкретними культурно-історичними умовами народу.

Риси ацентричності можна виявити на різних рівнях нових білоруської та української літературних мов, проте найбільше їх у лексичній, фраземній і морфемній системах розгляданих ідіом. Формування лексичної підсистеми літературної мови — динамічний процес, який найбільше залежить від екстралінгвальних чинників порівняно з іншими підсистемами. Це зрозуміло з огляду на саму природу цього мовного рівня. Найпевніше кодифікує лексичну норму словникарство.

Критичний огляд літератури, концептуальних меж, гіпотез тощо. В історії української кодифікації «Словарь української мови» за ред. Б. Грінченка (1907–1909) відіграє провідну роль, хоч до появи цього кодексу національне словникарство на території України вже мало певні здобутки, втілені в різних за обсягом і значенням працях. Досить сказати, що українська нова лексикографія була започаткована ще на зламі XVIII–XIX ст. словником, доданим до «Енеїди» І. Котляревського (1798), «розглядану працю, напевно, також треба вважати й однією з перших спроб етимологічного словника *нової української літературної мови*» [13, 6]. Проте жоден з українських кодексів XIX ст. не зміг справити такого великого впливу на кодифікацію лексичної норми української мови, як Грінченків словник. До появи «Російсько-українського словника» за ред. А. Кримського та С. Єфремова (1924–1933) Словник за ред. Б. Грінченка був єдиним таким авторитетним кодексом, незважаючи

¹ Терміни вживані у вузькому розумінні. Нормалізація — стихійні селективні процеси, кодифікація — свідомі й цілеспрямовані процеси мовної стандартизації [9, 23–25]. Пор.: «Кодифікація — це мовознавче вивчення норм літературної мови, яке має теоретичний і практичний вияв та експлікується на описовому, регулятивному етапах, а також на етапі реалізації» [5, 7].

² Пор.: «Сто сорок років австрійського панування не внесли істотних змін у таку (османську. — О. С.) модель суспільного розвитку (Буковини. — О. С.); її «вестернізація» відбувалася під гаслами надання кожному індивідууму національно-культурної автономії, призвівши до катастрофічної в своїх наслідках для держави сегрегованості буковинського суспільства» [12, 29].

на всі свої вади (це стосується й видання 1927–1928 рр., доповненого матеріалами С. Єфремова та А. Ніковського). Як відомо, джерельна база Грінченкової праці була обмежена певним набором оригінальної літератури, серед списку джерел, залучених до формування реєстру, майже немає видань, що з'явилися пізніше 80-х рр. XIX ст.

Білоруську національну лексикографію започаткував диференційний білорусько-російський «Словарь белорусского наречия» І. Носовича (1870), який у сучасній білоруській лінгвістиці найчастіше називають «Словником білоруської мови» [7]. Праця не справила помітного впливу на орфографічні норми білоруської літературної мови, оскільки була надрукована тодішнім офіційним російським правописом, що не відбивав релевантних рис білоруської фонетики й морфології, а також мало впливала на лексичні норми [докладніше див.: 11]. Кодекс укладено без урахування матеріалів творів оригінальної білоруської літератури, які на момент створення словника активно поширювалися в рукописних варіантах, хоч і не були надруковані. До 20-х рр. XX ст. Словник І. Носовича був найбільшим зібранням білоруської лексики й фразеології, здебільшого базованих на фольклорному й діалектному матеріалі, зібраному в Могильовській, Мінській та Гродненській губерніях [7, 8]. Другий етап у білоруському словникарстві почався після 1918 р., коли з'явилася низка білоруських словників, різних за обсягом і завданням.

Методологія дослідження. Дескриптивні методи в білоруському словникарстві варто вивчати, починаючи з першого етапу національної лексикографії (XIX ст. — 1918), а прескриптивні — з другого (1918–1933). Говорити про якусь методологію кодифікації в білоруських словниках до 1918 р. немає підстав. Натомість у Грінченковому словникові, який, без сумніву, започаткував новітню українську лексикографію, прескриптивні методи очевидні, недарма вони істотно вплинули на лексичну й орфографічну норми нової української літературної мови, хоч і не були задекларовані в передмові до видання. Певна річ, що може виникнути питання, чи коректно порівнювати дескриптивні принципи білоруських словників означеного періоду та Грінченкового словника, адже ці кодекси укладені в різних соціально-культурних умовах. Проте, на нашу думку, таке зіставлення виправдане, бо покаже специфіку білоруської та української дескрипції та прескрипції першої третини XX ст. в найяскравіших своїх виявах, адже, як уже зазначено, Словник за ред. Б. Грінченка не втрачав своєї кодифікаційної ролі аж до початку 30-х рр. XX ст. Крім того, цим можна підтвердити думку, що встановлення традиції прескриптивного аналізу можливе тільки після тривалого «суто дескриптивного періоду» в лексикографії.

Мовні реформи, проведені в білоруській та українській мовах майже одночасно в 1933 р., поклали край авторитету Грінченкового словника, «Словника білоруської мови» І. Носовича та всій білоруській і українській лексикографії, що розвивалася доти. Усі згадані видання потрапили під урядову заборону й не могли активно використовуватися в кодифікаційній практиці. Третій (малопродуктивний) етап в українській і білоруській лексикографії почався після 1933 р. і тривав до початку 1950-х.

Звісно, дескриптивні методи формують і макроструктуру, і мікроструктуру словника. Від рівня розвитку позалексикографічного опису мовних одиниць залежить і власне словникарська специфіка дескрипції. Деякі дослідники навіть послуговуються терміном *дескриптивна норма*, розуміючи його як «“живу” норму, що безпосередньо функціонує в мовленні» [8, 2]. У такому розумінні *дескриптивна норма* в застосуванні до сучасного стану білоруської та української мов збігається з поняттям, закладеним у термін *узус*, тобто з мовною практикою суспільства, регульованою нормами усної та писемної мови, проте з охопленням не тільки конструкцій літературної мови, а й відхилень від неї. Якщо ж використовувати термін *дескриптивна норма* щодо початкового періоду нормалізації та кодифікації, то його варто розуміти як «фактично норму діалектів» [1, 23], оскільки ще не були сформовані релевантні риси літературної мови.

Результати дослідження та обговорення. У білоруському словникарстві першої третини XX ст. переважали перекладні видання, найпомітніші серед них: «Російсько-білоруський словник» Г. та М. Горецьких (1918), «Невеличкий білорусько-московський словник» М. Горецького (1919), «Практичний російсько-білоруський словник» М. Байкова та М. Горецького (1924), «Білорусько-польсько-російсько-латинський ботанічний словник» З. Верас (1924), «Білорусько-російський словник» (1925) та «Російсько-білоруський словник» (1928) М. Байкова та С. Некрашевича. Даючи загальну характеристику тогочасному білоруському словникарству, І.І. Короткевич зауважувала: «Принцип використання в словотворчості можливостей білоруської мови, формування словника на основі власне білоруського ґрунту в 1920-і рр. був життєво потрібним та був одним із визначальних чинників політики національно-культурного відродження» [3, 28]. Проте на нормалізацію білоруської літературної мови на початку XX ст. словникарська традиція впливала мало. Досвід періодичних видань, узагальнених у «Білоруській граматиці для шкіл» Б. Тарашкевича (1918), став провідним. Натомість в українській ситуації саме лексикографічні праці кінця XIX — початку XX ст. — «Малорусько-німецький словар» (1886) Є. Желехівського та «Словарь української мови»

за ред. Б. Грінченка — відіграли головну роль у нормалізації. Уперше у ХХ ст. як літературний ідіом білоруська мова була лексикографічно опрацьована в семимовному словнику, що вийшов у світ при Головному командуванні німецької армії на Сході 1918 р. ("Sieben-Sprachen Wörterbuch: Deutsch, Polnisch, Russisch, Weißruthenisch, Litauisch, Lettisch, Jiddisch", відомий в історії лексикографії також як «Лексикон беларускай мовы ў нямецкай апрацоўцы»). У радянські часи в Білорусі дослідники тривалий час навіть не розглядали цього видання в історії літературної мови, оскільки воно начебто істотно не вплинуло на словникарську практику білоруських мовознавців [4, 194], хоч, зрозуміла річ, цей словник був викреслений з історії через ідеологічні причини, адже вийшов під егідою німецької окупаційної адміністрації. На думку Г. Цихуна, значення цього словника «для становлення лексичної системи білоруської літературної мови ще не оцінене» [15]. Найповнішим кодексом тогочасної білоруської літературної мови став «Російсько-білоруський словник» М. Байкова та С. Некрашевича (1928 р.), що «особливо вплинув на лексикографічні праці пізнішого часу» [4, 211].

Серед дескриптивних методів, застосовуваних у лексикографії, варто виокремити такі:

- 1) таксономічні, покликані показати класи мовних одиниць і зв'язки між ними;
- 2) тлумачні, які описують внутрішньомовні системні факти.

При цьому треба мати на увазі, що деякі з параметрів можуть належати й до першого, і до другого типів, як-от функціонально-стилістична характеристика слова дає змогу зарахувати одиницю до певного класу мовних одиниць і водночас показати сферу застосування одиниці — ширшу або вузчу, ніж установлюють параметри класу. Наприклад, у Словнику за ред. Б. Грінченка³: **Пітоньки, питочки**, *гл.* Ум. Отъ **питки**; **І. Пійтки**, *гл.* Дѣтск. пить (Сл.Гр. III, 155), тобто, на думку Б. Грінченка, демінутиви *питоньки, питочки* похідні від *питки* — дієслова, що вживане тільки в мовленні дітей. (Тут лишаємо поза коментарями, чи правильна така деривація з погляду сучасних словотвірних досліджень).

У Словнику за ред. Б. Грінченка за допомогою таксономічних методів показано: а) граматичні категорії (*безл.* — безособове дієслово, *гл.* — дієслово, *ж.* — жін. рід іменника, *м.* — чол. рід іменника, *меж.* — вигук, *мн.* — множина, *метьст.* — займен-

ник, *нар.* — прислівник, *нескл.* — невідмінюваний (іменник, прислівник), *об.* — спільний рід іменників, *о. в., одн. в.* — багаторазовий вид (дієслова), *предл.* — прийменник, *с.* — середній рід іменників, *с. в., сов. в.* — доконаний вид, *сз.* — сполучник, *соб.* — збірна назва, *ув.* — збільшувальне утворення (іменник, дієслово, прислівник тощо) (аугментатив), *ум.* — зменшувальне утворення (іменник, дієслово, прислівник тощо) (демінутив), *чис.* — числівник); б) окремі групи лексики за стилістичною характеристикою: *ласк.* — пестливе; в) окремі групи лексики, об'єднані спільною семантичною ознакою: *зоол.* — зоологічна назва, *насек.* — назва комах, *пт.* — назва птаха, *раст.* — назва рослини; г) окремі групи нелексічних одиниць: *посл.* — прислів'я. Синонімічні відношення (варіанти) слів у Словнику позначували знаком = (**Бренькіт, коту, м.** = **Бринькання** (Сл.Гр. I, 96); **Бринькотіти, чу, чеш, гл.** = **Бринькати** (Сл.Гр. I, 99); **Будзина, ни, ж.** = **Бузина** (Сл.Гр. I, 105)), хоч про це в передмові в списку скорочень немає відповідної інформації. Як бачимо, у Словнику за ред. Б. Грінченка не виокремлено окремих класів прикметника, дієприкметника, дієприслівника, приказок та багатьох груп стилістично диференційованих за сферою вживання одиниць. Певна річ, це не означає, що цих елементів немає в Словнику, вони подані й у макроструктурі, і в мікроструктурі як ілюстративний матеріал, але не описані за допомогою дескрипції. Проте у виданні послідовно використовували наведені в передмові ремарки для позначення таксономічних класів: дієслів, прислівників, числівників, займенників тощо, чого немає, скажімо, у «Білорусько-російському словникові» М. Байкова та С. Некрашевича (1925). У Грінченковому словникові прикметники та дієприкметники хоч і подані без ремарок, але наведені із усіма можливими флексіями (чоловічого, жіночого та середнього роду), що уможливило зарахування цих одиниць до відповідного класу.

У «Білорусько-російському словникові» М. Байкова та С. Некрашевича (1925) — найбільшому з-поміж виданих у першій половині ХХ ст. кодексів, що мали білоруськомовну реєстрову частину — за допомогою таксономічних методів показано здебільшого ті самі граматичні категорії, що й у Грінченковому словникові, проте додатково виокремлені деякі інші класи одиниць: 1) власні назви чоловічого роду (*м. у.*); 2) власні назви жіночого роду (*ж. у.*); 3) прикметник (*прм.*); 4) прислівник (*прс.*); 5) прикметник вищого ступеня порівняння (*прм. в. ст.*); 6) прислівник вищого ступеня порівняння (*прс. в. ст.*); 7) прикметник найвищого ступеня порівняння (*прм. н. ст.*); 8) прислівник найвищого ступеня порівняння (*прс. н. ст.*); 9) звертання (*звар.*); 10) синоніми (=).

У цьому виданні словникові ремарки як маркери окремих класів не завжди послідовно засто-

³ У цій статті ілюстративний матеріал (вокабули, відсилкові слова тощо) і ремарки уживані в досліджуваних кодексах, подано відповідно до оригінального написання: російською або білоруською мовами з позначенням наголошення (тим способом, що й у словниках), а тлумачення — за допомогою сучасної української лінгвістичної термінології.

совувати, а в окремих випадках — суперечливо або надлишково. Наприклад, у корпусі словника подано статті в такій формі: **Дапінкі ж. мн. — см. дапінкі; Дапінкі ж. мн. — упріки** (БРСБН, 89), укр. відповідник *докори, закиди*. Якщо укладачі словника мали намір подати множинний іменник, то дескрипція його як належного до класу іменників жіночого роду — надлишкова, а якщо ж форми множини похідні, то вихідних (гіпотетичних *дапінка, *дапінка) у корпусі не наведено. (Наведені в реєстрі лексеми *дапінкі, дапінкі* не закріпилися в сучасній білоруській літературній мові, натомість уживані *напрок, упікі мн., упіканне, закід; дакор* (РБС 2012 III, 741). Білоруський національний корпус не фіксує лексем *дапінкі, дапінкі, *дапінка, *дапінка*). Аналогічно подано лексеми *дасеўкі, дзетачкі: Дасеўкі ж. мн. — окончание посева* (БРСБН, 90), укр. відповідник *досівання; Дзетачкі н. мн. — детушки* (БРСБН, 93), укр. відповідник *діточки* (тут надлишкове позначення середнього роду — ремарка н.). Натомість одиниця *двайняты* кваліфікована як іменник середнього роду, хоч це множинний іменник: **Двайняты н. — двойни** (БРСБН, 90), укр. відповідник *двійнята*. (Лексеми *дасеўкі, дзетачкі, двайняты* закріпилися в сучасній білоруській літературній мові, щоправда, словоформа *дзетачкі* в деяких нинішніх лексикографічних працях подавана як похідна від *дзетачка* (ГСН; ТСБЛМ, 177), але в перекладних і орфографічних словниках білоруської мови такої інформації немає). У «Білорусько-російському словникові» М. Байкова та С. Некрашевича не виявлено послідовного вживання ремарок для опису класу прикметників, прислівників, числівників тощо.

У списку скорочень розгляданого Словника подано ремарку *звар. — звертання, проте в самому корпусі видання знаходимо ремаркування таксонімічного класу кличного відмінка — зват. пад.: Брацік м. (зват. пад. — браціку) — братец* (БРСБН, 48), укр. відповідник *братик, братику*. При цьому словоформи *браце* (за сучасною граматичною класифікацією — кличної форми іменника *брат*) у Словнику не виявлено, як і аналогічних *братку, зямляча, татку* тощо. Пор.: *Не шукай яе там, братку!* (Янка Купала); *А што-ж, татку, ані хлапцоў нашых, ані птушкі няма, трэба ўжо мне выбірацца ў дарогу* (Білоруська народна казка «Про дурня й золотого птаха»); *Ды ты, зямляча, не за іншым, // А за сабой паназірай* (Н. Гілевич).

«Російсько-білоруський словник» С. Некрашевича та М. Байкова (1928) підготовлений на значно вищому рівні, ніж розгляданий раніше «Білорусько-російський» цих самих авторів. Досить сказати, що в Словнику 1928 р. подано понад 40 таксонімічних класів, що параметризовані за функціонально-стилістичною характеристикою, серед них і досить рідкісні, особливо коли

враховувати радянський час створення праці, як-от богослів'я (*богосл.*), церковні слова (*церк.*), старобілоруські слова (*ст.-бел.*) та ін. Крім них, звісно, параметризовані й граматичні класи (*безлич. гл. — безособове дієслово, р. п. — родовий відмінок, н. вр. — теперішній час дієслова тощо*). У білоруській частині розгляданого кодексу 1928 р. використано додаткове маркування одиниць: за допомогою певних скорочень (таких у Словнику 15) зазначено джерело певного білоруського терміна (наприклад, *ан. т. — анатомічний термін* (Беларуская Навуковая Тэрміналогія, В. в. IX і XIII, Менск, 1926–1927 г.)). Це додаткове свідчення, наскільки плідною була праця Інституту білоруської культури у 20-х рр. XX ст. у галузі мовного будівництва. У корпусі видання позначення джерел білоруської термінології застосовуване досить часто, наприклад: **Автограф, -фический** — уласнапіс, уласнапісны (л. т.) (РБСНБ, 1); **Аксиома** — пэўнік (м. т.), аксыёма (РБСНБ, 3); **Антарктида, -тика** — паўдзеньне (г.-к. т.) (РБСНБ, 5) (*л. т. — літературний термін, зафіксований у другому випуску «Білоруської наукової термінології» «Практика і тэорыя літаратурнага мастацтва»* (Мінськ, 1923); *м. т. — математичний термін, зафіксований у виданні «Элементарная математика» — першому випуску «Білоруської наукової термінології»* (Мінськ, 1922); *г.-к. т. — «географічно-космографічний термін», зафіксований у четвертому випуску «Білоруської наукової термінології» «Гэаграфічныя і касмаграфічныя тэрміны»* (Мінськ, 1923). У сучасній білоруській літературній мові закріпилися тільки *аўтограф, аўтаграфічны* (РБС 2012 I, 25), *аксіёма* (РБС 2012 I, 39), *Антарктыда, Антарктыка* (РБС 2012 I, 53). Привертає увагу вокабула **Антарктида, -тика** — паўдзеньне, оскільки укладачі прийняли пуристичну позицію творців «Білоруської наукової термінології» розглядати реєстрові слова не як оніми, а як апелятиви, запропонувавши білоруську кальку *паўдзеньне* до лексем грецького походження *Антарктида* (від грец. *antarktikos* — південний і *eidōs* — вид), *Антарктика* (від грец. *antī* — проти та *Арктика* (від грец. *arktikos* — північний)) (ССІС, 56–57, 70)). Цей же принцип використано у вокабулах **Арктика** — паўночча, **Арктический** — паўночны (РБСНБ, 6), де *паўночча* (укр. *північчя*) — букв. переклад грецького етимону. Цікаво, що біля двох останніх розглянутих вокабул немає жодної ремарки, що вказувала б на «Білоруську наукову термінологію» як джерело запозичення, хоч саме такий варіант цієї назви запропоновано у виданні «Географічні й космографічні терміни та назви небесних тіл» (1923) із серії «Білоруська наукова термінологія». Лексему *північчя* як загальну назву не фіксують ні словники сучасної української літературної мови, ні давніші (Грінченків словник, «Російсько-український словник» за ред. С. Єфремова

та А. Кримського), а проте вона вживана в літературі різного характеру, зокрема й у науковій, зі значенням 'північна частина якоїсь території': <...> ця частина **північчя** Київщини має характер, властивий кінцево-мореновому краєвиду [2, 40] та 'час на межі двох діб, який відповідає 12-й годині ночі': У чорній тиші **північчя**, під холодними тремтячими зорями, вони тужили на всі голоси й на всі ноти... (І. Багрянний).

У Словнику 1928 р. як додаткову вказівку на джерело матеріалу наведено відсилання до творів деяких білоруських письменників (М. Багд. — уживає Максим Богданович; Як. Кол. — уживає Якуб Колас; Ян. Куп. — уживає Янка Купала; Ц. Гарт. — уживає Цішка Гартний), а також до лексикографічних праць, що були видані не під егідою Інституту білоруської культури (В. Ласт. — «Руска-крыўскі слоўнік» В. Ластоўскага; Нс. — Слоўнік Насовіча («Словарь булорусского наречия»); Fed. — M. Federowski. Lud Białoruski na Rusi Litewskiej; Cich. — Беларуско-польска-рускі слоўнік Ціхінскага (рукопис)). Щоправда, такі відсилання досить нечасті в тексті Словника 1928 р. та не містять цитат-ілюстрацій. Завдяки цій особливості видання наближається до принципів Словника за ред. Б. Грінченка.

Мета цієї статті — порівняти найважливіші принципи дескрипції найвідоміших словників української та білоруської мов першої половини ХХ ст.: «Словаря української мови» за ред. Б. Грінченка (1907–1909) та «Білорусько-російського словника» (1925) і «Російсько-білоруського словника» (1928) М. Байкова та С. Некрашевича.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Найважливіші дескриптивні принципи розглянутих словників різняться, проте Словник за ред. Б. Грінченка та «Російсько-білоруський словник» М. Байкова й С. Некрашевича (1928) мають розгалуженішу систему дескрипції, ніж «Білорусько-російський словник» М. Байкова й С. Некрашевича (1925). Грінченків словник

поєднував у собі принципи перекладного й тлумачного кодексу, деякі риси такого типу видань можна виявити й у «Російсько-білоруському словникові» (1928) М. Байкова й С. Некрашевича, а втім, ці ознаки в ньому не так чітко виражені, як у Словнику за ред. Б. Грінченка. У Грінченковому словникові ліпше описана варіантність і синонімія одиниць, ніж у розглянутих білоруських. «Російсько-білоруський словник» 1928 р. фіксував білоруську термінологію, апробовану в словникових випусках «Білоруської наукової термінології», принципи подання термінологічних одиниць у «Словарі української мови» не вирізняються особливою стрункістю. З усіх проаналізованих кодексів тільки в Грінченковому словникові у вокабулах містяться розлогі цитатиліюстрації, що підсилює тлумачний характер цього видання. «Російсько-білоруський словник» М. Байкова й С. Некрашевича (1928) залишався найбільшим зібранням лексики й фразеології білоруської мови (містив близько 55 тис. слів) аж до 1953 р., коли вийшов друком академічний три томний «Російсько-білоруський словник» за ред. К. М. Міцкевича (Якуба Коласа), К.К. Атраховича (Кондрата Крапиви), П.Ф. Глебкі (86 тис. слів). Обсяг українського реєстру Словника за ред. Б. Грінченка (близько 68 тис. слів) уперше перевершив «Українсько-російський словник» у шести томах (1953–1963), що містив 120 тис. слів.

Порівняння специфіки дескрипції українських і білоруських словників ХХ ст. допоможе не тільки виявити характерні особливості традиції лексикографічного опису лексики у двох національних школах, а й покаже канали впливу дескриптивних методів на прескриптивну практику в мовознавстві Білорусі та України. Для того щоб зробити всеосяжні висновки щодо порушеної проблеми, потрібно залучити до аналізу більшу кількість словників української та білоруської мови, а також заглибитися в мікроструктуру тих лексикографічних видань, що набули для цих ідіом етапного значення.

ДЖЕРЕЛА

1. Гапоненка І. Проблема моўнай пераемнасці ў беларускай і ўкраінскай лінгвістыцы / І. Гапоненка // Мова як фактар захавання нацыянальнай ідэнтычнасці: беларуска-ўкраінскі кантэкст : матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 25 мая 2017 г.). — Мінск, 2017. — С. 17–28.
2. Закревська Г. Геологічні досліді північно-східньої частини Волинського Полісся та північчя Київщини [Електронний ресурс] // Труды Українського науково-дослідного геологічного інституту. — Т. 2. — К., 1928. — Режим доступу : <https://books.google.com.ua/books/content>
3. Караткевіч І.І. Сацыяльныя аспекты моўнай сітуацыі 1920-х гг. / І.І. Караткевіч // Беларуская лексіка і граматыка: моўная стыхія і моўная норма : Дапаможнік / І.І. Караткевіч, С.А. Важнік, В.І. Уласевіч, В.І. Караткевіч. — Кіеў : Видавництво Ліра-К, 2018. — С. 20–28.
4. Крамко І.І. , Юрэвіч А.К. , Яновіч А.І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы / І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч. — Т. 2. — Мінск : Навука і тэхніка, 1968. — 340 с.
5. 1. Мацюк Г.П. Кодифікація української мови в галицьких граматиках першої половини ХІХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук спец. 10.02.01 «Українська мова» / Галина Петрівна Мацюк; Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні НАН України. — К., 2002. — 32 с.

6. Мельничук О.С. Розвиток мови як реальної системи // Мовознавство. — 1981. — № 2. — С. 22–34.
7. Насовіч І.І. Слоўнік беларускай мовы. — Мінск, 1983. — Факсім. выданне. — 792 с.
8. Селина И.А. Соотношение прескриптивной и дескриптивной норм в синтаксисе современной французской речи (на примере конструкции дополнение – подлежащее – сказуемое) / И.А. Селина : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук. — Москва, 2003. — 21 с.
9. Семенюк Н.Н. Формирование литературных норм и типы кодификационных процессов // Языковая норма: Типология нормализационных процессов. — Москва, 1996. — С. 23–25.
10. Скопненко О. Рецепція південно-західних діалектних рис у сучасних українській і білоруській літературних мовах (на матеріалі відмінкових форм іменників) // Лексикографічний бюлетень. — Вип. 14. — 2006. — С. 26–30.
11. Скопненко О. Роль словників у кодифікації української та білоруської літературних мов у ХІХ–ХХ ст. («Словарь белорусского наречия» І. Носовича та «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка) / О. Скопненко // Лексикографічний бюлетень. — Вип. 16. — 2007. — С. 29–36.
12. Старик В. Між націоналізмом і толерантністю. — Чернівці : Прут, 2009. — 184 с.
13. Цимбалюк-Скопненко Т.В. Українська авторська лексикографія: здобутки та перспективи / Т. Цимбалюк-Скопненко // Українська мова. — 2010. — № 2. — С. 3–14.
14. Цыхун Г. Арэальныя аспекты фарміравання славянскіх літаратурных моў. — Мінск, 1993. — 23 с.
15. Цыхун Г. Сацыякультурны аспект у гісторыі беларускай літаратурнай мовы (т. зв. нямецкі фактар) / Г. Цыхун // Normen, Namen und Tendenzen in der Slavia. Festschrift für Karl Gutschmidt zum 65. Geburtstag. — München, 2004. — С. 151–159.

УКРАЇНСЬКІ СЛОВНИКИ

- Сл.Гр. I** Словарь української мови / упорядкував, з додатком власного матеріалу, Б. Грінченко. — Т. I. — К., 1907. — 494 с.
- Сл.Гр. III** Словарь української мови / упорядкував, з додатком власного матеріалу, Б. Грінченко. — Т. III. — К., 1909. — 506 с.
- ССІС** Сучасний словник іншомовних слів / О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. — К. : Довіра, 2006. — 789 с.

БІЛОРУСЬКІ СЛОВНИКИ

- ГСН** Граматычны слоўнік назоўніка [Електронний ресурс] / Г.У. Арашонкава і інш. — Мінск : Беларуская навука, 2013. — Режим доступу : <http://www.slounik.org/>
- БРСБН** Байкоў М., Некрашэвіч С. Беларуская-расійскі слоўнік / М. Байкоў, С. Некрашэвіч. — Менск : Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1925. — 356 с.
- РБСНБ** Некрашэвіч С.М., Байкоў М.Я. Расійска-беларускі слоўнік / М. Байкоў, С. Некрашэвіч. — Менск : Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1928. — 721 с.
- ГКТ** Географічныя й космографічныя тэрміны і назовы нябесных цел [Електронний ресурс]. — Менск, 1923. — Режим доступу : <http://www.slounik.org/>
- РБС 2012 I** Русско-белорусский словарь = Руска-беларускі слоўнік : в 3 т. / под ред. А.А. Лукашанца. — Изд. 10-е, перераб. и доп. — Т. 1. — Мінск : Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2012. — 880 с.
- РБС 2012 III** Русско-белорусский словарь = Руска-беларускі слоўнік : в 3 т. / под ред. А.А. Лукашанца. — Изд. 10-е, перераб. и доп. — Т. 3. — Мінск : Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2012. — 960 с.
- ТСБЛМ** Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : Больш за 65 тыс. слоў / пад ред. М.Р. Суднікі, М.Н. Крыўко. — Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 1996. — 784 с.

REFERENCES

1. Haponenka, I. (2017). Prablema movnai pieraiemnastsі v bielaruskai i vkraіnskai lingvistytsy [The Problem of Linguistic Continuity in Belarusian and Ukrainian Linguistics]. *Mova yak faktor zakhavannia natsyanalnai identychnastsі: bielaruska-vkraіnski kantekest: Materyialy navukova-praktychnai kanferentsyi*, Mynsk, 17–28.
2. Zakrevska, H. (1928). Heolohichni doslidy pivnichno-skhidnoi chastyny Volynskoho Polissia ta pivnichchia Kyivshchyny [Geological Experiments of the North-Eastern part of Volyn Polissia

- and the North of Kyiv Region]. *Trudy Ukrainskoho naukovo-doslidnoho heolohichnoho institutu*, Vol. 2, K. <https://books.google.com.ua/books/content>.
3. Karatkevich, I. I. (2018). Satsyialnyia aspekty movnaj situatsyi 1920-kh gg. [Social Aspects of the Linguistic Situation of 1920s]. *Biellaruskaia lieksika i gramatyka: movnaia stykhiia i mownaia norma*, Kyiv, Lira-K, 20–28.
 4. Kramko, I. I., Yurevich, A. K., Yanovich, A. I. (1968). *Historyia biellaruskai litaraturnai movy* [History of Belarusian Literary Language]. Mynsk, Navuka i tekhnika, 340 p.
 5. Matsiuk, H. P. (2002). Kodyfikatsiia ukrainskoi movy v halytskykh hramatykakh pershoi polovyny XIX st. [Codification of the Ukrainian Language in Galician Grammar of the first half of 19th century]. *Avto-ref. dys. ... dokt. filol. Nauk*, K., 32 p.
 6. Melnychuk, O. S. (1981). Rozvytok movy yak realnoi systemy [Development of Language as a Real System]. *Movoznavstvo*, 2, 22–34.
 7. Nasovich, I. I. (1983). *Slovník biellaruskai movy* [Belarusian Dictionary]. Minsk, 792 p.
 8. Selyna, Y. A. (2003). Sootnosheniie preskriptivnoi i deskriptivnoi norm v sintaksise sovremennoi frantsuzskoi rechi (na primere konstruktii dopolneniie – podlezhashcheie – skazuemoie) [The Ratio of Prescriptive and Descriptive Norms in the Syntax of Modern French Speech (for example, the construction addition – subject – predicate)]. *Avto-ref. dys. na soiskanie uchenoi stepeny kand. filol. nauk*. Moskva, 21 p.
 9. Semeniuk, N. N. (1996). Formirovaniie literaturnykh norm i tipy kodifikatsionnykh protsessov [Formation of Literary Norms and Types of Codification Processes]. *Yazykovaia norma: Tipologiia normalizatsionnykh protsessov*, Moskva, 23–25.
 10. Skopnenko, O. (2006). Retseptsiia pivdenno-zakhidnykh dialektnykh rys u suchasnykh ukrainskii i biloruskii literaturnykh movakh (na materiali vidminkovykh form imennykh) [Reception of Southwestern Dialect Features in Modern Ukrainian and Belarusian Literary Languages (on the material of case forms of nouns)]. *Leksykohrafichnyi biuleten*, 14, 26–30.
 11. Skopnenko, O. (2007). Rol slovnykh u kodyfikatsii ukrainskoi ta biloruskoi literaturnykh mov u XIX–XX st. («Slovar belorusskoho narechiia» I. Nosovycha ta «Slovar ukrainskoi movy» za redaktsiieiu B. Hrinchenka) [The Role of Dictionaries in the Codification of Ukrainian and Belarusian Literary Languages in the 19th and 20th centuries («Dictionary of Belarusian Dialect» by I. Nosovych and «Dictionary of the Ukrainian language», edited by B. Hrinchenko)]. *Leksykohrafichnyi biuleten*, 16, 29–36.
 12. Saryk, V. (2009). Mizh natsionalizmom i tolerantnistiu [Between Nationalism and Tolerance]. Chernivtsi, Prut, 184 p.
 13. Tsybaliuk-Skopnenko, T. V. (2010). *Ukrainska avtorska leksykohrafia: zdobutky ta perspektyvy* [Ukrainian Author's Lexicography: achievements and perspectives]. *Ukrainska mova*, 2, 3–14.
 14. Tsykhun, H. (1993). *Arealnyia aspekty farmiravannia slavianskikh litaraturnykh mov* [Areal Aspects of Formation of the Slavic Literary Languages]. Minsk, 184 p.
 15. Tsykhun, H. (2004). Satsiakulturny aspekt u gistryi biellaruskai litaraturnai movy (t. zv. niamietski faktor) [Social and Cultural Aspect in Gistryi Belarusian Literary Language (so-called German factor)]. München, 151–159.

UKRAINIAN DICTIONARIES

Сл.Гр. I	(1907). Slovar ukrainskoi movy. Uporiadkuvav, z dodatkom vlasnoho materiialu, B. Hrinchenko. [Dictionary of Ukrainian Language. Streamlined, with the addition of own material, by B. Hrinchenko]. Vol. 2, K., 494 p.
Сл.Гр. III	(1909). Slovar ukrainskoi movy. Uporiadkuvav, z dodatkom vlasnoho materiialu, B. Hrinchenko. [Dictionary of Ukrainian Language. Streamlined, with the addition of own material, by B. Hrinchenko]. Vol. 3, K., 506 p.
CCIC	(2006). Skopnenko, O., Tsybaliuk, T. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv [Modern Dictionary of Foreign Languages]. K., Dovira, 789 p.

BELARUSIAN DICTIONARIES

ГЧН	(2013). Arashonkava, G. V. et al. Gramatychny slovník nazovnika [Grammar Dictionary Denominator]. Minsk, Biellaruskaia navuka. http://www.slounik.org/ .
БРСБН	(1925). Baikov, M., Nekrashevich S. Biellaruska-rasiiski slovník [Belarusian-Russian Dictionary]. Miensk, Biellaruskie dziarzhavnaie vydavietstva, 356 p.

- РБСНБ** (1928). Nekrashevich S. M., Baikov M. Ya. Rasiiska-bielaruski slovník [Russian-Belarusian Dictionary]. Miensk, Bielaruskaie dziazhavaie vydavietstva, 721 p.
- ГКТ** (1923). Geografichnyia i kosmografichnyia terminy i nazovy niabiesnykh tsiel. [Geographical and Cosmographical Terms and Names of Celestial Bodies]. Miensk. <http://www.slounik.org/>
- РБС 2012 I** (2012). Lukashanets, A. A. (Eds.). Russko-belorusskii slovar = Ruska-bielaruski slovník: V 3 t. [Russian-Belarusian Dictionary: in three volumes]. Vol. 1, Minsk, Bielaruskaia entsyklopedyia imia P. Brovki, 880 p.
- РБС 2012 III** (2012). Lukashanets, A. A. (Eds.). Russko-belorusskii slovar = Ruska-bielaruski slovník: v 3 t. [Russian-Belarusian Dictionary: in three volumes]. Vol. 3, Minsk, Bielaruskaia entsyklopedyia imia P. Brovki, 960 p.
- ТСБЛМ** (1996) Sudnik, M. R., Krywko, M. N. (Eds.). Tlumachalny slovník bielaruskai litaraturnai movy [Explanatory Dictionary of Belarusian Literary Language]. Minsk, Bielaruskaia entsyklopedyia, 784 p.

Дата надходження статті до редакції: 19.04.2019.

Прийнято до друку: 14.05.2019.

ЛЕМКІВСЬКИЙ ГОВІР: ПРОБЛЕМА СТАТУСУ

Русаченко Н.П.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Маршала Тимошенка, 13-Б, м. Київ, 04212
n.rysachenko@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0002-0354-2900

Коханчик С.Р.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Маршала Тимошенка, 13-Б, м. Київ, 04212
srkokhanchyk.if19@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0002-6017-3339

У статті розглянуто проблему статусу лемківського говору — одного з найархаїчніших у діалектній системі української мови. Схарактеризовано появу терміна «лемки». Визначено основні положення, які виникли внаслідок полеміки щодо лемківського говору в українському мовознавстві. Зроблено порівняльний аналіз функціонування лемківського говору в українській та польській мовах. Розглянуто процес та причини його кодифікації на території Польщі. Виявлено і окреслено основні причини неможливості існування поняття «лемківська мова» на території України.

Ключові слова: лемківський говір, кодифікація, українська літературна мова, діалект, «русинська» мова, лемки.

Русаченко Н.П., Коханчик С.Р.

Лемковский говор: проблема статуса

В статье рассмотрена проблема статуса лемковского говора — одного из наиболее архаичных в диалектной системе украинского языка. Охарактеризовано появление термина «лемки». Определены основные положения, которые возникли в результате полемики о лемковском говоре в украинском языкознании. Сделан сравнительный анализ функционирования лемковского говора в украинском и польском языках. Рассмотрен процесс и причины кодификации данного говора на территории Польши. Выявлено и обозначено основные причины невозможности существования понятия «лемковский язык» на территории Украины.

Ключевые слова: лемковский говор, кодификация, украинский литературный язык, диалект, «русинский» язык, лемки.

N. Rusachenko, S. Kokhanchik

Lemkiv dialect: the problem of status

The article deals with the problem of the status of the Lemko manner of speaking — one of the most archaic in the dialect system of the Ukrainian language. It is described the appearance of definition Lemko. Besides, substantive provisions that arose up as a result of polemic about Lemko manner of speaking in Ukrainian linguistics are certain. Comparative analysis of functioning of Lemko manner of speaking in Ukrainian and Polish languages are done. The process and reasons of normalization current manner of speaking on Polish territory are considered. Principal reasons of impossibility of existence of concept of “Lemko language” on territory of Ukraine. The main causes of impossibility of existence of “Lemko language” concept on the Ukrainian territory are revealed and outlined.

We can attribute to them:

- *Lemkiv manner of speaking belongs to the dialect system of the Ukrainian language;*
- *the threat of dialectal separatism;*
- *the position of Lemkos in the Ukrainian territories;*
- *disputes around the status of “Rusyn language”, which includes the “Lemko language”.*

Key words: Lemkiv dialect, codification, Ukrainian literary language, dialect, “Rusyn” language, lemks.

Вступ. Українська мова за межами своєї держави функціонує в ситуації, яку можна визначити як мовне, культурне та психологічне пограниччя. Найбільш яскраво ситуація пограниччя виявляється в мовно-культурній спадщині лемків — найзахіднішої гілки українського народу, яка сформувалася на перехресті мовних та культурних впливів кількох європейських націй. Лемківський говір, увібравши в себе культурні, мовні, соціальні впливи різних країн, потребує чіткого визначення як мовного явища. Через те, що географічно етнос розташований на межі з Польщею, Словаччиною та Україною, виникла проблема визначення статусу лемківського говору в мовних системах цих країн. Відомо, що Польща давно кодифікувала статус лемківської говірки, визначивши її як окрему мову. Щодо України й дотепер виникають питання не лише на мовному рівні, але й на політичному.

Актуальність дослідження визначається особливим місцем і вагомистю лемківського говору в контексті загальноукраїнської мовної системи, невеликою кількістю мовознавчих студій із даної проблематики, які мають одночасно важливе значення для глибокого вивчення історії мови та культури українського народу.

Мета дослідження полягає в розв'язанні проблеми статусу лемківського говору в системі української мови.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- 1) систематизувати теоретичний матеріал щодо походження етносу лемки;
- 2) розкрити основні причини унормування говору на території Польщі, порівняти ситуації, які склалися в Україні та в Польщі;
- 3) окреслити основні причини, через які кодифікація говору в українській мові неможлива.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових методів: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, узагальнення; термінологічний, емпіричний (аналіз наукової літератури) та порівняльний методи.

Результати дослідження та обговорення. Лемківський говір — один з архаїчних говорів карпатської групи південно-західного наріччя української мови. Територіально лемківський говір накладається на етнографічну зону Лемківщини, співвідносну з етнографічною групою українців — лемків, і є поширеним на крайньому заході українського етномовного ареалу в західних районах Закарпатської області, у Східній Словаччині й Жешувському воєводстві Польщі.

Утворився лемківський говір у XIV–XVI ст. унаслідок переселення людей із Надсяння (Сяноцької й Перемиської земель). На сході він межує з бойківським і закарпатським говорами, на півдні й заході — зі словацькими, на півночі — з польськими.

Упродовж тривалого часу Лемківщина залишалася занедбаним краєм як економічно й політично, так і культурно. І лише в першій третині XIX століття з'явився інтерес до цієї української етнічної території та її мешканців.

Уперше назва *лемки* з'явилася у науковій літературі на початку XIX століття. Цей термін ужив дослідник О. Левицький у своїй німецькомовній праці «Грамматика української мови» [12]. У наукових колах точаться дискусії про те, чи була ця назва штучно введена в монографії про лемків різних авторів, чи, все-таки, була створена народом для окреслення етнічної групи. Це питання потребує подальшого дослідження.

Науковець Р. Райфнусс стверджує, що назва *лемко* була жартівливим прізвиськом народного походження і виникла десь на кордоні бойківських і лемківських говірок [19, 57].

У науковій літературі є дослідження про те, що назва *лемко* походить від слова *лемак*. В українсько-німецькому словнику Є. Желехівського воно має таку дефініцію: «*Мешканець за Бескидом*» [10]. У Словнику Б. Грінченка *лемак* трактується як «*малорос, живущий у Венгрии, у долинах за Бескидами*» [8]. У цьому ж словнику зазначається назва території, на якій проживають лемки — Лемківщина: «*Местность заселенная лемками погорье Низкого Бескида от реки Сян по Попрадскую долину*» [8]. Значення назви етнічної групи лемків походить від територіального розміщення лемків — Бескиди — система гірських хребтів у північній смузі Карпат, у межах Польщі, України, Чехії та Словаччини.

Крім вищезазначеного найменування цієї етнічної групи, наукові дослідження фіксують назви *куртаки* або *чуганці* [3, 92]. Назва *куртаки* пов'язана зі словом куртка (верхній одяг), а *чуганці* — верхній одяг із довгим коміром у галицьких лемків, пошитого із суцільних шматків доморобної тканини.

Лемківський говір, як складник українських карпатських діалектів, почав окремо досліджуватись у другій половині XIX століття, передусім у працях Івана Верхратського, який видав декілька монографій про лемківські говірки: німецькомовну «*Über die Mundart der Galizischen Lemken*» у 1891–1982 роках, а також українськомовні «*Про говор заміщанців*» 1894 року і «*Про говор галицьких Лемків*» 1902 року [14].

Польський мовознавець Здіслав Штібер детально досліджував фонологічну систему цього говору. Свої дослідження з лексики мови лемків З. Штібер показав на картах «Мовного атласу давньої Лемківщини» [25].

Відомий український діалектолог, дослідник закарпатських і південнолемківських говірок Іван Панькевич опублікував статтю про генезис лемківського говору в збірнику «Славянская филология» (1958 р.).

Останнім часом багато дискусійних статей про мовні особливості лемківського говору та спосіб їхнього відображення в текстах друкуються в тижневику «Наше слово» на «Лемківській сторінці» [13]. Одна з таких полемік виявила кілька основних положень, що стосуються статусу лемківського говору в системі української мови:

- лемківський говір є одним із діалектів української мови;
- лемківський говір має низку спільних рис, які відрізняють його від інших українських діалектів, але, водночас, має низку говірок, які відрізняються одна від одної;
- лемківський говір не має правопису й загальної мовної норми [14].

Одна з найбільш неоднозначних проблем — кодифікація лемківського говору на території України. Поштовхом до порушення цієї проблеми стало унормування лемківської мови на території Польщі у 2000-му році. Тоді Г. Фонтанським та М. Хом'як у Катовіцах було видано працю «Граматыка лемківского языка», яка кодифікує правопис лемківської мови в Польщі. Цей правопис засновано на правописі української літературної мови з включенням літери *ы* для позначення звуку [i], який зник в інших українських діалектах до XI ст., та виключенням апострофа [22].

Причини для унормування лемківського говору на території Польщі є три:

1. Одним зі стимулів збереження та розвитку лемківської «мови» в Польщі є бажання її носіїв уникнути мовної та національної асиміляції. У Польщі, як відомо, серед лемків поширені погляди про лемківську спільноту як окремий народ із власною мовою, відмінною від української, і, унаслідок цього, проводиться активна діяльність із кодифікації лемківської мови, упродовження її як предмета вивчення в школах, використання в ЗМІ.

2. 27 січня 1995 року була унормована на основі західноземплінського та східноземплінського діалектів лемківського говору української мови *русинська мова*, якою розмовляють етнографічні групи Сербії, Словаччини, Польщі та України. В Україні носії цих діалектів живуть переважно на Закарпатті. Виокремлюються такі регіональні варіанти русинської мови: бачвансько-сремський або паннонсько-русинський, лемківсько-пряшівський або шарисько-пряшівський та лемківсько-горлицький — кодифікували в 1923, 1995 і 2000-му роках відповідно [4]. Одним із цих варіантів є лемківсько-горлицька мова, тобто сучасний лемківський говір.

Проте ситуація з визнанням русинської мови також має достатньо невизначений характер. Більшість мовознавців переконана, що спроби витворення окремої русинської мови — це результат політично вмотивованих зусиль русинських активістів, спрямованих на розкол україн-

ського етномовного простору. Зокрема, Павло Гриценко у своїй промові на захист української мови в Конституційному суді переконував, русинство — це наслідок діяльності ЦРУ проти СРСР (початок 80-х років) [7]. Тоді теорію русинства було розроблено у Канаді та Америці. Тамешні лінгвісти на кінець XX століття вже уклали велику кількість наукової літератури русинською мовою. Відбулося це тільки заради політичної вигоди, оскільки регіон Закарпаття був для уряду СРСР стратегічним.

За спостереженнями австрійського мовознавця М. Мозера, єдиного загальноприйнятого варіанту русинської літературної мови немає, а тому говорити про її кодифікацію, яка має бути полівалентною, не можна. На думку дослідника, одна-єдина «русинська мова» існує хіба що в програмах активістів русинського руху [2].

3. Лемківський говір не є складником діалектної системи польської мови, а тому не загрожує своїм статусом польській мові. Окрім того, в 1993 році видано «Перший Лемківсько-Польський Словник» Ярослава Горощака [6]; навчальну літературу для дітей Петра Трохановського «Мамо куп мі книжку» [21], П. Мурянк «Лемківський буквар» [15]. До того ж, у Польщі в освітній сфері так звана лемківська мова стала навчальним предметом ще 1991 року, її активно вивчали в університетах та школах. Проте у вересні 2017 року у Краківській педагогічній академії закрили напрям навчання «лемківсько-російська філологія» через втрату зацікавленості серед слухачів. Причина полягає ще й у тому, що більшість лемківських організацій («Світова федерація українських лемківських організацій», Всеукраїнське товариство «Лемківщина», «Молода Лемківщина» в Україні, «Об'єднання лемків» у Польщі) вважають себе етнічною групою українського народу. Відповідно, зацікавленими в розвитку й захисті лемківського говору мають бути українці. У багатьох сучасних іноземних виданнях лемківський говір розглядається саме як кодифікований діалект української мови [17].

Якщо говорити про українських мовознавців, то вони, як правило, дотримуються думки, що лемківський говір є частиною південно-західних діалектів української мови. Іван Панькевич давно довів, що говори Закарпаття та інших суміжних областей належать до української мови [18].

У 30-х і 90-х рр. XX ст. були спроби кодифікувати лемківський говір із метою викладання в школі. Для того, щоб унормувати цей говір, науковці видавали значну кількість наукової літератури, яка упорядковувала граматику та лексику лемківського говору: «Лемківський словничок» (1933) М. Приймака; «Лемківський буквар» (1933); «Перша лемківська читанка» (1934; обидва — Львів); «Перша граматика лемківського языка», «Лемківська граматика для діти» (оби-

два — Легніца, 1992) М. Хом'яка. З цього нічого не вийшло, бо єдиного лемківського говору не існує, а маємо групу споріднених, але відмінних одна від одної говірок, які поширені на різних територіях проживання лемків (так звана Лемківщина). Звести їх до спільного знаменника нікому не вдалося. Тільки українська літературна мова може стати об'єднуючим чинником для всіх лемків, а не говірка того чи іншого регіону, піднесена до ролі лемківської літературної мови.

Кодифікація даного говору неможлива на території України, бо носії говору внаслідок економічних та політичних причин здебільшого перебувають на території інших держав, відсутня література для навчання в школах та садочках, без якої неможливе вивчення говору. Крім того, якщо кодифікувати лемківський говір, то чи не з'являться ідеї про кодифікацію інших говірок української мови. Кожен населений пункт має свої особливості у вимові, лексиці та граматиці. Потрібно пам'ятати, що діалект — складник кожної мови, йому властиво змінюватися. Крім цього, діалекти не претендують на статус офіційної мови, бо на те вони й діалекти, щоб існувати локально. Таких діалектів є достатньо в українській мові. Якщо кожен діалектний регіон почне провадити спроби щодо кодифікації, то це знищить внутрішню організацію української мови. А діалекти треба культивувати, пам'ятати та берегти — це наша спадщина та наш колорит.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відчуття соціально-мовного дискомфорту без батьківського діалекту, прагнення зберегти його, як засіб спілкування між відповідними великими чи меншими групами населення певної території, намагання використовувати говір, як засіб самовираження та самоідентифікації, інстинктивне побоювання втратити його,

намагання вберегти від занепаду та зникнення може мати різні вияви — від принципового вживання діалекту (говору) у спілкуванні зі «своїми» на малій батьківщині й у говірковому чи національному літературно-мовному середовищі до вимоги надання діалектові статусу окремишньої літературної мови або близького до літературно-писемного.

На території нашої держави поняття «лемківська мова» не існує й не буде існувати. Ми можемо виділити такі причини неможливості кодифікації лемківського говору на території України:

- українська літературна мова у своєму складі має безліч діалектів та говірок. Якщо вводиться кодифікація на один говір — почнеться діалектний сепаратизм — носії інших діалектів теж вимагатимуть свого офіційного визнання;
- лемківський говір давно входить до діалектної системи української мови, а тому його статус очевидний;
- лемківські організації, які функціонують на території України, не позиціонують себе як окремий народ, а вважають себе етнічним складником української нації;
- визнання статусу «русинської мови», до складу якої входить лемківський говір, в Україні не підтримується. Варто зазначити, що з 2012 року русинська мова вважалася регіональною мовою України. Але станом на 28 лютого 2018 року Конституційний суд України визнав закон України «Про засади державної мовної політики» неконституційним.

Проблема статусу лемківського говору в нашій державі є наполовину мовною, а наполовину політичною, а отже, вимагає подальшого дослідження.

ДЖЕРЕЛА

1. Белей Л. Русинська мова на теренах центральної Європи [Електронний ресурс] / Любомир Белей // ІМФЕ. — 2018. — Режим доступу : <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2018/N1/5.pdf>
2. Брайлян О. Славист Міхаель Мозер: Мова, яка може об'єднати всіх русинів, — українська [Електронний ресурс] / Ольга Брайлян // Медіа центр. — 2019. — Режим доступу : <https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/slavist-mihael-mozer-mova-yaka-mozhe-buty-yedynoyu-dlya-vsih-rusyniv-ukrayinska/2019-03-11-30977>
3. Брокгауз Ф.А. Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона: в 86 т. — Т. 34: Л / Ф.А. Брокгауз, І.А. Єфрон. — Санкт-Петербург, 1907. — 482 с.
4. Ванько Ю. Карпатські русинські діалекти [Електронний ресурс] / Юрій Ванько. — Режим доступу : www.rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_jazyk.html#Карпатські_русинські_діалекти
5. Верхратський І. Про говор галицьких лемків [Електронний ресурс] / Іван Верхратський. — 1902. — Режим доступу : http://shron1.chtyvo.org.ua/Verkhratskyi_Ivan/Pro_hovor_halytskykh_lemkiv.pdf
6. Горошак Я. Перший лемківсько-польський словник / Я. Горошак. — Легніца, 1993. — 254 с.
7. Гриценко П. Виступ у Конституційному Суді України [Електронний ресурс] / Павло Гриценко. — 2016. — Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=gtoQKYd4D0Q>
8. Грінченко Б.Д. Словарь української мови [Електронний ресурс] / Борис Дмитрович Грінченко. — 1996. — Режим доступу : <http://hrinchenko.com/>

9. Дзєндзєлівський Й. Конспект лекцій із курсу української діалектології / Й. Дзєндзєлівський. — Ужгород, 1965. — 126 с.
10. Желєхівський Є. Малоруско-німецький словар [Електронний ресурс] / Євген Желєхівський // 1866 — Режим доступу : <http://movnyk.wikidot.com/ghelex>
11. Зілінський І. Праці про говірки Лемківщини (від Попраду до Ослави) / [вступ та ред. М. Лєсів]. — Горлиці: Об'єднання лемків, 2008. — 256 с.
12. Левицький Й. Граматика руської або малоруської мови в Галичині / Йосип Левицький. — Перемишль, 1834. — 328 с.
13. Лемківська сторінка [Електронний ресурс] // Наше слово. — 1956–2019. — Режим доступу : <https://www.nasze-slowo.pl/tag/lemki/>
14. Лєсів М. Українські говірки в Польщі [Електронний ресурс] / Михайло Лєсів // Український архів. — 1997. — Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Lesiv_Mykhailo/Ukrainski_hovirky_v_Polschi/
15. Мурянка П. Лемківський буквар / П. Мурянка. — Лєґніца : Варшава, 2003. — 17 с.
16. Нагорна Т. Не мова, а лем діалект [Електронний ресурс] / Тетяна Нагорна // Zbruc. — 2015. — Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/38670>
17. Павлєшин А. Малий словник лемківського говора української мови / Алєкса Павлєшин. — Заґреб, 2007. — 247 с.
18. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей / Іван Панькевич. — Прага, 1938. — 550 с.
19. Райфнус Р. Łemkowie jak grupa etnograficzna : дис. докт. філ. наук / Райфнус Роман. — Вроцлав, 1946. — 134 с.
20. Словник української мови [Електронний ресурс]. — 1970. — Режим доступу : <http://sum.in.ua/>
21. Трохановський П. Мамо куп мі книжку [Електронний ресурс] / Петро Трохановський. — 1995. — Режим доступу : <http://lemko.org/pdf/mamoT.pdf>
22. Фонтанський Г. Граматыка лемківського языка / Г. Фонтанський, М. Хомяк. — Katowice : Śląsk, 2000. — 194 с.
23. Штець М. До питання кодифікації «русинського языка» // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. — Свидник, 2011. — Т. 26. — С. 74–85.
24. Rieger 1979; Rieger J. Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków w zakresie leksyki // Sbornik Filozofickej Fakulty Univerzity Komenskeho. Philologica. — 1979 — Т. XXX. — С. 201–209.
25. Stieber Z. Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny. Z. I — VII. — Łódź, 1956–1964. — 986 s.

REFERENCES

1. Baley, L. (2018). Rusynska mova na terenakh tsentralnoi Yevropy [Rusyn Language in Central Europe]. *IMFE* [in Ukrainian]. <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2018/N1/5.pdf>
2. Brailian, O. (2019). Slavist Mikhael Mozer: Mova, yaka mozhe obiednaty vsikh rusyniv, — ukrainska [Slavist Michael Moser: The Language that can Unite all Rusyns, — Ukrainian]. *Media tsentr* [in Ukrainian]. <https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/slavist-mihael-mozer-mova-yaka-mozhe-buty-yedynoyu-dlya-vsih-rusyniv-ukrayinska/2019-03-11-30977>
3. Brokhauz, F. A. & Efron, I. A. (1907). Entsiklopedychnyi slovnyk Brokhauza i Yefrona [Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron]. (Vols. 34), (pp. 482), Sankt-Peterburg, Russia [in Russian].
4. Vanko Y. Karpatsky Rusynsky Dialekty [Carpathian Ruthenian dialects]. [in Ruthenian]. www.rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_jazyk.html#Карпатськы_русиньскы_діалекты
5. Verkh ratskyi, I. (1902). Pro hovor halytskykh lemkiu [About Dialect of the Galician Lemkas]. [in Ukrainian]. http://shron1.chtyvo.org.ua/Verkh ratskyi_Ivan/Pro_hovor_halytskykh_lemkiu.pdf
6. Horoshchak, Ya. (1993). *Pershyi lemkiusko-polskyi slovnyk* [The First Lemko-Polish Dictionary]. Lyegnitsa, Poland [in Polish].
7. Hrytsenko, P. (2016). Vystup u Konstytutsiynomu Sudi Ukraina [Speech at the Constitutional Court of Ukraine]. [in Ukrainian]. <https://www.youtube.com/watch?v=gtoQKYd4D0Q>
8. Hrinchenko, B. (1996). Slovar ukrainskoi movy [Dictionary of Ukrainian language]. [in Ukrainian]. <http://hrinchenko.com/>
9. Dzєndzєlivskyi, Y. (1965). *Konspekt lektzii iz kursu ukrainskoi dialektolohii* [Summary of lectures on the course of Ukrainian dialectology]. Uzhhorod [in Ukrainian].
10. Zhelekhivskyi, Ye. (1866). Malorusko-nimetskyi slovar [Malorussian-German Dictionary]. [in Ukrainian]. <http://movnyk.wikidot.com/ghelex>

11. Zilynskyi, I. (2008). *Pratsi pro hovirky Lemkivshchyny (vid Popradu do Oslavy) [Works on the Dialect of Lemkivshchyna (from Poprad to Oslavy)]*. Lesiv. M (Ed.). Gorlice: The union of Lemkos [in Ukrainian].
12. Levytskyi, Y. (1834). *Hramatyka ruskoi abo maloruskoi movy v Halychyni [Grammar of Russian or Malay Language in Galicia]*. Przemyśl, Poland [in Polish].
13. Lemkivska storinka (1956–2019). [in Ukrainian].
<https://www.nasze-slowo.pl/tag/lemki/>
14. Lesiv, M. (1997). Ukrayinski hovirky v Polshchi [Ukrainian Dialects in Poland]. *Ukrayinskyi arkhiv* [in Ukrainian].
http://chtyvo.org.ua/authors/Lesiv_Mykhailo/Ukrainski_hovirky_v_Polschi/
15. Murianka, P. (2003). *Lemkivskyi bukvar [Lemkivsky Primer]*. Liegnitsa: Varshava [in Lemko language].
16. Nahorna, T. (2015). Ne mova, a lem dialekt [Not a Language, but a Lemma Dialect]. [in Ukrainian].
<https://zbruc.eu/node/38670>
17. Pavleshyn, A. (2007). *Malyi slovnyk lemkiivskoho hovora ukrainskoi movy [Small Dictionary of Lemko dialect of Ukrainian Language]*. Zahreb, Croatia [in Croatian].
18. Pankevych, I. (1938). *Ukrainski hovory Pidkarpatskoi Rusi i sumizhnykh oblastei [Ukrainian Dialects of Subcarpathian Rus and Adjacent Regions]*. Prague, Czech Republic [in Ukrainian].
19. Rayfnus, R. (1946). Łemkowie jak grupa etnograficzna [Lemkos as an Ethnographic Group]. *Doctor's thesis*. Wrocław, Poland [in Polish].
20. Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. (n.d.). [in Ukrainian].
<http://sum.in.ua/>
21. Trokhanovskiy, P. (1995). Mamo kup mi knyzhku [Mom, Buy a Book for Me]. [in Lemko language].
<http://lemko.org/pdf/mamoT.pdf>
22. Fontanskyi, H. & Khomiak, M. (2000). *Gramatyka lemkiivskogo yazyka [Grammar of Lemko Language]*. Katowice, Poland: Śląsk [in Polish].
23. Shtets, M. (2011). Do pytannia kodyfikatsii «rusynskoho yazyka» [On the Question of Codification of «Rusyn language»]. *Naukovyi zbirnyk Muzeiu ukrainskoi kultury u Svydnyku* (Vols. 26), (pp. 74-85). Swidnik, Poland [in Polish].
24. Rieger, J. (1979). Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków w zakresie leksyki [Collection of Philosophical Faculty of the University of Comenius]. *Philologica*, 30, 201–209 [in Polish].
25. Stieber, Z. (1956–1964). *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny [Language linguistics of the old Lemki region]*. (Vols 1-7). Łódź, Poland [in Polish].
26. Stieber, Z. (1956–1964). *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny [Language linguistics of the old Lemki region]*. (Vols 1-7). Łódź, Poland [in Polish].

Дата надходження статті до редакції: 28.03.2019.

Прийнято до друку: 24.04.2019.

МІНІТЕКСТ АНГЛОМОВНОГО ПЛАКАТА ПЕРІОДУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ У США (1861–1865 рр.)

Чорнобай Ю.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
yuliachornobai@gmail.com
ORCID iD 0000-0002-8264-0735

Стаття присвячена виявленню семантичних, лексичних та прагматичних складових мінітексту англомовного плаката періоду Громадянської війни у США (1861–1865 рр.). Подано можливу типологію плакатів періоду Громадянської війни у США, визначені їх характерні риси та паралінгвістичні засоби.

Ключові слова: мінітекст, плакат, мінітекст англомовного плаката, громадянська війна.

Чернобай Ю.В.

Минитекст англоязычного плаката периода Гражданской войны в США (1861–1865 гг.)

Статья посвящена выявлению семантических, лексических, а также прагматических составляющих минитекста англоязычного плаката периода Гражданской войны в США (1861–1865 гг.). Подана возможная типология плакатов периода Гражданской войны в США, определены характерные черты данных плакатов и их паралингвистические средства выражения.

Ключевые слова: минитекст, плакат, минитекст англоязычного плаката, гражданская война.

Yu. Chornobai

English poster as a minitext in a period of the American Civil War (1861–1865)

In spite of the fact that researchers pay much attention to the semantic side of minitext, still there is no established understanding of many of its semantic, lexical and pragmatic components. This article reveals the purpose of the military poster as a minitext, its communicative and pragmatic orientation, as well as possible definition of poster and typology for verbal and non-verbal components. Additionally, the findings indicate the characteristic features of poster: accuracy, shortness (maximum size of 2,000 characters and minimum, one sentence), completeness, visual and verbal components, specific punctuation and vocabulary. An important structural element of the poster is paralinguistic means (mainly, spatial placement of the verbal and visual components, and the font and style choosing). The verbal and non-verbal combination carries emotionality and effectiveness in the information transmitting, as well as motivates readers to react according to the poster's content. The article suggests that poster as a type of a minitext is an effective visual channel of communication as it possesses a considerable number of paralinguistic expressive means.

The article demonstrates that Posters of American Civil War (1861–1865) can be divided into presidential elections, raising for war, recruiting soldier into the army, the enemy demonstration to the country and the world. Posters carry informative or humorous intention and are full of different linguostylistic and paralinguistic expressive means. Additionally, the article reveals the characteristic peculiarities of posters of South and North and gives some examples of verbal and non-verbal component domination in posters. It describes specific peculiarities of using of certain phrase combinations, colours, specific punctuation, capitalization, different style and font to increase the effect of the poster content on readers.

Key words: minitext, poster, minitext of English poster, civil war.

Вступ. Незважаючи на пильну увагу дослідників до смислової сторони мінітексту, поки не існує усталеного розуміння багатьох його семантичних, лексичних і прагматичних складових. **Актуальністю** даного дослідження є лінгвістичне вивчення плакатного мінітексту, що визначається тенденціями розвитку сучасної лінгвістики, яка

приділяє велику увагу процесам мовленнєвого впливу. Для лексичної, семантичної та прагматичної орієнтації плакатного мінітексту існує необхідність розгляду різноманіття мовних засобів з подальшим визначенням потенціалу комунікативних стратегій та впливу на масового адресата. **Мета статті** — виявлення сутності семантичного,

лексичного і прагматичного потенціалу мінітексту з точки зору його складових, їхньої взаємодії та встановлення факторів, що забезпечують стабільність при можливості інтерпретацій тексту.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез тощо. Межі літературних жанрів здаються розмитими, і це особливо відображається у мінітекстах. Вираз «*texts that could be read without turning the page*» [7, 11–17] (прочитати текст без перегортання сторінки) є дуже влучним для осягання мінітекстів плакатів, які за своєю структурою зобов'язують прочитати текст саме без перегортання сторінки, що не порушує концентрацію читача. Мета плаката — змусити людей здійснити будь-яку дію. Заклик до дії через використання мінітекстів повинен розумітися з першого погляду. Плакатні мінітексти, перш за все, звертаються до аудиторії, щоб переконати та мобілізувати її. Окремі прийоми працюють на те, щоб привернути увагу, описати дійсність у зрозумілих для аудиторії термінах, образах, символах, описати ситуацію, створити образ і переконати аудиторію в правильності вирішення всіх проблем.

Під мінітекстом англомовних плакатів періоду Громадянської війни в США (1861–1865 рр.) розуміється тип художнього твору, який в єдності специфічних особливостей його форми та змісту належить до сфери малого літературного жанру, основними рисами якого є узагальнене уявлення лаконічної форми, присутність традиційних національних образів і мотивів, наявність алегоричного і прихованого смислу, жартівливе або сатиричне забарвлення, несподівана дотепна кінцівка. Мінітексти англомовних плакатів як матеріал для дослідження мають певні переваги. З одного боку, малий обсяг мінітексту дає можливість вивчити значний корпус текстів, що дозволяє вважати отримані результати достовірними і виявити певні закономірності. З іншого боку, отримані результати можуть бути перенесені на будь-який текст з такими ж характеристиками.

Методологія дослідження. Кожен мінітекст Громадянської війни в США (1861–1865 рр.) представлений різними варіантами плакатів — вербальними, невербальними, змішаними з переважанням тексту, змішаними з переважанням зображення. Для аналізу вербального та невербального компонентів був запроваджений психолінгвістичний метод аналізу; вербального — лексико-семантичний.

Результати дослідження та обговорення. В історії США відносини між північними і південними штатами залежали як від природних та кліматичних умов, так і від менталітету жителів цих штатів. У першій половині XIX ст. північні та південні штати мали своїх президентів, і навіть при співіснуванні в єдиній державі все одно Північ та Південь конфліктували заради

прагнення розширити свої інтереси. Комунікативні зв'язки в країні мали свою специфіку, а плакати мали значний вплив і для багатьох людей були єдиним джерелом інформації.

Плакати періоду Громадянської війни в США поділяються на кілька категорій: президентські перегони; збір грошей на війну; рекрутування солдатів в армію; демонстрація своїй країні і світу світові особи ворога. Такі плакати виконували важливі функції — інформували і створювали чіткий негативний образ ворога у населення. Більшість військових плакатів цього періоду сприяла збору коштів, пожертвувань пораненим, а також допомозі військам. Емоційність деяких плакатів того часу вражає і сьогодні.

Мінітексти англомовних плакатів періоду Громадянської війни в США мають лаконічну інформативну і чітку спрямованість, послідовність, змістову завершеність, в синтаксичному аспекті правильні щодо граматики і пунктуації, а також мають наступні риси: *точність* — довіра до тексту (*Blessings of Victory* — Благословення Перемоги); *стислість* — а) небагатослівність (*Lincoln-cat* — Лінкольн-кіт); б) рідко вживаються визначення (модифікатори): *final outcome*, *completely finished*; в) не вживаються повтори синонімів: *each and every*; г) надмірна емоційність: *perfectly* або *completely*; д) відсутні лайливі висловлювання, елементи повторення, пихатої мови, жаргону; *інформативність* — отримання інформації для подальшого використання (*Recruiting Received* — Прийом на роботу); *чіткість* — чітка, проста, лаконічна форма мінітексту (*New York volunteers. Re-organizing!* — Нью-Йоркські добровольці. Реорганізація!); *візуальний ряд* — використання малюнків, схем, карт; *цільова аудиторія* — спрямованість до інтересів і специфіки сприйняття їх аудиторією (*The Black Conscription* — Чорний призов); *інтерес* — здатність привернути увагу (*Indiana snake killers* — Вбивці змій Індіани); *послідовність і завершеність* — чітка спрямованість інформації (*The Flag of Our Union Forever and Ever* — Прапор Нашого Союзу Назавжди і Вічно); *пунктуація і граматика* мають ключові характеристики для мінітекстів англомовних плакатів; *контекст* — визначає навколишнє середовище або обставини логіко-мовного висловлювання мінітексту — (*Dixie Land* — Земля Діксі).

Лінгвопрагматична спрямованість мінітексту плаката представляє особливий інтерес для вирішення проблеми комунікативної ефективності. За визначеннями Л.В. Горішньої, «будь-який текст — це одиниця комунікації, що завжди має певну мету, тобто несе прагматичне навантаження, за відсутності якого ця одиниця втрачає властивості та статус комунікативної» [1, 245–251]. У свою чергу І.Л. Сетраков зазначає, що прагматична сторона повідомлення в плакатах через мінітекст полягає в тому, що їх можна уявити як непрямий

мовний акт з реалізацією двох намірів — прямого та непрямого. Прямі ілюстрації представлені п'ятьма видами — репрезентативом, директивом, декларацією, комісивом і експресивом. Непряма ілюстрація — директивом [3].

Мінітексти англomовних плакатів Громадянської війни є важливим елементом комунікативно-прагматичної спрямованості не тільки для передачі інформації, також в них зберігаються естетичні та соціальні компоненти. Так, плакати Півдня та Півночі США змінювалися за своїми

формами відповідно до політичних та естетичних настроїв суспільства та з впровадженням нових засобів комунікації, що відображали соціальні зміни. У країні плакати північних та південних штатів мали свою специфіку: північні плакати були менш емоційними і не висміювали уклад південних штатів, а ставили проблему — розпад Союзу штатів як занепад для всієї нації. Так плакат «Поділ національної карти» 1860 року було надруковано в штаті Огайо вже після обрання А. Лінкольна президентом (рис. 1).

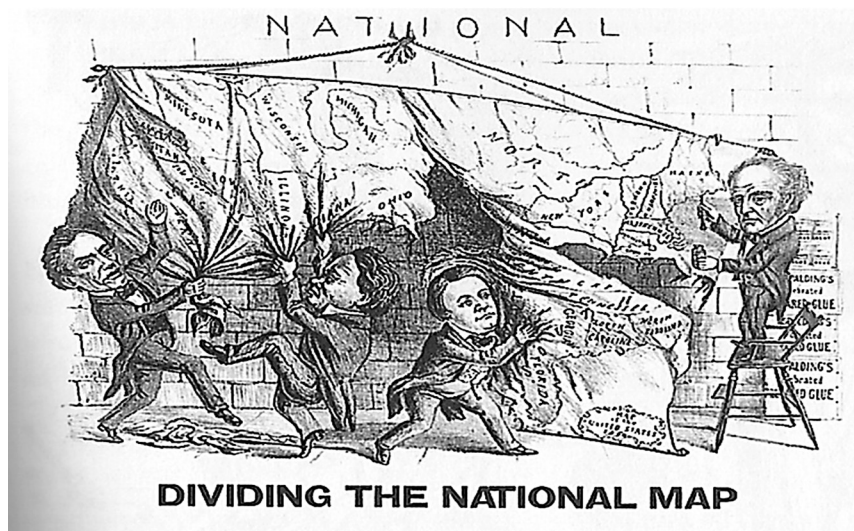

Рис. 1. Плакат «Поділ національної карти» (Dividing the national map)

На плакаті зображено всіх чотирьох кандидатів на пост президента (Авраама Лінкольна, Стівена Дугласа, Джона С. Брекенриджа і Джона Белла), які борються за високі політичні посади в країні. Мінітексти на плакаті можна розглядати як складні креолізовані утворення (*Dividing the national map*, *NATIONAL* та тексти з назвами штатів на мапі), тобто тексти, у яких ефект впливу досягається через подієвий, хронотопічний, прецедентний, інтертекстуальний контекст та зображення. Слушною є думка М.С. Каган, яка розглядає плакат з точки зору філософії культури і визначає мову плаката як семіотичну систему культури «перехідну зону від повсякденності до практичного життя людини», що обумовлює естетичну значимість образного рішення плаката у формуванні інформаційно-естетичного вигляду навколишнього середовища [2, 287].

У плакатах мінітекстів Громадянської війни в США спостерігається моделювання категорії національно-культурної своєрідності через тактику моделювання національного стереотипу або спекуляції цінностями. Облігації Liberty Bonds продавалися в США під час громадянської війни, і їхнє придбання було патріотичним обов'язком (рис. 2).

Рис. 2. Дядько Сем пропонує інвестувати в облігації Свободи

Варто відзначити присутність у плакатах цього періоду фантомних лексем, що відносяться до семантичного поля «свобода» (*LIBERTY BOND*) і вживаються для здійснення впливу на масову свідомість жителів Півдня та Півночі (*If you*

can't enlist, INVEST! LIBERTY BOND — Якщо ви не можете завербуватися, інвестуйте! Облігація Свободи). Значну роль у передачі національно-культурної своєрідності відіграють стереотипізовані національні герої, наприклад, дядько Сем. Реалізуючи установку на психологічний вплив, утримання форми входить в семантичну структуру мінітексту і сприяє реалізації комунікативної задачі даного тексту в плакаті.

Семантичний потенціал мінітексту англomовних плакатів періоду Громадянської війни в США розглядається як єдність смислового ядра та імпліцитної периферії, що виникає внаслідок творчого характеру інтерпретації (наприклад, які аспекти змісту варто підкреслити, які смисли найбільш важливі тощо). Основа семантичного потенціалу як сукупність центральних і периферичних ключових слів мінітексту допускає певну варіативність: ключові слова є потенційними величинами можливого ступеня їхнього смислового акценту, які володіють значним коефіцієнтом виразності: чим вище коефіцієнт виразності ключового слова, тим значніша така виразність для інтерпретатора.

Наприклад, якщо перевірити смислові портрети плакатів *"The Flag of Our Union Forever and Ever"* (Прапор Нашого Союзу Назавжди і Вічно); *"Patriots Your Country Needs You!"* (Патріоти Ваша Країна Потребує Вас!); *"Our glorious Flag Forever"* (Наш славний прапор назавжди), тоді найбільш акцентованими ключовими елементами є:

- 1) *The Flag of Our Union Forever and Ever* — "Flag" — "Forever" — "Ever" — "Union" — "Our";
- 2) *Patriots Your Country Needs You!* — "Patriots" — "Needs" — "You" — "Country";
- 3) *Our glorious Flag Forever* — "Flag" — "Forever" — "Our" — "glorious".

Елементи розташовані в порядку спадання — від найбільш до найменш акцентованого. На підставі ступеня акцентованості ключових слів кожного з смислових портретів можна зробити висновки, що для:

- 1) *"The Flag of Our Union Forever and Ever"* (Прапор Нашого Союзу Назавжди і Вічно) — прапор є одним з державних символів США та потужним елементом організації людей;
- 2) *"Patriots Your Country Needs You!"* (Патріоти Ваша Країна Потребує Вас!) — патріотизм є моральним і політичним принципом, соціальним почуттям, змістом якого є любов до Батьківщини і бажання підтримати її своєю участю у війні;
- 3) *"Our glorious Flag Forever"* (Наш славний прапор назавжди) — прапор як державна реліквія США, офіційний символ свободи і союзу.

У той же час всі мінітексти мають ідентичний зміст та загальну смислову атмосферу у вигляді імпліцитно або експліцитно вираженої моралі плаката, яка забарвлена в кожному випадку в особисте

сприйняття інтерпретаторів. Отже, ключові слова належать як інваріативній (конфігурація смислового портрета), так і варіативній сфері, що забезпечує можливість виразності інтерпретацій завдяки різним комбінаціям ступенів змістовного акценту елементів смислового портрета мінітексту.

Важливим структурним елементом мінітексту плакатів є паралінгвістичні засоби. Так, при виборі паралінгвістичних засобів для мінітекстів істотну роль грає просторове розміщення основного тексту і шрифт для привернення уваги та легкого читання. Прагнення автора додати неповторність оформленню даної структурно-семантичної ланки простежується не тільки в способі компонування тексту, але і в оформленні самого тексту. Виконання паралінгвістичними засобами функцій як комунікативного, так і психологічного плану свідчить про соціальну значущість паралінгвістичних засобів для мінітекстів в плакатах у вигляді спілкування. Повідомлення мінітексту плаката складається з двох частин — лінгвістичної та екстралінгвістичної. В обох частинах присутні компоненти ітерації, тобто знаки, що здатні викликати за допомогою смислів позитивне або негативне ставлення одержувача повідомлення до об'єкту цього плаката. Поряд з подібними знаками виділяються екстралінгвістичні образи, що базуються на архетипах, символах і екстралінгвістичних жестах. Ці образи здатні впливати на підсвідомість одержувача.

Мистецтво англomовних плакатів Громадянської війни в США (1861–1865 pp.) за своєю суттю тяжіють до абстрагування різних предметів або явищ, до знакової системи передачі інформації. Таке абстрагування допомагає аналізувати чуттєве сприймання предмета чи явищ та виявити властивості, сторони, ознаки, відносини, що становлять саму сутність предмета або явища. Спілкування людей можна розглядати як діалог культур, уміння адекватно сприймати і розуміти позицію партнера, його емоційний стан, декодувати національно-культурні особливості поведінки. Істотну роль в реалізації цих комунікативних умінь відіграє невербальне спілкування.

Невербальні компоненти в мінітексті плаката також мають значення для дискурсивного і експресивного потенціалу, можливості економії вербальних засобів й експериментаторства в тексті. Можливості графічного оформлення мінітекстів у військово-політичних плакатах Громадянської війни в США формують як загальну текстову експресію (стосовно всього тексту), так і приватну (стосовно до його фрагментів). Використання в англomовних плакатах невербальних компонентів істотним чином полегшує для читача завдання відтворення в уяві предметів і персонажів, особливо в тих випадках, коли описується щось незвичайне або неіснуюче в реальності. В англomовних плакатах в інформації мінітекстів невер-

бальними компонентами виділяються найбільш важливі фрагменти, що дає можливість аудиторії відчувати себе співавтором і активно брати участь в інтерпретації плакатних текстів. У цілому необхідно зазначити, що невербальні компоненти текстової інформації в плакатах Громадянської війни в США можуть розглядатися тільки у зв'язку з вербальними компонентами. Такий симбіоз дозволяє ефективно реалізувати свої значення і зробити текст плакатів цікавим і корисним для сприйняття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для мінітекстів англomовних плакатів Громадянської війни в США характерним є виділення головного або основного акценту з загального обсягу повідомлених фактів. Такий ефект досягається за допомогою семантичного, лексичного і прагматичного прийомів, в яких вимоги логіки збігаються з принципом утворення та підпорядкування. Така форма висловлювання додає ясності мінітексту і характерного зв'язку між його вербальними і невербальними частинами. Відповідно до структурних особливостей мінітекстів плакатів відбувається поділ тексту на окремі

частини, що впливає на загальний стиль мінітексту. У кожній частині мінітексту легко можна виділити основну думку, оскільки всі частини являють собою закінчені одиниці висловлювання.

Отже, мінітекст має ієрархічну структуру, компоненти всіх рівнів якої мають смислове навантаження і відрізняються один від одного ступенем складності та значущості в контексті всієї організації тексту.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у проведенні дослідження реакції читача на англomовні військові плакати із застосуванням методу озвучування думки та опитування з метою виявлення особливостей їх сприйняття реципієнтами [4, 5, 6]. Також вивчення мінітексту військових плакатів Громадянської війни в США з лінгвістичної точки зору дають підстави припустити, що особливості його лексичного наповнення, синтаксичної побудови та прагматичної спрямованості вербальних й невербальних властивостей на матеріалі англійської мови можуть послужити основою для подальшого докладного вивчення цієї теми в інших мовах.

ДЖЕРЕЛА

1. Горішна Л.В. Відтворення прагматичного потенціалу тексту в перекладі / Лариса Владилєнівна Горішна. — 2013. — № 35. — С. 245–251.
2. Каган М.С. Философия культуры / Моисей Самойлович Каган. — Санкт-Петербург, 1996. — 287 с.
3. Сетраков И.Л. Итеративность в рекламе: Прагматический аспект (на материале рекламных плакатов) : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. филолог. наук / Сетраков Илья Леонидович, 2010. — 157 с.
4. Чеснокова Г.В. Як виміряти враження від поезії або Вступ до емпіричних методів дослідження у мовознавстві / Ганна Вадимівна Чеснокова. — 2011. — С. 248.
5. Чеснокова Г.В. Теоретичні витoki й принципи емпіричного вивчення художнього тексту / Ганна Вадимівна Чеснокова // *Studia Philologica*. — 2012. — № 1. — С. 89–95.
6. *Directions in Empirical Literary Studies: In honor of Willie van Peer* — Amsterdam/Philadelphia, 2008. — 360 с.
7. Meyer C. *English Corpus Linguistics: An Introduction*. / Charles F. Meyer., 2004. — 168 с.

REFERENCES

1. Gorishna, L. V. (2013). *Vidtvorennia prahmatychnoho potentsialu tekstu v perekladi* [Rendering the Pragmatics of Text in Translation]. № 35, 245–251.
2. Kagan, M. S. (1996). *Filosofia kultury* [Philosophy of Culture]. SPb., 287 p.
3. Setrakov, I. L. (2010). *Iterativnost v reklame: Pragmaticheskii aspekt (na materiale reklamnykh plakatov)* [Iteration in the Aspect of the Theory of Speech Acts (on the example of the Advertising Posters)]. 157 p.
4. Chesnokova, H. V. (2011). *Yak vymiryaty vrazhennia vid poezii abo Vstup do empyrynykh metodiv doslidzhennia u movoznavstvi* [Measuring the Impression of Poetry: Introduction to Empirical Research Methods in Linguistics]. 248 p.
5. Chesnokova, H. V. (2012). *Teoretychni vytoky i pryntsyipy empyrychnoho vyvchennia khudozhnioho tekstu* [Theoretical Sources of Principals of Emperical Literary Studies]. *Studia Philologica*, № 1, 89–95.
6. *Directions in Empirical literary Studies: In honor of Willie van Peer*. (2008). 360 p.
7. Meyer, C. (2004). *English Corpus Linguistics: An Introduction*. 168 p.

Дата надходження статті до редакції: 27.03.2019.

Прийнято до друку: 23.04.2019.

НАРАТИВНА ПЕРСПЕКТИВА У ПОЕТИЦІ ЕДГАРА ПО: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Марущак Н.А.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
n.a.marushchak@gmail.com
ORCID iD 0000-0002-8435-242X

Статтю присвячено виявленню компонентів поетики американського поета, прозаїка, есеїста, літературного редактора й критика Едгара Аллана По, характеру їх взаємодії та особливостей наративної перспективи як компонента поетики автора. У роботі систематизовано існуючі підходи до вивчення поетики; комплексно розглянуто її складники, а саме: ідіолект та ідіостиль; висвітлено фактори, що впливають на наративну різноманітність художніх творів, та розглянуто такі поняття, як «наративна перспектива», «зміна перспективи» та «фокалізація».

Ключові слова: поетика, ідіолект, ідіостиль, наратологія, наративна перспектива, Е.А. По.

Марущак Н.А.

Нарративная перспектива в поэтике Эдгара По: лингвистический аспект

Статья посвящена определению компонентов поэтики американского поэта, прозаика, эссеиста, литературного редактора и критика Эдгара Аллана По, характера их взаимодействия и особенностей нарративной перспективы как компонента поэтики автора. В работе систематизированы существующие подходы к изучению поэтики; комплексно рассмотрены её составляющие, а именно: идиолект и идиостиль; освещены факторы, которые влияют на нарративное отличие художественных произведений друг от друга, и рассмотрены такие понятия, как «нарративная перспектива», «смена перспективы» и «фокализация».

Ключевые слова: поэтика, идиолект, идиостиль, нарратология, нарративная перспектива, Э.А. По.

N. Marushchak

Narrative perspective in Edgar Poe's poetics: a linguistic aspect

Edgar Allan Poe is an American poet, prose writer, essayist, literary editor and critic. The author's works are mainly looked at from the perspective of literary criticism when studies, among other aspects, are aimed at exploring the aesthetic views of the author, the influence of his works on formation of symbolism in late 19 — early 20 centuries as well as the diversity of structural elements of the detective novel genre. Additionally, the philosophy of Poe's consciousness is explored, and biographical facts of the author's life are carefully analysed.

In its turn, this article systematizes the existing approaches to the study of poetics aiming at outlining specific features of poetics of Poe. A focus is made on the use of combined methodology that includes both stylistic analyses and empirical research methods.

In this article poetics is treated as a system of the author's linguistic and conceptual preferences together with the ways of expressing the content of the text. This approach is applied to the study of both poetry and prose, and the research of the author's poetics is understood as a detailed analysis of not only poetry or prose separately, but as a view of a comprehensive system of texts that consist of a plot, a narrator, characters, specific settings, etc.

In this research the nature of interaction of specific elements of Poe's poetics as well as the peculiarities of narrative perspective in the author's works are examined. In doing so, its components, specifically the author's idiolect and idiostyle, are comprehensively considered by way of integration of various methods and approaches. The conclusion is made about narrative character of Poe's poetic texts as their important feature. Narrative perspective is understood as the connection between the character and his relations with social surroundings described in the text. The factors that influence narrative difference between literary texts are outlined. Such notions as shift of perspective and focalization are clarified.

Key words: poetics, idiolect, idiostyle, narratology, narrative perspective, Edgar Allan Poe.

Вступ. Едгар Аллан По — американський поет, прозаїк, есеїст, літературний редактор і критик, один із провідних представників американського романтизму першої половини XIX століття. Він вважається засновником літературного жанру детективу та одним із перших письменників США, який зробив внесок у розвиток наукової фантастики [46; 49].

Оскільки Е.А. По відомий у світовій літературі і як поет-романтик, і як прозаїк, **метою** цього дослідження є визначення складників його поетики, характеру їх взаємодії та особливостей наративної перспективи, втіленої як у віршованих, так і у прозових текстах автора.

Критичний огляд літератури. Творчість Е.А. По переважно аналізується дослідниками, які працюють у руслі літературознавства, і такі роботи присвячені художньо-естетичним поглядам автора, впливу його художньої концепції на становлення символізму у другій половині XIX — на початку XX століття [8; 11], структурним елементам детективної новели, їхній символіці та багатообразності [35]. Досліджується художньо-філософська концепція свідомості Е.А. По [53] та розглядаються біографічні факти життя автора [46; 49].

У вітчизняній лінгвістичній школі вивчення поетики Е.А. По починається з появою дисертаційного дослідження С.Г. Шурми [20], присвяченого лінгвокогнітивному аспекту образів та символів в англomовному готичному оповіданні, у новелах Е.А. По зокрема. Початок дослідження віршованих текстів автора у межах емпіричного підходу був покладений Г.В. Чесноковою, С. Зінгер, В. Віанною, В. ван Піром та ін. [27; 28; 51]. Праці Г.В. Чеснокової, Г.Ю. Румбешт [16; 17; 18], С.М. Пригодія [12] та дисертаційне дослідження Л.В. Анісімової [2] є одними із перших вітчизняних розвідок, присвячених вивченню реакції читача на художні тексти в цілому та на американські зокрема.

Дослідження поетики та її складових у сучасній лінгвістичній науці. Поетика як естетична категорія сформувалась на основі «Поетики» Арістотеля [1] і розкривала особливості художньої форми та жанрову специфіку різних родів літератури — поезії, прози (комедії зокрема) та драми. За Р.Т. Гром'яком, поетика — це «сукупність, інтенціонально зорганізована система прийомів художнього вираження [7, с. 21]». А.О. Ткаченко стверджує, що «поетика більше звергає увагу на те, як «зроблено» твір; вона ніби підходить до нього із формального боку. Але річ у тім, що «боків» у механістичному розумінні художній твір не має, оскільки він завжди постає в єдності «букви» і «духу» [15, с. 139]». Г.Д. Ключек вважає, що поетика — це «система, що складається з елементів і компонентів, тотально організованих на досягнення кінцевого художнього результату [10,

с. 19]». Натомість М. Бірвиш [22] дає таке визначення терміна «поетика»: «об'єктами поетики є певні закономірності, які виникають у поетичних текстах і визначають специфічні риси поезії; загалом, це здатність людини продукувати поетичні структури та розуміти їхній ефект — тобто те, що можна назвати поетичною компетенцією [22, с. 98–99]». У контексті нашого дослідження поетика розуміється як система мовно-мовленнєвих і концептуальних авторських преференцій, системність яких виявляється через аналіз лінгвостилістичного оформлення мовлення та способів вираження змісту тексту та їх взаємозв'язку [4, с. 15]. Такий підхід застосовуємо до вивчення як власне віршованих, так і прозових текстів.

У межах вивчення поетики окремого автора (у цій роботі — Е.А. По) за допомогою інтеграції різних методів та підходів, вважаємо за доцільне комплексно розглянути її компоненти, якими, за Н.Ю. Безреброю [4], є, зокрема, ідіолект та ідіостиль автора, що дасть змогу дослідити формування специфіки поетики Е.А. По. У лінгвістичній теорії ідіолект тлумачиться як «індивідуальний різновид мови, що виявляється в сукупності різних ознак мовлення окремого носія мови [14, с. 173]». О.І. Северська та О.І. Преображенський трактують це поняття як внутрішньосистемну індивідуально-авторську мову [13, с. 155]. За В.В. Виноградовим, «індивідуальний стиль» є «структурно єдиною і внутрішньо пов'язаною системою засобів і форм словесного вираження [6, с. 105]». Натомість ідіостиль — це «система змістовних і формальних лінгвістичних характерних ознак, властивих творам певного автора, яка робить унікальним втілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження [9]», де наголошується на індивідуально-авторських способах вербалізації думок.

У нашій роботі ідіолект розуміється як «преференція автора у відборі і застосуванні певних лексико-граматичних та номінативних одиниць, що детермінуються його мовною компетенцією, досвідом комунікації та специфікою когнітивних операцій, пов'язаних із процесами сприйняття світу і його відображення за допомогою мовних засобів [4, с. 17]», а ідіостиль — як спосіб вираження зовнішнього та внутрішнього світу автора у мовленні за допомогою лінгвостилістичних засобів та прийомів, що надають образності його текстам [4, с. 18].

Важливою рисою віршованих текстів Е.А. По є їх наративний характер. Тому вважаємо, що вивчення його поетики потребує детального аналізу не тільки віршованих або прозових текстів окремо, а сукупної системи текстів, які мають сюжет, оповідача, персонажів тощо. Оскільки оповідь може вестися і відповідно сприйматися читачем з різної точки зору, що залежить від особи наратора, необхідно вра-

ховувати особливості наративної перспективи в текстах автора, яка у свою чергу втілюється за рахунок фокалізації (внутрішньої — думки та емоційний стан героя, чи / та зовнішньої — місце, час, фізичні характеристики героя тощо) [36, 43]. Позаяк лексичні, семантичні та синтаксичні складники та їх взаємовплив визначають специфічні риси ідіолекту та ідіостилу автора, а отже, його поетики, для дослідження, на нашу думку, необхідне використання комбінованої методології, яка включає як лінгвостилістичні, так і емпіричні методи.

Наративна перспектива як компонент поетики Е.А. По. За Дж. Принсом [45], наратологія вивчає форму та функціонування оповіді, визначає спільні елементи, притаманні всім наративам, і фактори, що впливають на їх наративну відмінність [45, с. 181–182]. Вчений зазначає, що структуру наратології складають «виразність» (англ. *explicitness*), «завершеність» (англ. *completeness*) та «емпірична правдоподібність» (англ. *empirical plausibility*) [45, с. 182].

Поняття «оповідь», «оповідач», «наративна перспектива» та їх ролі у художніх прозових творах були у центрі наукової уваги таких вчених, як Дж. Філліпс [44], Г. Джеймс [40], М. Бортолуссі [23], М. Етон [33], Д. Костелло [29], Е. Мазелла [41], Ч. Курцингер [31] та Б. Бенглз [21].

Під «наративною перспективою» розуміємо зв'язок між персонажем і його відносинами з середовищем, описаним в тексті. Іншими словами, герой має особливі якості, які можна інтерпретувати по-різному. Х. ван Устендорп вказує на те, що в аналізі наративної перспективи необхідно враховувати ситуаційну модель: «уявне представлення ситуації, описаної в тексті. Категорії, що входять до складу такої ситуації: агенти, дії, простір, час, події та випадкові відносини... Як правило, така інформація подається на початку тексту [42, с. 173]». Учений також тлумачить такі явища, як «зміна перспективи» (англ. *shift in perspective*), «автобіографічне оповідання» (англ. *autobiographic narration*) та «актуалізація», або процес адаптації (англ. *updating*) [42, с. 175]. На думку дослідника, читач сприймає саме першу модель ситуації під час читання всього тексту. У результаті він стає вразливим і без будь-яких сумнівів вірить кожному, хто розповідає цю історію. Важливо те, що актуальність інформації впливає на адаптацію читача.

За З. Шмідтом [48], ЛІТЕРАТУРА як система складається з продукування (англ. *production*), посередництва (англ. *mediation*), сприйняття (англ. *reception*) та обробки тексту (англ. *processing*). Художні тексти створюються на першому етапі, де автор є відповідальним за написання тексту. Далі посередник (наприклад, видавець) робить літературний продукт доступним іншим, редагуючи та публікуючи його. Наступним кроком є сприй-

няття, тобто тлумачення тексту, де одержувач, читач, надає сенс художньому твору. Останній крок — це обробка, де, наприклад, критик дає відгук на літературний твір [48]. Отже, реакція читача (третій компонент системи З. Шмідта) є необхідною частиною структури ЛІТЕРАТУРИ.

У науковій думці другої половини ХХ ст. розвідки художнього тексту стають переважно орієнтованими не на текст як такий, а на його реципієнта, читача. Теорію читача пов'язують зі «смертю автора» та необхідністю заміни його читачем [3]. Основні концепції читача формуються в структуралізмі [30; 47], постструктуралізмі [32], рецептивній естетиці [34; 39], наратології [26; 38; 45] — здебільшого під впливом російського формалізму [19]. Отже, одним із завдань поетики є пояснення зв'язку між текстом та емоційним впливом, який він справляє на читача [24, с. 194; 50], а також встановлення способів інтерпретації художніх явищ і тексту [5; 37, с. 27–46].

П. Кенінг та С. Вайтлі [25] стверджують, що підхід до вивчення художнього тексту, орієнтований на читача, наразі широко використовується, зокрема в стилістиці та емпіричній наратології [25, с. 73]. Реакція на художній текст може вимірюватися в емпіричний спосіб до, під час чи після прочитання, і робиться це різними способами, наприклад, методом збору вербальних чи невербальних даних [52].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, поетика автора — це система мовно-мовленнєвих і концептуальних авторських преференцій, системність яких виявляється через аналіз лінгвостилістичного оформлення мовлення тексту, а також семантичних способів вираження його змісту. Складниками поетики автора виступають домінантні характерні ознаки його ідіостилу та ідіолекту. Дослідження специфіки ідіостилу та ідіолекту на вербальному рівні віршованих та прозових текстів Е.А. По уможливується застосуванням методів та методик лінгвостилістики та емпіричного мовознавства. Подальшим перспективним напрямком розвідки може бути комплексне дослідження поетики Е.А. По як системи на основі лінгвостилістичного підходу до вивчення віршованих та прозових текстів автора, а саме аналізу основних закономірностей організації віршованих та прозових текстів автора на основі дослідження їх лексичного і синтаксичного рівнів, виявлення системності взаємодії лексичних, семантичних та синтаксичних засобів, характерних для ідіолекту та ідіостилу Е.А. По, визначення способів їх поєднання у тексті та встановлення наявності збігу виразових засобів і стилістичних прийомів у віршованих та прозових текстах автора, а також емпіричного підходу до вивчення впливу наративної перспективи й лінгвостилістичних засобів у текстах Е.А. По на реакцію читача.

1. Аристотель. Риторика. Поэтика / Аристотель; [пер. с древнегреч. В.Г. Апфельрота, О.П. Цыбенко]. — М. : Лабиринт, 2000. — 224 с.
2. Анісімова Л.В. Теорія читачього відгуку в американському літературознавстві 60–80-х років ХХ століття (генеза, структура, функціонування) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.06 «Теорія літератури» / Л.В. Анісімова. — Київ, 2014. — 22 с.
3. Барт Р. Смерть автора / Ролан Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика; пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова / М. : Прогресс, 1989. — С. 384–391.
4. Безребра Н.Ю. Лінгвостилістичний та семантико-когнітивний аспекти поезії Е. Дікінсон: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Наталя Юрїївна Безребра. — К., 2008. — 199 с.
5. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / Лариса Іванівна Белехова. — К., 2002. — 476 с.
6. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / Виктор Владимирович Виноградов. — М. : Изд-во АН СССР, 1963. — 255 с.
7. Гром'як Р. Про визначення поезії в світлі естетичної концепції І.Я. Франка / Роман Гром'як // Поетика. — 1992. — С. 16–21.
8. Забаева Е.Ю. Эдгар Аллан По и «старшие» русские поэты-символисты: проблемы рецепции : дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03; 10.01.01 / Елена Юрьевна Забаева. — М., 2011. — 229 с.
9. Идиостиль (индивидуальный стиль) [Электронный ресурс] // Энциклопедия «Кругосвет». — ©Central European University Regents, 2005. — Режим доступа : <http://www.krugosvet.ru/articles/76/1007657/1007657a1.htm>
10. Ключек Г. Так що ж таке поезія? / Григорій Ключек // Поетика. — 1992. — С. 5–16.
11. Михина М.В. Эдгар Аллан По, новеллист, поэт, теоретик, и французская поэзия второй половины XIX века : дис. ...канд. филол. наук / Марина Валерьевна Михина. — М., 1999. — 217 с.
12. Пригодій С.М. Американський романтизм. Полікритика : навч. посібник / С.М. Пригодій, О.П. Горенко. — К. : Либідь, 2006. — 440 с.
13. Северская О.И. Функционально-доминантная модель эволюции индивидуальных художественных систем: от идиолекта к идиостиллю / О.И. Северская, С.Ю. Преображенский // Поэтика и стилистика: 1988–1990. — 1991. — С. 146–156.
14. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Укл. О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
15. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства / Анатолій Ткаченко. — К. : Правда Ярославичів, 1998. — 448 с.
16. Чеснокова Г.В. Реакція читача на поетичний текст в оригіналі та перекладі: методологічне підґрунтя / Г.В. Чеснокова, Г.Ю. Румбешт // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць. — 2015. — № 32. — С. 108–121.
17. Чеснокова Г.В. Теоретичні витоки й принципи емпіричного вивчення художнього тексту / Г.В. Чеснокова // Studia Philologica (Філологічні студії) : зб. наук. праць / ред. колегія : І.Р. Буніятова, Л.І. Белехова, О.Є. Бондарева [та ін.]. — 2012. — Вип. 1. — С. 89–95.
18. Чеснокова Г.В. Як виміряти враження від поезії або Вступ до емпіричних методів дослідження у мовознавстві : [монографія] / Ганна Вадимівна Чеснокова. — К. : Ленвіт, 2011. — 248 с.
19. Шкловський В.Б. Искусство как приём / Виктор Борисович Шкловский // Поэтика: Сборники по теории поэтического языка. — 1919. — С. 101–114.
20. Шурма С.Г. Поетика образу та символу в американському готичному оповіданні: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі новелістики Е. По, А. Бірса та Г. Лавкрафта) : дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Світлана Григорівна Шурма. — К., 2008. — 251 с.
21. Bengels B. The term of the “Screw”: Key to Imagery in Henry James’s The Turn of the Screw / Barbara Bengels // Studies in Short Fiction. — 1978. — Vol. 15 (3). — P. 323.
22. Bierwisch M. Poetics and Linguistics // Linguistics and Literary Style / Ed. by D Freeman. — 1970. — P. 97–115.
23. Bortolussi M. Implausible Worlds, Ingenuous Narrators, Ironic Authors: Towards a Revised Theory of Magic Realism / Marisa Bortolussi // Canadian Review of Comparative Literature. — 2003. — Vol. 30(2). — P. 349–370.
24. Burke M. How Emotive is Cognitive Poetics? / M. Burke // Challenging the Boundaries. PALA 2003 Istanbul. Book of Abstracts. — Istanbul: Bogazici University, 2003. — P. 189–195.
25. Canning P. Reader Response Research in Stylistics / P. Canning, S. Whiteley // Language and Literature. — 2017. — Vol. 26 (2). — P. 71–87.
26. Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film / Seymour Chatman. — New York: Cornell University Press, 1978. — 277 p.

27. Chesnokova A. Cross-Cultural Reader Response to Original and Translated Poetry: An Empirical Study in Four Languages / A. Chesnokova, S. Zyngier, V. Viana, J. Jandre, A. Rumbesht, F. Ribeiro // *Comparative Literature Studies*. — 2017. — Vol. 54 (4). — P. 824–849.
28. Chesnokova A. Universal Poe(try)? Reacting to “Annabel Lee” in English, Ukrainian, Portuguese and English / A. Chesnokova, S. Zyngier, V. Viana, S. Nero, J. Jandre // *Linguagem, criatividade e ensino: abordagens empíricas e interdisciplinares: Proceedings of IX ECEL Symposium in Empirical Studies in Language and Literature* / Ed. by S. Zyngier, V. Viana and J. Jandre. — Rio de Janeiro: Publit, 2009. — P. 193–211.
29. Costello D. P. The Structure of The Turn of the Screw / Donald P. Costello // *Modern Language Notes*. — 1960. — Vol. 75 (4). — P. 312–321.
30. Culler J. *Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature* / Jonathan Culler. — London: Routledge, 2002. — 368 p.
31. Curtsinger C. The Turn of the Screw as Writer’s Parable / Charlie Curtsinger // *Studies in Short Fiction*. — 1980. — Vol. 12 (4). — P. 344.
32. Eco U. *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts* / Umberto Eco. — Bloomington: Indiana University Press, 1984. — 284 p.
33. Eaton M. M. James’s Turn of the Speech-act / Marcia M. Eaton // *British Journal of Aesthetics*. — 1983. — Vol. 23 (4). — P. 333–345.
34. Fish S. *Literature in the Reader: Affective stylistics* / Stanley Fish // *New Literary History*. — 1970. — Vol. 2 (4). — P. 123–162.
35. Fish S. *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities* / Stanley Fish. — Cambridge: Harvard University Press, 1982. — 394 p.
36. Fluderlink M. The Establishment if Internal Focalization in Odd Pronominal Texts / Monika Fluderlink // *New Perspectives on Narrative Perspective*. — 2001. — P. 101–116.
37. Freeman M. The body in the word: A cognitive approach to the shape of a poetic text / Margaret Freeman // *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis*: [ed. by E. Semino and J. Culpeper]. — 2002. — P. 23–47.
38. Genette G. *The Narrative Discourse: An Essay in Method* / Gerard Genette. — New York: Cornell University Press, 1980. — 288 p.
39. Iser W. *The Reading Process: A Phenomenological Approach* / New Literary History. — 1972. — Vol. 3 (2). — P. 279–299.
40. James H. *The Novels and Tales of Henry James* / Henry James. — New York: W. W. Norton and Company, 1907. — Vol. 12. — 444 p.
41. Mazzella A. J. An Answer to the Mystery of the Turn of The Screw / Anthony J. Mazzella // *Studies in Short Fiction*. — 1980. — Vol. 17 (3). — P. 327–333.
42. Oostendorp H. van. Holding onto Established Viewpoints during Processing New Reports / Herre van Oostendorp // *New Perspectives on Narrative Perspective*. — 2001. — P. 173–188.
43. Phelan J. Why Narrators Can Be Focalizers — and Why It Matters / James Phelan // *New Perspectives on Narrative Perspective*. — 2001. — P. 51–64.
44. Phillips J. Unreliable narration in Bret Easton Ellis’s *American Psycho*: Interaction between narrative form and thematic content / Jennifer Phillips // *Current Narratives*. — 2009. — P. 60–68.
45. Prince G. *Narrative Analysis and Narratology* / Gerald Prince // *New Literary History: Narrative Analysis and Interpretation*. — 1982. — Vol. 13 (2). — P. 179–188.
46. Quinn A. *Edgar Allan Poe: A Critical Biography* / Arthur Hobson Quinn. — Baltimore, London: Johns Hopkins University Press, 1997. — 804 p.
47. Riffaterre M. Describing Poetic Structures: Two approaches to Baudelaire’s *les Chats* / Michael Riffaterre // *Yale French Studies*. — 1966. — Vol. 36/37. — P. 200–242.
48. Schmidt S. J. *Foundations for Empirical Study of Literature: Components of a Basic Theory* / Siegfried Johannes Schmidt. — Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1982. — 207 p.
49. Sova D. *Critical Companion to Edgar Allan Poe: A Literary Reference to His Life and Work* / Dawn B. Sova. — New York: Facts on File, 2007. — 458 p.
50. Tsur R. *Aspects of Cognitive Poetics* // *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis* / Ed. by E. Semino and J. Culpeper. — Amsterdam. — 2002. — P. 279–318.
51. Van Peer W. Literariness in Readers’ Experience. Further Developments in Empirical Research and Theory / W. van Peer, A. Chesnokova // *Science and Education*. — 2017. — № 11. — P. 5–17.
52. Van Peer W. *Scientific Methods for the Humanities* / W. van Peer, F. Hakemulder, S. Zyngier. — Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012. — 317 p.
53. Wang E. *Edgar Allan Poe and Modernism* / Erlei Wang // *English Language and Literature Studies*. — Ontario: Canadian Center of Science and Education, 2014. — Vol. 4 (3). — P. 82–87.

REFERENCES

1. Aristotel (2000). Ritorika. Poetika [Rhetoric. Poetics]. [Per. s drevnegrech. V. G. Appelrota, O. P. Tsybenko], M.: Labirint, 224 p.
2. Anisimova, L. V. (2014). Teoriia chytatskoho vidhuku v amerykanskomu literaturoznavstvi 60-80-kh rokiv XX stolittia (geneza, struktura, funktsionuvannia) [Reader-Response Theory in the American Literary Criticism of 60–80s of 20 century (genesis, structure, functioning)]. Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.06 «Teoriia literatury», Kyiv, 22 p.
3. Bart, R. (1989). Smert avtora [The Death of the Author]. *Izbrannyye raboty: Semiotika. Poetika*, M.: Progress, pp. 384–391.
4. Bezrebra, N. Yu. (2008). Linhvostylistychnyi ta semantyko-kohnityvnyi aspekty poetyky E. Dikinson [Linguostylistic, Semantic and Cognitive Aspects of E. Dickinson's Poetics]. Dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04, K., 199 p.
5. Bieliakhova, L. I. (2002). Obraznyi prostir amerykanskoï poezii: linhvokohnityvnyi aspekt [Image Space of American Poetry: Cognitive Perspective]. Dys. ... doktora filol. nauk: 10.02.04, K., 476 p.
6. Vinogradov, V. V. (1963). Stilistika. Teoriia poeticheskoi rechi. Poetika [Stylistics. Theory of Poetic Speech. Poetics]. M.: Izd-vo AN SSSR, 255 p.
7. Hromiak, R. (1992). Pro vyznachennia poetyky v svitli estetychnoi kontseptsii I. Ya. Franka [The Definition of Poetics in the Light of the Aesthetic Conception of I. Ya. Franko]. K.: Naukova dumka, pp. 16–21.
8. Zabaeva, E. Yu. (2011). Edgar Allan Po i «starshie» russkie poety-simvolisty: problemy retseptsii [Edgar Allan Poe and the “senior” Russian symbolists' ideas]: Dis. ... kand. filol. nauk: 10.01.03; 10.01.01, M., 229 p.
9. Idiostil (individualnyi stil) (2005). Entsiklopediia «Krugosvet». — ©Central European University Regents.
<http://www.krugosvet.ru/articles/76/1007657/1007657a1.htm>
10. Klochek, H. (1992). Tak shcho zh take poetyka? [What is Poetics?]. K.: Naukova dumka, 1992. pp. 5–16.
11. Mikhina, M. V. (1999). Edgar Allan Po, novellist, poet, teoretik, i frantsuzskaia poeziia vtoroi poloviny XIX veka [Edgar Allan Poe, Novelist, Poet, Theorist, and the French Poetry of the second half of the 19 century]: Dis. ... kand. filol. nauk, M., 217 p.
12. Pryhodii, S. M. (2006). Amerykanskyi romantyzm. Polikrytyka [American Romanticism. Political Criticism]. Navch. posibnyk, K.: Lybid, 440 p.
13. Severskaia, O. I., Preobrazhenskii, S. Yu. (1991). Funktsionalno-dominantnaia model evoliutsii individualnykh khudozhestvennykh sistem: ot idiolektu k idiostiliu [Functionally-Dominant Model of the Evolution of Individual Artistic Systems: from idiolect to idistyle]. *Poetika i stilistika: 1988–1990*, M.: Nauka, pp. 146–156.
14. Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia (2006). [Modern Linguistic Terminology Encyclopedia]. Ukl. O. O. Selivanova, Poltava: Dovkillia-K, 716 p.
15. Tkachenko, A. (1998). Mystetstvo slova. Vstup do literaturoznavstva [The Art of Word. Introduction to Literary Studies]. K.: Pravda Yaroslavychiv, 448 p.
16. Chesnokova, H. V. (2015). Reaktsiia chytacha na poetychnyi tekst v oryinali ta perekladi: metodolohichne pidgruntia [Readers' Response to a Poetic Text in Original and Translation: methodological background]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh: zb. nauk. prats, # 32*, K.: Universytet «Ukraina», pp. 108–121.
17. Chesnokova, H. V. (2012). Teoretychni vytoky i pryntsyipy empirychnoho vyvchennia khudozhnioho tekstu [Theoretical Background and Principles of Empirical Study of Fiction]. K.: Kyiv, un-t im. B. Grinchenka, *Studia Philologica* (Filologichni studii): zb. nauk. prats, red. kolehiia: I. R. Buniatova, L. I. Bieliakhova, O. Ye. Bondareva [ta in.], Vyp. 1, pp. 89–95.
18. Chesnokova, H. V. (2011). Yak vymiryaty vrazhennia vid poezii, abo Vstup do empirychnykh metodiv doslidzhennia u movoznavstvi [Measuring the Impression of Poetry: Introduction to Empirical Research Methods in Linguistics]: [monohrafiia]. K.: Lenvit, 248 p.
19. Shklovskii, V. B. (1919). Iskustvo kak priem [Art as Technique]. *Poetika: Sborniki po teorii poeticheskogo yazyka*, Pavlograd: 18 gos. Tipografiia, pp. 101–114.
20. Shurma, S. H. (2008). Poetyka obrazu ta symvolu v amerykanskomu hotychnomu opovidanni: linhvokohnityvnyi aspekt (na materialy novelistyky E. Po, A. Birsy ta H. Lavkrafta) [Poetics of Image and Symbol in American Gothic Short Story: A Cognitive Perspective (A Study of Short Fiction by E. Poe, A. Bierce and H. Lovecraft)]. Dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04, K., 251 p.
21. Bengels, B. (1978). The Term of the “Screw”: key to imagery in Henry James's *The Turn of the Screw*. Newberry: Newberry College, *Studies in Short Fiction*, Vol. 15 (3), p. 323.
22. Bierwisch, M. (1970). Poetics and Linguistics. *Linguistics and Literary Style*, ed. by Freeman D., N.Y.: Holt, Rinehart & Winston, pp. 97–115.

23. Bortolussi, M. (2003). Implausible Worlds, Ingenuous Narrators, Ironic Authors: Towards a Revised Theory of Magic Realism. Edmonton: Canadian Comparative Literature Association, *Canadian Review of Comparative Literature*, Vol. 30 (2), pp. 349–370.
24. Burke, M. (2003). How Emotive is Cognitive Poetics? *Challenging the Boundaries*, PALA 2003 Istanbul, Book of Abstracts, Istanbul: Bogazici University, pp. 189–195.
25. Canning, P. (2017). Reader Response Research in Stylistics. N.Y.: SAGE Publishing, *Language and Literature*, Vol. 26 (2), pp. 71–87.
26. Chatman, S. (1978). *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. New York: Cornell University Press, 277 p.
27. Chesnokova, H. (2017). Cross-Cultural Reader Response to Original and Translated Poetry: An Empirical Study in Four Languages. *Comparative Literature Studies*, Vol. 54 (4), pp. 824–849.
28. Chesnokova, H. (2009). Universal Poe(try)? Reacting to “Annabel Lee” in English, Ukrainian, Portuguese and English. *Linguagem, criatividade e ensino: abordagens empíricas e interdisciplinares: Proceedings of IX ECEL Symposium in Empirical Studies in Language and Literature*, Ed. by S. Zyngier, V. Viana and J. Jandre, Rio de Janeiro: Publit, pp. 193–211.
29. Costello, D. P. (1960). The Structure of The Turn of the Screw. Baltimore: Johns Hopkins University Press, *Modern Language Notes*, Vol. 75 (4), pp. 312–321.
30. Culler, J. (2002). *Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. London: Routledge, 368 p.
31. Curtsinger, C. (1980). The Turn of the Screw as Writer’s Parable. Newberry: Newberry College, *Studies in Short Fiction*, Vol. 12 (4), pp. 344.
32. Eco, U. (1984). *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*. Umberto Eco, Bloomington: Indiana University Press, 284 p.
33. Eaton, M. M. (1983). James’s Turn of the Speech-act. Oxford: Oxford University Press, *British Journal of Aesthetics*, Vol. 23 (4), pp. 333–345.
34. Fish, S. (1970). Literature in the Reader: Affective Stylistics. Baltimore: Johns Hopkins University Press, *New Literary History*, Vol. 2 (4), pp. 123–162.
35. Fish, S. (1982). *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge: Harvard University Press, 394 p.
36. Fluderlink, M. (2001). The Establishment if Internal Focalization in Odd Pronominal Texts. *New Perspectives on Narrative Perspective*, Albany: State University of New York Press, pp. 101–116.
37. Freeman, M. (2002). The Body in the Word: A cognitive approach to the shape of a poetic text. Amsterdam: Benjamins, *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis*: [ed. by E. Semino & J. Culpeper], pp. 23–47.
38. Genette, G. (1980). *The Narrative Discourse: An Essay in Method*. New York: Cornell University Press, 288 p.
39. Iser, W. (1972). *The Reading Process: A Phenomenological Approach*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, *New Literary History*, Vol. 3 (2), pp. 279–299.
40. James, H. (1907). *The Novels and Tales of Henry James*. New York: W. W. Norton and Company, Vol. 12, 444 p.
41. Mazzella, A. J. (1980). An Answer to the Mystery of the Turn of The Screw. Newberry: Newberry College, *Studies in Short Fiction*, Vol. 17 (3), p. 327.
42. Oostendorp, H. van (2001). Holding onto Established Viewpoints during Processing New Reports, *New Perspectives on Narrative Perspective*, Albany: State University of New York Press, pp. 173–188.
43. Phelan, J. (2001). Why Narrators Can Be Focalizers — and Why It Matters. *New Perspectives on Narrative Perspective*, Albany: State University of New York Press, pp. 51–64.
44. Phillips, J. (2009). Unreliable Narration in Bret Easton Ellis’s *American Psycho*: Interaction between narrative form and thematic content. Wollongong: University of Wollongong, pp. 60–68.
45. Prince, G. (1982). *Narrative Analysis and Narratology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, *New Literary History: Narrative Analysis and Interpretation*, Vol. 13 (2), pp. 179–188.
46. Quinn, A. (1997). *Edgar Allan Poe: A Critical Biography*. Baltimore, London: Johns Hopkins UP, 804 p.
47. Riffaterre, M. (1966). Describing Poetic Structures: Two approaches to Baudelaire’s *les Chats*. New Haven and London: Yale University Press, *Yale French Studies*, Vol. 36/37, pp. 200–242.
48. Schmidt, S. J. (1982). *Foundations for Empirical Study of Literature: Components of a Basic Theory*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 207 p.
49. Sova, D. (2007). *Critical Companion to Edgar Allan Poe: A Literary Reference to His Life and Work*. NY: Facts on File, 458 p.
50. Tsur, R. (2002). Aspects of Cognitive Poetics. *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis*, Ed. by Semino E., Culpeper J. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 279–318.

51. Van Peer, W. (2017). Literariness in Readers' Experience. Further Developments in Empirical Research and Theory. *Science and Education*, № 11, pp. 5–17.
52. Van Peer, W. (2012). *Scientific Methods for the Humanities*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 317 p.
53. Wang, E. (2014). Edgar Allan Poe and Modernism. Ontario: Canadian Center of Science and Education, *English Language and Literature Studies*, Vol. 4 (3), pp. 82–87.

Дата надходження статті до редакції: 23.04.2019.

Прийнято до друку: 21.05.2019.

СТРУКТУРНО-КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ЗАГАДОК

Яник О.Я.,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

вул. Г. Сковороди, 2, м. Київ, 04070

oksanyanyk81@gmail.com

ORCID iD 0000-0002-5899-7179

У статті розглянуто структурно-когнітивні особливості англійських загадок, основні принципи їх побудови. Предметом дослідження виступають етнокогнітивні засади формування лексико-семантичної структури англійських загадок. Відтворено процес реконструювання етнокогнітивності людей, їх національного мислення, його еволюціонування за допомогою такої паремійної одиниці, як загадка. Обґрунтовано необхідність окреслення змісту загадок з огляду на розвиток технологій, появи нового, що оточує людину.

Ключові слова: етнокогнітивний компонент загадки, перцептивний образ, семантична деривація, функціональні характеристики, метонімія, наративна стратегія, імпліцитність, просодика.

Яник О.Я.

Структурно-когнитивные особенности английских загадок

В статье рассмотрены структурно-когнитивные особенности английских загадок, основные принципы их построения. Предметом исследования выступают этнокогнитивные основы формирования лексико-семантической структуры английских загадок. Воспроизведен процесс реконструкции этнокогнитивности людей, их национального мышления, его эволюционирования с помощью такой паремийной единицы, как загадка. Обоснована необходимость определения содержания загадок, учитывая развитие технологий, появления нового, что окружает человека.

Ключевые слова: этнокогнитивный компонент загадки, перцептивный образ, семантическая деривация, функциональные характеристики, метонимия, нарративная стратегия, имплицитность, просодика.

O. Yanyk

Structural-cognitive features of English riddles

The article considers structural and cognitive peculiarities of English riddles and the main principles of their formation. The object of this research is ethnocognitive principles of the formation of lexical and semantical structure of English riddles. Here has been noted about the emergence of the genre of the riddle, that is the period of old English culture (5-11 c.). The article presents the theories on which the definition of the term "riddle" is based. There are theories that refer to the structure of the riddle and those, based on cognitive aspects. It presents A. Taylor's understanding of "a real riddle" and "riddle questions". A riddle forms a certain view of the world. A genre is directed on finding out not only people's aptitude but it's also the means of the development and improvement of people's mental abilities. The article provides a variety of English riddles from different resources.

Key words: ethnocognitive component of the puzzle, perceptual image, semantic derivation, functional characteristics, metonymy, narrative strategy, implicitness, prosody.

Вступ. Виникнення мови стало результатом необхідності виражати сприйняття певних явищ та предметів. Вдосконалення предметів вимагало все більшої конкретизації їхнього значення та властивостей їхніх назв. Оскільки кожна культура формувалася під впливом тих чи інших чинників, то і формувалися різні підходи до світосприйняття, що виражалися в семантиці назв предметів і в наданих їм характерних властивостях. Для кожного народу притаманний набір звичних і специфічних лінгвальних

і екстралінгвальних уявлень, на основі яких сформувалося паремійне розмаїття, яке і становить корпус світових мов.

У ряді паремійних одиниць особливе місце посідає загадка, дослідження якої допомагає реконструювати етнокогнітивність людей, їхнє національне мислення та його еволюціонування. У загальному структура загадок зводиться до наявної описової частини і відгадки, хоча різні вчені пропонують видозміни й доповнення у структурі загадки. Спадщина загадок збільшу-

ється з огляду на стрімкий розвиток технологій, появи нових предметів, необхідності окреслення їхнього змісту. Загадка постає як результат необхідності пошуку відповіді на питання, що виникли, як необхідність формулювати запитання самому.

Актуальність дослідження. Особливою системою колективних знань про світ є англійська загадка — фольклорний жанр, який формувався і зберігається протягом усієї історії культури Англії. Наповнена асоціативними зв'язками та метафоричними образами англійська загадка стає об'єктом наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема О.О. Селіванової, Н.В. Захарової, Е. Кенгес Маранди, Н.Б. Мечковської, С.Г. Лазутіної, А. Dundes, R. Georges, A. Taylor, K. Kurth, R. Rauch, A. Jolles та ін. У працях даних науковців англійська загадка розглядається різнобічно — як з точки зору семантичної структури, так і за функціональними особливостями, але структурно-когнітивні особливості загадок, пов'язаних з людиною, вивчені ще неповно. Для кращого розкриття даної проблематики нами широко використаний метод контрастивного аналізу, який є основним при зіставленні оригіналу з перекладом. Це сукупність специфічних прийомів дослідження порівняння певного об'єкта в його інтерпретації іншою мовою з метою виявлення її специфіки. Він спрямований передусім на виявлення відмінностей між зіставляваними мовами. Контрастивний аналіз дозволяє встановлювати відношення контрасту на всіх мовних рівнях через діафонію (фонологічні розходження), діасемію (семантичні розходження) і діалексію (лексичні розходження).

Виклад основного матеріалу. Серед розмаїття визначень загадки, на нашу думку, одним із влучних є трактування загадки в енциклопедії «Британіка», де загадку розуміють як виражену через навмисно загадкове або неоднозначне питання, що вимагає продуманої і чисто дотепної відповіді [2]. Поява жанру загадки датується V–XI ст. — період давньої англійської культури. Зокрема давньоанглійські загадки представлені у книзі, що дійшла до наших часів. Це рукопис творів давньоанглійської поезії — Exeter Book, Codex Exoniensis, так званий Ексетерський кодекс.

Давньоанглійські загадки — це поетичні твори, побудовані за складними правилами. У них використовувалися метафоричні перефрази, строгий віршовий розмір із внутрішньою римою, алітерація. У загадках цього періоду розкривалася ієрархія сутностей християнського світу. Ці загадки слугували короткими духовними настановами, а також роз'яснювали християнські принципи життя в алегоричній запитальній формі [6, 67].

Дати визначення загадці, окреслити її елементи складно, проте вдалу спробу в цьому напрямку зробив Роберт Петш, разом з натхненними структуралістом Робертом А. Жоржем та Аланом Дандесом [10]. Р.А. Жорж та А. Дандес висловили припущення, що «загадка — це традиційний словесний вираз, який містить один або кілька описових елементів, пари яких можуть бути опозиційними, багато елементів можна просто вгадати» [8].

Як зазначають Т.А. Green та W.J. Pepicello, визначення загадки базується, в основному, на двох теоріях (рис. 1).

Рис. 1. Теорії, на яких базується визначення терміна «загадка» (складено автором на основі [7]).

Варто зазначити, що кожен з науковців виділяє власні значимі для нього структурні компоненти загадки, які поєднують імпліцитний та експліцитний зміст самої загадки, користуючись при цьому різними категоріями та дефініціями, комбінуючи різне смислове навантаження загадки. Наприклад, О.А. Берегова акцентує на свідомій зашифрованості, кодування загадки для відображення певною соціальною групою конкретних дій. О.О. Селіванова

презентує загадку як спосіб створення комунікаційних зв'язків між різними соціогрупами.

Фольклорист та мовознавець Арчер Тейлор виокремлює поняття «справжньої загадки» з її характерними структурними частинами, а також «загадкового питання». Тейлор зазначає, що у «справжньої» загадки наявні такі елементи, як вступ та закінчення. Хоча загадка може і не містити одного або й обох цих елементів. Вступ може містити [8, 129]:

- опис місця дії: “As I was going through the garden gap”, etc.;
- звичайні закликання до розв’язування загадки: “Riddle me, riddle me, ree...”;
- певні формули, що утворюють загадку: “I saw something strange”, “Here’s something you can’t guess”.

Закінчення, зазвичай, обумовлює складність загадки. Арчер Тейлор зазначає, що нам

слід розрізняти загадкові запитання (“riddling questions”) від справжніх загадок. Загадкові запитання він ще називає “false riddles”. Структура загадкових запитань відмінна від структури справжніх загадок. Вступ та закінчення зрідка присутні і завжди не вистачає позитивного або негативного описових елементів. Загадкові запитання дуже сильно різняться між собою за формою та змістом (рис. 2).

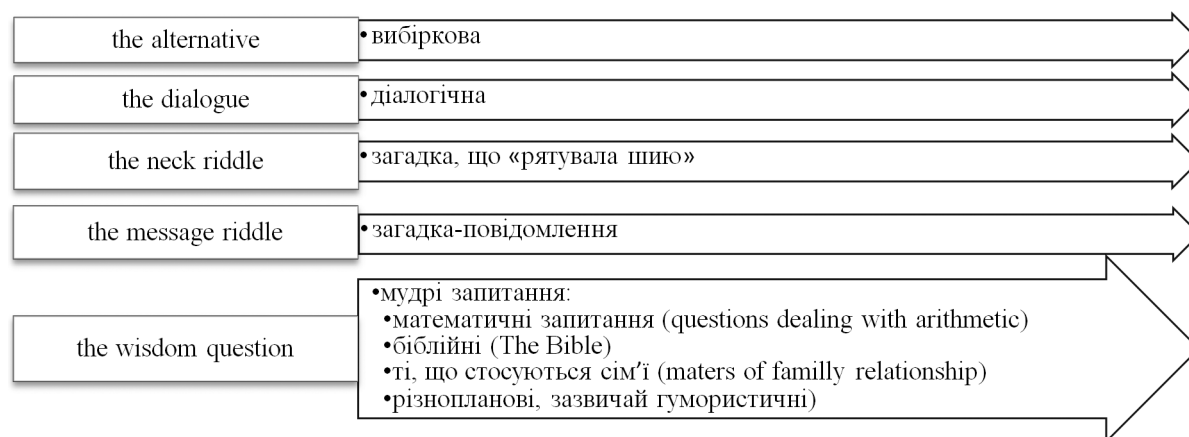

Рис. 2. Класифікація загадкових питань за формою (за Тейлором) (складено автором на основі [8])

Отже, необхідною є наявність у структурі загадки позитивних чи негативних описових елементів, які, за А. Тейлором, становлять основу загадки. Позитивний опис веде до відповіді, але вводить в оману слухача, оскільки його розуміють переносно, а не буквально. Негативний опис також містить відповідь, але спантеличує слухача, оскільки сприймається буквально [8, 130].

Наведемо наступні приклади [8]:

Humpty Dumpty sat on a wall,
Humpty Dumpty had a great fall;
All the king’s horses and all the king’s men
Can’t put Humpty together again.

(Egg)

За такою ж структурою побудована наступна загадка [9]:

Hickamore, Hackamore, on the King’s kitchen door;
All the King’s horses, and all the King’s men,
Couldn’t drive Hickamore, Hackamore,
Off the King’s kitchen door.

(Sunbeam)

Спершу виділяємо описовий елемент загаданого предмета, в другій частині наявне гіперболозоване порівняння, що підсилюється фразами “can’t...”, “couldn’t”, які є сильними запереченнями і додають підсилення сприйняття слухачем загадки. Аналогічну структуру фіксуємо в такій загадці [9]:

Arthur O’Bower has broken his band,
He comes roaring up the land-
A King of Scots, with all his power,
Cannot turn Arthur of the Bower.

(Wind)

Ще одною версією цієї загадки є [9]:

Robin O’Bower has broken his band;
He comes roaring up the land.
King of Scots, with all his power,
Can’t stop Arthur of the Bower.

Це приклад позитивного описового елементу. У негативному описі також міститься відповідь, але її сприймають буквально, що спантеличує слухача. Наприклад [8]:

As I went through the garden gap
Who should I meet but Dick Red-cap,
a stick in his hand, a stone in his throat,
Guess me my riddle, I’ll give you a groat.

Ще на одну інтерпретацію вищенаведеної загадки натрапляємо у відомій “The tale of Squirrel Nutkin” Беатрікс Поттер, яку сама письменниця дослівно називає “old as the hills” [9]:

Riddle me, riddle me, rot-tot-tote,
A little wee man in a red red coat
A staff in his hand and a stone in his throat
If you’ll tell me this riddle, I’ll give you a groat.

Отже, відгадкою, як і в попередній загадці, буде “Cherry”. Відмінними в структурі цих загадок є вступна та основна частини. Початок першої загадки скеровує того, хто намагається знайти відгадку, у конкретну місцевість, що вже орієнтує і спрощує пошук відповіді висловленим обмеженням. Обіцянку винагороди за відгадку знаходимо і в такій загадці [9]:

Flour of England, fruit of Spain,
Met together in a shower of rain;
Put in a bag tied round with a string,
If you'll tell me this riddle, I'll give you a ring.
(Plum-pudding)

Спільним у структурі обох загадок є заключна частина, яка містить обіцянку за успіх отримати винагороду. Отже, завершення загадок містить спільну прикінцеву частину, наприклад: “I'll give you a groat”, “I'll give you a ring”. Серед англійських загадок функціонують і ті, що у своїй структурі містять відгадку-застереження [9]:

Hitty Pitty within the wall
Hitty Pitty without the wall;
If you touch Hitty Pitty,
Hitty Pitty will bite you!

У цьому випадку відгадку “Nettle” сховано в образі такого собі “Hitty Pitty”. Це своєрідна загадка, яка в закінченні містить застереження з вираженим описом яскравих характерних рис загадуваного об'єкта. Отже, у закінченнях багатьох англійських загадок міститься обіцянка винагороди за успіх або своєрідне покарання за невдачу.

Найбільш уживаною в англійських загадках є антропоморфна метафора (із 1829 загадок, включаючи загадки Ексетерського кодексу та загадки, які зібрав А. Тейлор, антропоморфна група — це 555 загадок, що становить, відповідно, 30 % від загальної кількості). Це вказує на те, що світ в англійських загадках часто зображується як жива істота, що подібна до людини [6, 69].

Наприклад, загадка про людину — дім, у якому сховано серце [6, 69]:

Upon a bone hill there was a little house
In the house there was a little trunk
In the little trunk there was a little cup
In the little cup there was a little drop
Which no man could do without
(The Heart's Blood)

Є й такі загадки, в яких спостерігається витончене обрамлення предметів рослинного чи тваринного світу, втілене у людську подобу, наділену чуттями:

My first is in cHerry and also in cHin.
My second's in Evil and never in sin.
My third is in Raisins and even in Rain
My fourth is the same letter used once again.
My fifth is in seasIde, my sixth is in saNd
My seventh's in GRowing, but not on the land
My whole is a fish, and it's true that you could
Catch him at sea, but never in a wood!
(Herring)

Ще одним прикладом такої загадки є:
My first is in Tea but not in leaf
My second is in tEapot and also in tEeth
My third is in cAddy but not in cosy
My fourth is in Cup but not in rosy
My fifth is in Herbal and also in Health
My sixth is in peppeRmint and always in wealth
My last is in drink, so what can I be?
I'm there in a classroom, do you listen to me?
(Teacher)

Очевидно, що загадка складається з декількох рим. Як бачимо, кожний рядок «приховує» частину відгадки — містить літери, які є частиною слова-відгадки. Останній рядок буквально вказує, «де» шукати відгадку (“my whole is a fish ...catch him at sea...”). Тобто, англійську загадку можна узагальнено розглядати як певне питання парадоксального характеру.

Багато загадок формуються на основі «питання-порівняння», як наприклад:

All about, but cannot be seen,
can be captured, cannot be held,
no throat, but can be heard. What is it?

Адресат пропонує заперечення відносно загадуваного предмета чи явища, водночас наділяючи його функціональною можливістю, здатністю. Тобто, тим самим заданим порівнянням “can... smth. ..but cannot smth” зменшує область допустимої множини розгадки, тобто формується своєрідна блок-схема пошуку розгадки, згідно якої крок за кроком адресант підбирає із сукупності можливих розгадок найбільш прийнятну. Проте це все ж не гарантує 100 % збігу розгадки адресанта і загадуваного предмета чи явища адресатом.

Слід також виокремити проєктивні загадки (“projective riddles”). У них світ зображений очима речей, загадкові створіння розповідають про обставини, в які вони потрапляють, про свої призначення і властивості [5].

Цікавим є також структурний підхід до вивчення загадки Роберта Петша. Він виокремлює ядро та обрамлення, що вирізняється формальним характером. Обрамлення, в свою чергу, складається з вступної та завершальної формул. Ключове завдання даних формул — привернути

увагу адресата загадки, сконцентрувати та активізувати увагу на ті труднощі, що очікуються попереду [7, 40].

Головним досягненням Р. Петша є розкриття структури ядра загадки. Дана структура є поєднанням стилістично різнорідних форм позначення. Серед цих форм: непряма назва предмета, його опис та ще один елемент, який вносить опис, несумісний із попереднім [7, 41].

Р. Петш виділяє повну та достатню загадку. Повну загадку він ще називає нормальною. Хоча така загадка, на його думку, є рідкістю. Отже, структура такої загадки складається із п'яти елементів [7, 41]:

- 1) ввідний, обрамлюючий елемент;
- 2) компонент ядра, який непрямо називає чи представляє загадковий предмет;
- 3) описовий компонент ядра;
- 4) гальмуючий компонент;
- 5) заключний, обрамлюючий елемент.

Проте для повноцінної загадки потрібні лише два елементи: який непрямо називає предмет та описовий елемент. Аналіз загадки Р. Петша має дві сильні сторони. Основним є те, що він дав визначення «справжньої загадки» і структурно представив її [7, 41].

Укладачка другої колекції «Фінських загадок», опублікованих у 1844 році, Elias Lonnrot писала так про загадки та загадування: «Як математика є у школах тих, хто навчається, так і загадка є у домашній школі народу. Обидвоє тренують розум, щоб зрозуміти невідоме, починаючи із відомих умов». Lonnrot відзначає перш за все когнітивну функцію загадок.

Про пізнавальну функцію загадок зазначає І. Палашевська. Вона стверджує, що англійські загадки виникли як міфоепічні висловлювання. В їхній основі лежать пізнавальні процеси порівняння та отождолення. Це здатність співвідносити явища із різних галузей, здійснювати інтерпретацію одного через іншого. Давні англійські загадки містять епітети, порівняння, символи. Вони формують певний погляд на світ. Це спосіб так званого розкриття концептуального змісту культурної свідомості за допомогою образотворчих засобів мови [5, 120].

Як сама загадка, так і її розгадування руйнують звичне зорове сприйняття та ілюструють застосування підходів, які описують процеси, що відповідають за «образ сприйняття» або «перцептивний образ». Варто зазначити, що у свідомості того, хто формує загадку, і в уяві розгадника можуть формуватися різні перцептивні образи, адже кожен фігурант може робити акцент на різних властивостях сприймання, а саме: предметність, цілісність, структурність, константність, вибірковість та осмисленість [1]. У той же час усі ці властивості перебувають у взаємодії і можуть сприйматися одночасно.

Предметність сприйняття визначає, що образ сприйняття ми відносимо до певного предмета чи явища. Цілісність сприйняття полягає в тому, що образи сприйняття являють собою цілісні, завершені, предметно оформлені структури [1].

Структурність як властивість сприймання вказує на те, що всі загадувані предмети, явища наділені стійкими взаємозв'язками, а виділення окремих із цих відношень все одно відноситься до конкретного предмета чи явища.

Властивістю, яка відповідає за збереження і стійкість сприйняття форми предмета чи явища незалежно від того, які умови пропонує адресат адресанту, — є константність сприйняття. Це означає, що серед мінливих і різноманітних перцепцій ми сприймаємо певний об'єкт як постійну структуру. Незалежно від того, де знаходиться уявний предмет, ми можемо визначити його структуру, габарити, змінюваність під дією тих чи інших умов.

Вибірковість сприйняття власне формує відмінність між образом предмета чи явища, який творить адресант та який сприймає через свою призму адресат загадки.

Осмисленість сприйняття є проявом синтезу мислення та логічного розуміння призначення й ролі предметів та явищ об'єктивної дійсності.

Сприймаючи будь-який предмет чи явище, адресат і адресант загадки підсвідомо відносять його до певної категорії, узагальнюють його, надаючи специфічних властивостей. Навіть сприймаючи незнайому досі інформацію, ми намагаємося побудувати певний асоціативний ряд, який ґрунтується на вже отриманих знаннях та досвіді.

На думку науковців, превалювання у слухача певних властивостей сприймання зумовлює суперечливість в уяві слухача, який намагається надати конкретних дефініцій шуканому об'єкту чи явищу. Власне, суперечність викликана структурними особливостями «справжньої» загадки, а саме наявності фігурального та буквального опису предмета.

Фігуральний або символічний опис предмета надає йому стилістичну і риторичну значимість, виразність та образність. Буквальний же образ сприйняття властивий тим, хто не звик до алегорій і метафор, а радше до послідовного логічного лаконічного опису предмета. Такий опис важко назвати перебільшенням чи фантазією. Тому перш за все необхідне чітке розрізнення фігурального та буквального смислів. Реалізуючи потребу задоволення питальності загадки, послуговуються не лише вербальними, але й невербальними засобами за допомогою просодики.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, загадка є не тільки складовою культури певного етносу, а й фігурує певним кодуван-

ням національної самобутності. Це жанр, який спрямований не лише на виявлення кмітливості людини, він також є потенційним засобом для розвитку та вдосконалення розумових здібностей, для розширення діапазону вмінь і навичок аналізу, порівняння, абстрагування, відображення та кодування явищ об'єктивної дійсності.

Загадки формують певний погляд на світ. Це спосіб так званого розкриття концептуального змісту культурної свідомості за допомогою образотворчих засобів мови. Варто зазначити, що характерним явищем для загадок є протиставлення, прихований зміст, виклик до порівняння та антонімічних зворотів, тобто антонімічна імпліцитність.

ДЖЕРЕЛА

1. Властивості й види сприйняття. Перцептивний образ та його властивості [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://studme.com.ua/177007115129/psihologiya/svoystva_vidy_vospriyatiya_pertseptivnyy_obraz_ego_svoystva.htm
2. Енциклопедія Британіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.britannica.com/>
3. Колоїз Ж.В. Українська пареміологія : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Ж.В. Колоїз, Н.М. Малуґа, Н.М. Шарманова ; за ред. Ж.В. Колоїз. — Кривий Ріг : КПП ДВНЗ «КНУ», 2014. — 349 с.
4. Лучечко Т.М. Вербальне кодування образу в загадках української та англійської мов : дисертація канд. філол. наук: 10.02.17; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2012. — 190 с.
5. Палашевская И.В. Когнитивно-дискурсивные характеристики английской загадки [Електронний ресурс] / И.В. Палашевская, С.С. Горыкина. — Режим доступу : <http://l.jvolsu.com/index.php/en/component/attachments/download/1388>
6. Палашевская И.В. Английская загадка [Електронний ресурс] / И.В. Палашевская, С.С. Кондрашова // Жанри речи. — 2017. — № 1(15). — С. 66-71. — Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/v/angliyskaya-zagadka>
7. Сендерович С.Я. Морфология загадки [Електронний ресурс]. — М. : Языки славянской культуры. — 2008. — 208 с. — Режим доступу : <https://www.litres.ru/static/trials/00/27/46/00274682.a4.pdf>
8. Archer Taylor. English riddles from oral tradition. New York : Octagon Books, 1977, с. 1951. p. 959 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://books.google.com.ua/books/about/English_Riddles_from_Oral_Tradition.html?id=Kc7YAAAAAAAJ&redir_esc=y
9. Beatrix Potter. The tale of Squirrel Nutkin. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://archive.org/details/taleofsquirrelnu00pottuoft>
10. Georges, Robert A.; Dundes, Alan. "Towards a Structural Definition of the Riddle", Journal of American Folklore, 76(300) (1963), 111–18. DOI: 10.2307/538610, JSTOR 538610. Reprinted in Alan Dundes, Analytic Essays in Folklore (The Hague: Mouton, 1975), pp. 95–102.

REFERENCES

1. Vlastyvoli i vydy spryiniattia. Pertseptivnyi obraz ta yoho vlastyvoli. https://studme.com.ua/177007115129/psihologiya/svoystva_vidy_vospriyatiya_pertseptivnyy_obraz_ego_svoystva.htm
2. Entsyklopediia Brytanika. <https://www.britannica.com/>
3. Koloiz, Zh. V., Maliuha N. M. & Sharmanova N. M. (2014). Ukrainska paremiolohiia: navchalnyi posibnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnostei vyshchychkh navchalnykh zakladiv. Za red. Zh. V. Koloiz, Kryvyi Rih: KPI DVNZ «KNU», 349 p.
4. Luchechko, T. M. (2012). Verbalne koduvannia obrazu v zahadkakh ukrainskoi ta anhliiskoi mov. Dysertatsiia kand. filol. nauk: 10.02.17, Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka, L., 190 p.
5. Palashevskaiia, I. V. & Gorykina, S. S. Kognitivno-diskursivnyie kharakteristiki angliiskoi zagadki. <http://l.jvolsu.com/index.php/en/component/attachments/download/1388>
6. Palashevskaiia, I. V. & Kondrashova, S. S. (2017). Angliiskaia zagadka. *Zhanry rechi*, 2017, №1 (15), pp. 66–71. <https://cyberleninka.ru/article/v/angliyskaya-zagadka>
7. Senderovich, S. Ya. (2008). Morfologiia zagadki. M.: Yazyki slavianskoi kultury, 208 p. <https://www.litres.ru/static/trials/00/27/46/00274682.a4.pdf>
8. Archer, Taylor (1997). English Riddles from Oral Tradition. New York: Octagon Books, 1977, c1951, p. 959. https://books.google.com.ua/books/about/English_Riddles_from_Oral_Traditio.html?id=Kc7YAAAAAAAJ&redir_esc=y

9. Beatrix, Potter. The Tale of Squirrel Nutkin.

<https://archive.org/details/taleofsquirrelnu00pottuoft>

10. Georges, Robert A. & Dundes, Alan (1963). Towards a Structural Definition of the Riddle, *Journal of American Folklore*, 76 (300), 111–118 DOI:10.2307/538610, JSTOR 538610. Reprinted in Alan Dundes, *Analytic Essays in Folklore* (The Hague: Mouton, 1975), pp. 95–102.

Дата надходження статті до редакції: 22.04.2019.

Прийнято до друку: 19.05.2019.

ТИПОЛОГІЯ СИНТАКСИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ, УСКЛАДНЕНОМУ КОНКРЕТИЗУВАЛЬНИМИ ОДИНИЦЯМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Аксёнова І.О.,

Донецький національний університет імені Василя Стуса,

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21000

i.aksonova@donnu.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-4150-2029

У статті розглянуто типологію синтаксичного зв'язку в простому реченні, ускладненому конкретизувальними одиницями, визначено поняття синтаксичних конкретизаторів, проаналізовано різні теорії синтаксичного зв'язку, описано вияви синтаксичного зв'язку, яким поєднані конкретизувальні компоненти з граматичною основою речення, охарактеризовано специфіку поєднання цих складників.

Ключові слова: синтаксичний зв'язок, синтаксичний конкретизатор, просте ускладнене речення, підрядний зв'язок, опосередкований зв'язок, подвійний зв'язок.

Аксёнова И.А.

Типология синтаксической связи в простом предложении, осложненном конкретизирующими единицами в украинском языке

В статье рассмотрена типология синтаксической связи в простом предложении, осложненном конкретизирующими единицами, определено понятие синтаксических конкретизаторов, проанализированы различные теории синтаксической связи, описаны проявления синтаксической связи, которой объединены конкретизирующие компоненты с грамматической основой предложения, охарактеризована специфика сочетания этих составляющих.

Ключевые слова: синтаксическая связь, синтаксический конкретизатор, простое осложненное предложение, подчинительная связь, опосредованная связь, двойная связь.

I. Aksonova

Typology of syntactic communication in a simple sentence, complicated by specific constructions in Ukrainian language

The article examines the typology of syntactic connection in a simple sentence complicated by specific constructions. In syntactic science, the question of syntactic connections is important, because they provide a combination of words that are involved in the formation of sentences.

The purpose of the article is to determine the typology of the syntactic connection of specific constructions.

Syntactic species, as N. Fomina notes, are explanatory constructions, refinement members of the sentence, substantive constructions, homogeneous members of the sentence with a prepositive generalization word, and other adjacent semantic-syntactic phenomena. This is a two-component construction in which the first component needs an explanation or limitation of its value, while the other one expresses or identifies, or more narrow, specific value of the first component. It is necessary to find out with which syntactic links these components are combined. Some linguists believed that this was a subordinate link (O. Peshkovsky), a coordinated connection (L. Chesnokova, Yu. Ledeniov) or a special explanatory connection (I. Slinko, N. Guivanyuk, M. Kobylanska), others emphasized that the specificity of the connection is revealed in stress, intonation and punctuation (I. Ashmarina, M. Shatukh). A. Pryatkina observes that the syntactic nature of the explanatory relations is so peculiar that it can not be described only within the framework of one concept — coordination or subordination.

In Ukrainian linguistics, attention is drawn to a certain subtype of subordination, and it is called an indirect subordination. One of the first peculiarities of the indirect syntactic connection was proved by I. Vykhovalnets. An indirect subordination is characterized by the syntactic inequality of the sentence members connected to it, one of which (dependent) is subordinate to the reference, on the one hand, and through the mediation of the reference relates to the third member or the predicative core, for which the semantic-syntactic functions of the reference and dependent components are coordinated, combined by indirect subordination, on the other hand. According to scientists, the types of subordination typical for this type of means of expressions are conjunctions that is and or, the fixed component order, and so on.

Consequently, the specific constructions with the grammatical basis of the sentence is combined, as determined by the linguist, by an indirect subordination. Although there are other views about connection — application,

double syntactic connection. This question is not completely determined, therefore, it requires further thorough study.

Key words: *syntactic connection, syntactic specifier, simple complicated sentence, subordinate connection, indirect connection, double connection.*

Вступ. У синтаксичній науці важливим є питання про синтаксичні зв'язки, оскільки саме вони забезпечують поєднання слів, беруть участь у формуванні речення. Незважаючи на значні досягнення в цій галузі, виникає потреба в ґрунтовному дослідженні зв'язку синтаксичних конкретизаторів у простому ускладненому реченні.

Метою статті є визначення типології синтаксичного зв'язку конкретизувальних зворотів. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань:** опис типологічних виявів синтаксичного зв'язку, характеристика закономірності синтаксичного зв'язку конкретизувальних одиниць з основною предикативністю речення.

Критичний огляд літератури. Дослідження типології синтаксичних зв'язків має тривалу традицію. Зокрема це питання проаналізовано в працях І. Арібжанової, І. Вихованця, А. Загнітка, Н. Кобченко, В. Кононенка, Н. Патроевої, К. Шульжука та ін.

Поняття «синтаксичний зв'язок» І. Арібжанова тлумачить так: «синтаксичний зв'язок — це формальне вираження відношень між функційними компонентами, тобто спосіб вираження семантико-синтаксичних відношень» [1, 75]. Щодо видів зв'язку, їхньої кількості на сьогодні немає єдиного погляду. Наприклад, І. Вихованець у синтаксичних одиницях-конструкціях виокремлює такі основні типи синтаксичних зв'язків: предикативний — зв'язок (у простому й частково в складному реченнях), підрядний зв'язок (у простому й складному реченнях, а також у словосполученні), сурядний зв'язок (у складному і простому реченнях та в словосполученні), а також периферійні синтаксичні зв'язки: недиференційований і подвійний. У свою чергу підрядний зв'язок мовознавець поділяє на прислівний детермінантний зв'язок, детермінантний підрядний зв'язок і опосередкований підрядний зв'язок. У своїй праці «Теоретична граматики української мови» А. Загнітко з-поміж усього загалу синтаксичних зв'язків пропонує розрізняти: реченневотвірні, реченневомодифікаційні та словосполученневотвірні. До реченневотвірних зв'язків дослідник зараховує: 1) предикативний; 2) підрядний прислівний; 3) підрядний детермінантний; 4) сурядний. На думку А. Загнітка, «речення, ускладнене наявністю інших типів синтаксичного зв'язку, крім реченневотвірних, слід кваліфікувати як похідне і встановлювати тип його модифікації. Перетворення речення з формально і семантично елементарного у формально і семантично неелементарне

здійснюється за допомогою реченневомодифікаційних синтаксичних зв'язків, до яких належать: 1) підрядний зв'язок у його детермінантному, подвійному та опосередкованому виявах; 2) напівпредикативний і 3) сурядний» [5, 23].

Складники простого ускладненого речення, як наголошує Л. Коваль, крім предикативного та прислівного підрядного зв'язку, поєднано сурядним (однорідні компоненти) і напівпредикативним зв'язком (відокремлені компоненти).

Отже, напрацювання мовознавців дають змогу виявити специфіку зв'язку синтаксичних конкретизаторів.

Результати дослідження та обговорення. Синтаксичні конкретизатори, як зазначає Н. Фоміна, — це пояснювальні конструкції, уточнювальні члени речення, субстантивні звороти, однорідні члени речення з препозитивним узагальнювальним словом та інші суміжні семантико-синтаксичні явища [15, 6]. Це двокомпонентна конструкція, у якій перший компонент потребує пояснення або обмеження обсягу свого значення, а другий виражає або тотожне, або більш вузьке, конкретне значення першого компонента. Необхідно з'ясувати, за допомогою яких синтаксичних зв'язків поєднано ці складники. Деякі мовознавці вважали, що це підрядний зв'язок (О. Пешковський), сурядний зв'язок (Л. Чеснокова, Ю. Леденьов) або особливий пояснювальний зв'язок (І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська), інші наголошували, що специфіка зв'язку виявлювана в наголосі, інтонації та пунктуації (І. Ашмаріна, М. Шатух). А. Прияткіна зауважує, що синтаксична природа пояснювальних відношень настільки своєрідна, що її не можна описати тільки в межах одного поняття — сурядності чи підрядності. Але й виділення пояснення в особливий тип синтаксичного зв'язку, який буде поза сурядністю та підрядністю, не є доцільним. Дослідниця обґрунтовує цю думку тим, що на рівні словоформ пояснювальна конструкція має ознаки сурядності: 1) пояснювальне та пояснення перебувають в однакових семантико-синтаксичних відношеннях відносно загального члена — суб'єктних, об'єктних, атрибутивних, тобто є однофункційними; 2) інтерпозитивна позиція сполучника (*тобто, а саме, або*), який займає позицію між паралельними членами речення і не може бути пересунутий на початок речення із залежними словами. А на іншому синтаксичному рівні має певні риси підрядності: 1) інтонаційне виділення другої частини, яке є свідченням того, що пояснювальний член зале-

жить від пояснюваного; 2) чіткий порядок слів, який фіксує різницю функцій першого та другого компонента (пояснювальне — пояснюване); 3) можливе порушення паралелізму словоформ (називний відмінок при конкретизації); 4) бінарне відношення, характерне для підрядності. Пояснювальне та пояснюване, як наголошує А. Прияткіна, не є однорідними членами речення, функція пояснення є залежною, а також деякі мовознавці сполучники *тобто, а саме* вважають підрядними [12, 32–39].

Види синтаксичного зв'язку розглянуто й у підручнику Н. Валгіної, яка звертає увагу на те, що в ускладненому реченні можливі напівпредикативні відношення, які виникають при відокремленні і не властиві словосполученню. Наприклад, у реченні *Власники, батько і син, працювали над колекцією чверть століття* (Інтер, 20.12.2017, 8:10), відокремлена прикладка *батько і син* стає подібною до форми слова *власники*, ніби накладаючись на нього. Такий зв'язок І. Распопов пропонує називати аплікацією (апplikативним зв'язком). Як зауважує мовознавець, при відокремленні прикладок, як і при відокремленні означень і обставин, які вжито разом з іншими означеннями та обставинами, виникає особливий вид конструктивно-синтаксичного зв'язку між словоформами та їхніми комплексами, який відрізняють від сурядності та підрядності за способом реалізації та за призначенням [13, 263]. Л. Захарова вказує, що сутність аплікативного зв'язку полягає в особливому підпорядкуванні, за якого підпорядкований компонент ніби «накладається» на підпорядковувальний, уподібнюючись йому в синтаксичних відношеннях з іншими членами речення. Аплікативний зв'язок, на думку Н. Валгіної, виникає в результаті реалізації напівпредикативних відношень. Дослідниця наводить приклад: *Мій брат, інженер, сьогодні працює на заводі*. Предикативними відношеннями в цьому реченні зв'язані підмет і присудок: *брат працює*; прикладка *інженер* має напівпредикативне значення, оскільки функційно є наближеною до присудка, порівняйте: *Мій брат — інженер, він працює сьогодні на заводі*. Те, що в цьому складному реченні повідомлено диференційовано, у простому ускладненому — за допомогою відокремлення.

Аплікативні відношення в реченнях з однорідними членами речення між узагальнювальним словом і сурядним рядом однорідних словоформ, а також з уточнювальними відокремленими членами, виокремлює А. Ломов. Наприклад, такі відношення можливі в цих реченнях: *Такий підхід повертає українському війську важливу суспільну функцію — гарт характеру, формування особистості, громадянина нової якості* (Українська правда, 31 жовтня 2018); *Перед нами стояло троє озброєних, у чорній формі, людей* (Opinion, 19 лютого 2019).

На думку І. Арібжанової, насамперед дослідники звертали увагу на поєднання уточнення з уточнюваним компонентом, а потім можливості уточнення «розширили» за рахунок третього складника: «Це вже подвійний зв'язок, з трьома лініями зв'язаності: основною для уточнювальної конструкції = уточнюваний компонент + уточнення; базовою = опорне слово + уточнюваний компонент; опосередкованою = опорне слово для уточнюваного + уточнення» [2, 66]. Такий подвійний зв'язок, що поєднує уточнювальні компоненти з граматичною основою речення, Л. Захарова кваліфікує як різновид приєднувального. Приєднувальний зв'язок, як зауважує дослідниця, має спільні ознаки з сурядністю (паралелізм і відкритість конструкцій) і підрядністю (семантична нерівнозначність компонентів). Але не є синтезом цих традиційних зв'язків, оскільки приєднання є самостійним складним семантико-синтаксичним явищем, особливістю якого є поширеність на головні та другорядні члени речення, вираження синтаксичних відношень уточнення і домінування семантичного чинника у визначенні синтаксичної залежності компонентів уточнювальної конструкції. Специфіка приєднувального зв'язку в конструкціях з уточненням другорядних членів речення, як стверджує Л. Захарова, полягає в тому, що він не руйнує зв'язків конструктивного рівня (узгодження, керування, прилягання), а «накладається» на них. Дублювання уточнювальним членом речення синтаксичного зв'язку уточнюваного зі стрижневим словом є накладанням приєднувального зв'язку на конструктивний, підрядний, на керування або прилягання для обставин, на керування для додатків і на узгодження для означень.

У своїй дисертації Л. Захарова визначає такі функції приєднувального зв'язку: 1) вираження синтаксичного відношення уточнення між словами, які виконують у реченні функції одного й того ж члена речення; 2) створення синтаксичної структури речення з уточнювальною конструкцією, тобто речення з відокремленим членом зі значенням уточнення; 3) забезпечення умов реалізації семантики слів, які входять до складу уточнювальної конструкції та які виражають ідентичні концептуальні сутності. Отже, як зазначає мовознавець, відокремлений уточнювальний член речення приєднується до уточнюваного і за його допомогою зв'язується з іншими складом речення.

В українському мовознавстві звертають увагу на певний підтип підрядного зв'язку («зв'язок залежного й опорного компонентів у реченні чи словосполученні» [4, 25]) та називають його опосередкованим підрядним зв'язком. Одним із перших особливості опосередкованого синтаксичного зв'язку обґрунтував І. Вихованець. Мовознавець зазначає, що в межах простого

речення є периферійний синтаксичний зв'язок, який здебільшого, на відміну від предикативного, підрядного і сурядного зв'язків, кваліфікують не у формально-синтаксичному, а семантико-синтаксичному плані як пояснювальний зв'язок. «Проте треба визначати на формально-граматичній основі і цей зв'язок, що являє собою опосередкований підрядний зв'язок. Йому притаманна синтаксична нерівноправність поєднаних ним членів речення, один з яких (залежний) підпорядкований опорному, з одного боку, і через посередництво опорного співвіднесений із третім членом або предикативним ядром, щодо якого координуються семантико-синтаксичні функції опорного й залежного компонентів, поєднаних опосередкованим підрядним зв'язком, з другого боку» [4, 28]. Як визначає науковець, типовими для цього різновиду підрядного зв'язку засобами вираження є сполучники *тобто*, або й закріплений порядок компонентів тощо. Наприклад: *Єдиний серйозний плюс, відзначають експерти, бодай якийсь варіант реімбурсації, тобто відшкодування певної частини вартості препаратів* (Opinion, 13 березня 2019); *Всеукраїнська акція відбудеться у понеділок, 18 лютого, об 11:00* (Вежа, 11 лютого 2019). У першому реченні опосередкований підрядний зв'язок поєднує компоненти *реімбурсація* та *відшкодування певної частини вартості препаратів* за допомогою сполучника *тобто*. У другому реченні на цей зв'язок вказує постпозиція залежного компонента *18 лютого*, який є уточнювальним щодо опорного слова *понеділок* і через його посередництво пов'язаний з компонентом *відбудеться*.

А. Загнітко зауважує, що «реченнєвомодифікаційний опосередкований синтаксичний зв'язок виявляється тільки у специфічних формах, які поєднуються з граматичною основою речення опосередковано — через валентно зумовлений / незумовлений компонент» [5, 24]. Джерелом опосередкованого підрядного зв'язку, наголошує мовознавець, є згортання структури простого речення з тотожною семантикою у залежний опосередкований компонент. «Компресія (згортання) зумовлена наявністю тотожних лексичних компонентів, пор.: *Отут в роздоллі, біля гаю, Хороші дні пливуть мої* (М. Стельмах) ← *Отут хороші дні пливуть мої + В роздоллі хороші дні пливуть мої + Біля гаю хороші дні пливуть мої*». [5, 32]. Суть опосередкованого підрядного зв'язку А. Загнітко визначає в тому, що приєднаний за його формою член речення підпорядкований опорному слову і через його посередництво співвідноситься здебільшого з предикативним ядром (інколи одним членом речення), щодо якого й координуються семантико-синтаксичні функції опорного і залежного компонентів. Формально-граматичними показниками опосередкованого підрядного зв'язку найчастіше виступають спо-

лучники *тобто*, або, а саме, зокрема. Наприклад: *Люди з парафії, тобто парафіяльні священики та миряни, повідомляли у 5,2 % про такі випадки* (ЗІК, 14 березня 2019); *Деталі, а саме висотоміри російського виробництва, під виглядом казахського контракту були закуплені через фірми-прокладки за ціною у 85 тис. дол.* (Opinion, 9 березня 2019); *Крім прокурорів, скаржилися до апеляційної інстанції і захисники потерпілих майданівців, зокрема загиблого В'ячеслава Веремія* (Українське радіо, 13.06.2018, 19:08); *Це різне насіння, зокрема льон, а також горіхи* (ЗІК, 18 жовтня 2018).

Під час аналізу відокремлених уточнювальних компонентів Л. Коваль звертає увагу, що ці компоненти з конкретизувальною семантикою «перебувають в опосередкованому (через наявність ще одного компонента речення) синтаксичному зв'язку з реченням і характеризуються пояснювально-уточнювальними відношеннями (здійснюється подвійна номінація того самого об'єкта дійсності, однак кожна з номінацій репрезентує об'єкт по-своєму)» [9, 177].

На рівні простого ускладненого речення, як зазначає О. Кадочнікова, значення пояснення є додатковим до основного граматичного значення і виникає «внаслідок згортання — речення тотожності — до будь-якого з компонентів структурної схеми речення, напр.: *А колись же було все так розмірене конкретно, так спокійно й неквапно, їхні статті навіперемін з'являлися в журналі, що виходив один раз на квартал*, (як часто? — обставина) *тобто всього лиш чотири рази* (П. Загребельний) — *Один раз на квартал — це чотири рази на рік*» [7, 35]. Пояснювальний компонент у таких реченнях, за визначенням дослідниці, поєднано з предикативним центром з допомогою підрядного опосередкованого зв'язку.

На думку Н. Кобченко, опосередкований підрядний зв'язок не є сумою двох інших зв'язків, а реалізовано водночас між трьома компонентами, тому дослідниця пропонує кваліфікувати його як подвійний. Н. Кобченко зазначає, що подвійний синтаксичний зв'язок «об'єднує різновиди синтаксичного зв'язку на ґрунті їхніх спільних ознак: тричленність конструкції та комплексність розгортання зв'язку. Особливістю такої тричленної побудови є те, що вилучення одного з компонентів призводить до її руйнації. А комплексність полягає в тому, що кожен з трьох компонентів перебуває у синтаксичному зв'язку з двома іншими» [8, 89].

Особливості поєднання конструкції уточнення із реченням розглядала М. Оленяк у дисертації «Семантико-синтаксичні функції уточнення в англійській, українській та польській мовах». Мовознавець підкреслює, що «уточнення виникає лише за умови відповідних синтаксичних відношень та відповідного типу зв'язку (приєднуваль-

ний зв'язок між уточненим та уточнювальним компонентами та опосередкований зв'язок із синкретичним реченням), а також вимагає відповідного структурного оформлення» [11, 15]. Поняття «синкретичне речення» дослідниця визначає як базове речення, що не ускладнене уточнювальним компонентом. Тобто, М. Оленяк виділяє приєднувальний зв'язок між компонентами уточнення та опосередкований зв'язок між уточненням і реченням, до складу якого воно входить.

Висновки. Отже, конкретизувальні зворо-ти з граматичною основою речення поєднані, як визначають мовознавці, певним різновидом підрядного зв'язку — опосередкованим.

Показниками такого зв'язку є *сполучники тобто, або, а саме, зокрема* тощо, порядок слів (конкретизувальний складник є постпозитивним щодо конкретизованого), а також уточнювальне поєднане з уточнюваним і через його посередництво пов'язане з третім членом. Хоча є інші погляди щодо зв'язку — апікація, подвійний, синтаксичний зв'язок, який необхідно розглядати в межах сурядності / підрядності. Це питання не є до кінця визначеним, тому потребує ґрунтовного вивчення.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в аналізі різних виявів синтаксичного зв'язку в простому ускладненому реченні.

ДЖЕРЕЛА

1. Арібжанова І.М. Сучасна українська мова. Базові поняття синтаксису : навч. посіб. / І.М. Арібжанова. — Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. — 159 с
2. Арібжанова І. Уточнення як синтаксичне поняття / І. Арібжанова // Українське мовознавство. — 2011. — № 42. — С. 59–72.
3. Валгина Н.С. Современный русский язык: Синтаксис : учебник / Н.С. Валгина. — Москва : Высшая школа, 2003. — 416 с.
4. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І.Р. Вихованець. — Київ : Либідь, 1993. — 368 с.
5. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис : монографія / А.П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
6. Захарова Л.В. Обособленные второстепенные члены предложения со значением уточнения в современном русском литературном языке : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Армавирский государственный педагогический университет, 2008. — 215 с.
7. Кадочнікова О.П. Різномірні кореляції пояснювальних конструкцій: формально-граматичний аспект / О.П. Кадочнікова // Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки (Мовознавство). — 2016. — Том 189. — С. 34–38.
8. Кобченко Н.В. Явища подвійності й перехідності в системі синтаксичних зв'язків сучасної української мови : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Н.В. Кобченко ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. — Київ, 2018. — 634 с.
9. Коваль Л.М. Модульний курс синтаксису простого речення в українській мові / Л.М. Коваль. — Вінниця : ПП Главацька, 2010. — 208 с.
10. Ломов А.М. Словарь-справочник по синтаксису современного русского языка / А.М. Ломов. — Москва : АСТ : Восток-Запад, 2007. — 412 с.
11. Оленяк М.Я. Семантико-синтаксичні функції уточнення в англійській, українській та польській мовах : дис. ... канд. филол. наук: спец.10.02.17 / М.Я. Оленяк ; Донецький національний університет. — Донецьк, 2011. — С. 15.
12. Прияткина А.Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения / А.Ф. Прияткина. — Москва : Высшая школа, 1990. — 176 с.
13. Распопов И.П. Основы русской грамматики / И.П. Распопов, А.М. Ломов. — Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1984. — 352 с.
14. Слинько І.І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання : навчальний посібник / І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська. — Київ : Вища школа, 1994. — 670 с.
15. Фомина Н.С. Синтаксические конкретизаторы как стилиобразующее средство в прозе Н.С. Лескова : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Н.С. Фомина ; Петрозаводский государственный университет. — Петрозаводск, 2009. — 219 с.

REFERENCES

1. Aribzhanova, I. M. (2016). Suchasna ukrainska mova. Bazovi poniattia syntaksysu: navch. posib. [Contemporary Ukrainian Language. Basic Concepts of Syntax]. Kyiv: VPC «Kyivskiy universytet», 159 p.
2. Aribzhanova, I. (2011). Utochnennia yak syntaksychne poniattia [Clarification as a Syntactic Notion]. *Ukrainske movoznavstvo*, No 42, pp. 59–72.

3. Valgina, N. S. (2003). *Sovremennyi russkii yazyk: Sintaksis: uchebnik* [Modern Russian Language: Syntax]. Moskva: Vysshaia shkola, 416 p.
4. Vykhovanets, I. R. (1993). *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys: pidruchnyk* [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]. Kyiv, Lybid, 368 p.
5. Zahnitko, A. P. (2001). *Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: Syntaksys: monohrafiia* [Theoretical Grammar of Ukrainian Language: Syntax]. Donetsk, DonNU, 662 p.
6. Zakharova, L. V. (2008). *Obosoblennnye vtorostepennnye chleny predlozheniia so znacheniem utochneniia v sovremennom russkom literaturnom yazyke* [Separated Secondary Members of the Sentence with the Value of Rrefinement in the Modern Russian Literary Language]. Dis. kand. filol. nauk: 10.02.01, Armavir, 215 p.
7. Kadochnikova, O. P. (2016). *Riznorivnevi koreliatsii poiasniuvalnykh konstrukttsii: formalno-hramatychnyi aspekt* [Multi-Level Correlations of Explanatory Constructions: formal-grammatical aspect]. *Naukovi zapysky NaUKMA, Filologichni nauky (Movoznavstvo)*, Tom 189, pp. 34–38.
8. Kobchenko, N. V. (2018). *Yavyshcha podviinosti i perekhidnosti v systemi syntaksysnykh zviazkiv suchasnoi ukrainskoi movy* [Double and Transient Phenomena in Syntactic Connections System of the Modern Ukrainian Language]. Dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01, Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka, Kyiv, 634 p.
9. Koval, L. M. (2010). *Modulnyi kurs syntaksysu prostoho rechennia v ukrainskii movi* [Modular Course of Syntax of Simple Sentence in Ukrainian Language]. Vinnytsia: PP Hlavatska, 208 p.
10. Lomov, A. M. (2007). *Slovar-spravochnik po sintaksisu sovremennogo russkogo yazyka* [Dictionary-reference Syntax of the Modern Russian Language]. Moskva: AST: Vostok-Zapad, 412 p.
11. Oleniak, M. Ya. (2011). *Semantyko-syntaksysni funktsii utochneniia v anhliiskii, ukrainskii ta polskii movakh* [Semantic-syntactic Refinement Functions in English, Ukrainian and Polish]. Dys. ... kand. filol. nauk: spets.10.02.17, Donetskyy natsionalnyi universytet. Donetsk, p. 15.
12. Priiatkina, A. F. (1990). *Russkii yazyk: Sintaksis oslozhnennogo predlozheniia* [Russian Language: Syntax of Complicated Sentence], Moskva, Vyssh. shk., 176 p.
13. Raspopov, I. P. & Lomov, A. M. (1984). *Osnovy russkoi grammatiki* [Basics of Russian Grammar]. Voronezh: Izdatelstvo Voronezhskogo universiteta, 352 p.
14. Slynko, I. I., Huivaniuk, N. V. & Kobylanska, M. F. (1994). *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Problemni pytannia: navchalnyi posibnyk* [Syntax of Modern Ukrainian Language: Problematic Issues]. Kyiv: Vyshcha shkola, 670 p.
15. Fomina, N. S. (2009). *Sintaksicheskie konkretizatory kak stileobrazuiushchee sredstvo v proze N. S. Leskova* [Syntactic Specifiers as a Style-forming Means in Prose by N. S. Leskov]. Dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01, Petrozavodskii gosudarstvennyi universitet. Petrozavodsk, 219 p.

Дата надходження статті до редакції: 18.04.2019.

Прийнято до друку: 14.05.2019.

УДК 821.161.2-31.09 Шевчук:791.221.24

DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2019.12.15>

ІГРОВЕ ПАРОДІЮВАННЯ ЖАНРОВИХ ТРАДИЦІЙ У РОМАНІ-ТРИПТИХУ «ТРИ ЛИСТКИ ЗА ВІКНОМ» ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Кідалова В.П.,

Бердянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20,

вул. Франка, 103, м. Бердянськ, 71111

kidalova@school20.in.ua

ORCID iD 0000-0002-3710-2057

Оманливість фабули та подвійна специфіка пластів художнього тексту визначають колізію у романі «Три листки за вікном» В. Шевчука. На структурному, проблемно-тематичному та художньому рівнях твори являють собою пародію на певний літературний жанр. За допомогою максимальної амбівалентності ігрового тексту (під якою розуміємо закладену в твір настанову на багаторазове прочитання) письменник маніпулює сприйняттям читача, націленого на одночасне виділення альтернативних можливостей інтерпретації як всього тексту, так і його окремих елементів.

Ключові слова: пародія, жанр, фабула, сприйняття, альтернативні можливості.

Кідалова В.П.

Игровое пародирование жанровых традиций в романе-триптихе «Три листка за окном» Валерия Шевчука

Обманчивость фабулы и двойственность специфики пластов художественного текста определяют коллизию в романе «Три листка за окном» В. Шевчука. На структурном, проблемно-тематическом и художественном уровнях произведения являются пародией на определенный литературный жанр. С помощью максимальной амбивалентности игрового текста (заложенной в произведение установкой на неоднократное прочтение) писатель манипулирует восприятием читателя, настроенного на одновременное выделение альтернативных возможностей интерпретации как всего текста, так и отдельных его элементов.

Ключевые слова: пародия, жанр, фабула, восприятие, альтернативные возможности.

V. Kidalova

Gaming parody of genre traditions in novel-triptych “Three Leaves Outside the Window” by V. Shevchuk

The deceit of the plot and the dual specificity of the layers of texts define a collision in the novel “Three Leaves Outside by the Window” by V. Shevchuk. At the structural, problematic, thematic and artistic levels, the works represent a parody of a certain literary genre. With the help of the maximum ambivalence of the game text (under which we understand the guideline laid down in the work for repeated reading), the writer manipulates the reception of the reader, aimed at the simultaneous allocation of alternative possibilities of interpretation of both the whole text and its individual elements.

The peculiarity determines the role of the narrator (most often the creator of the text) and the character who acts within the artistic world of the work: the characters as participants of the game field take part in the events, directed by the author within the framework of the roman space, while displaying features independent of the author. The surface and deep layers of textual significance, its constant variability, the idea of plurality and inexhaustibility, the combination of phenomenological, structuralist, post-structuralist and deconstructivist ideas merged in the work of V. Shevchuk into organic unity, giving grounds to speak about the visibility of his thinking, and, in particular, about the vision of the game as a phenomenon, which permeates all levels of text and literary communication.

Key words: parody, genre, plot, reception, alternative possibilities.

Вступ. Домінування гри в художній літературі ХХ століття є незаперечним фактом, однак це явище варто розглядати «на тлі взаємовідношення модерністичної та постмодерністичної парадигми гри з усталеними літературними конвенціями» [4, 239]. Феномен гри став джерелом постійних рефлексій для видатних представників світового письменства, у творчих долях яких тісно переплелися теорія та практика.

Критичний огляд концептуальних рамок. Творчу спадщину В. Шевчука складають твори, що вже стали класикою української літератури, вони обіймають глибокі міркування про природу літератури, літературної критики та феномену гри. Гра у романістиці В. Шевчука має майже універсальне значення. Без неї немислимий ні світ творчості, ні світ співтворчості чи сприйняття і розуміння літератури, мистецтва тощо. У своїх творах письменник поєднує різностильові та різнофабульні епізоди, вибудовуючи свою візію гри на тлі тривалих роздумів про природу літератури та літературної критики власне як особливий вид художнього комунікування.

Визначальними принципами В. Шевчука стали фрагментарність, монтажність, асиметричність, множинність та розмитість значень, візуалізація, палімпсестність та стереоскопічність — зразки мистецтва так званого «подвійного кодування», що призвели до тісного переплітання різних стилів і жанрів. Їхня мета — оприлюднення різних часопросторів, формування здатності бачити забуте в новому світлі, а також уможливлення синхронного сприйняття кожного структурного елемента тексту з різних точок зору, перетворення реципієнта в дійову особу текстуальної дійсності.

Особливістю романів митця стає пародіювання жанрової моделі роману-міфу, роману-казки в поєднанні з обігриванням специфіки екзистенційного філософського роману. Подібні інтертекстуальні зв'язки позначаються не лише на конкретному наборі ідей, але й на підборі персонажів, що дозволяє співвіднести їх з відомими персонажами екзистенційної філософської прози. Автор експлуатує напруженість обставин, насилля, збентеження, неочікувані загадкові події та стратегію натяків, які функціонують в їх романах як «ігрові простори», тобто як «тимчасові світи серед світу звичайного, створені для відправи окремого, замкненого в собі дійства» [2, 17].

Результати дослідження та обговорення. Роман-триптих («roman fleuve») «Три листки за вікном» — цикл історичних романів, який, за словами самого В. Шевчука, простежує «історію людських душ» упродовж тисячоліть нашої історії, має всі прикмети «досконало написаного панорамного роману» [6, 41]. У ньому сюжетна система побудована більш асоціативно, ніж суворо логічно, що дозволило письменнику охопити велику кількість мікроділянок живого і неповтор-

ного життя. Ця система залежна від авторського знання й розуміння трьох відмінних епох нашої історії та культури — бароко, просвітництва і пізнього романтизму. Зв'язність трьох листків обумовлена наявністю в них трьох кровно споріднених та подібних за психологічною організацією оповідачів — людей філософського розуму. Перебуваючи у безперервних пошуках сенсу буття, вони повсякчасно раціоналізують, узагальнюють та оцінюють свої сприймання, переживання, припущення. Адже в романі йдеться не тільки про створення мистецького еквіваленту історії цих трьох епох, але про відтворення характерного філософського осмислення життя.

У першій повісті «Ілля Турчиновський» записувати пережите — це єдина можливість для героя не лише осмислити його, досягнути гармонії в собі та ладу з навколишнім світом, але й не загубитися у часі й не випасти з культури. Ілля Турчиновський — реальна історична особа, яскравий представник мандрівних дяків, із творів якого до наших днів дійшла лише автобіографія. Власне, сама повість є психологізованою художньою версією цього твору, повна назва якого «Мое життя і страждання мною, Іллею Турчиновським, священиком і намісником Березанським, написане у пам'ять дітям своїм, і внукам, і всьому потомству». Структура листка непроста: окрім двох основних сюжетних ліній (розповіді Іллі Турчиновського про свої мандри замолоду та своєрідний щоденник, що його веде герой на схилі літ), до повісті вкраплено опис драми «Кнур-філософ» (аналогія зі Свинєю з комедії Салтикова-Щедріна «Свиня та правда») та інтермедії «Гендль та Шинкар на качурі», складеної самим Турчиновським і поставленої ним під час мандрів, а також притчі філософського змісту. Шість притч, які входять до книги «Мудрість предвічна», присвячені розкриттю в специфічній жанровій формі сенсу певних явищ, людських рис, філософських категорій. «Розум» та «Воля» — філософські притчі східного походження. Притча «Отара» внутрішньо анахронічна. У ній типово середньовічними аргументами доводиться ідея значно пізнішого походження — насильство, вчинене над іншим, є насильством лише над самим собою. «Повстримність» — сатира на християнську ідею. «Заздрість» — стилізований під притчу сатиричний памфлет. «Гординя» — філософський памфлет, в якому трактується ситуація, пов'язана з філософсько-етичними суперечками ХІХ–ХХ століть. Таким чином, за палімпсестністю повісті постає ще одна глибинна думка: книга, що лишається після людини, — завжди гарант соціокультурного безсмертя для її автора.

Певна стилізація повісті під літературу епохи просвітництва (О. Гриценко) розглядається деякими науковцями як вродження, вживання «в чужу шкіру» (К. Ломазова). Історичність твору

скоріше умовна, бо в цілому вона і побудовою, і мовою, і стилем повністю належить нашому часові. Мотив мандрів, що становить фабульну основу, справді властивий літературі просвітництва, проте водночас він є характерним для письменства всіх часів. Тема постійних злигоднів та бід, які доля посиляє Іллі Турчиновському, походить не лише від середньовічних житій, а й від європейського готичного роману. Насиченість повісті символами та видіннями і стиль, в якому ці видіння подаються, на думку О. Гриценко, набагато ближчі до прози В. Брюсова та А. Белого, аніж до літератури пізнього середньовіччя [3, 129]. Так, реальність В. Шевчука — це реальність барокових текстів, де правила та принципи їх побудови включено до них самих і де переосмислюється та синтезується уся попередня традиція: язичництво і християнство, античність та відродження. Мистецьке освоєння дійсності у першому листку здійснено завдяки майстерному використанню мовних барокових властивостей, доміантних тропів, уособлення, алегорії, притчі, які викликають аналогії з «магічним реалізмом». Саме ці особливості Бароко і стали характерними для постмодернізму, в якому єдиною значущою реальністю постає уся світова культура. Зокрема в повісті представлено збірку філософських притч і опис п'єси, що, за сюжетом, належить героєві.

О. Гриценко, аналізуючи теми, мотиви і образи вставних текстів, зазначає, що вони змонтовані за принципом «клаптикової ковдри», тобто з уламків і фрагментів інших творів: чужих оповідок, новел, легенд, казок, міфів, а отже, виявляють характерні риси культурного палімпсесту. До того ж, більшість сюжетних ліній, вставних оповідань та героїв «витнуто» з тканини класичної російської прози — творів Гоголя, Пушкіна, Салтикова-Щедріна, Толстого, Чехова [3, 128–129].

Другий листок — серцевина трилогії, — в якій, теж за автором, людина «звільняється від середньовічного баласту спотворених уявлень про світ і саме людське ество», становить ритмічний контрапункт до першого листка. У ньому філософська рефлексія Іллі Турчиновського підміняється пригодами його внука Петра Турчиновського. У повісті «Петро утеклий» творчість героїв є ключем до їхнього внутрішнього світу, що дає можливість одному з них зрозуміти злочин, скоєний іншим, і спонукає занотувати все як засторогу прийдешнім поколінням. Петро Турчиновський — канцелярист сотенної канцелярії, онук героя першої повісті й учень Самійла Величка. Оскільки І. Турчиновський та С. Величко — реальні історичні особи доби Бароко, то родинні та дружні зв'язки героя мають створювати ілюзію достовірності та демонструвати буттєву ув'язаність у культурі.

Петро Турчиновський і його постійний співрозмовник дяк Стефан Савич — книжні люди

свого часу, чиї літературні смаки та вподобання сформовані киево-могилянською естетикою: обоє навчалися у класі поетики (один у Г. Конинського, інший — у М. Довгалецького); мали «книжиці», куди вписували власні й чужі поезії, легенди, перекази та цікаві бувальщини; обговорювали основні закони поетики та тонкощі силабічної системи віршування. В оповідь вплетено творчість героїв — медитативну лірику Петра і філософські та любовні поезії дяка Савича. Вставні тексти витримані в бароковій поетиці (серед них пісні, медитації та акровірші). Для них творчість — це спроба не загубитися в часі, протидія відчаю.

Герой записує до своєї книги справ поточних історій про зниклих безвісті Петрів (Запаренка, Легенького, Гайдученко та Знайду), відчуючи їх частинами свого розпорошеного ества. Згадаймо етимологію імені Петро, яке походить від *грец.* *σκεπα*, камінь («...ти — Петро, і на цьому камені Я створю Церкву Мою, і брама пекла не подолає її» (Мв., 16:18). Таким чином, пишучи свою книгу, герой зводить «будівлю» духовності, храм своєї душі.

Вставні новели про Петрів утеклих — це історії людей у «межовій» ситуації: ситуації вибору, найвищої напруги душевних та фізичних сил, життя й смерті. Склавши їх до купи, герой прагне в такий спосіб розібратись у своєму внутрішньому світі, пізнати людську сутність. Маємо своєрідний приклад двійництва: герої вставних текстів (чотири Петра утеклих) виступають двійниками героя тексту-обрамлення (Петра Турчиновського), тобто всі герої-персонажі виступають двійниками героя-автора. Усі вони мають однакове ім'я і вирішують одну й ту саму проблему — прагнуть самовизначення, злагоди у собі й гармонії зі світом. В. Шевчук використовує тут прийом «книги у книзі», де функції «рамки» виконує багатошарове кодування джерела інформації.

О. Гриценко зазначає, що кожен із чотирьох Петрів утеклих має свій праобраз у світовій літературі: Петро Гайдученко, якого обставини і власна м'якість змушують поступитися дружиною багатому і впливовому сусідові, що врешті й штовхає його на злочин, нагадує Миколу Задорожного з «Украденого щастя» І. Франка; Петро Запаренко — біблійну історію Йосифа Прекрасного та дружини Пентефрія; Петро Легенький — Федю Протасова («Живий труп» Л. Толстого); Петро Знайда — Іуду Іскаріота та міфічного Едіпа [3, 131]. У детективній фабулі тексту відлунилися повісті Агати Крісті та готичні романи А. Мердок, а досить гнітюча атмосфера загубленого «серед сірого спокою навколишніх нив» села Рудівка нагадує таку ж похмуру атмосферу оточеного туманними болотами Баскервіль-Холлу та замку Гейтс. Таким чином, текст виявляє характерні ознаки палімпсесту культури, постаючи скомпонованим із цитат, алюзій, знаків та фрагментів інших текстів. У творі фігурує

і книга попередньої повісті (Петро Турчиновський відкупив книгу діда у сестри, віддавши за неї все родинне срібло), яка виявилася ціннішою понад усе. За цим текстовим епізодом постає незнищеність писаного слова і всієї писемної культури.

Третій листок — це «колаж сюжетно не завжди зв'язаних оповідань, зведених, однак, у мистецьку цілість циркулярною структурою» [6, 42] Герой третьої повісті «Ліс людей» створює «Чорну книгу», куди записує усі людські вади і злочини, намагаючись пізнати зло в інших і в такий спосіб остерігатися його. Він тішиться зі своєї уявної «вищості» і над хижаками, і над жертвами, плакає ілюзії власної захищеності тоді, коли ніхто не почуватиться захищеним. Інстинктивно відчуваючи, що просте людське почуття здатне зруйнувати його егоїстичний «щит», Кириак Автомонович не дозволяє собі нікому співчувати, нікого любити. Маємо, таким чином, ще й варіант анти-Книги (за Х.Л. Борхесом книга, у якій немає антикниги, вважається незавершеною [1, 90]). Цинічне ставлення до сповідей діда й прадіда, а звідси — узагалі до рідної історії, є важливим моментом у характеристиці антигероя. Постає питання про неоднозначність, амбівалентність книги неobaroko, що витікає з самої сутності цього феномену — нашарування різних явищ культури шляхом гри та самоіронії. Власне, тут В. Шевчук пропонує читачеві витончену інтелектуальну гру. Зокрема І. Фізер зауважує, три листки триптиха змодельовані контрастно [6, 42]. Саме у такий контрастності і криється елемент гри.

Нагромадження вставних сюжетних ліній (випадок з генерал-губернатором та старшим радником Біляшевським, драматична історія вчителя Ковальського, розповідь про стосунки директора гімназії Ковнірчука та вдови Охоцької) представлено як творчість героя. Підкреслена нерозв'язаність оповідань третьої повісті, їх розгалуженість та різноплановість і різноспрямованість свідчать про структурно-семантичний зв'язок із давнім жанром «*silva rerum*». На це красномовно вказує і назва твору — «Ліс людей, або «Чорна книга» Кириака Автомоновича

Сатановського. У самому жанрі «саду» дослідники виділяють піджанр — «сад доброчесності», який охоплює дидактичні збірки, присвячені пропагуванню моральних істин [5, 176].

В. Шевчук пропонує власну версію витонченої полеміки з добою постмодерну (у синтезі давньоруських, візантійських та латинських традицій у парадигмі українського бароко) — ідея митця-деміурга як альтернатива постмодерній «смерті автора». Автор ставить три запитання: «Чи той, хто не чинить зла, уже цим чинить добро? Чи можна заради «добра для всіх» чинити зло конкретній живій людині? Чи можна, зрештою, стати над добром і злом?» Кожне наступне запитання утворює своєрідний морально-філософський ланцюг, що з'єднує героя першої повісті зі своїми нащадками. Генеалогія в прямому розумінні переплітається в романі з «генеалогією світоглядів» таким чином, що світогляд нащадка, по суті, заперечує світогляд предка. Цей філософський підтекст роману важливий як показник того, що українська людина XVII–XVIII–XIX ст. була співучасником загальноєвропейського культурного процесу. Контрасна змодельованість листків триптиха з погляду сприйняття чудово вписується в традицію української літератури як головного засобу втілення нашої національної специфіки.

Висновки. Антикано́нічність, інтертекстуальне переплетення художніх реалій з їх одночасним пародіюванням, алюзії на декілька джерел або різні інтерпретації одного і того ж джерела перетворюють текст на складну метафору із великою кількістю різних значень. Подібні алюзивні образи-символи спонукають читача «пройнятися» їхньою логікою, а потім запропонувати нові версії та інтерпретації, створюють нову реальність і знову порушують її. Не припиняючи постійну гру з читачем, В. Шевчук спокушає його легкими розгадками, а потім знищує ілюзії простоти та ясності. Читач, який мимоволі ототожнює себе з головним героєм (а отже, приречений на його помилки та пошуки), інтерпретує події, виходячи зі складених уявлень та знань античної міфології, та намагається вкласти реальність у певну схему.

ДЖЕРЕЛА

1. Борхес Х. Собр. соч. в 4 т. / Пер. с исп. / Сост., предисл. и примеч. Б. Дубина. — СПб. : Амфора, 2001. — Т. 2.
2. Гейзінга Й. *Homo Ludens*. — К. : Основи, 2004. — 250 с.
3. Гриценко О. Про деякі особливості клаптикових ковдр / О. Гриценко // Київ. — 1987. — № 5.
4. Зубрицька М. *Homo legens*: читання як соціокультурний феномен / М. Зубрицька. — Львів : Літопис, 2004. — 352 с.
5. Сазонова Л. Жанр «вертоградів» у східнослов'янському літературному бароко / Л. Сазонова // Українське літературне бароко: зб. наук. праць. — К. : Наукова думка, 1987.
6. Фізер І. Доповідь на врученні премії фундації Антоновичів / І. Фізер // Слово і час. — 1991. — № 12. — С. 41–42.
7. Шевчук В. Стежка в траві. Житомирська сага. У 2 т. / В. Шевчук. — Харків, 1994. — Т. 1. — 494 с.
8. Шевчук В. Стежка в траві. Житомирська сага. У 2 т. / В. Шевчук. — Харків, 1994. — Т. 2. — 526 с.

REFERENCES

1. Borkhes, Kh. (2001). *Sobr. soch.: V 4 t. Per. s isp., sost., predisl. i primech. B. Dubina*, SPb.: Amfora, T. 2.
2. Heizinha, Y. (2004). *Homo Ludens*. K.: Osnovy, 250 p.
3. Hrytsenko, O. (1987). *Pro deiaki osoblyvosti klaptykovykh kovdr*, № 5. Kyiv.
4. Zubrytska, M. (2004). *Homo legens: chytannia yak sotsiokulturnyi fenomen*. Lviv: Litopys, 352 p.
5. Sazonova L. (1987). Zhanr «vertohradiv» u skhidnoslovianskomu literaturnomu baroko. *Ukrainske literaturne baroko: zb. nauk. Prats*, K.: Naukova dumka.
6. Fizer I. (1991). Dopovid na vruchenni premii fundatsii Antonovychiv. *Slovo i chas*, № 12, pp. 41–42.
7. Shevchuk, V. (1994). Stezhka v travi. *Zhytomyrska saha: u 2 t.* Kharkiv, T. 1, 494 p.
8. Shevchuk, V. (1994). Stezhka v travi. *Zhytomyrska saha: u 2 t.* Kharkiv, T. 2, 526 p.

Дата надходження статті до редакції: 14.03.2019.

Прийнято до друку: 17.04.2019.

БОРИС ГРІНЧЕНКО ТА МИКОЛА ЛУКАШ: ПЕРЕГУК ПОКОЛІНЬ

Скопненко О.І.,

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України,
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001

skopnenko@ua.fm

ORCID iD 0000-0002-6814-5041

Цимбалюк-Скопненко Т.В.,

Інститут української мови НАН України,
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001

skopnenko@ua.fm

ORCID iD 0000-0001-8029-6654

У статті розглянуто оригінальні та фольклорні тексти в записях Бориса Грінченка як джерела формування фразеологічної та паремійної Картотеки класика української школи художнього перекладу Миколи Лукаша. Констатовано, що М. Лукаш найчастіше у своїй Картотеці фіксував ті звороти, які були виокремлені з фольклорних матеріалів у записях Б. Грінченка та з першого розділу праці письменника «Перед широким світом» (1907). У Картотеці М. Лукаша найліпше збереглися одиниці, дібрані з українських народних казок у записях Б. Грінченка.

Ключові слова: Борис Грінченко, Микола Лукаш, ідіостиль, Картотека Миколи Лукаша, фразеологія, пареміологія, сталі вислови, українська мова.

Скопненко А.И., Цимбалюк-Скопненко Т.В.

Борис Гринченко и Микола Лукаш: перекличка поколений

В статье рассмотрены оригинальные и фольклорные тексты в записях Бориса Гринченко как источник формирования фразеологической и паремийной Картотеки классика украинской школы художественного перевода Микола Лукаша. Констатируется, что М. Лукаш чаще всего в своей Картотеке фиксировал те обороты, которые были отобраны из фольклорных материалов в записях Б. Гринченко и с первого раздела сочинения писателя «Перед широким миром» (1907). В Картотеке М. Лукаша лучше сохранились единицы, отобранные из украинских народных сказок в записях Б. Гринченко.

Ключевые слова: Борис Гринченко, Микола Лукаш, идиостиль, Картотека Миколи Лукаша, фразеология, паремнология, устойчивые выражения, украинский язык.

O. Skopnenko, T. Tymbaliuk-Skopnenko

Borys Grinchenko and Mykola Lukash: interweaving of generations

The article deals with the original and folklore texts in the writings of Borys Grinchenko as a source of the formation of phraseological and paramytic file-cabinet of the classic of the Ukrainian school of artistic translation Mykola Lukash. It has been stated that Mykola Lukash most often fixed in his file-cabinet those turns that were taken from folk materials in the writings of Borys Grinchenko and from the first part of the writer's work "In front of the Wide World" (1907). In the file-cabinet of Mykola Lukash better preserved units, selected from Ukrainian folk tales in the writings of Borys Grinchenko. However, the final conclusions about the influence of Borys Grinchenko's heritage on the idiolect of Mykola Lukash can only be made after a detailed analysis of the whole set of units, the source of which are the works of Borys Grinchenko, as well as after the discovery of these turns in Lukash's texts. Ukrainian linguistics is only at the approaches to developing this problem.

Key words: Borys Grinchenko, Mykola Lukash, idistystyle, file-cabinet of Mykola Lukash, phraseology, paremiology, stable expressions, Ukrainian language.

Вступ. Формування ідіостилу — складний процес, на перебіг якого впливають різні чинники: їхня амплітуда розмістилася на шкалі між середовищем формування письменника як особистості, його світоглядом і редакційною політикою видавництва. Ідіостиль — це відбиття письменницького

мовомислення, зреалізоване в конкретних текстах розуміння онтологічності мови. Звісно, висновки про особливості ідіостилу автора роблять на підставі вивчення його текстів, та в багатьох випадках такі методи не дають змоги знайти відповідей на питання про джерела формування мови письменника,

адже не завжди вдається виявити прецедентні тексти. Інакше кажучи, сам по собі опис ідіостилю письменника не може показати *механізмів* створення якості певного художнього тексту. Це завдання для інших студій, інтертекстуальних, — у найширшому розумінні цих слів. Без визначення джерел ідіостилю не можна зрозуміти принципів добору мовних засобів у певного письменника. На жаль, рідко коли майстри слова залишають по собі матеріали, що дають змогу побачити процес формування їхніх арсеналів, тобто щоденників з описом принципу добору лексичних, фразеологічних і паремійних одиниць, картотек, списків слів і зворотів тощо. Саме така інформація давала б змогу дослідникам впевнено говорити про джерела певного ідіостилю.

М. Лукаш — корифей української школи художнього перекладу другої половини ХХ ст. — створив лексичну, фразеологічну й паремійну картотеку (далі — Картотека), що базована на різних текстах (фольклорних, оригінальних і перекладних). На підставі аналізу цієї Картотеки можна зробити цілком вірогідні висновки про свідоме формування арсеналу виражальних засобів перекладача, адже більшість із зафіксованих у ній одиниць М. Лукаш пізніше використовував у своїх оригінальних і перекладних текстах.

Критичний огляд літератури, концептуальних меж, гіпотез тощо. В українській лінгвістиці утвердилася думка, що мова українського художнього перекладу впливає на арсенал літературної мови не менше, ніж мовотворчість письменників, оприявлена в оригінальних текстах. Про це, зокрема, свідчать численні розвідки, присвячені перекладацькій спадщині М. Лукаша [4; 3; 6]. За словами М. Новикової, «А. Перепадя в одному з виступів зауважив: нинішній український переклад має <...> дві традиції: традицію Рильського й традицію Лукаша» [2, 139]. Утім, як підкреслює авторка, «традицію Рильського все ж доречніше (хронологічно й типологічно) називати традицією Зерова <...>». Традиція Лукаша інша: безпосередньо перекладацька — від Куліша, Грабовського, можливо, Самійленка; культурологічна та «онтологічна» [2, 139]. Інакше кажучи, М. Лукаш став продовжувачем класичної української школи художнього перекладу, закоріненої в літературі ХІХ ст. Певна річ, до цієї школи варто зараховувати й переклади Б. Грінченка.

Проблема впливу спадщини Б. Грінченка на ідіостиль М. Лукаша в українській лінгвістиці не те що не розв'язана, а навіть належно не проартикульована. Безперечно, вивчення ролі різних текстів Б. Грінченка (оригінальних, перекладних, фольклорних записів та ін.) як джерела формування ідіостилю М. Лукаша творчості належить до актуальних завдань сучасної філології.

Методологія дослідження. М. Лукаш укладав Картотеку впродовж усього свого життя. Певна річ, на цьому етапі досліджень доведеться

лишити осторонь питання, наскільки активно він використовував у своїх текстах ті чи інші одиниці. Перед нами поки що постає питання, чи взагалі Грінченкові тексти були для М. Лукаша пріоритетними серед джерел формування творчого арсеналу. Відомо, що перекладач занотовував на картки тільки ті одиниці, які вирізнялися своєю формою, сполучуваністю, семантичним обсягом порівняно із загальноновживаними засобами. У цій статті увага буде зосереджена на фраземах, сталих словосполученнях і пареміях, зафіксованих у Лукашевій картотеці як запозичення з текстів Б. Грінченка.

М. Лукаш укладав Картотеку в алфавітному порядку (за опорним словом), спираючись на різні джерела — літературні й живомовні¹. Після смерті перекладача 1988 р. Лукашева сестра Параскева Борисенко знищила частину матеріалів, як-от картки з обценною, лайливою лексикою, фразеологією та пареміологією. При Спільці письменників України створили комісію з творчої спадщини М. Лукаша, керівником якої призначили Д. Павличка. У якому стані Картотека та інші матеріали потрапили до комісії — невідомо (навіть чи збереглися якісь описи матеріалів, що нас цікавлять), рукописи й частина бібліотеки М. Лукаша потрапили до Національного музею літератури, а Картотека опинилася в Інституті філософії ім. Г. Сковороди НАН України. Приблизно 1992 р. український перекладач Є.О. Попович (1930–2007), який був добре знайомий зі співробітницею Інституту української мови НАН України Л.О. Родніною, передав Лукашеву картотеку на зберігання до Лексичної картотеки Інституту української мови НАН України з тим, щоб саме цей відомий лексикограф упорядкувала згадані матеріали. За словами Л.О. Родніної, вона не могла взятися за це, бо тоді ще не завершила виснажливої праці над «Словником синонімів української мови». Є.О. Попович пристав на пропозицію Л.О. Родніної дозволити впорядкування Картотеки тодішній співробітниці Інституту української мови НАН України Н.М. Неровні, бо «вона землячка Лукаша»². 2000 р. Л.О. Родніна померла. Невідомо, чи Н.М. Нерівня здійснювала впорядкування Картотеки, бо про це ніде немає вірогідної інформації. До виходу на пенсію згаданої співробітниці інші співробітники Інституту української мови приступу до Лукашевої картотеки не мали.

¹ Досі достеменно невідомо, коли саме М. Лукаш почав її створювати, якщо судити за картками, заповненими чорнильним пером, то це, вірогідно, початок 60-х років минулого століття. На перший погляд, записів пером у кількісному співвідношенні найменше, найбільше матеріалів оформлено кульковою ручкою та за допомогою друкарської машинки.

² Таку версію подій Л.О. Родніна виклала під час розмови зі співавторкою цієї доповіді (Т.В. Цимбалюк-Скопненко) влітку 1998 р.

Отже, Картотека дійшла до нас у неповному вигляді, не так як її задумував автор. Проте навіть у такому стані ці матеріали становлять неабияку цінність для філологів, а ширше — і для всієї української культури.

Результати дослідження та обговорення. За словами Л.В. Череватенка, М. Лукаш хотів «створити новий тлумачний словник української мови ХХ століття, що значно перевищив би й словник Бориса Грінченка, і словник Агатангела Кримського» [5, 714]. І така думка мандрує з публікації до публікації, ґрунтуючись на спогадах людей, які знали М. Лукаша, та самому факті існування його Картотеки. В.Р. Савчин у своїй монографії навіть твердить: «Можемо без перебільшення визнати, що М. Лукаш — чільний лексикограф ХХ ст. Йому вдалося зробити те, що не завжди під силу науковим інституціям. Мрією перекладача було укласти тлумачний словник української мови, повніший за Словник Бориса Грінченка» [3, 51]. При цьому Л.В. Череватенко, що знав М. Лукаша, з цього приводу зазначав: «Я не настільки сміливий у своїх припущеннях, але мушу визнати — це накреслення було для Миколи Олексійовича одним з найважливіших» [5, 714]. Узагалі довкола лексикографічної діяльності М. Лукаша циркулює дуже багато міфів.

Мета цієї статті — описати фраземи, паремії й сталі вислови, дібрані зі спадщини Б. Грінченка та зафіксовані в Картотеці М. Лукаша.

Виклад основного матеріалу. Працювати з Лукашевою картотекою складно, бо не всі джерела під цитатами-ілюстраціями на сучасному етапі дослідження можна встановити, оскільки М. Лукаш зашифровував ті джерела, які були заборонені для використання в радянські часи, а список скорочень не дійшов до нас.

До нашого аналізу ми залучили тільки картки з фраземними, паремійними одиницями та сталими зворотами, що їх повиокремлював як реєстрові одиниці сам М. Лукаш. Безперечно, це свідчить про те, що згадані матеріали були дібрані для укладання окремого словника фразеологічного й паремійного типу. Усього проаналізовано 14 898 карток, які базуються на 235 джерелах, серед яких ідентифікованих 220. З-поміж джерел Лукашевого фраземно-пареміологічного арсеналу найбільша кількість припадає на твори художньої літератури. Поважне місце серед джерел посідає публіцистика, записи живої мови тощо.

У Лукашевій картотеці виявлено 86 карток із реєстровими фразеологізмами (пареміями), ілюстраціями до яких слугують цитати з творів Б. Грінченка (або з фольклорних творів у його записах). Знайдено тільки 2 картки, джерелом ілюстрацій яких був Словник української мови за редакцією Б. Грінченка. Вокабули-лексеми, джерелом яких була Грінченкова спадщина,

не підраховані, але простим оком помітно, що їх набагато більше, ніж одиниць першого типу.

Фразеологічний і паремійний матеріал у Картотеці містить ілюстрації з чотирьох видань Б. Грінченка, а саме:

1. З двох фольклорних збірок, що їх упорядкував Б. Грінченко:

а) «Колоски» (Казки та оповідання, 1898). Ілюстрації дібрано з творів: «Брат за брата», «Два брати», «Два скарби», «Доля», «Зерна», «Ківш лиха», «На всіх не догодиш», «Неправедний суд», «Правда та кривда», «Убогий багатир», «Убогий та багатий»;

б) «Українські народні казки, вибрані для дітей» (1907) (М. Лукаш на картці зазначив: 270 стор., бракує стор.: 81–110; 207–212). Ілюстрації подано з творів: «Батько й недобрі сини», «Безрука сестра», «Бідний вовк», «Два товариші», «Злидні», «Коза-дереза», «Лисичка і вовк», «Лисичка-сестричка», «Лінива», «Людська правда», «Мудра дівчина», «Названий батько», «Пан Коцький», «Царівна-жаба», «Циган-косар», «Язиката Хвеська», «Яйце-райце», «Як треба жити».

2. Зі збірника статей «Перед широким світом» (1907), у якому викладено досвід культурницької праці Б. Грінченка. Видання містить дві частини: «Книга на селі» (стор. 1–256) та «Народний театр» (стор. 259–317). У розділі «Книга на селі» Б. Грінченко подав матеріал, що показує ставлення селян до книжок. У виданні йдеться про те, як селянам читали і як самі селяни читали твори українських письменників: М. Кропивницького, Марка Вовчка, Ганни Барвінок, М. Номиса, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Г. Квітки-Основ'яненка, О. Стороженка, І. Котляревського, Л. Глібова, С. Руданського, П. Куліша, Т. Шевченка та ін. Другий розділ збірника «Народний театр» переважно присвячено українським театральним виставам на селі.

3. З праці «Тяжким шляхом» (1912), у якій викладено спостереження Б. Грінченка стосовно ставлення селян до української літературної мови. Видання також містить тексти, що обстоюють свободу розвитку української мови.

Серед залучених до аналізу матеріалів³ із зазначених творів Б. Грінченка виявлено:

1. Паремії: *нам не до вареників, хочби хоч хліб* [Книга на селі 9]; *за великим поженешся, а мале загубиш* [Два брати (Колоски 26)]; *що голова, то інший розум!* [На всіх не догодиш (Колоски 52)]; *кривдою світ пройдеши, та назад не вернешся* [Правда та кривда (Колоски 19)]; *не збивайте за онучу бучу!* [Тяжким шляхом VI (42)]; *понеділок*

³ Фразеологізми, паремії в ролі реєстрових одиниць, а також ілюстративний матеріал та покликання на джерело подано зі збереженням усіх особливостей написання в Картотеці Миколи Лукаша.

важкий день [На всіх не догодиш (Колоски, 51)]; роби, небоже, то й бог допоможе [Доля (Колоски 37)]; як уміємо, так і піємо [Тяжким шляхом VI (42)]; великий цвіт, та малий плід [Тяжким шляхом I (11)]; одно цоб, а друге цабе тягне [На всіх не догодиш (Колоски 53)].

2. Порівняння: *сіяти грішми, як половою* [Ківш лиха (Колоски 12)]; *боятися, як ока свого запорошить* [Книга на селі vv⁴].

3. Фразеологізми та паремії з тлумаченнями самого М. Лукаша: *на сход душі* (= перед смертю) [Бідний вовк (УНК⁵ 71)]; *оце знайшов чорта не за свої гроші!* (= на лихо собі я зв'язався з ним) [Два товариші (УНК 74)].

4. Фразеологічні одиниці (далі — ФО) із компонентами-інтенсифікаторами *аж, хоч*: *аж за голову братися* [Безрука сестра (УНК 167)]; *мороз, аж шкварчить!* [Лисичка і вовк (УНК 41)]; *аж слід його сяє* [Ківш лиха (Колоски 12)]; *хоч плач* [Книга на селі 11].

5. Тавтологізм: *криком кричить* [Тяжким шляхом III (16)].

6. Прикладку, що є образною, метафоричною назвою: *земля-мати* [Мудра дівчина (УНК 234)].

Аналізовані одиниці за співвіднесеністю з окремими частинами мови (за їхнім сукупним фразеологічним і граматичним значенням) можна поділити на такі групи:

1. Дієслівні ФО: а) з компонентами доконаного виду: *впасти в душу* [Як треба жити (УНК 45)]; *душа з тілом розлучилася* [Брат за брата (Колоски 94)]; *занудити світом* [Книга на селі 11]; *злість вилити* [Неправедний суд (Колоски 59)];); *на добридень дати* [Лисичка-сестричка (УНК 30)];

⁴ У картці саме таке покликання на джерело.

⁵ Аббревіатурою УНК М. Лукаш позначав «Українські народні казки».

почати з царя Горошка [Народний театр]; *тільки з вітром пусти* [Книга на селі 5 (64)] та ін.; б) з компонентами недоконаного виду: *кидати грядзею* [Книга на селі 11]; *класти вагу* [Тяжким шляхом II (13)]; *ляхом вирубати, москалем вирубати* [Тяжким шляхом VI (42)]; *сміятися з-під вуса* [Язиката Хвеська (УНК 247)] та ін.

2. Прикметникові ФО: *з добрими зубами* [Книга на селі 2]; *лежані гроші* [Убогий та багатий (Колоски 29)]; *у голові свій розум* [На всіх не догодиш (Колоски 19)] та ін.

3. Прислівникові ФО: *іншим робом* [Доля (Колоски 36)]; *на московський копил* [Книга на селі 1]; *через лад* [Книга на селі 5 (71); 5 (78)] та ін.

4. Вигуківні ФО: *така йому й честь!* [Народний театр].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На цьому етапі досліджень можна зробити кілька попередніх висновків. По-перше, серед виявленого матеріалу найбільше фразеологізмів, по-друге, М. Лукаш найчастіше у своїй Картотеці фіксував ті звороти, що були виокремлені з фольклорних матеріалів у записках Б. Грінченка (зі збірок «Колоски», «Українські народні казки») та з першого розділу праці «Перед широким світом» («Книга на селі»). Загалом складається враження, що в Картотеці найліпше збереглися одиниці, дібрані з українських народних казок у записках Б. Грінченка.

Остаточні висновки щодо впливу Грінченкової спадщини на ідіолект М. Лукаша можна буде зробити тільки після докладного аналізу всієї сукупності одиниць, джерелом яких позначені твори Б. Грінченка, а також після виявлення цих зворотів у Лукашевих текстах. Українське мовознавство перебуває лише на підступах до розроблення цієї проблеми.

ДЖЕРЕЛА

1. Жолдак Б. У мене вчитель Лукаш! / Б. Жолдак // Наш Лукаш : у 2 кн. / Упоряд. Л. Череватенко. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. — Кн. 2. — С. 86–94.
2. Новикова М. Миф и антими́ф: Микола Лукаш / М. Новикова // Наш Лукаш : у 2 кн. / Упоряд. Л. Череватенко. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. — Кн. 2. — С. 136–143.
3. Савчин В. Микола Лукаш — подвижник українського художнього перекладу / В. Савчин. — Львів : Літопис, 2014. — 374 с.
4. Цимбалюк Т.В. Мова перекладу Миколи Лукаша: Фразеологія роману Мігеля де Сервантеса Сааведри «Дон Кіхот» / Т.В. Цимбалюк. — К. : Довіра, 1996. — 238 с.
5. Череватенко Л. «Сподіваюсь, ніхто не скаже, що я не знаю української мови» / Л. Череватенко // Фразеологія перекладів Миколи Лукаша : словник-довідник / Уклали О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. — К. : Довіра, 2003. — С. 711–734.
6. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя / Т. Шмігер. — К. : Смолоскип, 2009. — 342 с.

REFERENCES

1. Zholdak, B. (2011). U mene vchytel Lukash! [I Have a Teacher Lukash!]. *Nash Lukash*, Kyiv, Kyievo-Mohylianska akademiia, 2, 86–94.

2. Novikova, M. (2011). Mif i antimif: Mykola Lukash [Myth and Anti-Myth: Mykola Lukash]. *Nash Lukash*, Kyiv, Kyievo-Mohylianska akademiia, 2, 136–143.
3. Savchyn, V. (2014). Mykola Lukash — podvyzhnyk ukrainskoho khudozhnioho perekladu [Mykola Lukash is a Devotee of the Ukrainian Artistic Translation]. Lviv, Litopys, 374 p.
4. Tsymbaliuk-Skopnenko, T. V. (1996) Mova perekladu Mykoly Lukasha: Frazelohiia romanu Mihelia de Servantesa Saavedry «Don Kikhot» [Translation Language of Mykola Lukash: The phraseology of the novel by Miguel de Cervantes Saavedra “Don Quixote”]. K., Dovira, 238 p.
5. Cherevatenko, L. (2003). «Spodivaius, nikhto ne skazhe, shcho ya ne znaiu ukrainskoi movy» [“I Hope Nobody will Say that I do not Know the Ukrainian Language”]. *Frazelohiia perekladiv Mykoly Lukasha*, K., Dovira, 714 p.
6. Shmiher, T. (2009) Istoriiia ukrainskoho perekladoznavstva XX storichchia [The History of Ukrainian Translation Studies of the 20th century]. Kyiv, Smoloskyp, 244–297.

Дата надходження статті до редакції: 28.03.2019.

Прийнято до друку: 25.04.2019.

ПОДОРОЖ УГЛИБ СЕБЕ ЗАДЛЯ ПОШУКУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОВАГИ У РОМАНІ С. ПЛАТ «ПІД СКЛЯНИМ КОВПАКОМ»

Павленко Д.Г.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
dhpavlenko.gi15@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0002-8790-4920

У статті проведено аналіз роману С. Плат «Під скляним ковпаком» з метою дослідження та осмислення ескейпічних мотивів, притаманних як героїні нової американської жіночої прози середини XX ст., так і самій авторці. Проаналізовані способи переосмислення жіночої прози в контексті суперечок про літературну репутацію.

Ключові слова: ескейпізм, ескейпічні мотиви, автобіографічний роман, С. Плат, жіноча проза середини XX ст.

Павленко Д.Г.

**Путешествие вглубь себя ради поиска гендерного равновесия
в романе С. Плат «Под стеклянным колпаком»**

В статье проведен анализ романа С. Плат «Под стеклянным колпаком» с целью исследования и осмысления эскейпических мотивов погружения вглубь себя, присущих как героине новой американской прозы середины XX века, так и самому автору. Проанализированы способы переосмысления женской прозы в контексте споров о литературной репутации.

Ключевые слова: эскейпизм, эскейпические мотивы, автобиографический роман, С. Плат, женская проза середины XX в.

D. Pavlenko

Traveling inward in search of gender balance in the novel “The Bell Jar” by S. Plath

In the article the analysis of “The Bell Jar” by S. Plath is conducted for the purpose of studying and understanding the escape motifs inherent in the heroine of the new American female prose of the mid-20th century and the author himself. The novel is considered as an example of escapism and possible reasons for the use of this method by S. Plath are suggested. Methods of rethinking of women’s prose in the context of disputes about literary reputation are analyzed.

In this novel, S. Plath reveals her secret thoughts, experiences, allows entering her life, because it is a semi-autobiographic work. There are several reasons for such an admission. First, it’s a desire to be heard and tell her story. After all, being a woman-author at that time was very difficult, S. Plath was subjected to crushing criticism, and during her life her creativity was not very popular. Secondly, the hard way of the betrayed woman and the mother made her to take desperate steps, and this novel is an attempt to free herself and her thoughts from things that Silvia worried about the most part of her life: here we find relations with the mother, and the absence girlfriends, and attempted rape. So, this novel is like a confession, before the final act of the writer, her suicide.

Key words: escapism, escapist motives, autobiographical novel, S. Plath, female prose of the middle of the 20th century.

Вступ. Як вже неодноразово зазначалося, “The Bell Jar” — це автобіографічний твір, який нерозривно пов’язаний з життям Сильвії Плат. Естер Грінвуд — прототип авторки в книзі, її нікому не відоме «друге я», доповнює і розкриває образ Сильвії і допомагає нам краще зрозуміти її внутрішній світ та психічний стан.

Сильвія розповідає про період з її життя, коли під час навчання в коледжі вона отримала ста-

жування в нью-йоркському журналі. Але місто її поглинуло, вона не впоралася з величезним Нью-Йорком. А потім і зі своєю нервовою системою. Насправді роман не насичений подіями, він насичений життям і роздумами, причинами й наслідками. Він захоплює своєю щирістю та відвертістю саме за рахунок автобіографічності. Сильвія, через Естер, просто розповідає свою історію, чесно і відкрито: “By turns funny, harrowing, crude,

ardent and artless. Its most notable quality is an astonishing immediacy, like a series of snapshots taken at high noon" [8, 1], — таку оцінку дає Марта Даффі (Martha Duffy) з журналу "Time". Кожна людина бачить світ по-різному, у кожного своє світосприйняття, і "The Bell Jar" — це провідник до потаємного світу Сильвії Плат.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез тощо. Важливо зазначити, що в літературознавстві розглядають два підходи до аналізу творчості Плат — біографічний та феміністичний. Різноманітні життєписи та сенсаційні біографії в значній мірі визначають рецептивне поле, в рамках якого формується літературний образ С. Плат. Адже її творчість нерозривно поєднана з її біографією та становищем як письменниці, так і жінки в цілому в тогочасному суспільстві. Тому, не знаючи біографії С. Плат, дуже важко аналізувати її єдиний роман "The Bell Jar", адже в його основу покладені реальні події її життя.

Новаторством С. Плат стало те, що вона не боїться піднімати табуовані теми та проблеми, а говорить про них відверто, не звертаючи уваги на осуд. Усі герої є не лише нетиповими, а й нешаблонними. Кожній героїні відведена своя роль: хтось уособлює ідеал жінки для Естер, хтось, навпаки, є кардинально протилежним поглядам Естер. Але чоловічі персонажі займають особливе місце у романі, адже всі вони виключно негативні і не є центральними. С. Плат робить їх чимось другорядним, масовкою, що доповнює картину тогочасного суспільства. Таким чином, С. Плат критикує тогочасне патріархальне суспільство.

Роман "The Bell Jar" — це сповідь. С. Плат через образ Естер оголює свою душу, розкриваючи те, що тривожило її протягом багатьох років. Письменниця використовує неформальний стиль письма, оповідь від першої особи, надмірну деталізацію подій та почуттів, приваблюючи, а потім маніпулюючи та направляючи читача на сприйняття Естер та її світу через власну точку зору.

Роман "The Bell Jar" — це феміністичний маніфест, адже він демонструє переважно негативні наслідки традиційних гендерних ролей для жінок. Естер Грінвуд бореться проти призначених суспільством ролей «дружина і мати», «майбутня домогосподарка», піддаючись божевіллю на знак протесту проти цих зовнішніх нав'язаних очікувань. Її депресія та психічне захворювання є реакцією на величезний тиск з боку суспільства щодо дотримання традиційних гендерних ролей. Доречним буде згадати назву роману, особливо в українському перекладі, адже скляний ковпак — це не просто назва, а й важлива метафора, якою користується навіть сама Естер, що символізує відчуття відключення, відчуження та певної захищеності, консервації себе та свого крихкого та унікального внутрішнього світу від жорстоких рамок зовнішнього.

Роман "The Bell Jar" — це пошук себе. Ми не знаємо напевно, чим завершилась історія Естер, чи успішно вона пройшла інтерв'ю, чи вийшла з лікарні, але відоме одне: ті висновки, ті уроки, які вона отримала за період розповіді, поклали основу дорослої, сильної духом жінки Естер Грінвуд.

Методологія дослідження. Теоретико-методологічну основу роботи відповідно до мети, завдань і фактичного матеріалу склали принципи цілісного аналізу твору, що передбачають поєднання історико-культурного, соціокультурного, герменевтичного, психоаналітичного та біографічного підходів.

Результати дослідження та обговорення. Здається, що Сильвія написала цей роман, щоб звільнитися від цих подій і думок, що тиснули на неї все сильніше і сильніше, позбутися свого минулого. Можливо, вона звертається до витоків своєї «хвороби», щоб зрозуміти свою поведінку, свої мотиви і змінитися, позбутися цих нав'язливих ідей самогубства, але їй не вдається. А може, написання роману було для неї своєрідним способом шокової терапії, зануренням углиб себе та спробою розібратися, розклавши своє життя по полицях. Адже, зобразивши свої думки на папері, «каша» в думках зникає.

"The Bell Jar" — це щоденник, або, по-сучасному, — блог. Вже давно доведена користь подібної творчості для поліпшення психологічного та емоційного стану. Вона дозволяє переосмислити, поглянути з боку на себе, на свою поведінку, вчинки. Людина починає заново занурюватися в минуле, пригадувати якісь деталі, аналізувати власні дії, замислюватися та розуміти, де вчинила хибно, а де, навпаки, зробила правильний крок. Сильвія, в образі Естер, рефлексує свою поведінку в Нью-Йорку, вдома після повернення, своє перебування в лікарні та намагається розібратися в подіях, що призвели її до того психічного розладу, який супроводжує її все життя.

У кожного з нас трапляється те, про що ми боїмося розповісти і поділитися. Або нам соромно, або не хочеться, або нікому відкритися. Ось і для Сильвії цей роман був сповіддю, в якій йдеться про тонкі грані на межі звичного (нормального) існування та психічного розладу (депресії). Без надриву, глибоко і детально, що особливо важливо, Сильвія Плат розповідає все. Це й історія про останній вечір у Нью-Йорку та спробу згвалтування Естер. Не кожна дівчина наважиться говорити про це відкрито, проте Естер не боїться, вона детально описує події того вечора в компанії Марко. *"Lights and voices spilled from the ballroom window, but a few yards beyond the darkness drew up its barricade and sealed them off. In the infinitesimal glow of the stars, the trees and flowers were strewing their cool odors. There was no moon. The box hedges shut behind us. A deserted golf course stretched away*

toward a few hilly clumps of trees, and I felt the whole desolate familiarity of the scene — the country club and the dance and the lawn with its single cricket” [8, 70]. Як романтично та спокійно змальована картина того вечора. Сильвія нічим не видає розв’язку зустрічі, проявляючи свій витончений поетичний талант. *“Marco’s face lowered cloudily over mine. A few drops of spit struck my lips. ‘Your dress is black and the dirt is black as well.’ Then he threw himself face down as if he would grind his body through me and into the mud. <...> Marco set his teeth to the strap at my shoulder and tore my sheath to the waist”* [8, 71]. Відкриваючись до найменших дрібниць, автор звільняється від впливу минулого та показує свою іншу, невідому сторону.

Мало хто з письменників наважиться так відкрито розповісти про те, що спонукає людину піти з життя, але С. Плат робить це напрочуд майстерно, занурюючи читачів у вир тих подій та викликаючи суголосні роздуми та співпереживання. *“I saw the years of my life spaced along a road in the form of telephone poles, threaded together by wires. I counted one, two, three. ... nineteen telephone poles, and then the wires dangled into space, and try as I would, I couldn’t see a single pole beyond the nineteenth”* [8, 80]. Увесь роман сповнений подібними роздумами про подальший плін життя, його розвиток та цінність. Можливо, було б простіше звільнити себе від мук вибору майбутнього, боротьби з життєвими труднощами і просто покинути усе?

Пускаючи читача у свої думки, С. Плат не претендує ні на унікальність, ні на важливість власної трагедії — вона знаходить слова, щоб розповісти свою історію, і робить це так, що прочитаний текст стає частиною чужого внутрішнього досвіду.

Слід зауважити, що описи психологічних станів героїні на початку роману автор прописує детально й вишукано. *“I felt very still and very empty, the way the eye of a tornado must feel, moving dully along in the middle of the surrounding hullabaloo”* [8, 4], — так Естер описує свій стан та стиль життя в Нью-Йорку. Разом із погіршенням самопочуття героїні стиль оповіді, ритм і навіть фрази змінюються, Сильвія Плат починає менш ретельно підбирати слова. *“Unbuttoning the green uniform as I ran, I stuffed it, in passing, into the washbasin with the rubbish of dead flowers. Then I took the deserted side steps down to the street two at a time, without meeting another soul”* [8, 107]. Тут ми вже не знаходимо таких глибоких порівнянь і метафор, які були раніше. Такий прийом контрасту допомагає читачеві глибше зануритися у внутрішній світ головної героїні.

Досить добре пояснює подорож Сильвії до свого внутрішнього світу поняття «ескапізм», що трактується як втеча, відхід від повсякденної реальності в інобуття, так би мовити, втрата реальності. Відомо, що термін «ескапізм» (ескей-

пізм) (англ. *escape* — тікати, рятувати або фр. *escapade* — витівка, екстравагантний учинок, випад) означає втечу військовополонених під час Першої та Другої світових воєн. У ширшому значенні сучасні тлумачні словники визначають «ескапізм» як соціально-психологічне явище втечі людини від негативного впливу довколишньої дійсності у світ ілюзій, власного «я», сферу псевдодіяльності; а також як поведінку в ситуації кризи, що характеризується незвичайними вчинками, які не відповідають загальноприйнятим нормам, і, зазвичай, призводять до виходу із громадського життя.

Дослідники по-різному трактують це поняття. Так, М. Чіксентміхайі вважає ескапізм оптимальним переживанням або станом потоку [7] К. Чистов досліджує його як прагнення окремих людей, соціальних, станових, конфесійних або інших груп до ізоляції, фанатичного обмеження або повного розриву контактів з особами або групами, які належать до більш широких спільностей, бажання вийти з-під їх влади або впливу [6]. Дж. Толкієн, який одним із перших запровадив термін «ескапізм» у літературознавстві та соціології, розглядає його як найглибше із усіх бажань, велику втечу, порятунком від смерті [4]. І. Качуровський визначає ескапізм як одну із трьох основних літературних функцій, що допомагає якнайдалі втекти від життя [2]. Ю. Борев характеризує ескапістську літературу як ту, що орієнтована на показ ілюзорної художньої дійсності, здатну вивести людину зі складного, суєтного життя, із сучасного світу нездійснених мрій та конфліктів у світ мрій та душевного спокою [1].

У психології та психіатрії ескапізм розглядають як захисний механізм людської психіки, для якого є характерним бажання втекти, сховатися від безрадісних фізичних і психічних аспектів реального життя в свій, вигаданий світ. Думки психологів розходяться, адже деякі вважають, що ескапізм може бути симптомом деяких психічних розладів. З іншого боку, в помірній формі ескапізм є проявом рекреації і може допомогти пережити стрес.

Для Сильвії Плат цей роман — спосіб втекти у свій вигаданий світ. Ми добре можемо прослідкувати екзистенціальний конфлікт в романі, пов’язаний з почуттям глибокого відчуження Сильвії Плат через образ Естер від навколишньої реальності і соціуму. Сильвія та Естер не можуть знайти свого місця в реальності, і лише змінюючи її вони намагаються знайти вихід. Свідомість відображує ескапізм, — відмічають А. Адлер, Е. Еріксон, З. Фройд, Е. Фромм, К.-Г. Юнг. А. Шопенгауер розглядає ескапізм як засіб обмеження згубного впливу безособової волі у житті людини: замкнення в собі з метою самоспоглядання (нірвани) або споглядання мистецтва як ще один різновид втечі [6]. Тож цікавим вида-

ється факт, що Естер задумувала писати власний, майже автобіографічний роман, щоб розповісти світові свою історію.

Виходить, що Плат схожа не тільки на свою героїню, а й на героїню своєї героїні. Такий подвійний прийом можна тлумачити дво-яко: по-перше, так проявляється нездатність як Сильвії, так і Естер сприймати світ навколо, по-друге — неспроможність поговорити із ним сам на сам. Вони обидві потребують допомоги «третьої» особи, адже виражати себе і свої думки таким чином набагато простіше (побоюючись осуду та незрозуміння з боку інших, С. Плат видавала роман під псевдонімом). Цей дивний симбіоз, у якому кожен шукав вирішення власних внутрішніх конфліктів, можна пояснити «механізмом втечі від свободи» Е. Фромма, що розкриваються через «відмову від незалежності власної особистості, злиття свого “Я” з кимось або чимось зовнішнім задля отримання сили, якої не вистачає самому індивідові» [5, 124].

Усвідомивши необхідність переборення нестерпного відчуття безсилля й самотності, героїня шукає порятунку у вимушеній втечі, намагаючись тим самим усунути розрив, що виник між особистістю та навколишнім світом: коли ти досить успішна, відмінно навчаєшся, виграєш стажування в модному журналі Нью-Йорка, всі й надалі чекають від тебе більшого, нового, ще кращого. Ти й сама починаєш розуміти, що не маєш права на помилку або шляху назад. Але в такій гонитві ти виснажуєш себе, втомлюєшся доводити і підтверджувати свій статус, а особливо тоді, коли не вибрав свій майбутній шлях і знаходишся на розпутьті дорослого життя. Кохання, сім'я та й інші усталені уявлення соціуму розчаровують. Безсилля та сумніви призводять до бажання втечі, в основу якого закладений страх опинитися в обмеженій та доволі передбачуваній історії, що неможливо переграти спочатку. Здається, що героїня, вирішивши втілити якусь мрію, відразу почне утрачати контроль над життям. Тому вона всіма можливими засобами уникає ситуації вибору і прийняття рішення заради збереження абстрактного нереалізованого «потенціалу» та можливостей. Р. Лейнг [3] описував подібну втечу від вибору як страх виявитися обмеженим, страх невизначеності, що виникає на початку якоїсь справи. Також важко комбінуються хаотичний, безпощадний, почасти несправедливий зовнішній світ та жіноча бентежна й трепетна душа, яку мали Сильвія та Естер.

Естер залишається один на один зі своїми думками: *“The silence depressed me. It wasn't the silence of silence. It was my own silence”* [8, 14]. Вона в цьому соціумі зовсім одна, ніхто не зрозуміє її думок, і лише із собою вона може бути чесною та відкритою. Таким чином, Естер абстрагується від оточуючих, створюючи невидимий

скляний ковпак навколо себе. Е. Фромм називає цей стан автоматизувальним конформізмом, що постає як механізм втечі від свободи, за допомогою якого людина переборює відчуття власної нікчемності у порівнянні з могутнім зовнішнім світом. Така перемога досягається за рахунок відмови від власної значущості, коли людина перестає бути собою, повністю засвоюючи той тип особистості, який пропонує загальноприйнятий шаблон. Зникає різниця між навколишнім світом, а водночас, і оточуючий страх перед самотністю та безсиллям.

Проте ми бачимо, що все ж вона не хоче бути вічно під владою ковпака. Героїня все ж шукає хоч якісь виходи, щоб на певний час позбутися гнітючого ковпака. *“Whenever I'm sad I'm going to die, or so nervous I can't sleep, or in love with somebody I won't be seeing for a week, I slump down just so far and then I say: “I'll go take a hot bath”* [8, 15].

Доречним буде знову згадати момент, коли Естер задумує написати роман, або її спроби зайнятися стенографією, які також є своєрідним способом вийти з-під ковпака, з полону своїх думок, але зробити цього не вдається. Цей роман — це особиста сповідь про почуття боротьби та внутрішній неспокій перед своїм майбутнім у суворому реальному світі, коли здається, що не знаходиш свого місця в ньому. Проблема творчості, стаючи притулком від глибоких внутрішніх конфліктів, що розривають письменника, ускладнюється внутрішньою неспроможністю творити.

Зрештою Естер вдається поступово позбутися того ковпака, сподіваючись, що він знову не ввіймає її цього разу уже назавжди. Після завершення книги, героїня перероджується, починає нове, вільне життя, пошуки себе, адже витримавши такі душевні і фізичні тортури, вже нічого не страшно. На жаль, цього не можна сказати про Сильвію Плат, роман не звільняє її від думок про самознищення, вона залишається існувати в тих же межах, що і раніше. Подальше самогубство героїні сприймається як прояв ескапізму, оскільки його метою стає вихід із неприйнятної ситуації та припинення існування свідомості, здатної мислити та відчувати.

Мистецтво, в даному випадку письменництво, перевертає дійсність, переосмислює та відображує її, проте сама реальність не може бути мистецтвом. То чи можна вважати, що якийсь момент життя, або його кінець (смерть), стане частиною глобального мистецького задуму? Можливо, такий задум був і у С. Плат — розкрити свій внутрішній світ через героїню, яка шукає смерті, естетизує її. І завершити сповідь, довжиною майже в усе своє життя, самогубством.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що ескапізм, який певним чином властивий кожному, вини-

кає, коли перед людиною постає потреба сховатися від світу, відчувається внутрішня непевність або злам. Його суть полягає в тому, що незадоволена життям людина починає конструювати альтернативні реальності, в яких знаходить розраду

і втіху, постійно прокручуючи сприятливі для неї варіанти розвитку подій. На прикладі С. Платта роману “The Bell Jar” можемо прослідкувати грань між мистецтвом та дійсністю та їх вплив один на одного.

ДЖЕРЕЛА

1. Боров Ю. Эстетика. Теория литературы. Энциклопедический словарь терминов / Ю. Боров. — М. : Астрель, 2003. — 576 с.
2. Качуровський І. Променисті силуети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / І. Качуровський. — Мюнхен, 2002. — 797 с.
3. Лэнг Р.Д. Расколотоое Я. — М. : Академия, 1995. — 348 с.
4. Толкиен Дж. О волшебных историях / Дж. Толкиен // Дерево и Лист. — М. : Прогресс-Гнозис, 1999. — с. 142
5. Фромм Э. Бегство от свободы: Пер. с англ. / Общ. ред. и послесл. П.С. Гуревича. — М. : Прогресс, 1989. — 272 с.
6. Чистов К. Заметки об эскапизме и эсхатологические представления старообрядцев XVII–XIX вв. / К. Чистов // Христианство в регионах мира. — Спб., 2002. — С. 179–193.
7. Csikszentmihalyi M. Flow: The Psychology of Optimal Experience. — New-York: Harper and Row, 1990. — 368 с.
8. Plath S. The Bell Jar. — New York: Alfred A. Knopf, 1998. — 240 с.

REFERENCES

1. Borev, Yu. (2003). Estetika. Teoriia literatury. Entsiklopedicheskii slovar terminov. M.: Astrel, 576.
2. Kachurovskiy, I. (2002). Promenysti sylvety. Lektsii, dopovidi, statti, esei, rozvidky. Miunkhen, 797.
3. Leng R. D. (1995). Raskolotoie Ya. M.: Akademiia, 348.
4. Tolkien, Dzh. (1999). O volshebnykh istoriiakh. *Derevo i List*, M.: Progress-Gnozis, 142.
5. Fromm, E. (1989). Begstvo ot svobody: Per. s angl., obshch. red. i poslesl. P. S.Gurevicha, M.: Progress, 272.
6. Chistov, K. (2002). Zаметки ob eskapizme i eskhatologicheskie predstavleniia staroobriadtsev XVII–XIX vv. *Khristianstvo v regionakh mira*, SPb., 179–193.
7. Csikszentmihalyi, M. (1990). Flow: The Psychology of Optimal Experience. New-York: Harper and Row, 368.
8. Plath, S. (1998). The Bell Jar. New York: Alfred A. Knopf, 240.

Дата надходження статті до редакції: 19.03.2019.

Прийнято до друку: 23.04.2019.

INTERTEXTUAL PALLETTE IN WILLIAM HOWARD GASS'S "THE TUNNEL": RAINER MARIA RILKE'S LITERARY PARALLELS IN THE NOVEL

Serhii Sushko,

Donetsk Institute

Private Joint-Stock Company "Higher Education Institution
'Interregional Academy of Personnel Management' "

Kramatorsk, Ukraine

erehwonado@gmail.com

ORCID iD 0000-0001-6954-0046

The given article presents an overview and initial analysis of the manifold influences of R. M. Rilke's poetry and prose on William H. Gass's "The Tunnel". The American writer and literary scholar W. H. Gass repeatedly acknowledged Rilke's profound impact on his novel. Undertaking our research of the particular manifestations of Rilke's "presence" in "The Tunnel", we are naturally guided, and motivated, by a challenging task of specifying those fragments and chunks of the text as well as underlying ideas and concepts which were borrowed from Rilke, which could be traced back to his works. Our opening research into the problem specified has brought forth the following results. Intertextual links of "The Tunnel" are manifold, the Rilkean parallels being profound, versatile and fruitful. The core of Rilkean influence is formed by sharing much from the poetics of Rilke's novel "The Notebooks of Malte Laurids Brigge" — an artist's vision, forms of delineating things (Dinge), some plot lines and narratives, a device of inserted stories, auto fictionality, philosophically charged, reflexive prose writing, autobiographical narrative. Besides, "The Tunnel" features dozens of parallels with Rilke's poetical works.

Key words: *intertextual, borrowings, experimental fiction, description / delineation, parallel / convergence, thing (Das Ding), poetics, philippic, allusion, reminiscence.*

Сушко С.О.

Інтертекстуальна палітра у романі Вільяма Говарда Гасса «Тунель»: літературні паралелі Райнера Марії Рільке у романі

У статті проаналізовано чинники інтертекстуального впливу роману Р.М. Рільке «Нотатки Мальте Лаурідса Бригге» на роман американського письменника В.Г. Гасса "The Tunnel". Мету та актуальність нашого дослідження визначає методологічна доцільність аналізу інтертекстуальної палітри твору Гасса саме у площині виокремлення конкретних фрагментів твору Рільке, відлуння яких знаходимо у романі Гасса. Роман «Тунель» поділяє багато рис поетики «Нотаток» — художню перспективу, форми зображення речей, окремі сюжетні лінії, засіб вставних новел, автофікціональність.

Ключові слова: *інтертекстуальний, запозичення, експериментальна проза, опис, паралель / збіг, матеріальний предмет, поетика, філіппіка, алюзія, ремінісценція.*

Сушко С.А.

Интертекстуальная палитра в романе Вильяма Хауэрда Гасса «Тоннель»: литературные параллели Райнера Марии Рильке в романе

В статье проанализированы факторы интертекстуального влияния романа Р.М. Рильке «Записки Мальте Лауридса Бригге» на роман американского писателя В.Х. Гасса "The Tunnel". Цель и актуальность нашего исследования определяет методологическая целесообразность анализа интертекстуальной палитры романа Гасса именно в плоскости определения конкретных фрагментов произведения Рильке, отражение которых находим в романе Гасса. Роман "Тоннель" реализует многое из новаторской поэтики «Записок» — художественную перспективу, формы изображения вещей, отдельные сюжетные линии, прием вставных новелл, автофикциональность.

Ключевые слова: *интертекстуальный, заимствование, экспериментальная проза, описание, параллель / совпадение, материальный предмет, поэтика, филиппика, аллюзия, реминисценция.*

Introduction

Both men of letters, an American writer and literary scholar William Howard Gass

and a Bohemian-Austrian poet and prose writer Rainer Maria Rilke, tapped new sources in literary representation by way of introducing new themes,

topics and objects as well as by expanding and enriching a set of descriptive and expressive means. While Rilke's poetic versatility manifested itself, among other things, in rethinking and reconceptualization of an individual's relationship with the sublime transcend forces ("Who, if I cried out, would hear me in the reach of Angels?") and in infusing new expressiveness into the blank verse ("...Perhaps a tree on some hillside is ours to see / anew each day. Perhaps there remains the street / of yesterday..."), W. H. Gass excelled himself in an astonishingly coherent fusion of fictional narrative and essayistic form (in *The Tunnel*) and in exploring and revealing the new expressive force and power in the standard English wordstock ("The true alchemists do not change lead into gold; they change the world into words." — from *Omensetter's Luck*).

William H. Gass made a significant contribution into the study of R. M. Rilke's poetics. His lifelong admiration and reverence of Rilke was crowned in 1999 by publishing *Reading Rilke. Reflections on the Problems of Translation*. The book marked a new step in the Rilkean studies not only for its scholarly depth but also due to the fact that William Gass had himself translated Rilke's *Duino Elegies*, having thus added his own poetical vision and interpretation of the elegies to nearly twenty available English translations of them. (J. M. Coetzee counted nineteen English translations, as of 1999, preceding Gass's *Duino Elegies*. "A twentieth, by Edward Snow, is due shortly." [4])

The Tunnel went out of print in 1995 but much long before that it had come to be regarded as W. H. Gass's *Magnum Opus*, the writer himself promoting it as such in numerous interviews, by way of naming it the *work-in-progress* and letting sections from it get published separately ("Parts of *The Tunnel*, his novel in progress, have been appearing since 1969."). It was still at that work-in-progress stage that W. Gass kept discussing the Rilkean content in it. As far back as 1976, nineteen years before *The Tunnel* was released, William Gass expressed his intention, in respect of *The Tunnel*, to incorporate Rilke's mode of writing into his own:

"Intellectually, Valéry is still the person I admire most among artists I admire most; but when it comes to the fashioning of my own work now, I am aiming at a Rilkean kind of celebrational object, thing, Ding." [11]

Proceeding from these considerations we define the **threefold objective** of the given research: to establish the permanence of Gass's interest in Rilke's literary output; to look for those chunks of W. H. Gass's *The Tunnel* which bear the marks of intertextual relationship with R. M. Rilke's *The Notebooks of Malte Laurids Brigge* as well as with a number of Rilke's poems; to analyse the patterning of Rilke's literary parallels and borrowings in the novel of W. H. Gass for the shifts

and changes these borrowings underwent. The last instance obviously requires a research of its own but already in this paper we regard it as an indispensable part and aspect of treating the intertextual terrain of W. Gass's *The Tunnel*.

The topicality of the research undertaken is related to the ever prioritized scholarly task of finding that multitude of sources and influences which helped the author create his masterpiece. More specifically, the topicality of the present research lies in the necessity to account for the numerous allusions and reminiscences from Rilke and Rilke's biography which are so generally scattered, rather carefully incorporated into, throughout *The Tunnel*. Naturally, both readers and scholars were and continue to be intrigued by William Gass's paying the highest tribute ever to Rilke, the writer and personality, for shaping his, Gass's, authentic writing method and style.

The innovative, or novel, aspects of the present paper can be seen in an attempt to specify particular concordances of certain plot lines, narratives, descriptions, techniques, authorial transparency in the text, underlying philosophies. Likewise, a brief initial step is taken, on our part, to treat the metaphoricity of some of the borrowings from Rilke, in particular the famous Rilkean metaphor 'An Outcast on the Mountains of the Heart' (it being, in the first place, the title of his poem) taken by W. H. Gass to name his final philippic in the novel.

Theoretical Background. Upon its publishing in 1995 *The Tunnel* by W. H. Gass got more indignant than favourable press. There were valid reasons for the negative press on the novel. In the non-stop, 650 pages long lamentations of the protagonist the first readers of the novel read an attempt on revision of established views on WWII and Holocaust, on history metanarrative and family values.

"Much of the resistance to *The Tunnel* expressed by its first readers centered around the dim distinction between author and his created narrator. Gass they charge did not distance himself clearly and sufficiently from the racist, sexist, vulgarian Kohler." [8]

Eleven years later, in the 2006 book of literary criticism *A Temple of Texts* W. Gass again confirms his practically lifelong passion for the Rilke's novel:

"Of the books I have loved ... there has been none that I would have wished more fervently to have written than this intensely personal poem in prose, this profound meditation on seeing and reading — on reading what one has seen, on seeing what one has read." [5]

One of the most straightforward instances of the negative criticism of the novel was Will

Blythe's 1995 review titled *Tunnel Vision*. It is overall bitterness that the critic censures the book mostly for:

"The Tunnel turns out to be the grand opus of entropy, the anti-epic, the super sulk, the anatomy of failure, the pseudonarrative that peters out in a snit." [1]

Gass's controversial novel has since got due scholarly attention and treatment and a scholarly accord can be observed in acknowledging the novel's high literary merits, the chief one being that of exploring hitherto unknown possibilities of the verbal representation of the referential, objective reality world. This verbal reproduction / delineation of everything that surrounds us, that makes us, that defines people, society and an individual attains in Gass's prose a new linguistic property, new expressive depth. This language-centered approach turns out to be instrumental in the novel, it opens up new, and beautiful, *terra incognita* in the fictional representation of life and things.

A succinct summation of William Gass's prioritizing the language in fiction to what the fiction says or strives to bring home to its readers is done by the writer Vince Czyz in his homage-giving article to pay tribute to the late William Howard Gass and his great contribution into American literature:

"Sentences, he maintained, are 'containers of consciousness'; they are thoughts rather than representations of thought. The sentence, Gass asserted, if it is to outlive its maker, must have a soul, not 'merely be a sign of the existence somewhere of one.' It must find 'in its drive and rhythm ... the verbal equivalent of instinct.' He treated the 'style and characteristic structure of the sentences that filled the novel ... as microcosmic models for the organization of the whole.' This is not to say his stories and novels are plotless; rather, the stories he tells are not the prime movers of his fictions. His loyalty was to the words composing his text." [2]

The literary scholar Stanley Fogel singles the metafictional characteristics of Gass's prose, his antirealist damage — the rhythms and incessant alliteration, the showiness of metaphors. Also, the researcher specifies the undisputable influence on Gass of such eminent modern American writers as John Barth, Robert Coover, and Donald Barthelme as well as such writers as Nabokov, Jorge Luis Borges, Samuel Beckett, and Gertrude Stein.

"For Gass she [Gertrude Stein] is revolutionary because she shows how the language of the novel can be antireferential, can resist being a window that provides direct access onto the world." [7]

Susan Stewart in her contribution to a collection of academic research papers under the collective title *Into The Tunnel* explores the intertextual links of the novel with the European writers and philosophers. The first in this list goes Rainer Maria Rilke, while important parallels of the novel can be seen with the works Thomas Mann (*Doctor Faustus*), Goethe (*Faust*), Thomas Hardy, Proust, Lovelace, Paul Celan, Kafka. [10].

Results and Discussion

"Experimental fiction" is the definition W. H. Gass himself applied to his form and mode of writing. Seemingly clear at a first glance, this definition is too vague and imprecise when not clarified. In modern literature, experimental fiction is associated, first and foremost, with denouncing classical realism, transgressing its time-honoured canons, marginalization of narratives and metanarratives, erasing the dichotomy of proper and improper, decent and indecent, sacred and profane, sublime and mean, honourable and dishonourable. One thing when these antinomies are put on the same footing in a literary research paper and quite another thing when we see this approach implemented in a literary work. In some of its narratives, discourses and fragments *The Tunnel* manifests this same-footing approach.

There is one more principal distinction of experimental fiction. It explores the boundaries of the linguistic means of delineating of whatever the author chooses for the content of his fictional representation. What is unquestionably recognized as William H. Gass's outstanding achievement in *The Tunnel* is the language of the text, the language which does have a parallel life, a life of its own, even one may say autonomous status when compared to or contrasted with the subject matter which the chosen language means represent. It is an obviously original and fundamental 'trademark' of *The Tunnel* not shared by a majority of postmodernist fiction. The given novel abounds in what we may call **reduced-to-language fragments**. These are passages giving extended delineations, the descriptions featuring entirely new properties of the things, phenomena, abstract notions and concepts. The famous descriptions of the elements and objects — tornado, dust, barns, windows, blackboards and many others — the numerous typographic innovations, a big stock of limerics, observance of rhythmic prose patterning, systematical persistent alliteration exemplify what we have termed "reduced-to-language" fragments.

Enumerating things, making long lists of their differently worded names and properties belongs to the top staples of Gassean method and techniques in the novel. Can this commitment to exhaustive characterization of an object or phenomenon be regarded as a Rilkean literary staple which was picked up and appropriated by W.H. Gass?

To prove or disprove this let us examine R. M. Rilke's *The Notebooks of Malte Laurids Brigge* for the ways of describing the things which arouse the book's protagonist's curiosity to such an extent that he plunges into characterizing them in all their versatility while attributing them an *e x i s t e n t i a*, imparting them a conscience of their own. Rilke's predilection to reimagining and personifying the thing (*das Ding*), writing something like self-contained stories about them can be seen in the fragment dealing with the sound made by a falling lid of a tin:

"Nearly everyone will be acquainted with the noise any round tin thing makes--say, the lid of a tin--when it slips from your grasp. Usually it doesn't actually make a very loud sound when it hits the floor; just a short one before it rolls along on its edge and it doesn't offend until it stops travelling forward and rocks and clangs before coming to rest. Well, that's the whole story; some such tinny object fell next door, rolled, then, after pitching about at certain intervals, lay there." [9]

The text of the Gass's novel simply abounds in suchlike descriptions of things. For all the similarities in the delineation of things by both writers, Gass's approach acquires an extended essayistic form like in a five-page description of the classroom blackboard. The writer, that is the book's narrator and protagonist William Frederick Kohler, opens his description, with:

"Three spaces mater in my life: they are my Trinity: the pane of the window, the white of the page, and the black of the board. I would like to have said, the body of my beloved, but I can't." [6, 311]

It is not the functional aspects of the blackboard that attract William Frederick Kohler's, the book's protagonist's, attention and speculation. It is immaterial spiritual transcend linkage of Kohler the history professor to his tool-of-trade, the blackboard, that triggers off his lengthy speculation on what the blackboard meant for him in his professional life:

...As useful as it is in these several ways, none of them is the source of its fascination for me. The board is at once the surface of a pit-black sea and a bleak opening onto all our inner spaces. It is a brink of what we are and hence a horror; nevertheless it is so simple, unassuming, so solid as a symbol, that the feeling it gives me is one of reassurance... [6, 311]

What unites the two quotations, definitely including their wider context, is both writers reliance on their power to impart a new, verbal, fictional life to inanimate objects, to switch them on into the orbit of their heroes'

fictional life, to show them in a new descriptive light. This capacity of fusing the world of things into the literary character's life and psychology predominant in William Gass's writing method and mode, it has become the writer's literary staple, and the origins of the latter lie in Rilke's prose the impact of which on W. Gass was invariably admitted by the American writer.

Reflectiveness of the authorial and protagonist's voices, these voices often merging into one, permeates both books. Sometimes this reflectiveness is unfolded by means of the stream-of-consciousness narration and sometimes in the essayistic form. When in Gass's novel we come across a passage like

"The things that recollect us. Historians should keep our vagrant habits in mind, for, on the whole, we don't remember the crowning of kings or financial panics — whatever they count as history — but tacky key rings made of building products instead, laminated four-leaf clovers and cellophane sacks whose interiors marshmallows have powdered, jars containing jellybeans..." [6, 586]

we can observe evident traces of similarities with Rilke's meditation and reflectiveness in *The Notebooks of Malte Laurids Brigge*:

For centuries now things have been looking on at them. Small wonder that they're depraved, that they lose the taste for their natural, deep purpose and want to exploit existence in the way they see it exploited all around them. They make attempts to shirk their duties, they become listless and slipshod, and people are not at all surprised when they catch them running riot. People know that very well from their own experience. [9]

The next obvious convergence of Gass's and Rilke's literary techniques can be seen in employing inserted stories and letting the narration go astray from the theme, scene or description being unfolded at the moment. The story of Malte's next door neighbor, Nikolai Kusmitsch, at the lodgings during his stay in St. Petersburg (a fact of Rilke's biography) and the story of an immigrant family in *"Being a Bigot"* section in *The Tunnel* illustrate this inserted story technique perfectly.

An intertextual parallel can be drawn between the chunk of the Rilke's novel describing the neighbours people chance to have, and be either indifferent to or curious and mystified with, and the fragment in *The Tunnel*'s seventh philippic *The First Winter of Our Married Life*.

Rilke:

There exists a being that is perfectly harmless; if it comes into view you hardly notice it and you instantly forget it again. However, should it somehow invisibly invade your hearing, it starts to develop,

it creeps out of itself, so to speak, and one has seen cases where it has got as far as the brain and has thrived in this organ with terrible effect resembling pneumococci in dogs that enter through the nose.

This being is your neighbour.

Now, because I'm never long in a particular place I've had countless neighbours; neighbours above and below me, neighbours on my right and on my left, and sometimes at all four places together. I could easily write the history of my neighbours; it would take a whole lifetime. [9]

W. Gass:

After that we tiptoed, grew footpads, became stealthy. When we heard their closet hangers jangle like cattle on a hill far away, we shut our doors so silently the latches snicked like a rifle. I had heard his heavy smoker's hack (hollow, deep, and wet as a well), so we took multivitamins to ward off coughs, then syrups to stifle them when colds caught us anyway, and increasingly felt like thieves and assassins.

Our ears were soon as sensitive as a skinless arm, and we spoke in whispers, registered the furtive drip of remote taps. It was like living in front of a mike as you might pose and smirk in front of a mirror. We heard ourselves as others might hear us; [6, 336]

Both novels share the protagonist's personal history of reading habits and preferences as well as reflections on the craft of writing. William Gass must have definitely been impressed and influenced by the corresponding passages in Rilke's largely autobiographical novel because *The Tunnel* features this narrative on a prominent scale.

In *The Tunnel*, the homage of William Howard Gass to Rainer Maria Rilke is very prominently represented, in the way of intertextual parallels. In the twelfth, final philippic of the novel. This philippic bears an overall title *An Outcast on the Mountains of the Heart*, and has a (sub)section of the same title. The philippic's name is a reminiscence of the title of Rilke's famous 16-line poem "*Ausgesetzt auf den Bergen des Herzens*". The poem's title has been variously translated as "*An Outcast on the Mountains of the Heart*", "*Mountains of the Heart*" and under other titles.

The subject-matter of the section is the protagonist's recollections of his frustrated childhood. Kohler's revulsion, indignation, anger, unforgiveness form a hatred discourse of alarming intensity. His meticulous racking of his memory appears to have no other purpose but verbalize every possible fault with them, blame them for their revolting predilections and vices, for their neglect of him, their failure to avoid not being lame ducks. What strikes the reader most here is the protagonist's (and, evidently, the writer's) utmost and ruthless frankness with which he writes about his parents and relatives. With William Frederick Kohler this

ruthlessness does not appear to have diminished with years, being a grown up man he still can't help loathing the aunt of his childhood.

So, *An Outcast on the Mountains of the Heart* philippic makes the saddest reading in the book, its narrative sometimes transgressing, or rejecting, what we know all as pity, sympathy, mitigation, tolerance, getting into someone else's shoes and the like. The intensity of the hostility on the part of William Kohler the little boy to his aunt, and even to his Granny, is very masterfully, brilliantly reproduced in a number of descriptions and portrayals which by their linguistic expressive form put that hostility, if not hatred, to the narrative background:

If she had opinions she never offered them, and the decisions she had to make were announced only when necessary and couched in careful negatives: she didn't think she'd mind not having refused that job; perhaps the weather didn't wholly prohibit a picnic; she didn't hate the dress she'd bought although she'd bought it because it was on sale. < ... > Nor did you have to eat the cake she'd baked, but here it was, nevertheless, not her favorite sort certainly, but only what the larder made possible, though fortunately of so few ingredients as not to lower the stock by any appreciable amount, after all, who'd miss such negligible items; [6]

The text of the *Aunts* section as well as the text of the next one, *Mother Makes a Cake*, afford this kind of humiliating descriptions in plenty. One may wonder what made the writer to craft such despicable portrayals of a person, the person being the narrator's relative, and one may not agree with an opinion that such hostility discourse has its roots in the writer's autobiographical parallels. For the most part, the roots and causes must lie somewhere else, in the ambivalent aesthetics of experimental fiction largely denying the moral ends of fiction.

But in what relation does the content of *The Tunnel*'s last philippic stand to the issue of Rilkean borrowings in the novel? At this stage of our research we come to a conclusion that this relationship, in regard of the first two sections of the philippic, is mostly reduced to rendering an overall slant of the sections by means of the Rilkean metaphor. "*An Outcast on the Mountains of the Heart*" metaphor is one of a person's solitude, alienation, acutely felt desperation over the former harmony of heart / psyche and soul and being. The Rilkean scholars suggested a number of interpretations of this outstanding poem and its reverberation in Gass's novel but the scope and character of the poem's impact on the novel is so significant and complicated that it remains an issue of literary research. With a prospect of continuing

the research undertaken, here we confine ourselves only to quoting one of the most accurate translations of Rilke's poem into English:

Cast out on the heart's mountains. See, how small there, / see: the last habitation of words, and higher, / but also so tiny, one last / farmstead of feeling. Recognise it? / Cast out on the heart's mountains. Rock ground / under the hands. Something / doubtless blooms here: from the dumb precipice / an ignorant plant is flowering singingly forth. / And the person with knowledge? Ah, the one who began to know / and is silent now, cast out on the heart's mountains. / Doubtless many a thing walks there / with a clear consciousness, many a safe mountain beast / wandering, lingering. And the great secure bird / circles around the summit's pure renunciation. — But / insecure, and here upon the heart's mountains . . . [3]

Conclusions

In this paper, the intertextual register of William Howard Gass's novel *The Tunnel* has been treated. The gamut of the novel's intertextual links and parallels is wide and varied. It is represented by an impressive number of writers and literary sources ranging from Goethe to Thomas Mann to Paul Celan to Paul Valéry, from Thomas Hardy to Gertrude Stein to John Barh.

A major set of intertextual parallels and influences of Gass's *The Tunnel* falls on Rilke's prose works and poetry. William Gass's lifelong literary ideal to strive for was Rilke's *The Notebooks of Malte Laurids Brigge*. Equally fascinated was W. Gass with the vast scope of Rilke's poetical works paying the largest tribute to Rilke the poet by having written the book *Reading Rilke: Reflections on the Problems of Translation*, and having translated ten *Duino Elegies* himself.

This paper has dealt with the problem of identifying the chunks and fragments of W. Gass's

novel *The Tunnel* which could be traced back to Rilke's texts. Unraveling the said problem was not an end-in-itself for this research, this task went hand-in-hand with establishing and exemplifying William Gass's literary staples, comparing convergencies and differences between both writers' visions of literature, their specific modes of writing, their understanding of the relationship of the true, real and the fictional.

We have established that both writers share a principal vision in respect of representation of the things, material world finding them to be as noteworthy objects for description and speculation as the world of human feelings, conflicts, passions. To this end we have compared Rilke's description of what 'life' a tin of a lid, and other things live and Gass's five-page-long description of the classroom blackboard and its assumed links and impact on the protagonist of *The Tunnel*. The juxtaposition of the two descriptions testifies to Rilke's angle of literary vision having influenced that of W. H. Gass.

The next instances of Rilke's influence on W. Gass's fictional writing have been examined in respect of the following: the narrative device of inserted stories, *The Tunnel's philippic The First Winter of our Married Life* having obvious bearing to the Rilke's *Notations*' fragment on the neighbours, both books' protagonists' personal history of reading habits, likes and dislikes, *The Tunnel's* final philippic *Outcast on the Mountains of the Heart*. This philippic accumulates much of the manifold set of Rilkean influences which William H. Gass imbibed and, to his credit, did not simply borrow or imitate but refashioned to a high degree of genuine, authentic, admirable prose.

Finally, the research which results have been outlined in this paper requires further steps to be taken on the way of examining a more inclusive range of Rilke's parallels in W. H. Gass's novel *The Tunnel*.

REFERENCES

1. Blythe, Will. Tunnel Vision.
<https://classic.esquire.com/article/1995/3/1/tunnel-vision>
2. Czyz, Vincent. Arts Remembrance: "Purified Modernist" William Gass — A Wizard of the Word.
<https://artsfuse.org/167016/remembrance-purified-modernist-william-gass-a-wizard-of-the-word/>
3. Coates, Paul. Words After Speech: A Comparative Study of Romanticism and Symbolism.
https://books.google.com.ua/books?id=j16wCwAAQBAJ&dq=rilke%27s+the+mountains+of+the+heart+metaphor&hl=ru&source=gbs_navlinks_s
4. Coetsee, J. M. Going All the Way.
<https://www.nybooks.com/articles/1999/12/02/going-all-the-way/>
5. Gass, William H. A Temple of Texts.
https://books.google.com.ua/books/about/A_Temple_of_Texts.html?id=AQVQjI7ngVoC&redir_esc=y
6. Gass, W. H. (2007). *The Tunnel*: Dalkey Archive Press. Second printing, 652 p.
7. Fogel, Stanley. William H. Gass.
<https://www.thefreelibrary.com/William+H.+Gass.-a0138397372>
8. Kellman, Steven J. (1998). "Boring through The Tunnel". *Into The Tunnel*. Readings of Gass's novel. Edited by Steven G. Kellman and Irwin Malin, Newark: University of Delaware Press, 172 p. (p. 35)

9. Rilke, Reiner Maria. The Notebooks of Malte Laurids Brigge. Translated and edited by Michael Hulse. Penguin Books.
<https://ru.scribd.com/doc/255505293/The-Notebooks-of-Malte-Laurids-Brigge-Rainer-Maria>
10. Stewart, Susan. (1998). "An American Faust": Into The Tunnel. Readings of Gass's novel. Edited by Steven G. Kellman and Irwin Malin, Newark: University of Delaware Press, 172 p. (36–52 pp.)
11. William Gass. The Art of Fiction No. 65. Interviewed by Thomas LeClair.
<https://www.theparisreview.org/interviews/3576/william-gass-the-art-of-fiction-no-65-william-gass>

Дата надходження статті до редакції: 25.04.2019.

Прийнято до друку: 14.05.2019.

Наукове видання

STUDIA PHILOLOGICA

ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 12

Видання підготовлене до друку в НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувач НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*
Відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*
Над виданням працювали: *О.А. Марюхненко, Л.Ю. Столітня,*
Т.В. Нестерова, Н.В. Клименко

Підписано до друку 24.10.2019 р. Формат 60х84/8.
Ум. друк. арк. 14,88. Обл.-вид. арк. 16,05. Наклад 100 пр. Зам. № 9-114.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення цієї норми закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.